

F. A. HAYEK

**Kölelik
Yolu**

LIBERTE

Kölelik Yolu

Friedrich A. von HAYEK

Çevirenler

Turban Feyzioglu & Yıldırım Arsan

LIBERTE

Liberte Yayınları: 1
ISBN 975-6877-06-5

Kölelik Yolu
(The Road to Serdom)
Friedrich A. HAYEK

©Liberal Düşünce Topluluğu, 1995

1. Baskı: 1995

2. Baskı: Nisan 1999

Çevirenler
Turhan Feyzioğlu-Yıldırım Arsan

Yayına Hazırlayan
Atilla Tayla

Kapak
Levent Korkut

Tasarım
Cennet Uslu

Baskı
Yardımcı-Ofset Matbaacılık Yay. Ltd. Şti.
(0.312) 342 26 27

Bu kitap Fredrich Naumann Vakfı'nın
katkılarıyla yayınlanmıştır.

Liberte Yayınları
GMK Bulvarı 108/17 06570 Maltepe-Ankara
Tel: 312/230 37 29 Faks: 312/230 80 03
e-mail: liberal@ada.net.tr Web Sayfası: liberal@dt-org.tr

TAKDİM

Kölelik Yolu, 20. Yüzyılın büyük liberal filozofu F. A. Hayek'in en popüler kitabıdır. Bu kitap, düşünce tarihinde dönüm noktası olma fonksiyonunu üstlenmiş ve görevini hakkıyla yerine getirmiş eserler arasında yer almaktadır. Hem içindeki fikirler hem de yazılma ve yayımlanma tarihi bakımından, yazarın ileri görüşlülüğünün ve medenî cesaretinin ölümsüz bir örneğidir. O, esas itibariyle, Almanya'da totalite-rizmi yaratan gelişmelerin benzerlerinin İngiltere'de ortaya çıkmaya başlaması üzerine, İngiliz entellektüellerini uyarmak üzere kaleme alınmış olmasına rağmen, başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yoğun bir ilgi görmüş ve pekçok dile çevirilerek milyonlarca kişi tarafından okunmuştur. Ellinci yayım yıldönümü olan 1994'te Türkçe'sini yayımlamayı çok arzu etmemize rağmen bunu gerçekleştirememiş olmaktan dolayı hüznün duymakla beraber, kitabın sonunda meydana çıkmış olması bu hüznü gidermektedir.

Kölelik Yolu, yazarın belirttiğine göre, ismini, yazarın büyük liberal filozof de Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı ölümsüz kitabından aldığı ilhama borçludur. Tocqueville'in, söz konusu kitabında, modern refah devletinin olumsuz etkilerini önceden görerek sık sık "yeni kölelik"ten söz etmesi

Hayek'e kitabına *Kölelik Yolu* adını vermeyi ilham etmiştir. Kitap olumlu-olumsuz geniş yankı yapmıştır. Çok olumlu yankılar yanında, hem akademik alanda, hem politik alanda bazı olumsuz, saldırgan ve düşmanca tepkiler de almıştır. Bunların belki de en ilginç İngiliz İşçi Partisi'nin o dönemdeki ileri gelenlerinin kitabı bir "yabancı" tarafından yazılmış olmakla suçlamalarıdır. İlginç bir şekilde, bu suçlama, aslında, Hayek'in kitaptaki tezlerinin doğrulanması anlamına gelmiştir.

Bu vesileyle, yerinin geldiği düşüncesiyle, okuyucunun hoşgörüsüne sığınarak, burada bir konuya kısaca temas etmek istiyorum. Türkiye'de, geleneksel sağ çevrelerde, yerli değerlerle cihanşumül değerler arasında bazen öyle sınırlar çizmeye, ilişkiler şekillendirmeye gayret edilmektedir ki, buna şaşırılmamak elde değildir. Yerli değerleri özümsememiş kimselerin evrensel kıymeti olan şeyler üretmeyeceği, evrensele ancak yerelden gidilebileceği söylenmektedir. Hiç şüphe yok ki, insanlar belirli toplumlara doğarlar ve hayatlarının önemli bir bölümünü doğdukları toplumlar içinde geçirirler. Sosyalleşme sürecinde insanlar yaşadıkları toplumların bireylerinde tezahür eden toplumsal değerleri ve özellikleri alırlar. Bundan kaçınmaları mümkün değildir. Ama, insanların içine doğdukları veya onlara aktarılan değerlerin her zaman için değerli ve mutlaka korunması gereken cinsten olduğu söylenemez. Asıl önemli olan, insanların, kemale erdikten ve kendi değer sistemlerini yargılamaya başladıktan sonra yaptıkları bilinçli seçimlerdir. Bu, bazen yerelin reddini gerektirebilir. Böyle olması insanı ne aşağılık bir mahluk haline sokar, ne de onun cihanşumül değeri olan şeyler üretmesini engeller. Bunun en iyi örneği Hayek'tir. Herhalde, Alman toplumunun bazı değerlerini ana dili Almanca olan Hayek'ten daha etkili biçimde eleştiren kimse pek azdır. Bu, bir anlamda, en azından, dönemsel mahallî değerlerin reddidir. Ama böyle olması Hayek'i Hayek olmaktan alıkoymamıştır.

Hayek, *Kölelik Yolu*'nda, bazılarının zannettiğinin tersine, faşizmin ve komünizmin birbirine zıt kutuplar olmadığına, aynı totaliterizmin iki yüzünü teşkil ettiğine işaret etmektedir.

Bunu söylemek, bugün gayet kolaydır -doğrusu Türkiye'de hala zor ve tehlikeli- ama o günlerde hiç de kolay olmadığı ve büyük bir medenî cesaret ve direnme gücü ile entellektüel öz güven ve kendine saygı gerektirdiği açıktır. Aslında bu gerçeği ilk dile getiren Hayek değildir. O'nun başarısı, kitabında bu benzerliği ilk defa bu kadar açık ve detaylı biçimde işlemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün ekonomik faaliyetlerin merkezî kontrol ve yönlendirmeye tabi tutulmasının gitgide artan ölçüde hürriyeti tehlikeye düşüreceği, ekonomik hürriyetin olmadığı yerde hürriyetin hiçbir türünün olamayacağı tezinin en etkili şekilde dile getirildiği eserlerden biri *Kölelik Yolu*'dur.

Kitabın işaret ettiği en önemli noktalardan biri aşırı devlet kontrolünün insanlar üzerinde yapacağı psikolojik etki ve ahlâkî değerlerde meydana getireceği erozyondur. Bu yavaş bir süreç olacaktır, belki bir veya iki nesil alacaktır, ama sonuçta bizi hiç istenmeyen noktalara sürükleyecektir. İnsanların otoriteye karşı tavırları ve siyasal fikirleri, siyasal müesseselerin sebebi olduğu kadar sonucudur da. Hayek'in bu tespit ve ikazının ne kadar haklı olduğunu anlamak veya O'nun görüşlerini test etmek için eski sosyalist ülkelere göz atmak yeterlidir.

Kölelik Yolu, Hayek'in meslekî ve fikrî kariyerinde de bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Filozof, bu eseriyle özgürlük mücadelesinde öncülük görevini üstlenmiş ve bunu ölümüne kadar sürdürmüştür. Kitapta ele aldığı konuları sonradan yazdığı eserlerde daha ayrıntılı biçimde incelemiştir. İktisatta bilginin kullanımı ile ilgili sorunları *Individualism and Economic Order*'da (Chicago, 1948); totaliter sistemlerin epistemolojik köklerini *The Counter-Revolution of Science*'da (Glencoe, III., 1952); özgürlüğün temellerini, dostlarını ve düşmanlarını *The Constitution of Liberty*'de (Chicago, 1960); iki farklı düzen tipini *Rules and Order*'da (Chicago 1973); adaleti *The Mirage of Social Justice*'de (Chicago, 1976); çağdaş demokrasinin problemlerini *Political Order of a Free Society*'de (Londra, 1979) incelemiştir. Sosyalizmin fikir tari-

- hindeki en büyük kritiklerinden birini son büyük eseri *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism* (Londra, 1988) ile gerçekleştirmiştir.

.....

Bu kitabın ilk 8 bölümü 1947-1948'de rahmetli hocam Aydın Yalçın'ın tavsiyesi ve talebi üzerine merhum Turhan Feyzioğlu tarafından çevirilerek *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi* 'nde yayımlanmıştır. Feyzioğlu hocamın çevirisini, oğlu Metin Feyzioğlu'nun izni ile burada tekrar yayımlıyoruz. Bu vesileyle hocalarımıza Allah'tan rahmet diliyor, Metin Feyzioğlu'na teşekkür ediyorum. Eserin geri kalan 7 bölümü, değerli meslektaşım Prof. Dr. Yıldıray Arsan tarafından başarıyla ve çok iyi anlaşılır bir üslupla, yer yer bazı özetlemelere giderek çevrilmiştir. Okuyucunun farkedeceği gibi, çeviride Türkçe'nin adeta iki devri yansımaktadır. Bazı okuyucular Feyzioğlu'nun çevirdiği bölümlerdeki kimi kelimeleri anlamakta müşkülât çekebilirler. Buna rağmen, biz ilk sekiz bölüme müdahale etmeyi uygun görmedik. Çünkü, Feyzioğlu hocanın çevirisi de adeta bir sanat eseri idi ve kimsenin ona müdahaleye hakkı yoktu. Bu bakımdan okuyucunun durumu anlayışla karşılayacağına inanıyoruz.

Çevirinin de, onun yayıma hazırlamanın da ne kadar meşakkatli bir iş olduğu ortadadır. Bu kitabın yayıma hazırlanmasında genç meslektaşlarım Bekir Berat Özipek ve Ertan Aydın'ın büyük emekleri geçmiştir. Kendilerine çok teşekkür ederim. Kitabın yayımında değerli dostum Alex'in başında bulunduğu *Atlas Economic Research Foundation* büyük katkı sağlamıştır. Alex'e ve bütün Atlas personeline de, her ne kadar okuyup anlayamayacak olsalar da, kadirşinaslık gereği olarak, teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Okuyucunun bu eserden azami istifadeyi sağlamasını ve onu liberalizmin engin ve zengin fikir dünyasına girişin anahtarı olarak kullanmasını temenni ederim.

Atilla Yayla

Ankara, 13 Şubat 1995

Herhangi bir hürriyetin tek bir hamlede kaybedilmesi nadiren görülür.

David Hume

Zannediyorum ki, hangi devirde yaşasam hakikatı sevecektim, fakat içinde yaşadığımız devirde ona tapmağa hazırım.

A. de Tocqueville

Bütün Partilerin Sosyalistlerine

ÖNSÖZ

Sosyal meseleler üzerinde profesyonelce araştırmalar yapan biri, siyasî bir kitap yazdığı vakit, ilk görevi, bunu açıkça belirtmektir. Bu siyasî bir kitaptır. Bu gerçeği, daha zarif ve iddialı sosyal felsefe denemesi sıfatını kullanarak gizlemek istenem. Kitabın ismi ne olursa olsun, burada işaret edeceğimiz noktalar belirli nihaî değerlerden kaynaklanmaktadır. Umarım, kitapta bütün görüşlerin kendilerine dayandığı bu değerlerin neler olduğunu yeterince açık biçimde ortaya koydum.

Manafih, bir şey daha eklemeliyim. Siyasî bir eser olmasına rağmen, kitapta ortaya konulan inançlar-kanaatler benim kişisel çıkarlarım tarafından belirlenmemektedir. Arzuya şayan gördüğüm düzenin neden bana bu ülkenin insanların büyük çoğunluğuna sağlayacağından daha büyük avantajlar sağlayacağını anlamıyorum. Gerçekte, bana, sosyalist meslektaşlarım tarafından, karşı olduğum toplum içinde, onların görüşlerini benimsediğim takdirde, bir iktisatçı olarak çok daha önemli bir mevki işgal edebileceğim söylenmektedir. Eminim ki, benim bu görüşlere karşı oluşum, onların çocukluğundan beri aşına olduğum görüşlerden farklı oluşundan ileri gelmemektedir. Çünkü, gençliğimde ben de bu görüşleri savundum ve beni iktisat çalışmaya iten şey bu değerlerdi. Her siyasal itirafta, modaaya uygun şekilde, menfaat bağlantılı sebepler arayanlar için, bu kitabı yazmamak veya yayımlamamak için her nedene sahip olduğumu açıklamama

müsaade ediniz. Bu kitap, dostca ilişkiler içinde bulunmak istediğim kişileri rahatsız edebilir. Kitap, üzerinde asıl çalışmam ve uzun vadede daha fazla önem vermem gereken çalışmalarını bir tarafa koymama yol açtı. Ve, hepsinin üstünde, şurası ke-sindir ki, bu kitap, bütün eğilimlerimin beni yönelttiği akade-mik çalışmalarımın sonuçlarının peşin hükümle değerlendirilmesine yol açacaktır.

Bütün bunlara rağmen, eseri kaçınmayacağım bir görev olarak yazmak durumuna geldiysem, bu, esas itibariyle hali-hazırda yapılmakta olan ve halkın pek farkında olmadığı, müstakbel ekonomi politikasının problemleri hakkındaki tartışmaların tuhaf ve ciddi bir veçhesi yüzündendir. Bu, ekonomistlerin çoğunun yıllardır savaş makinası tarafından yutulmuş ve resmî konumları tarafından susturulmuş olması ve bunun sonucunda bu problemlerle ilgili kamuoyunun, tehlike çanlarını çaldırarak ölçüde, amatörler ve eksantrikler, parçalamak için bir baltaya yahut satmak için her derde deva bir ilaca sahip kimseler tarafından yönlendirilmekte olmasıdır. Bu şartlar altında, fikrî çalışma rahatına sahip bir kimsenin, mevcut eğilimlerin onları açıkca ifade edemeyen bir çok kimsenin kafasında yaratması gereken endişelerini kendine saklamaya hakkı yoktur - bununla beraber, belki, başka şartlarda, ulusal politika sorunlarının tartışılmasını memnuniyetle bu işin otoritesi olan ve bu açıdan daha vasıflı kimselere terkederdim.

Bu kitaptaki temel tez ilk defa "Özgürlük ve Ekonomik Sistem" adıyla *Contemporary Review*'in Nisan 1938 sayısında yayımlanan yazıda ele alındı ve daha sonra Profesör H. D. Gideonse tarafından University of Chicago Press için edit edilen "Public Policy Pamphlets" (1939) lerinden biri olarak genişletilmiş biçimde yeniden basıldı. Her iki yayıncıya ve editöre, bazı pasajları burada tekrar kullanmama müsaade edişlerinden dolayı teşekkür ederim.

F. A. von Hayek
London School of Economics
Cambridge, Aralık 1943

İÇİDEKİLER

GİRİŞ.....	1
-------------------	----------

BÖLÜM I

TERK EDİLEN YOL.....	13
-----------------------------	-----------

Dünyayı insan iradesi bugünkü haline getirdi - Çağdaş medeniyetin bireyci temeli - Liberalizm: Donmuş bir görüş değil - Fakat o izlenmedi ve terkedildi - Liberalizmden yeni sapışın lideri olarak Almanya

BÖLÜM II

BÜYÜK ÜTOPYA.....	31
--------------------------	-----------

Sosyalizmin yeni bir özgürlük vaadi - Özgürlük kelimesinin anlamında değişiklik - Yenilenen endişeler - Demokratik sosyalizm ütopyası

BÖLÜM III

FERDİYETÇİLİK VE KOLLEKTİVİZM.....	43
---	-----------

Sosyalizmin manası... "Planlama"nın manası - Gülümlü ekonominin alternatifi laissez faire değil rekabet için rasyonel bir çerçevedir - Merkezî güdüm ve rekabetin bütün bileşimleri her iki sistemden daha aşağıdır.

BÖLÜM IV

PLANCILIĞIN ÖNÜNE GEÇİLEMEZ Mİ?.....	59
---	-----------

Teknolojik değişikliklerin imkânsız kılmadığı rekabet - Monopollerin doğmasının sebepleri - Teknolojik değişikliklerin yarattığı yeni problemler - Rekabet içinde gerçekleştirilemeyecek teknolojik imkânlar - Planlama talebi: Uzman dar görüşlülüğünün sonucu.

BÖLÜM V

PLANLI İKTİSAT VE DEMOKRASİ.....77

Ekonomik faaliyetin merkezî güdümü kapsayıcı bir değerler kodunu var sayar - Fert ve sosyal amaçlar - Metodlarda uzlaşma amaçlarda uyumsuzluk - Devletin faaliyet alanı genişledikçe uzlaşma ihtimali azalır - Demokratik "kontrol" hayali - Demokrasi değil hürriyet nihai değerdir.

BÖLÜM VI

PLANLI İKTİSAT VE KANUN HAKİMİYETİ PRENSİBİ.....99

Kanun hakimiyeti - Şekli ve mevsuf kurallar - Kanun hakimiyetinin *rationalesi* - Şekli ve maddi eşitlik arasındaki çatışma - Kanun hakimiyetine yeni tehdit - Kanun hakimiyeti ve insan hakları

BÖLÜM VII

İKTİSADİ HAYATIN KONTROLÜ VE TOTALİTERLİK.....121

Siyasî ve İktisadî hürriyet - Sadece iktisadî olmanın küçümsenmesi - Üretim üzerinde kontrol tüketim üzerinde kontrol doğurur - Planlama ve meslek seçimi - Fiyat sisteminin yegane alternatifi emirler ve yasaklardır - Bolluk efsanesi - Totaliter kontrolün umulmadık genişleyişi.

BÖLÜM VIII

KİM, KİMİN İÇİN?.....141

Hürriyet ve mülkiyet - Planlama ve gelirlerin dağılımı - Dağıtımçı adalet - "Eşitlik" - "Adil" fiyat ve "hakkaniyetli" ücret - Münasip durum hakkında çatışan fikirler - Sosyalizm totaliter kontrolün aletlerini hazırladı - "Orta Sını" sosyalizmi - Yanışan sosyalizmler arasındaki çatışma.

BÖLÜM IX

GÜVENLİK VE ÖZGÜRLÜK.....165

Güvenliğin iki türü - Hür toplumda müstahak olunmayan gelir dalgalanmaları kaçınılmazdır - Belirli bir ekonomik mevkinin korunması ancak askerî usullerle örgütlenmiş bir toplumda mümkündür - Bazılarına tanınan iktisadî güvenlik diğerlerinin güvensizliğini artırır - Artan güvenlik talebinin önemi.

BÖLÜM X

EN KÖTÜLER NEDEN ZİRVEDE.....181

Kollektivizmin ahlâkî sonuçları - En düşük ortak payda en geniş homojen grubu oluşturur - Sosyalizmin fitratındaki öznelci eğilimler - Güce tapınma - Sosyal amaçlar her amacı meşru kılar - Totaliter devletin vatandaşının özendirilen alışkanlıkları - Liderin seçimi.

BÖLÜM XI

HAKİKATİN SONU.....201

Propagandanın rolü - Halkın yalnızca planın altında yatan değerleri değil, olgular hakkındaki görüşleri de benimsemesinin sağlanması gerekir - Hiçbir bilgi alanı denetimsiz bırakılamaz - Hakikat ve düşünce hürriyeti.

BÖLÜM XI1

NAZİZMİN SOSYALİST KÖKLERİ.....217

Almanya'da anti-liberal güçlerin zaferini sosyalist destek tamamladı - Sombart - Plenge - Lensch - Spengler ve Moeller van den Bruck - Liberal Batıya karşı silah olarak sosyalizm.

BÖLÜM XIII**ARAMIZDAKİ TOTALİTERLER.....235**

Alman fikirlerinin yayılması - Tarihsel realizm *more teutonico* (daha Cermen) - Bilim adamlarının totaliterliği - monopolist sermaye organizasyonları - Monopolist işçi organizasyonları.

BÖLÜM XIV**MADDİ KOŞULLAR VE İDEAL AMAÇLAR.....257**

Neslimizin ekonomi düşmanlığı (economophobia) - Hür bir toplumda hiçbir tek amacın daimî olarak bütün diğer amaçlara hükmetmesine müsaade edilemez - İşsizliğin ortadan kaldırılması amacına bile - Beklentilerimizin ekserisinin gerçekleştirilmesi hızlı ekonomik ilerlemeye bağlıdır - İngiliz siyasi ideallerinin gerileyişi

BÖLÜM XV**ULUSLARARASI DÜZENİN GELECEĞİ.....275**

Ulusal planlama ve uluslararası düzen arasındaki çatışma - Ekonomik faaliyetlerin uluslararası düzeyde güdümlenmesi ulusal ölçekte olduğundan dahi büyük siyasî güçlükler doğurur - Ancak güç kullanarak çözülebilecek fikir çatışmaları yaratır - Uluslararası otorite iktisadî meselelerle sınırlanamaz - Ekonomik otoritelerin üstünde kuvvetli fakat sınırlı bir güç ihtiyacı - Federal ilkenin meziyetleri - Uluslararası alanda Kanun Hakimiyeti - Aşırı hırslı olmanın tehlikesi.

Sonuç.....295

Bibliyografik Not 297

Bölüm Başlarındaki

Epigrafların Alındığı Yerler.....301

İndeks.....303

Liberal Düşünce Topluluğu.....309

Fredrich Naumann Vakfı.....310

GİRİŞ

*Pek az keşif fikirlerin şeceresini
teşhir eden keşiflerden daha irkiticidir.*

Lord Acton

İçinde yaşamakta olduğumuz hadiseler tarih değildir. Bunların nasıl neticeler doğuracaklarını kestiremeyiz. Araya biraz mesafe girince, geçmiş hadiselerin manasını takdir etmek ve doğurdukları neticeleri gözönüne getirmek mümkün olur. Fakat tarih cereyan etmekte olduğu sırada, bizim için henüz tarih değildir. Hadiseler bizi meçhul bir diyara doğru götürmektedir ve pek nadiren bizi nelerin beklemekte olduğunu görmek imkânı, bir lahza için elimize geçer. Eğer evvelce gördüklerimizin hepsini hatırlayarak aynı hadiseleri yeni baştan yaşamak imkânını bulsaydık, vaziyet çok farklı olurdu. Her şey bize çok daha başka türlü gelirdi. Bugün hemen hemen farkına bile varamadığımız bazı gelişmeleri, son derece mühim ve ekseriya çok endişe verici görürdük. İnsanın böyle bir tecrübeyi yapamaması ve kendini tarihe zorla kabul ettiren hiçbir kanun tanımaması, şüphesiz bir saadettir.

Bununla beraber, asla önüne geçilemeyecek hiçbir gelişme mevcut olmadığından, tarih hiçbir zaman aynen tekerrür etmese bile, maziye bakarak, tekrar aynı hale düşmemek için ne yapmak lazım geldiğini bir dereceye kadar öğrenmemiz

mümkündür. Ufukta bir tehlike bulunduğunu anlamak için insanın kâhin olması icabetmez. Anzî bir tecrübe ve alâka kombinasyonu, ekseriya bir insana hadiseleri pek az kimseye nasip olan bir şekilde görmek imkânını verir.

Bu kitap, aynı devreyi iki kere yaşamak veya birbirinin aşağı yukarı tıpkısı olan fikir tekamüllerine iki defa şahit olmak kabilinden bir duruma son derece benzeyen bir tecrübenin eseridir. Böyle bir tecrübe ancak memleket değiştirerek, muhtelif memleketlerde uzun zaman yaşamak suretiyle elde edilebilir. Medenî memleketlerin ekserisinde fikir cereyanlarının tabii oldukları tesirler mutlaka aynı zamanda ve aynı hızla kendilerini göstermezler. Öyle ki, bir memlekette diğerine geçmek suretiyle, aynı fikrî tekamül safhalarına iki defa şahit olmak mümkündür. Böyle bir vaziyette, insanın duyuları (hasseleri) adamakıllı keskinleşmektedir. İnsan yirmi veya yirmibeş yıl önce karşılaştığı birtakım kanaatların ortaya atıldığını, birtakım tedbirlerin tavsiye edildiğini işittiği zaman, bunlarda yepyeni bir kıymet, istikbali gösteren birer alamet mahiyeti görmektedir. Bu alametler, hadiselerin mutlaka değilse bile, muhtemel olarak aynı şekilde gelişeceği fikrini uyandırmaktadır.

Şimdi, söylemem lazım gelen nahoş bir hakikat vardır, biz de Almanya'nın akıbetine uğramak tehlikesine maruz bulunuyoruz. Şüphesiz tehlike burnumuzun dibinde değildir ve bu memleketin durumu şu son yıllarda Almanya'da görülen duruma o kadar az benzemektedir ki, aynı istikamete doğru gittiğimize inanmak güçtür. Fakat bu yol, çok uzun olmakla beraber, bir kere haddinden fazla ileri gidildi mi bir daha geri dönülemeyecek olan yollardandır. Uzun vadeli olarak hepimiz kendi kaderimizin yapıcısıyız. Fakat hergün, kendi yarattığımız fikirlerin elinde esiriz. Tehlikeyi ancak vaktinde anlamak suretiyle önleyebiliriz.

Memleketimizin benzediği Almanya, Hitler Almanyası yahut bugünkü harbin Almanyası değildir. Fakat fikir cereyanlarını inceleyen insanlar, geçen dünya harbi esnasında ve ondan sonra Almanya'da hakim olan temayüllerle, bugün memleketimizde hüküm sürmekte olan fikir cereyanları arasında, sathî bir yakınlıktan çok daha fazla benzerlik bulunduğunu müşahede etmekten geri kalmazlar. O zamanın Almanyasında olduğu gibi, bugünkü İngiltere'de de, millî müdafaa maksadiyle kurulan teşkilatın harbden sonra istihsal gayeleri için idamesi niyeti hakimdir. XIX. Asır liberalizmine karşı aynı istihfaf, aynı "*realizm*", aynı sinizm (kelbilik) bugünkü İngiltere'de mevcuttur; hatta "*önüne geçilmesi imkânsız temayüller*" aynı tevekkülle kabul edilmektedir. En gürültücü ıslahatçılarımız "bu harbin verdiği derslerden" iyice istifade etmemiz lazım geldiğinde çok musirdirler. Fakat bu derslerin onda dokuzu, Almanların geçen harbtan almış oldukları ve nazi sisteminin doğuşuna çok yardım etmiş bulunan derslerin tıpkısıdır. Bu eser boyunca, birçok noktalarda onbeş yahut yirmi yıl mesafe ile adeta Almanya'yı takibettiğimizi göstermek fırsatını bulacağız. İnsanlar hafızalarının tazelenmesini hiç sevmezler; fakat Almanya'nın takibetmekte olduğu sosyalist siyasetin terakkiperler tarafından bize örnek diye gösterildiği yıllar pek uzak değildir. Bunlar sonradan İsveç'i model olarak göstermeye başladılar. Hafızaları pek zayıf olmayanlar, harbden önce, en aşağı bir nesil boyunca Alman düşünce ve usullerinin İngiltere'nin idealleri ve siyaseti üzerinde ne kadar derin tesirler yaptığını bilirler.

Rüşte erdikten sonra hayatımın hemen hemen yarısını doğum yerim olan Avusturya'da Alman entellektüel hayatıyla sıkı temas halinde ve diğer yarısını da Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'de geçirdim. İngiltere'ye yerleşeli oniki yıl oluyor; bu devre zarfında bende gitgide kuvvetlenen bir kanaat husule geldi: Almanya'da hürriyeti imha etmiş olan

kuvvetlerin bazıları burada da kendilerini göstermektedir ve bu tehlikenin mahiyet ve kaynağı, burada, eğer mümkünse, Almanya'da olduğundan daha az anlaşılmaktadır.

Hâlâ anlaşılmayan büyük facia şuradadır: Almanya'da bugün nefret ettikleri rejimi yaratmış, hiç değilse hazırlamış olanlar, iyi niyetli insanlardır. İngilizler'in hayran oldukları ve örnek ittihaz ettikleri insanlardır. Biz aynı kadere uğramaktan kendimizi kurtarabiliriz. Fakat bunun için tehlikeye göğüs germeye hazır olmamız ve tehlikenin kaynağını teşkil ettikleri anlaşıldığı takdirde en kıymetli ümitlerimizden ve emellerimizden feragat etmemiz lazımdır. Şimdilik aldanmış olduğumuzu kendi kendimize itiraf edebilecek kadar fikrî cesaret sahibi görünmüyoruz. Faşizmin ve Nazizmin, daha önceki devirlerin sosyalist temayüllerine karşı bir reaksiyon olarak değil, bu temayüllerin zarurî bir neticesi olarak ortaya çıktığını ikrar etmeye hazır olan pek az kimse vardır. Komünist Rusya ile nazi Almanya'nın iç rejimlerindeki bazı menfî noktaların arzettiği benzerlik anlaşıldıktan sonra dahi, ekseri insanlar bu hakikati görmeye yanaşmamışlardır. Netice şu oluyor ki, kendilerini nazizmin dalaletlerinden çok yüksekte gören ve nazizmin bütün tezahürlerinden çok samimi olarak nefret eden birçok kimseler, tahakkuk ettikleri takdirde bizi dosdoğru bu menfur istibdada götürülecek olan bir takım idealler uğrunda çalışmaktadır.

Ayrı ayrı memleketlerin geçirdikleri tekamülleri mukayese etmeye kalkışınca, şüphesiz, yanılma ihtimali vardır. Fakat benim muhakemem sadece mukayeselere müstenit değildir. Bahsi geçen gelişmelerin önüne geçilemeyeceğini de iddia etmiyorum. Böyle olsaydı, bu kitap hiçbir şeye yaramazdı. Bence, insanlar sarfettikleri gayretlerin kendilerini nereye götürüleceğini vaktinde anlayabilirlerse, bu gelişmelerin önüne geçilebilir. Çok yakın bir zamana kadar, tehlikeyi an-

latmaya kalkışmak bile faydasız gibi görünüyordu. Fakat bugün meselenin bir bütün halinde baştan sona kadar münakaşa edilmesi için, zaman daha müsait görünmektedir. Hem mesele daha iyi anlaşılmuştur, hem de meselenin bugün bütün açıklığı ile ortaya dökülmesi için hususi sebepler mevcuttur.

Hararetili bir münakaşaya yol açmış bulunan bu meseleyi ortaya atmanın sırası olmadığını ileri sürenler çıkabilir. Fakat bizim bahsettiğimiz sosyalizm bir parti işi değildir ve münakaşa ettiğimiz meselelerin siyasî partiler arasındaki uyumsuzluk konuları ile müşterek noktaları pek azdır. Bazı gruplar diğerlerinden daha fazla sosyalizm taraftarıdır, bazıları sosyalizmi filan hususi grubun menfaati için, başkaları diğer bir grubun menfaati için isterler. Fakat bütün bunların bizim münakaşamıza asla tesiri yoktur. Mühim olan nokta şudur ki, bugün kanaatleri hadiselerin seyri üzerinde müessir olan kimseleri gözönüne getirirsek, hepsinin az veya çok sosyalist olduğunu görürüz. Artık "*bugün herkes sosyalisttir*" demek bile moda olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu söz çok müptezel olmuştur. Hemen hemen herkes sosyalizme doğru gitmeye devam etmemiz lazım geldiğine kanidir ve insanların ekserisi bu cereyanı muayyen bir sınıfın veya grubun menfaatine göre inhiraf ettirmeye çalışmakla iktifa etmektedir.

Bu istikamete doğru gitmemizin sebebi, hemen hemen herkesin bunu istemesidir. Yoksa bu cereyanı zaruri kılan objektif vakıalar mevcut değildir. İleride plancılığın "*önüne geçilip geçilemeyeceği*" meselesinden bahsedeceğiz,¹ fakat asıl mesele bu cereyanın bizi nereye götüreceğini bilmektedir. Bu cereyana bugün mukavemet edilmez bir hız veren insanlar, bazı kimselerin henüz yarım yamalak görebildikleri hakikatları görmeye başlasalardı, delişetle geriler ve bir yüzyıldan beri bunca iyi niyetli insanların tutmuş oldukları bu yolu terk ederlerdi. Bizim nesilde bu kadar yayılmış olan bu itikatlar

bizi nereye sürüklemektedir? Bu mesele yalnız bir partinin değil, her birimizin karşısına dikilen en hayatı, en ehemmiyetli bir meseledir. Yüksek bir ideale tekabül eden bir istikbal yaratmaya gayret ediyoruz ve peşinde koştuğumuz neticeye taban tabana zıt bir neticeyle karşılaşıyoruz. Bundan daha büyük facia tasavvur olunabilir mi?

Nasyonal sosyalizmi doğurmuş olan kuvvetleri idrake ciddi surette çalışmamız için, bugün bundan da daha acil bir sebep vardır; bu idrak bize düşmanımızı ve ne için mücadele ettiğimizi anlamak imkânını verecektir. Uğrunda mücadele ettiğimiz müspet idealleri henüz pek iyi bilmediğimiz muhakkaktır. Kendi fikirlerimize uygun bir hayat sürmek hususunda h r olmak için mücadele ettiğimizi biliyoruz. Bu ok Şey ifade eder, fakat kâfi değildir. Başlıca silahlardan biri propaganda -hem de yalnız en gürültülü Őekilleriyle değil, en ince Őekilleriyle propaganda- olan bir düşmana mukavemet etmek için muhtaç olduğumuz sağlam inançları bize vermeye bu fikir kâfi değildir. Düşmanın hakim olduğu memleketlerde ve mihverin hezimetinden sonra da bu propagandanın izlerinin silinmeyeceği diğer memleketlerde, bu propagandaya karşı mücadele edebilmemiz için, hiç kâfi değildir. Bu fikir, uğrunda arpıştığımız davanın onların da yardımına layık olduğunu başkalarına ispat etmemize de kâfi değildir. Nihayet eski Avrupa'yı yıkan tehlikelere karşı muaf bir yeni Avrupa kurarken takip edeceğimiz yolu çizmek için de, bu fikir kâfi gelmeyecektir.

Burada acı bir müşahade yapmaya mecburuz; harbden önce diktatörlere karşı güttükleri siyasette, propaganda teşebbüslerinde ve harb gayretlerinin izahında, İngilizler tereddüt ve kararsızlık göstermişlerdir; bu tereddüt ve kararsızlık ancak, gerek kendi idealleri hakkında, gerekse düşmanlarıyla kendileri arasındaki farklar hususunda, zihinlerde

mevcut olan karışıklık ile izah edilebilir. Düşmanın da bizim bazı inançlarımızı samimiyetle benimsemiş olduğuna inanmak istemedik. Buna mukabil diğer bazı iddialarının samimiyetine de inandık. Ve her iki şıkta da hataya düştük. Gerek solcu, gerekse sağcı partiler nasyonal -sosyalizmin kapitalizme hizmet ettiğine ve sosyalizmin her şekline muhalif olduğuna inanmakla hataya düştüler. En umulmadık kimse-lerin, Hitlerizmin müesseselerinden bazılarını bize örnek göstermelerine şahit olmadık mı? Bunlar, bu müesseselerin Hitler rejiminden ayrılmasına imkân olmadığının ve muhafaza etmeyi umduğumuz hürriyetle bu müesseselerin telif edilemeyeceğinin farkında değillerdi. Harbden önce ve harb içinde, sırf düşmanımızı anlamamak yüzünden, şaşılacak kadar çok hatalar yaptık. Totaliterliğe doğru götüren tekamülü adeta anlamak istemiyoruz; sanki bunu anlarsak en kıymetli hülyalarımızdan bazılarının yok olacağını biliyormuş gibiyiz.

Bugün Almanları idare eden fikirlerin mahiyetini ve inkişafını anlamadığımız müddetçe, Almanlara karşı güdeceğimiz politikada hiçbir zaman muvaffak olamayız. Almanların irsi bir kusurla malül oldukları nazariyesi kabili müdafaa değildir ve bu nazariye taraftarlarına şeref kazandırmaz. Bilakis, bu nazariye geçen yüzyıllar boyunca, Alman tefekkürünün en iyi taraflarını, bazan da diğer taraflarını, tehالükle benimsemiş olan sayısız İngilizlerin şerefini azaltır. Bu nazariye bundan seksen yıl önce, Hürriyet hakkındaki denemesini yazarken John Stuart Mill'in bilhassa iki Alman'dan, Goethe ve Guillaume de Humboldt'dan ilham aldığı vakıasını ihmal etmektedir.² Bu nazariye, nazizmin en mühim fikrî öncülerinden ikisi olan Thomas Carlyle ile Chamberlain'den birinin İskoçyalı, diğerinin İngiliz olduğunu da unutmaktadır.

En adi şekliyle, bu nazariye, böyle bir iddiayı kabul etmekle aynı zamanda Alman ırkçılığını da kabul etmekte olan

tarafklarını lekelemektedir. Almanların niçin fena olduklarını aramak bahis mevzuu değildir. Herhalde onların da başka herhangi bir milletten daha fazla irsi fenalıkları yoktur. Tesbit edilmesi lazım gelen şey şudur: Almanya'da, son yetmiş yıl zarfında muayyen bir fikir kategorisinin gitgide genişlemesini ve nihayet zafer kazanmasını sağlayan şartlar nelerdir ve niçin bu fikirlerin muzafferiyeti neticesinde iktidarın milletin en fena fertlerinin eline geçmiştir? Almanya'da bugün hakim olan fikirlerden değil de, Alman olan her şeyden nefret etmek çok tehlikelidir. Bu telakki gözleri maskeleyen ve buna saplananlar çok ciddi bir tehlikeyi göremez hale gelmektedirler. Ekseriya, bu iddia, bu gibi temayüllerin Almanya'dan başka yerlerde de mevcut olduğunu kabul etmek istemeyenlerin ve Almanlar'dan aldığımız, Almanlar'ın olduğu kadar bizleri de aldatan itikatları yeniden gözden geçirmekte ve icabında atmakta tereddüt edenlerin başvurdukları bir kaçamaktan ibarettir. Tehlike iki taraflıdır; çünkü nazi rejiminin yegane sebebinin Alman milletinin fenalığı olduğu iddia edilmekle, bu fenalığın asıl müsebbibi olan müesseseleri bize kabul ettirmek için bir bahane de hazırlanmış olmaktadır.

Almanya ve İtalya'da tekamülün bu kitapta yapılacak olan izah ve tefsiri, ekseri yabancı müşahitlerin ve Alman ve İtalyan muhacirlerinin yaptıkları tefsirlerden çok farklıdır. Fakat, bizim tefsir tarzımız, doğru ise, bugün ortalığa hakim bulunan sosyalist kanaatlere bağlı olanların, bu tekamülü iyi anlamalarına niçin hemen hemen imkân bulunmadığını izah edecektir. Nitekim, muhacirlerin ve İngiliz ve Amerikalı gazete muhabirlerinin ekserisi sosyalist temayüllüdür.³ Nasyonal-sosyalizmin sathî ve hatalı bir izahı vardır; buna göre, nasyonal-sosyalizm, sosyalizmin terakkisi yüzünden menfaat ve imtiyazları telihlikeye düşenlerin kışkırttığı basit bir reaksiyondan ibarettir. Bu kanaat tabiatıyla, nasyonal-sosyalizme müncer olan fikir cereyanına yardım etmiş olmakla beraber, yarı

yolda duran ve bu yüzden Nazilerle iltifal haline düşüp memleketi terk etmek zorunda kalan sosyalistler tarafından benimsenmiştir. Bunlar, sayıları itibariyle, nazilerin karşılaştığı yegane hatırı sayılır muhalefeti temsil etmektedirler. Fakat bu sadece şunu gösterir ki, kelimenin en geniş manası ile, bütün Almanlar sosyalist olmuşlardır; ve eski liberalizm sosyalizm tarafından kovulmuştur. Almanya'da "sol" cenahı ile nasyonal-sosyalizmin temsil ettiği "sağ" cenahı birbirine düşüren uyuşmazlığın birbirine hasım sosyalist grupları arasında daima zuhur edecek olan uyuşmazlıklardan olduğunu ispat edeceğimizi umuyoruz. Bu izah tarzı doğru ise, Alman mültecilerinden büyük bir kısmı, eski itikatlarına körükörüne bağlı kalmak yüzünden, dünyanın en büyük iyi niyetiyle, yeni vatanlarının da Almanya'nın yoluna sürüklenmesine yardım ediyorlar, demektir.

Kanaatleri itibariyle samimi surette sosyalist oldukları asla şüphle götürmeyen bazı Alman mültecilerinden duydukları yarı-faşist fikirlerin, birçok İngiliz dostlarımı rencide ettiğini gördüm. İngilizler bu mültecilerin yarı-faşist fikirlerini Alman olmalarına izafe ediyorlar. Fakat işin hakiki sebebi şudur ki, bu mülteciler İngiltere'dekilerden hissedilir derecede daha ileri gitmiş sosyalistlerdir. Şüphesiz Alman sosyalistlerinin, kendi memleketlerinde, Prusya geleneğinin bazı unsurlarından çok faydalandıkları doğrudur. Almanya'da, cephenin her iki tarafında bulunanların da övündükleri "*Prusyalılık*" ile "*sosyalizm*" arasındaki bu yakınlık, ana tezimizi takviye etmektedir.⁴ Fakat, "*sosyalizm*" unsurunun değil de, tahsisen "*Almanlık*" unsurunun totaliterliği doğurduğunu sanmak hatadır. Almanya'nın İtalya ve Rusya ile müşterek olan tarafı, Prusyalılık değil, sosyalist fikirlerin hakimiyeti idi. Nasyonal sosyalizm, Prusya geleneği dairesinde yetiştirilmiş olan sınıflardan değil, halk kütleleri arasından zuhur etmiştir.

NOTLAR

1. Bkz. Bölüm IV.

2. M balaĝaya d şt ĝ m z  zannedenlere, Lord Morley'in Őhadetini hatırlatalım. Lord Morley, *Hatıratı*nda, *Hürriyet Hakkında Deneme*'nin ana fikrinin orijinal olmayıp, Almanya'dan geldiĝinin "malum bir vakıa" olduĝunu söylemektedir.

3. Hariĝteki gazete muhabirlerinin sol temayülleri, bütün bir memleketteki her türlü kanaatler üzerinde, hatta en muhafaza-k r olanların kanaatları üzerinde bile, tesir icra etmektedir. Bunun belki en iyi misali, Büyük Britanya ile Hindistan arasındaki m nasabetler hususunda Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen herkese hakim olan kanaattır. Kara Avrupasının hadiselerini biraz anlamak isteyen bir İngiliz de, aynı Şekilde ve aynı sebeplerle hatalı bir kanaata sevk edilmiş olduĝunu bilir. İngiliz ve Amerikalı gazetecilerin samimiyetinden Şüphe etmiyoruz. Fakat yabancı memleketlerdeki harb muhabirlerinin hangi muhitlerde düşüp kalktıklarını bilenler, bu inhirafın sebebini kolayca anlayabilirler.

4. Sosyalizm ile Prusya Devletinin yapısı arasında bir bakıma benzerlik bulunduĝu inkâr edilemez; Prusya devleti, bütün diĝer devletlerden daha bariz bir Şekilde ve kasti olarak yukardan aŐaĝıya doĝru teŐkilatlandırılmıŐtır. XIX' uncu asır sosyalizmine ilham veren "Devleti geniş bir fabrika ĝibi idare etmek" fikri henüz doĝmadan çok önce, Prusyalı Őair Novalis "Friedrich Wilhelm'in ölümünden beri Prusya'nın -hiĝbir devlette görülmemiŐ derecede- bir fabrika gibi idare olunduĝu"ndan Şikayet etmişti. Bk. Novalis (Fredrich von Hardenberg). *Glauben und Liebe, König und die K nigin*, 1798.

BİRİNCİ BÖLÜM

TERK EDİLEN YOL

Ana tezi serbest teşebbüs ve kâr sistemi olan bir program bizim neslimizde iflas etmiş değildir, belki henüz tecrübe edilmemiştir.

F. D. Roosevelt

Medeniyet yolunda beklenmeyen bir dönemece rastlayınca, umduğumuz devamlı terakki yerine eski barbarlık devrini hatırlatan tehlikelerle karşı karşıya gelince, her şeyi itham eder, fakat kendimizi itham etmeyi asla düşünmeyiz. Hepimiz en nurlu görüşlere uyarak, elimizden geldiği kadar uğraşmadık mı, en güzide zekalarımız dünyamızı daha iyi bir hale getirmek için durmadan çalışmadılar mı? Bütün gayretlerimizi hürriyetin, adaletin ve refahın artması uğrunda sarfetmedik mi? Netice tasarladığımızdan bu kadar farklı olduğuna göre, hürriyet ve refah yerine kölelik ve sefaletle karşı karşıya bulunduğumuza göre, habis kuvvetler tarafından planlarımızın bozulduğu meydanda değil midir? Bizi daha iyi bir hayata götüren yolumuza yeniden koyulmadan önce yenmemiz lazım gelen uğursuz bir kudretin kurbanı olduğumuz aşikar değil midir? Fakat suçlu hakkında aramızda anlaşma yoktur; kimimiz kötü niyetli kapitalisti, kimimiz şu veya bu milleti, kimimiz yaşlılarımızın budalalığını, kimimiz yarım yüzyıldan beri mücadele ettiğimiz halde henüz tamamiyle yıkılmamış olan bir içtimai rejimi suçlandırırız. Fakat hepimiz şundan eminiz, daha doğrusu yakın zamana kadar emindik ki; son nesilde iyi

niyetli insanların ekserisi tarafından benimsenen ve içtimai hayatımızda esaslı değişiklikler husule getirmiş olan hakim fikirler hatalı olamazlar. Medeniyetimizin bugün geçirmekte olduğu buhranı izaha çalışan bütün iddiaları kolayca kabul ediyoruz, fakat şu izah şeklini kabul etmeye nedense bir türlü yanaşmıyoruz: dünyanın bugünkü hali belki de bizim esaslı surette hataya düşmemizden ileri gelmektedir; ve bizim için en kıymetli olan ideallerden bazalarına kavuşmak üzere sarfettiğimiz gayretler, beklediğimizden tamamıyla farklı neticeler doğurmaktadır.

Bütün enerjimizin harbi kazanmağa matuf olduğu bu sırada, şu noktayı hatırlamakta bazan güçlük çekiyoruz: Bugün uğrunda mücadele ettiğimiz kıymetler daha bu harpten önce bizim memleketimizde de tehlide maruzdu ve bazı memleketlerde imha edilmişlerdi. Bugün karşılaşılan idealler, kendi mevcudiyetleri için mücadele eden muharip milletler tarafından temsil edilmektedir; fakat unutmayalım ki, bu mücadele vaktiyle Avrupanın müşterek malı olan medeniyetin sinesinden çıkıveren fikir çarpışmalarından doğmuştur; ve totaliter rejimlerin kurulmasına müncer olan temayüller, yalnız bu rejimlere baş eğen memleketlere münhasır kalmamıştır. Bugün gaye her şeyden önce harbin kazanılmasıdır. Fakat bir kere harp kazanılınca, yeniden ana meseleleri ele almamız ve bizimkine yakın medeniyetlerin başına gelen akıbetten kendimizi kurtarma çaresini bulmamız lazım gelecektir.

Almanya, İtalya veya Rusya'yı, ayrı alemler olarak değil, fakat bizim de iştirak ettiğimiz bir fikir tekamülünün mahsulleri olarak görmek elbette biraz güçtür. Hiç değilse düşmanlarımız hakkında, onların bizden tamamıyla farklı olduklarını ve onların başına gelenlerin bizim başımıza gelemeyeceğini düşünmek daha kolay ve daha huzur vericidir. Halbuki bu memleketlerin totaliterliğe kapılmalarına tekaddüm eden

yıllardaki tarihlerine bakacak olursak, göreceğimiz hususiyetlerden pek büyük bir kısmı bize de yabancı değildir; yalnız bu tahavvül bazı memleketlerde bizdekinden daha süratli olmuş ve onların idealleri ile bizimki arasında önüne geçilmez bir ihtilafa yol açmıştır; yoksa bu tahavvül bizi de müteessir etmekten geri kalmamıştır.

Dünyayı bugünkü haline getiren yeni fikirlerdir, insanların iradeleridir. İnsanlar bu neticeyi önceden görememişlerdi. Vakıalarda, kendi kendine husule gelen ve düşünüş tarzımızı değiştirmemizi icabettiren hiçbir değişiklik de mevcut değildi. İşte İngilizler'in, belki de mesut bir hadise olarak bu istihale yolunda ekseri Avrupa milletlerinden daha geride kaldıkları için, anlamakta güçlük çektikleri nokta budur. Bizi bir nesilden beri sevkü idare eden ve hâlâ etmekte bulunan idealleri, ancak istikbalde gerçekleşecek gayeler olarak görmekte devam ediyor ve bu ideallerin yirmibeş yıldan beri, yalnız dünyayı değil, memleketimizi de ne kadar değiştirmiş olduğunu bir türlü fark etmiyoruz. Zannediyoruz ki, çok yakın zamanlara kadar, XIX. Yüzyıl fikirleri veya laissez faire (bırakınız yapsınlar) prensibi gibi müphem tabirlerle adlandırılan fikirler tarafından idare ediliyorduk. Başka memleketlere kıyasen ve istihaleyi hızlandırmak için sabırsızlananlar bakımından, bu kanaat doğru sayılabilir. Gerçekten, 1931'e kadar, başkalarının daha önce atıldıkları çığırda İngiltere pek yavaş ilerlemişti. Fakat bu tarihte bile o kadar mesafe almış bulunuyorduk ki, ancak geçen umumi harpten öncesini hatırlayanlar liberal bir alemin nasıl olduğunu bilirler.¹

Mühim olan nokta, yalnız son nesil boyunca husule gelen tahavvüllerin azameti değil, fakat aynı zamanda bu tahavvüllerin fikirlerimizin ve içtimai nizamımızın istikametinde tam bir değişiklik ifade etmesidir; İngiltere'de bu ciheti anlayanlar pek azdır. Daha totaliterlik heyulasının yakın bir tehlike hali-

ne gelmesinden yirmibeş yıl önce, Avrupa medeniyetinin dayandığı ideallerden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladık. Son derece büyük ihtiras ve ümitlerle atıldığımız bu yol, bizi totaliterliğin dehşetiyle karşı karşıya getirdi. Bizim neslimiz bu netice karşısında derin bir sarsıntıya uğramıştır ve hala iki vakıa arasındaki münasebeti kurmaya yanaşmamaktadır. Halbuki bu inkişaf, hala okutmakta olduğumuz liberal felsefenin babaları tarafından vaktiyle yapılan ihtarları teyid etmiştir. İktisadî hürriyeti yavaş yavaş terk ettik: halbuki onsuz şahsî ve siyasî hürriyet hiçbir zaman mevcut olmamıştır. XIX. Yüzyılın en büyük siyasî mütefekkirlerinden ikisi, de Tocqueville ve Lord Acton, sosyalizmin kölelik demek olduğunu bize söylemişlerdi. Fakat sosyalizme doğru gitmekten geri durmadık. Bugün gözlerimizin önünde yeni bir kölelik şeklinin ortaya çıktığını görmüş bulunuyoruz. Yine de, bu iki şeyin birbirine bağlı olduğunu pek anlamıyoruz.²

Sosyalizme doğru bugünkü temâyül, yalnız yakın mazi ile değil, garp medeniyetinin bütün tekamül seyri ile irtibatın birdenbire kesilmesi demektir. Bu temâyül yalnız ondokuzuncu yüzyıl çerçevesi içinde değil, fakat daha geniş bir tarihî görüş zaviyesinden incelenirse, bu hakikatın farkına varılır. Yalnız Cobden ile Bright'in, Adam Simth ile Hume'un va hatta Locke ve Milton'un fikirlerini değil, Hristiyanlık, Kadim Yunan ve Roma'nın kurduğu temeller üzerine yükselen garp medeniyetinin en bariz hususiyetlerinden birini de süratle terk etmekteyiz. Yavaş yavaş terk ettiğimiz şey, sadece XIX. ve XVIII. Yüzyılların liberalizmi değil, Erasmus'dan ve Montaigne'den, Cicero'dan ve Tacitus' den, Pericles'den ve Thucydides'den tevarüs eylediğimiz ferdiyetçilik temelidir.

Nasyonal-sosyalist ihtilalini bir Karşı-Rönesans olarak vasıflandırmış olan nazi şefi belki de ne kadar doğru bir söz söylediğinin farkında değildi. Bu ihtilal, insanlığın rönesans

devrinden beri kurmakta olduğu ve her Şeyden önce ferdiyetçi olan bir medeniyeti temelincen yıkmaya matuf başlıca hareket olmuştur. Bugün ferdiyetçilik kelimesi kulağa oldukça nahoş gelmektedir ve zamanla adeta egoizmi hatırlatmaya başlamıştır. Fakat bizim bahsettiğimiz ve sosyalizm ile bütün diğer kolektivizm Şekillerinin zıddı olarak kullandığımız ferdiyetçiliğin, egoizmle hiçbir zarurî münasebeti yoktur. Bu iki prensip arasındaki tezağı bu eser boyunca ancak yavaş yavaş izah etmek imkânını bulacağız. Unsurlarını Hristiyanlıktan ve klasik eski çağdan alan, ilk defa Rönesansta tam bir inkişafa mazhar olan ve o zamandan sonra da garbî Avrupa medeniyeti dediğimiz Şeyi yaratan bu ferdiyetçilik acaba nedir? Ferde fert olarak saygı göstermek; kanaat ve zevklerinin ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmek; insanların ferdî kabiliyet ve temayüllerini inkişaf ettirmelerinin arzuya Şayan olduğuna inanmaktır. “Hürriyet” kelimesi o kadar fazla harcanmış ve aşındırılmıştır ki, Rönesanstan beri temsil edegeldiği ideali tarif etmek için bu kelimeyi kullanmakta tereddüde düşölüyor. Uzun bir yükselişten sonra, kısa zamandan beri süratli bir alçalma gösteren ve totaliter devletin zuhuriyle tamamiyle ortadan kalkan bu prensibin taşıdığı bütün manayı muhafaza edebilen biricik kelime, belki “toleran=tesamuh” kelimesidir.

Sert bir hiyerarşı sisteminden, insanın hiç değilse kendi mukadderatına Şekil vermeyi bir kere tecrübe edebileceği, birçok hayat tarzlarını görmek ve bunlardan birini seçmek fırsatını bulabileceği bir rejime doğru vuku bulan tedrici istihale, ticaretin inkişafına muvazî olarak gelişmiştir. Kuzey İtalya'nın ticaret sitelerinde doğan yeni hayat telakkisi, ticaretle birlikte batıya ve kuzeye doğru, Fransa ve Almanya üzerinden Hollanda ve Britanya adalarına kadar yayıldı ve onu boğacak bir siyasî istibdadın bulunmadığı yerlerde, adama-

kıllı kök saldı. En tam inkişafa Hollanda ve Büyük Britanya'da mazhar oldu; ve ilk defa buralarda serbestçe gelişme imkânını bularak siyasî ve içtimaî hayatın temeli haline geldi. XVII. Yüzyılın sonunda ve XVIII. Yüzyılda, daha tekamül etmiş bir şekilde, buralardan başlayarak doğuya ve batıya doğru, Yeni Dünya'ya ve -vaktiyle tahripkar harbler, siyasî tazyikler yüzünden inkişaf edemediği orta Avrupa'ya³ doğru yeniden yayılmaya başladı.

Modern Avrupa tarihinin bütün bu devri boyunca, umumi olarak içtimai tekamül, ferdi, günlük faaliyetini köstekleyen ananevi ve mecburi bağlardan kurtarmaya doğru gitmiştir. Bu istikamette biraz ilerledikten sonra, fertlerin kendiliklerinden ve serbest olarak sarf ettikleri gayretlerin mudil bir iktisadî faaliyetler sistemi yaratabileceği anlaşılmaya başlanmıştır. Siyasî hürriyetin beklenmedik bir neticesi olarak serbestçe gelişen bu iktisadî faaliyet, nihayet insicamlı bir iktisadî hürriyet nazariyesinin kurulmasına müncer olmuştur.

Ferdî enerjilerin serbest bırakılmasının en önemli neticelerinden biri de belki ilmin harikulade gelişmesi olmuştur: Bu gelişme İtalya'dan İngiltere'ye ve ötelere doğru ferdî hürriyet hareketini takibetmiştir. Şüphesiz, bundan önce insanların icat kabiliyetleri daha az değildi. Pek çok oyuncaklar ve diğer mekanik şeyler yapılabilmiş; fakat sanayi tekniği yerinde saymıştı. Buna mukabil, maden sanayii ve saatçılık gibi tahdit edici murakabelere tabi tutulmayan sanayi branşlarında büyük terakkiler kaydedilmişti. Fakat, bazıları dikkate şayan derecede mükemmel olan mekanik keşiflerin sanayide geniş ölçüde kullanılmasını temine matuf nadir teşebbüsler süratle boğulmuştu. Hakim fikirler herkes için "mecburi" olduğu müddetçe, insanların öğrenme arzusuna daima set çekilmişti. Ekseriyetin itikatları ve ahlâkî telakkileri her müceddidin yolunu kapıyordu. Fakat, sanayi serbestliği yeni bilgilerin ser-

bestçe kullanılmasını mümkün kıldığı andan itibaren; bir rizi-koya katlanmak iktidarında olan her insan, ekseriya tedrisatı murakabe etmekle mükellef makamların haberi bile olma-dan, her istediği tecrübeye girişmek imkânını elde ettiği an-dan itibaren ve ancak bundan sonra, ilim -billhassa son 150 yıl zarfında- kainatın çehresini değiştiren muazzam terakkileri gösterebilmiştir.

Çoğu zaman görüldüğü gibi, medeniyetimizin mahiyet ve bünyesi birçok dostlarından ziyade düşmanları tarafındān vazih olarak anlaşılmıştır: Bir XIX. Yüzyıl totaliteri olan Auguste Comte'un tabiriyle "*garbın ezeli hastalığı, ferdin nev'e karşı işyanı*", medeniyetimizi kuran kuvvetin ta kendisidir. Daha önceki devirlerin ferdiyetçiliğine XIX. Yüzyılın ilave ettiği şey, sadece hürriyet şuurunu bütün sınıflara maletmek, tesa-düfi olarak ve yer yer yayılmış olan ferdiyetçilik fikrini sis-tematik ve fasılasız bir surette geliştirmek, nihayet bu fikri İngiltere ve Hollanda'dan Avrupa kıtasının büyük kısmına getirmekten ibaret olmuştur.

Elde edilen netice bütün ümitleri geride bıraktı. İnsan ze-kasının serbestçe işlemesine mani olan engellerin yıkıldığı her yerde, insan durmadan genişleyen arzularını süratle tat-min edebilmek iktidarını kazanıyordu. Hayat seviyesinin yükselmesi, cemiyet içinde, artık insanların katlanmaya ta-hammül edemedikleri son derece karanlık noktaların mev-cudiyetini süratle açığa çıkardı, fakat hakikatte bütün sınıflar umumi terakkiden istifade edebildiler. Bu hayret verici yük-selişin kıymetini, bizzat bu yükselişin eseri olan ve bugün bir-çok boşlukların mevcudiyetini açığa koyan hali hazırdaki kıy-met ölçülerimize vurarak takdir edemeyiz. Bu yükselmenin ona iştirak edenler nazarında ne ifade ettiğini ölçebilmek i-çin, yükseliş başladığı sıralarda beşeriyetin ümit ve arzu-larının nelerden ibaret olduğunu hatırlamamız lazımdır. Ve şu

muhakkaktır ki, elde edilen başarı en delici ümitleri bile gölgede bırakmıştır. Yirminci yüzyılın başlarına doğru, Batı aleminde, işçi bundan yüzyıl önce belki mümkün bile görülmeyecek olan bir şahsî istiklal, emniyet ve maddî refah seviyesine ulaşmıştır.

Istikbalde, bu başarının en manalı ve en büyük neticesi olarak şu vakia göze çarpacaktır: Bu terakki insanlara, kendi mukadderatlarına hakim olma bakımından yepyeni bir itimat ve talihlerini hudutsuz derecede iyileştirmek imkânına malik olduklarına dair bir kanaat aşladı. Muvaffakiyetle birlikte insanların ihtirası da arttı ve insan muhteris olmakta tamamiyle haklıydı. Vaktiyle baş döndürücü olan vaitler kâfi sayılmamaya ve terakkinin temposu çok yavaş gelmeye başladı ve bir gün geldi ki, vaktiyle bu terakkiyi imkân dahiline sokmuş olan prensipler, elde edilen neticeleri korumak ve geliştirmek için muhafazası zarurî şartlar olarak değil, daha hızlı bir terakkinin tahakkukuna set çeken ve derhal yok edilmesi icabeden engeller olarak görülmeye başlandı.

.....

Liberalizm prensiplerinde, liberalizmin değişmez bir dogma haline gelmesini icabettirecek hiçbir cihet yoktur; liberalizmin bir defaya mahsus olmak üzere tesbit edilmiş sabit kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır; işlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) içtimaî kuvvetlere kabil olduğu kadar çok yer verilmeli ve zorlayıcı, tazyik edici tedbirlerden kabil olduğu kadar kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin sonsuz derecede çeşitli tatbik şekilleri olabilir. Bilhassa gayret ve azim sarfederek, rekabetin mümkün olduğu kadar faydalı bir rol oynayacağı bir sistem yaratmak ile, mevcut müesseseleri pasif bir şekilde oldukları gibi kabul etmek şıkları arasında muazzam bir fark vardır. Bazı liberallerin,

mesela bilhassa “bırakınız yapsın=laissez faire” kaidesi gibi birtakım hantal prensibler üzerinde anut bir şekilde ısrarları kadar, liberalizm davasına zarar veren hiçbir şey olmadığı muhakkaktır. Fakat bu bir bakıma lüzumlu ve mukadderdi. Bazı muayyen tedbirlerin birtakım kimselere ani ve aşikâr faydalar temin edeceği görüldüğü halde, bu tedbirlerden fayda umanların ısrarlarına karşı, ancak bükülmez ve hazır bir kaide müessir olabilirdi. Sanayi hürriyeti lehinde müsait bir peşin kanaat yerleşmiş bulunduğundan, bunu, istisnası olmayan bir kaide olarak ileri sürmek meylime mukavemet etmek bazan mümkün olmamıştır.

Liberal doktrini müdafaa eden birçok vülgarizatörlerin böyle bir tutum takınmaları yüzünden, bir noktada gedik açılınca bütün mevzilerin çökmesi mukadderdi. Liberallerin vaziyetini zayıflatan bir nokta da, hür bir cemiyet nizamı içinde müesseselerin kadrosunun tedrici surette ıslahını gaye ittihaz eden bir siyasetin zaruri olarak yavaş yavaş semere vermesi idi. Bu terakki, içtimai kuvvetler hakkındaki ve bu kuvvetlerin verimli bir şekilde harekete geçmesi için en elverişli şartların hangileri olduğu hakkındaki bilgi ve anlayışımızın gelişmesine bağlı idi. Mademki yapılacak iş kendi kendine doğan bu içtimai kuvvetlere yardım etmekten ve lazım oldukça bunları tamamlamaktan ibaretti, herşeyden önce bu kuvvetleri anlamak lazım geliyordu. Bir liberalin cemiyet karşısındaki durumu, bir nebat yetiştiren bahçıvanın durumuna benzer; bahçıvan, nebatın büyümesine en elverişli şartları yaratabilmek için, bu nebatın bünyesini ve nasıl yetiştiğini mümkün olduğu kadar iyi bilmeye mecburdur.

XIX. Yüzyılın iktisadî politikasının prensiplerini ifadeye yarayan kaba kaidelerin sadece bir başlangıç olduğundan, henüz öğrenmemiz icabeden pek çok şeyler bulunduğundan ve takibettiğimiz istikamette daha muazzam terakki imkân-

larının mecudiyetinden, hiçbir akli başında insanın şüphe etmemesi lazım gelirdi. Fakat bu terakki, kullanmak durumunda olduğumuz kuvvetler üzerinde gittikçe artan bir entellektüel hakimiyet kurmamızı icap ettiriyordu. Para sisteminin kullanılması veya inhisarların murakabesi ve önlenmesi gibi birçok ana işlerde; ve diğer sahalardaki hemen hemen aynı derece ehemmiyetli birçok başka işlerde, hükümetler -gerek iyilik gerek fenalık yapabilme bakımından- muazzam bir iktidara malik bulunuyorlardı. Meseleleri daha iyi anlamak suretiyle, günün birinde bu iktidarı müessir bir şekilde kullanabilmek imkânına kavuşabileceğimizi ümid etmemek için hiçbir sebep yoktu.

Fakat liberal doktrin, mütemadiyen, ilerleyişini tehdideden tekliflerle çarpışmak zorunda kalıyordu; çünkü umumiyetle “müspet iş” adı verilen istikamette terakki ister istemez yavaş oluyordu; ve hemen tahakkuku istenen ıslahat karşısında, liberalizm işi daha ziyade zamana bırakmak, servetin hürriyet sayesinde tedricen artmasına güvenmek mecburiyetinde idi. Öyle ki, liberalizm gitgide “menfi” bir dogma telakki edilmeye başlandı: çünkü fertlere sadece müşterek terakkiden bir hisse verebiliyordu; bu terakki ise artık tabii görülüyor ve bunun hürriyet siyasetinin bir neticesi olduğu farkedilmiyordu. Hatta denebilir ki, liberalizmin gerilemesinin sebebi, liberalizmin muvafakiyeti olmuştur. Bu sayede kazanılan muvaffakiyet, insanları, henüz berdevam olan ve artık hem tahammülfersa, hem de faydasız görünmeye başlayan birtakım fenalıklara göz yumamayacak bir hale getirdi.

.....

Liberal politikanın sağladığı terakkilerdeki yavaşlık; cemiyet menfaatlerine aykırı bazı imtiyazları müdafaa etmek için ağız kalabalığı ile liberal prensipleri kalkan ittihaz edenlere

karşı duyulan haklı hiddet ve o zamana kadar elde edilen maddî inkişafın zahiren haklı gösterdiği hudutsuz ihtiras, bütün bu amiller, asrın sonuna doğru liberalizmin ana prensiplerine karşı itimadın gitgide kaybolmasına müncer oldu. Elde edilen neticeler, artık nihai olarak iktisabedilmiş, emin ve kaybolmaz birer kazanç zannedilmişti. Halk yeni isteklere gözünü dikmiş ve eski prensiplere bağlılık bunların süratle tatminine engel gibi görülmeye başlanmıştı. Gitgide şu kanaat yerleşti ki, ilk terakkileri sağlayan çerçeve dahilinde artık başka terakkiler elde etmeye imkân kalmamıştır ve cemiyetin yeni baştan kurulması lazımdır. Artık mevcut cihazı ıslah etmek veya arttırmak değil, onu tamamiyle ıskartaya atıp yerine yenisini koymak bahis mevzuu idi. Ve yeni neslin ümitleri tamamiyle yeni bir şey üzerine temerküz ettiği için, mevcut cemiyetin işleyiş tarzı ile gitgide daha az uğraşılmaya ve bu işleyiş gitgide daha az anlaşılmaya başlandı. Ve hürriyet sisteminin işleyişini anlayamaz bir hale geldiğimiz nisbette, nelelerin ancak bu sistemin mevcudiyeti ile kaim olduğunu da göremez olduk.

Teknisyen ve mühendislerin çözmeye alıştıkları teknik meselerle uğraşmaktan doğan bazı düşünüş itiyatlarının içtimâî meselelere de ihtiyatsızca tatbik edilmesi, bu noktaî nazar değişikliğine hız verdi. Teknik meselerle uğraşmanın yarattığı bu itiyatlar, bir taraftan, daha önceki içtimai araştırmaların kendi peşin itikatlarına uygun olmayan neticelerini itibardan düşürmek; diğer taraftan, teşkilatlandırma idealini, bu işe hiç de elverişli olmayan bir sahaya zorla tatbik etmek istidadını gösteriyordu.⁴ Fakat meselenin bu cephesini burada incelemeye mahal yoktur. Yapmak istediğimiz şey, sadece, yavaş yavaş ve hissedilmez merhalelerle husule gelmesine rağmen, cemiyet karşısındaki tavır ve vaziyetimizin ne kadar kökünden değiştiğini belirtmektir. Her merhalede, san-

ki sadece bir derece farkı bahis mevzuu olduğu sanılıyordu. Fakat neticede, içtimaî meseleler karşısında eski liberalizmin takındığı vaziyet ile bugünkü vaziyetimiz arasında esaslı bir fark husule geldi. Bu değişiklik, yukarda ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız cereyanın tamamıyla tersine dönmesine, garp medeniyetini yaratan ferdiyetçi geleneğin tamamıyla terk edilmesine müncer oldu.

Bugün hakim olan fikirlere göre, insanların uğraşması lazım gelen mesele, hür bir cemiyet nizamı içinde kendiliğinden doğan kuvvetlerin en iyi şekilde nasıl kullanılabileceklere meselesi değildir. Beklenmeyen neticeler doğuran bu kuvvetleri bir tarafa bırakarak, “pazar”ın gayri şahşî ve anonim mekanizması yerine, bütün içtimai kuvvetleri, d şunerek kararlaştırılmış belli gayelere doğru kollektif ve “şuurlu” bir şekilde sevk ve idare etmeye kalkışmış bulunuyoruz. Çok rağbet kazanan ve “hürriyet planı”nı gerçekleştirmek için teklif ettiği programına ilerde sık sık temas edeceğimiz bir kitabın benimsediği şu aşırı görüş tarzı, bunun en iyi misalini teşkil eder.

*İnsan tabiatın bütün sistemini yeniden kurmak ve idare etmek l z munu hiçbir zaman duymadı; halbuki bugün, cemiyet karşısında bu mecburiyeti duymuyoruz. Hiçbir vakit ikinci bir tabiat yaratmaya kalkışmamış olan insanoğlu, gitgide bütün içtimai hayatını başından sonuna kadar tanzim etmek yolunu tutmaktadır.*⁵

.....

Bu temayül değişikliğinin, fikirlerin mekan dahilindeki hareketlerinde husule gelen istikamet değişmesiyle aynı zamana tesadüf etmesi manidardır. İki yüzyıldan fazla müddet

boyunca, İngiliz fikirleri doğuya doğru yayılmıştı. İngiltere’de doğup serpilen hürriyet kaidesi bütün dünyayı kaplayacağı benziyordu. 1870’e doğru, bu fikirlerin doğuya doğru yayılma sahası belki de azami genişliğine varmış bulunuyordu. Bu tarihten itibaren gerileme başgösterdi ve hakikatte yeni değil, çok eski olan yeni bir fikir manzumesi doğudan batıya doğru akmaya başladı. İngiltere siyasî ve içtimaî sahada entellektüel hakimiyetini kaybetti ve fikir ithal eden bir memleket oldu. Bunu takibeden altmış yıl zarfında, Almanya, yirminci Yüzyılda dünyayı idare etmeye namzet olan fikirlerin Batıya ve Doğuya doğru yayıldığı merkez haline geldi. İster Hegel veya Marks, ister List veya Schmoller, Sombart ve Mannheim olsun; ister aşırı bir sosyalizm veya sadece daha az radikal bir “teşkilatçılık” veya “plancılık” bahis mevzuu bulsun, her tarafta Alman fikirleri tehalükle benimseniyor ve Alman müesseseleri taklid ediliyordu. Bu yeni fikirlerin birçokları ve bhusus sosyalizm, Almanya’da doğmuş değillerdi. Fakat XIX’uncu yüzyılın son çeyreği ile XX. Yüzyılın ilk çeyreği zarfında, Almanya’da tekamül ettiler ve en geniş inkişafa mazhar oldular. Bu devre zarfında, sosyalizmin nazarı ve amelî sahada gelişmesi bakımından Almanya’nın yaptığı büyük hamleler bugün ekseriya unutulmaktadır. Sosyalizmin İngiltere’de ciddi surette münakaşasından bir nesil önce, Alman parlamentosunda kuvvetli bir sosyalist partisi vardı. Çok yakın bir tarihe kadar, sosyalizmin doktrin sahasındaki gelişmesi hemen hemen münhasıran Almanya ve Avusturya’da husule gelmiştir; öyle ki, bugün bile, Ruslar münakaşaya umumiyetle Almanlar’ın bıraktığı noktadan devam etmektedirler. İngiliz sosyalistlerinin çoğu hala bilmiyorlar ki, bugün keşfetmeye çalıştıkları meselelerin büyük bir kısmı, çok daha önce Alman sosyalistleri tarafından inceden incede münakaşa edilmiştir.

Bu devre zarfında Alman mütefekkirlerinin bütün dünya üzerinde yaptıkları entellektüel tesir, bir taraftan Almanya'nın büyük maddî inkişafı yüzünden, diğer taraftan bundan önceki yüzyıl zarfında -Almanya yeniden müşterek Avrupa Medeniyetinin tamamlayıcı, hatta idare edici bir üyesi haline geldiği sırada- Alman mütefekkir ve alimlerinin kazandıkları fevkalade şöhret sayesinde büsbütün kuvvetlenmiştir. Fakat bu entellektüel tesir, çok geçmeden, bu müşterek medeniyetin temellerini tehdit eden fikirlerin Almanya'dan etrafa doğru yayılmasına hizmet etmeye başlamıştır. Almanların kendileri -hiç değilse içlerinden bu fikirleri yaymakta olanlar- aradaki uyumsuzluğun tamamıyla farkında idiler. Avrupa medeniyetinin müşterek mirası olan şeyleri, onlar, nazilerden çok daha önce, "garp medeniyeti" diye vasıflandırmaya başlamışlardı; ve artık bunun ifade ettiği mana: "Ren nehrinin batısındaki medeniyet" idi. Artık batılı demek, bütün şekilleri ile liberalizm ve demokrasi, kapitalizm ve ferdiyetçilik, serbest mübadele, beynelminelcilik ve barış sevgisi demektir.

Fakat, Almanların gittikçe artan bir kısmının batılıların bu "boş" fikirlerine karşı iyice gizlenmeyen bir istihfaf duymalarına rağmen, yahut belki de bu istihfaf yüzünden batılılar Alman fikirlerini ithale devam ettiler. Hatta onlara şu kanaat aşılandı ki, daha önceki itikadları sadece egoist menfaatlerin ifadesinden başka birşey değildir; serbest mübadele sistemi Britanya'nın menfaatlerini korumak için uydurulmuş bir doktrinden ibarettir. İngiltere'nin dünyaya yaydığı siyasi ideallerin modası, bir daha geri gelmeyecek şekilde, geçmiştir ve artık bunlardan utanmak icabeder.

NOTLAR

1. Daha 1931'de, *Mac Millan Raporu*, "hükümetimizin noktai nazarındaki değişiklikten ve parti farkı olmaksızın, insanların hayatını tanzim ve idare hususundaki arzu ve temayülün gitgide arttığından" bahsediyordu. Aynı rapor şunları ilave ediyordu: "Parlamento tarafından, doğrudan doğruya camianın günlük işlerini tanzim etmek maksadiyle çıkarılan kanunların sayısı gitgide artmaktadır ve bugün, Parlamento, vaktiyle tamamiyle sahalahiyeti dışında sayılan sahalara müdahale etmektedir." Aynı sene, bu rapordan bir müddet sonra, memleket nihayet müdahalecilik yoluna daldı ve 1931'den 1939'a kadar süren, kısa fakat hazin devre esnasında, iktisadî sistemini tanınmaz hale getirecek derecede değiştirdi.

2. Şayan, dikkat bir şekilde teyyüd eden daha yeni bazı ihtarlar da hemen hemen tamamiyle unutulmuştur. Otuz yıl önce, Hilaire Belloc, o tarihten beri Almanya'da olup bitenleri, bu hadiselerin cereyanından sonra yazılmış eserlerin bir çoklarından daha iyi izah eden bir kitabında, şunu söylüyordu: "sosyalist doktrinin kapitalist cemiyet üzerindeki tesiriyle, kendini doğuran amillerden farklı bir üçüncü şey dünyaya gelir; Kölelik Devleti". (*L'Etat Servile*, 1913 üçüncü bası. 1927, s. XIV)

3. XV'inci XVI'ıncı asırlarda Alman burjuvazisinin prensler tarafından tahakküm altına alınması ve kısmen imhası, bazıları bugün bile devam eden çok büyük neticeler doğurmuştur.

4. Müellif, bu tekamülün ilk safhaalarını, 1941-1944 yıllarında *Economica*'da çıkan iki makale serisi ile aydınlatmaya çalışmıştır. "İlim ve cemiyetin tetkiki" ve "ilimde mukabil inkılap".

5. Karl Mannheim, *Man and Society in the Age of Reconstruction*, 1940, s. 175.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK ÜTOPYA

Devleti "cehennem" haline getiren şey, insanın onu "cennet" haline getirmeye kalkışmasıdır.

F. Hoelderlin

Terakki aşığı insanların ekserisinin kafasında sosyalizmin liberalizm yerine kaim olması sadece, geçmişteki büyük liberal mütefekkirlerin kolektivizmin neticeleri hakkındaki ikaz ve ihtarlarının unutulmasından ileri gelmiş değildir. İnsanlar, bu mütefekkirlerin söylediklerine tamamiyle zıt itikatlara bağlandıkları içindir ki, sosyalizm liberalizmin yerine geçebilmiştir. İşin garibi şudur ki, daha ilk zamanlarda hürriyet için en büyük tehlikeyi teşkil ettiği anlaşılmış olan ve hatta açığa Fransız ihtilalinin liberalizmine karşı bir reaksiyon şeklinde başlamış bulunan sosyalizm, kendini herkese "*hürriyet*" bayrağı altında kabul ettirmiştir. Sosyalizmin başlangıçta açıkça otoriter bir doktrin olarak doğduğu bugün pek nadiren hatırlanmaktadır. Modern sosyalizmin temellerini atan Fransız müellifleri, fikirlerinin ancak diktatörcü bir idare sayesinde tatbik edilebileceğine inanmışlardı. Onların nazarında, sosyalizm, cemiyeti hiyerarşik bir şekilde ve şuurlu olarak yeniden teşkilatlandırmak suretiyle ve "*manevî bir cebir kuvveti*" kullanarak "*ibtilali tamamlamak*" yolunda yapılacak bir teşebbüsten ibaretti. Sosyalizmin kurucuları, hürriyet hakkındaki niyetlerini gizlemiyorlardı. Düşünce hürriyeti-

ni XIX'uncu yüzyılın bütün fenalıklarının kaynağı telakki ediyorlardı ve modern "plancı"ların birincisi olan Saint Simon, kendi planlarına itaat etmeyenlerin "bayvan gibi muamele göreceklerini" haber vermekten bile çekinmiyordu.

Ancak 1848 ihtilaline tekaddüm eden kuvvetli demokratik cereyanların tesiri altındadır ki, sosyalizm hürriyet kuvvetleriyle birleşmek yolunu tutmaya başladı. Fakat, yeni "demokratik sosyalizm"ın, eski sosyalizm tarafından uyandırılan şüpheleri ortadan kaldıracabilmesi için çok zaman lazım geldi.  z  itibariyle ferdiyetçi bir müessese olan demokrasinin sosyalizm ile telif edilemeyeceğini kimse A. de Tocqueville kadar vuzuhla görememiştir:

Demokrasi ferdi bağımsızlığın sabasını genişletir, sosyalizm ise daraltır. Demokrasi her insanın kıymetini mümkün olan azam  hadde kadar yükseltir, sosyalizm her insanı bir vasıta, bir alet, bir rakam haline getirir. Demokrasi ve sosyalizm yalnız bir kelime ile birbirlerine bağlıdırlar; müsavat. Fakat aradaki farka dikkat ediniz: demokrasi hürriyet içinde müsavat, sosyalizm ise sıkıntı ve kölelik içinde müsavat ister.¹

Bu şüpheleri ortadan kaldırmak ve siyasî motorların en kuvvetlisi olan hürriyet arzusunu kendi arabasına koşabilmek için, sosyalizm gitgide "yeni bir hürriyet" vadetmek yolunu tuttu. Sosyalizmin iktidarı alması, bir anda zaruret devrinden hürriyet devrine geçiş demek olacaktı. Sosyalizm "iktisadî hürriyet"i getirecekti; iktisadî hürriyet olmadıktan sonra, elde edilmiş siyasî hürriyet "muhafaza edilmeye değmez"di. Atalardan beri devam edegelen hürriyeti fetih yolundaki savaşı, ancak sosyalizm tamamlayabilecekti; siyasî hürriyetin elde edilmesi bu savaşın birinci merhalesinden ibaretti. İleri sürülen

delilin akla yakın görünmesi için hürriyet kelimesinin manasında yapılan kurnazca değişiklik, mühim bir hadisedir. Siyasî hürriyetin büyük havarileri, hürriyetten bahsederken şunu kasetmişlerdi: her türlü cebirden, başkalarının her türlü keyfî ve indî muamelelerinden masun olmak, insanları bir amirin emirlerine itaate mecbur eden ve hiçbir seçim hakkı bırakmayan bağlardan kurtulmak. Halbuki “*yeni hürriyet*”, her birimizin yolumuzu serbestçe intihap imkânlarımızı ister istemez ve gayri müsavi surette tehdit eden harici şartların yüklediği mecburiyetten, her türlü ihtiyaçtan kurtulmak manasına geliyordu. Sosyalistlere göre, insanın hakikaten hür olabilmesi için, evvela “*fiziki ihtiyacın despotizmi*”ni yıkması ve “*iktisadî sistemin yaptığı tazyikleri*” gevşetmesi lazımdı.

Bu manada, hürriyet kelimesi iktidar² veya servete verilen yeni bir isimden başka birşey değildir. Bu yeni hürriyet vaa-diyle birlikte, ekseriya sosyalist cemiyette maddî servetin geniş ölçüde artacağı yolunda düşüncesizce vaatler de yapılmakta idi. Fakat, iktisadî hürriyeti gerçekleştirmek için, tabiat servetlerinin böyle mutlak olarak fethedilmesine güvenilmiyordu. Bu vaat hakikatte, fertlerin malik oldukları seçme imkânları arasındaki büyük müsavatsızlıkların kalkması manasını ifade ediyordu. Şu halde, yeni hürriyet talebi, aslında, servetin müsavi surette taksimi yolundaki çok eski talebin isim değiştirmiş şeklinden başka bir şey değildi. Fakat bu isim sosyalistlere liberallerle müşterek bir parola temin ediyordu ve onlar bu benzerliği adamakıllı istismar ettiler. Şüphesiz iki parti bu kelimeyi aynı manada kullanmıyorlardı, fakat bunun farkına varanlar pek azdı; hele vadedilen bu iki hürriyetin birbirleriyle hakikaten kabili telif olup olmadıklarını düşünenler daha da azdı.

Hiç şüphe yok ki, daha geniş bir hürriyet sağlamak vaadi sosyalist propagandasının en müessir silahlarından biri ol-

muştur ve birçok insanlar hakikaten ve samimi olarak sosyalizmin hürriyeti getireceğine inanmışlardır. Bunun içindir ki, vad edilen hürriyet yolunun mutlaka esarete götürdüğü sabit olunca, facia büsbütün dehşet kazanmaktadır. Liberalleri, gitgide artan bir nisbette, sosyalizm yoluna sürükleyen, sosyalizm ile liberalizmin temel prensipleri arasındaki çatışmayı maskeleyen ve birçok defalar sosyalistlerin eski hürriyet partisinin adını bile gasbetmelerine imkân veren, hiç şüphesiz bu hürriyet vaadi olmuştur. Aydınların ekserisi sosyalizmi liberal geleneğin tabii mirasçısı olarak benimsemişlerdir; bu sebeple sosyalizmin insanları hürriyetin tam zıddına götürdüğünü anlayamamış olmalarına şaşmamalıdır.

.....

Bununla beraber, birkaç yıldan beri en umulmadık kimseler sosyalizmin önceden görülmeyen neticeleri hakkındaki eski endişeleri yeniden ortaya atmaya başlamışlardır. Birbiri ardından birçok m şahitler, beklediklerinin tam aksine olarak, "faşist" rejimdeki hayatla, "komünist" rejim altındaki hayatın birçok bakımlardan birbirine fevkalade benzediğini görerek, hayrete düşmüşlerdir. İngiltere'de ve başka memleketlerde "terakkiperverler" komünizmle faşizmi birbirlerine zıt kutuplar sayarak aldanmakta devam ederken, bu yeni istibdatların aynı temayüllerin neticesi olup olmadıkları meselesini düşünen insanların sayısı gitgide artmıştır. Lenin'in eski dostu Max Eastman'inki gibi şehadetler karışısında bizzat komünistler bile sarsılmış olmalıdırlar. Eastman şunu itirafa mecbur olmuştur ki: "Stalinizm, faşizmden iyi olmak söyle dursun, ondan beterdir, daha zalim, barbar, adaletsiz, gayri ahlâkî, anti-demokratiktir; onu mazur gösterecek hiçbir  mit, hiçbir vicdani endişe mevcut değildir"... "Stalinizm, tam manasıyla bir süper-faşizmdir"; aynı müellifin şu noktayı da itirafa mecbur olduğunu görünce bu hüküm son

derece büyük bir mana kazanmaktadır: *"Sınıfsız bir cemiyet kurmak hususunda güvenilen millileştirme ve kollektifleştirme usüllerinin beklenmedik, fakat zaruri bir siyasî refiki olması itibariyle, stalinizm sosyalizmin kendisidir."*³

Max Eastman hadisesi belki en şayanı dikkat olanıdır; fakat Rus tecrübesini sempati ile takibettikten sonra bu gibi neticelere varan ilk ve yegane müşahit o değildir. Ondan birçok yıllar önce, Amerikan matbuat muhabiri olarak Rusya'da geçirdiği on iki yıl zarfında, idealinin paramparça olduğunu gören W. H. Chamberlin Rusya, Almanya ve İtalya'daki müşahadelerinin neticelerini şöylece hülasa etmişti: *"Mubakkak ki sosyalizm, hiç değilse bida'ette, hürriyet değil, diktatörlüğe mukabil diktatörlüklere, en vahşiyane dahili harbe doğru götürün bir yoldur. Demokratik vasıtalarla gerçekleştirilen ve ayakta tutulan bir sosyalizm, nihai olarak ütopyalar aleminde kalmaya mahkum görünmektedir."*⁴ Keza, bir Britanyalı gazeteci, F. A. Voight Avrupa'da geçirdiği uzun müşahade yıllarından sonra, şu neticeye varıyor; *"Marksizm faşizm ve nasyonol-sosyalizme müncer olmuştur, çünkü esasları bakımından Marksizm faşizm ve nasyonol-sosyalizm'den başka birşey değildir."*⁵ Walter Lippmann da şu neticeye varıyor:

*İnsanlar işlerinin cebirle teşkilatlandırılması şıkını tercih ederek hürriyetlerinden vazgeçtikleri zaman nasıl bir neticeye varıldığını, mensup olduğumuz nesil bugün tecrübeyle anlamıştır. İnsanlar bolluğa kavuşacaklarını ummuşlar, fakat bundan sarfinazar etmeye mecbur kalmışlardır; teşkilatlı idare genişlediği nispette gayelerdeki çeşitliliğin yerine bitiviyelik kaim olur. Bu planlaştırılmış cemiyetin ve totaliter prensibin intikamıdır.*⁶

Son yılların neşriyatı arasında, salahiyetli kimseler tarafından ve baħusus totaliterleşen memleketlerin vatandaşı olarak değişikliğe bizzat şahit olup, bu tecrübe neticesinde en fazla bağlı buldukları inançları yeniden gözden geçirmeye mecbur kalan kimseler tarafından yapılmış buna benzer birçok beyanat bulmak kabildir. Burada, aynı neticeyi belki yukarıdakilerden daha doğru bir şekilde ifade eden bir Alman m llefının (Peter Drucker'in) sözlerini zikredeceğiz:

*Marksizm yolu ile hürriyet ve müsavata erişmenin mümkün olduğu kanaatinin tamamıyla yıkılması, Rusya'yı da, Almanya ile aynı yolu tutarak, tamamıyla menfi, totaliter ve gayri iktisadî bir hürriyetsizlik ve müsavatsızlık nizamına doğru gitmeye mecbur etmiştir. Bu, komünizm ile faşizmin,  zleri itibariyle aynı olduklarını göstermez. Faşizm, komünizmin sadece bir hayalden ibaret olduğu anlaşıldıktan sonra varılan bir saşbadır. Ve gerek Stalin Rusya'sında, gerekse Hitler'den  nceki Almanya'da komünizmin hayal olduğu tahakkuk etmiştir.*⁷

Pek çok nazi ve faşist liderlerinin fikrî inkişaflarının seyri de aynı şekilde manidardır. Faşizm ve Nazizmin İtalya'daki⁸ ve Almanya'daki gelişmesini dikkatle takip eden herkes, başta Mussolini olmak (ve Laval ile Quisling de dahil)  zere önceleri sosyalist olup, sonradan nazizm veya faşizmde karar kılan mühim şahsiyetlerin sayısı karşısında hayrete düşmüştür. Liderler hakkında doğru olan bu hüküm, alelade taraftarlar hakkında daha çok varittir. Bir ge n  komünisti nazizme veya bir naziyi komünizme ge cirmenin nispeten ne kadar kolay olduğu Almanya'da pek iyi biliniyordu ve bilhassa iki partinin propagandacıları bunu herkesten daha iyi biliyorlardı. 1930'dan sonraki yıllarda, birçok İngiliz profesörleri, Avrupa kıtasından dönen İngiliz ve Amerikalı  niversite tale-

belerinin, komünist mi, yoksa nazi mi olduklarını pek bilmeden, fakat Batı'nın liberal medeniyetinden muhakkak surette nefret ederek geldiklerine şahit olmuşlardır.

Gerçi, 1933'ten önce Almanya'da ve 1922'den önce İtalya'da, komünistlerle naziler veya faşistler, diğer partilerle çarpıştıklarından daha çok kendi aralarında çarpışmışlardır. Çünkü, zihniyet itibariyle aynı tipte olan kimselerin müzaheretini kazanmak için birbirleriyle rekabet ediyorlar ve birbirlerine karşı aynı dinin muhtelif mezheplerine mensup olanların kinini besliyorlardı. Fakat fiil ve hareketleri bu partilerin birbirlerine ne kadar yakın olduklarını göstermektedir. Gerek komünistler, gerek faşistler için hakiki düşman, kendileriyle hiçbir müşterek noktası olmayan ve kandırmayı ümit edemeyecekleri insan: eski moda liberal insandır. Nazi gözüyle komünistler, komünistlerin nazarında naziler, her ikisi için sosyalistler muhtemel ve müstakbel azalardır; yanlış bir peygamberin peşine takılmış, fakat iyi mayalı kimselerdir. Halbuki gerek komünistler, gerek naziler bilirler ki, ferdi hürriyete hakikaten inananlarla kendileri arasında hiçbir anlaşma mümkün değildir.

Her iki partinin resmî propagandaları yüzünden hataya düşenlerin tereddütlerini gidermek için, her türlü şüpheden münezzeh, salahiyetli bir kimseden sadır olan birkaç söz daha zikredeceğim. Alman dinî sosyalizminin şeflerinden biri, profesör Eduard Heimanın, "*Liberalizmin Yeniden Keşfi*" gibi manalı bir isim taşıyan bir makalesinde, şunları söylüyor:

Hitlerizm, hem hakiki demokrasi, hem de hakiki sosyalizm olmak iddiasındadır ve korkunç hakikat şudur ki, bu iddialarda bir zerrecik de olsa doğru bir taraf vardır: son derece küçük olmakla beraber, muazzam tabriflere temel teşkil etmeye kâfi bir hakikat zer-

resi. Hatta Hitlerizm Hristiyanlığın koruyucusu rolünü bile takınacak kadar ileri gitmektedir ve korun ç hakikat şudur ki, bu kadar aşık bir şekilde hatalı olan bu tefsir bile az çok tesir yapabilecek durumdadır. Fakat sisler arasından ş  hakikat tam bir uzubla yükselmektedir: Hitler hiçbir vakit hakiki liberalizmi temsil ettiğini iddia etmemiştir. Demek ki liberalizm, Hitler'in en fazla nefret ettiği doktrin olmak mazhariyetine maliktir.⁹

Şunu da ilave edelim ki, bu kin ve nefretin fiiliyatta nadiren ortaya dökülmüş olmasının sebebi, Hitler iktidara geldiği sırada, Almanya'da liberalizmin esasen  l  bir halde bulunmasıdır. Onu öldüren de sosyalizm olmuştur.

.....

Sosyalizmden faşizme geçişi yakından müşahade etmiş olan birçok insanlar bu iki rejim arasındaki akrabalığı gitgide daha açık bir şekilde anlamışlardır. Fakat İngiltere'de, insanların ekserisi hala sosyalizmle hürriyetin telif edilebileceğine inanmaktadır. Asla şüphe edilemez ki, sosyalistlerimizin çoğu hala liberal "hürriyet" idealine derin bir imanla bağlıdırlar; ve bunlara, güttükleri yolun hürriyetin imhası demek olacağı anlatılabilirse korkudan gerileyecekleri muhakkaktır. Mesele henüz o kadar yanlış anlaşılmış bir haldedir ve en telifi imkânsız idealler hâlâ o kadar kolaylıkla yanyana yaşayabilmektedir ki, bugün bile "ferdiyet ci sosyalizm"den bahsedenler görülmektedir. Halbuki, bu terimde aşık bir tezattır. Bizi yeni bir dünyaya doğru sürükleyen düşünüş tarzı bu olduğuna göre, yapılacak en acil iş, başka memleketlerde husule gelen tekamülün hakiki istikametini ciddi surette incelemektir. Bizim varacağımız neticeler, daha önce başkaları tarafından izhar edilmiş olan endişeleri teyid etmekten

ibaret kalacaktır. Fakat bu tekamülün niçin sadece o memleketlere has, arzî bir tekamül sayılamayacağını anlamak için, içtimaî hayattaki bu değişikliğin başlıca veçhelerini, aşağı yukarı tam olarak incelemek lazımdır. Son nesillerin büyük ütopyası, demokratik sosyalizm, yalnız imkânsız olmakla kalmaz; üstelik ona kavuşmaya uğraşırken o kadar farklı bir neticeye varılmaktadır ki, bugün demokratik sosyalizme taraftar olanlardan pek azı bu neticelere katlanmayı göze alabilirler; fakat mesele bütün cepheleriyle inceden inceye tahlil edilmedikçe pek az kimse buna inanmaya razı olacaktır.

NOTLAR

1. Müessisan meclisinin (Assemblée Constituante) 12 Eylül 1818 tarihli toplantısında, çalışma hakkı meselesi üzerinde söylenen nutuk. Alexis de Tocqueville, *O Euvres Complètes*, c.IX. 1866, s. 546.

2. Hürriyet ile iktidarın karakteristik şekilde birbirine karıştırılması -ki buna bu etüdün birçok yerlerinde rastlayacağız- burada derin olarak incelenemeyecek kadar geniş bir mevzudur. Sosyalizm ile yaşıt olan bu "mefhum karışıklığı" sosyalizme o kadar sıkı bir şekilde bağlıdır ki, takriben 70 yıl önce, bir Fransız müellifi, bu hürriyet nazariyesinin Saint-Simon'daki köklerini izah ederken, "bütün sosyalizmin bunda mündemiç olduğunu" söylemiştir. (P. Janet, *Saint-Simon et le Saint-Simonisme*, 1878, s. 26, not). Amerika'daki sol cereyanın başlıca filozofu olan John Dewey'in "hürriyet" ve "iktidar" mefhumlarının karıştırılmasını sarahaten müdafaa etmesi de manidardır; Dewey'e göre, "hürriyet bazı şeyleri yapmak hususundaki fiilî iktidardır", öyle ki "hürriyet istemek iktidarı istemek demektir". ("Hürriyet ve sosyal kontrol", *The Social Frontier*, Kasım 1935, s. 41).

3. Max Eastman, *Stalin's Russia and the Crissis of Socialism*, 1940, s. 82.

4. W. H. Chamberlin, *A False Utopia*, 1937, s. 202-203.
5. F. A. Voight, *Unto Caesar*, 1939, s. 95.
6. *Atlantic Monthly*, Kasım 1936, s. 552.
7. *The End of Economic Man*, 1939, s. 230.

8. Kendisi de Marksizmden faşizme geçmiş olan R. Michels'in Şu kitabından, birçok faşist Őeflerin fikri inkişaf seyri hakkında bilgi edinmek kabildir: *Sozialismus und Faschismus*, Münih, 1925, c.11, s. 264-266, 311-312.

9. "The Rediscovery of Liberalism", *Social Research* (New York), cilt VIII, N . 4, Kasım 1941. Bu mevzuda Şunu da hatırlatalım ki hangi sebeplerle olursa olsun, Hitler Şubat 1941'deki nutuklarının birinde "esas itibariyle nasyonal-sosyalizm ile Marksizmin aynı Şey olduğu"nu söylemeyi muvafık g rm st r. (Bk. Royal Institute of International Affairs yayınlarından *The Bulletin of International News*, c. XVIII. No.5, s. 269).

**FERDİYETÇİLİK
VE
KOLLEKTİVİZM**

Sosyalistler birbirlerinden mutlak surette farklı ve belki de birbirlerine zıt iki şeye birden inanıyorlar: hürriyet ve teşkilat.

Elie Halévy

Asıl meselemizin tetkikinde daha ileri gitmeden önce, aşmamız icabeden bir engel daha vardır. Kimsenin arzu etmediği bir akıbeta doğru gidişimizin başlıca müesebbibi olan bir kanşıklığı aydınlatmamız gerekmektedir.

Bu karışıklık sosyalizm mefhumunun ta kendisine taallük etmektedir. Sosyalizm tabiri içtimaî adalet, müsavat ve emniyetin artırılması gibi, sosyalizmin nihai gayeleri olan şeyleri ifade etmek için kullanılabilir ve ekseriya sadece bu manada kullanılmaktadır. Fakat bu tabir, aynı zamanda, ekseri sosyalistlerin bu gayelere varmak için tatbik etmeyi düşündükleri hususi metodu da ifade edebilir ve birçok salâhiyetli kişiler, ancak bu metotlar sayesinde, gayelere süratle ve tam olarak varılabileceği kanaatindedirler. Bu manada, sosyalizm kelimesi, hususi teşebbüsün, istihsal vasıtaları üzerindeki hususi mülkiyetin ilgası ve kâr temini için çalışan müteşebbisin yerine planlayıcı bir merkezi organizmanın kaim olacağı bir "*planlı iktisat*" sisteminin kurulması demektir.

Sosyalist geçinen, fakat sosyalizm kelimesinin yalnız bi-

rinci manasiyle alakadar olan pek çok kimseler vardır. Sosyalizmin bu nihai gayelerine hararetle inanır, fakat bu gayelere hangi vasıtalarla erişileceğini anlamak istemez ve anlayamazlar. Sadece, bu gayelere ne pahasına olursa olsun varılmak icap ettiğine inanmakla iktifa ederler. Fakat sosyalizmi sadece bir ümit olarak değil, amelî bir siyaset mevzuu olarak görenler için, modern sosyalizmin kullandığı karakteristik metotlar bizzat gayeler kadar mühimdir. Diğer taraftan sosyalizmin nihaî gayelerine sosyalistlerden daha az bağlı olmayan pek çok kimseler, sosyalistlerin teklif ettikleri metotların diğer kıymetleri tehlikelere maruz bırakmaları yüzünden, bu doktrini desteklemeye razı olamamaktadırlar. Böylece, sosyalizm üzerindeki münakaşa, gayeler hakkında değil, daha ziyade vasıtalar hakkında bir münakaşa haline gelmiştir; bununla beraber, sosyalizmin muhtelif gayelerini aynı zamanda gerçekleştirmenin mümkün olup olmadığı meselesi de ayrıca ele alınmaya muhtaçtır.

Bütün bunlar zihinleri karıştırmaya kâfi gelebilirdi. Bu yetmiyormuş gibi, vasıtalara muhalif olanların, umumiyetle, gayeleri hor görmekle itham edilmeleri zihinlerdeki karışıklığı büsbütün artırmıştır. Dahası da var. Sosyalist reformun ilk vasıtası olan "*iktisadî plancılığın*" bir çok başka gayeler için de kullanılmasının mümkün oluşu, vaziyeti biraz daha karıştırmıştır. Gelirleri, içtimaî adalet hakkında cari olan fikirlere uygun olarak tevzi etmek istediğimiz takdirde, iktisadî faaliyeti merkezi bir idareye bağlamamız lazımdır. Bunun içindir ki, kâr için istihsal yerine "*istiblak için istihsal*" in kaim olmasını isteyenlerin hepsi "*plancılığa*" taraftardır. Fakat gelirlerin inkisamı bizim adalet telakkilerimize tamamiyle zıt bir şekilde tanzim edilmek istenirse, zarurî olarak, yine "*plancılığa*" başvurulacaktır. Mümtaz bir ırka, bilfarz Nordiklere, veya muayyen bir parti yahut aristokrasi mensuplarına, dünya nimetlerinden daha fazla hisse ayırmak istediğimiz

takdirde de, kullanacağımız metotlar müsavatsız bir inkisafa imkan verebilecek metotların aynısı olacaktır.

Sosyalizm kelimesini, gayelerinden ziyade metotlarını ifade etmek için kullanmak ve birçok kimseler için yüksek bir ideali temsil eden bir terimi muayyen bir metoda tahsis etmek, haksız görünebilir. Birçok mütenevvi gayeler için kullanılacak olan bu metotları "*kollektivizm*" tabiriyle ifade etmek ve sosyalizmi bu nev'in bir çeşidi olarak görmek belki daha iyi olacaktır. Bununla beraber, ekseri sosyalistlerin kolektivizmin bir tek şeklini doğru saymalarına rağmen, asla unutmamalıyız ki, sosyalizm kolektivizmin çeşitlerinden biridir ve bu itibarla kolektivizm hakkında söylenecek hakikatler sosyalizme da kabili tatbiktir. Sosyalistlerle liberaller arasındaki münakaşaların hemen hepsi, bütün kolektivizm şekillerinin müştereken kabul ettikleri metotlara mütaalliktir; yoksa sosyalistlerin bu metotları tatbik ederek varmak istedikleri hususi gayelere mütaallik değildir; ve bu eserde tetkik edeceğimiz bütün neticeler -güdülen gayeler ne olursa olsun- kolektivizmin metotlarından doğan neticelerdir. Şu noktayı da unutmamak lâzımdır: Sosyalizm sadece kolektivizm veya "*plancılık*" çeşitlerinin en önemlisi olmakla kalmaz; birçok liberal düşünceli kimseleri, iktisadî hayatın tekrar nizam altına sokulması hususunda ikna eden de sosyalizm olmuştur; o nizam ki, Adam Smith'in ifadesiyle hükümetleri "*ayakta durmak için zalim ve müstebit olmaya mecbur ettiğinden*"¹ dolayı, liberal düşünceli kimseler tarafından yıkılmıştı.

.....

Planın gayesi ne olursa olsun bütün "*planlı iktisat*" nevi-lerini "*kolektivizm*" tabiri içine sokmakla, müşterek bir siyasî terminolojinin yokluğundan doğan güçlükler ortadan kalkmış olmaz. Kolektivizm deyince, muayyen bir inkisam ideali-

ni gerçekleştirmek için gerekli plancılığı kastedtiğimizi söylersek, bu tabirin manası biraz daha vuzuh kesbeder. Fakat iktisadî hayatı merkezden planlaştırma fikri, cazibesinin büyük bir kısmını bizzat m phemiyetine borçlu olduğu için, plancılığın neticelerini münakaşa etmeden önce, manası üzerinde iyice anlaşmak lazımdır.

“*Plancılık*” halk arasında kazandığı rağbeti geniş ölçüde şu vakiyaya borçludur; herkes, müşterek meselelerimizin mümkün olduğu kadar rasyonel bir şekilde ele alınmasını ve bunu yaparken mümkün olduğu kadar basiretk r davranılmasını ister. Bu manada, kendini tamamiyle kadere terketmeyen herkes plancıdır, her siyasî faaliyet bir planlama faaliyettir (veya öyle olması lâzımdır) ve sadece planların iyi veya fena, uzak görüşlü ve akıllıca veya kısa görüşlü ve budalaca olması gibi farklar bahis mevzuu olabilir. İnsanların kendi faaliyet planlarını nasıl yaptıklarını ve nasıl yapabileceklerini incelemeyi meslek edinmiş olan bir iktisatçı, bu umumi manası ile plancılığa karşı itirazda bulunmayı aklından bile geçirmez. Fakat bugün, bizim ateşli plancılarımız, kelimeyi bu manada kullanmamaktadırlar. Esasen, servetlerin ve gelirlerin inkisamını muayyen bir modele göre ayarlamak istersek, bu manada planlar yapmakla iktifa edemeyiz. Modern planlılara ve bunların tasavvurlarına göre, fertlerin kendi şahsî planları dairesinde serbestçe faaliyette bulunmalarını sağlamak üzere en rasyonel daimi kadroyu, çerçeveyi çizmek kâfi değildir. Onlara nazaran, bu liberal plan bir plan sayılmaz ve gerçekten bu plan muayyen bir inkisam idealini gerçekleştirmek için hazırlanmış bir plan değildir. “*Planı*”ların istediği, muayyen vasıtalarla muayyen bir gayeye varılmak üzere, cemiyetteki kaynakların “*şuurlu bir şekilde idare*” sine matuf tek bir plan dairesinde, bütün iktisadî faaliyetin bir merkezden idaresidir.

Demek ki, modern plancılarla hasımları arasındaki münakaşa, zekamızı kullanarak mümkün olan muhtelif cemiyet teşkilatları arasından birini seçmemiz icabedip etmediği noktasında değildir; mesele, basiret göstermemiz icabedip etmediği ve müşterek faaliyetlerimizin planını yaparken sistemli bir şekilde düşünmemiz lazım gelip gelmediği meselesi değildir. Bu noktada münakaşa yoktur. Münakaşa bu işin yapılması için en iyi yolun hangisi olduğu noktasındadır. Ortaya çıkan mesele şudur: Bu gayeye varmak için, hükümet, fertlerin bilgi ve teşebbüslerine en geniş imkânları sağlayacak şartları hazırlayıp, mümkün olan en iyi planları yapmak işini bizzat fertlere bırakmakla mı iktifa etmelidir; yoksa kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde kullanılması, bütün faaliyetlerimizin, şuuri olarak hazırlanmış bir proje dahilinde, merkezi bir idare ve teşkilata bağlanmasını mı icap ettirir?... Bütün partilerin sosyalistleri, plancılık kelimesinin bu sonuncu tarifini benimsemişlerdir ve bu mâna bugün umumiyetle kabul edilmiş bulunmaktadır. Bu tefsir şekli, işlerimizi rasyonel bir şekilde yürütmenin yegane çaresinin plancılık olduğu fikrini telkine çalışmaktadır, fakat tabiatıyla bu iddiayı ispata kâfi değildir. İşte plancılarla liberallerin çarpıştığı nokta burasıdır.

.....

Bu çeşit plancılığa muhalefet etmekle, dogmatik bir "*bırakınız yapmalar*" (laissez faire) taraftarlığı aynı şey değildir; bunların birbirlerinden ehemmiyetle tefrik edilmesi lazımdır. Liberalizm, insanların ahenkli bir düzen dahilinde gayret safretmelerini sağlayan "rekabet" kuvvetlerinden kabil olduğu kadar iyi bir şekilde istifade edilmesini ister; yoksa her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez. Liberalizm, ferdi gayretleri sevkü idare etmek için en iyi vasitanın rekabet olduğu kanaatine dayanır. Rekabetin hayırlı bir rol oynayabilmesi için itina ile kurulmuş bir hukukî düzenin lüzumunu

inkâr etmek şöyle dursun, bunun lüzumu üzerinde billhassa ısrar eder; eski ve halen mevcut kanunların büyük kusurları olduğunu kabul eder. Keza, rekabetin tesirli olarak işlemesine imkân bulunmayan hallerde, iktisadî faaliyetin sevkü idaresi için başka metotlara başvurmamız lazım geleceğini inkâr etmez. Fakat iktisadî liberalizm, rekabetin yerine, beşerî faaliyetleri düzenlemek hususunda daha verimsiz, daha aşağı olan metotların ikame edilmesine muhaliftir. Liberalizm rekabeti, yalnız -ekseri hallerde- bilinen meotların en verimli olduğu için değil, daha ziyade, otoritenin keyfî ve zorlayıcı müdahalesi olmaksızın faaliyetlerimizi yekdiğerine intibak ettirmenin yegane yolu olduğu için, diğer meotlardan üstün sayar. Gerçekten, rekabet lehindeki başlıca delillerden biri de, “*şuurlu sosyal murakabe*” den sarfınazar etmek imkânını sağlaması ve muayyen bir mesleğin verdiği ümitlerin o mesleğin tazammun ettiği mahzur ve rizikoları karşılamaya kâfi gelip gelmediğine karar vermek hususunda fertlere bir imkân temin etmesidir.

Rekabetin bir içtimaî taazzuv prensibi olarak verimli bir şekilde kullanılması, iktisadi hayata yapılacak bazı tazyik edici müdahale nevilerine manidir; fakat rekabete geniş ölçüde yardımcı dokunabilen bazı müdahale nevileri caiz görüldüğü gibi bazı nevi hükümet faaliyetleri de zaruri telakki edilir. Fakat liberaller, haklı olarak, billhassa menfi talepler üzerinde, yeni cebir ve tazyikten kaçınılması icabeden noktalar üzerinde ısrarla durmuşlardır. Her şeyden önce, pazarda, tarafların talip bulabildikleri fiyat üzerinden alışveriş yapmakta hür olmaları ve herkesin istihsali ve satılması mümkün olan her şeyi istihsal etmek, satmak ve almak hususunda serbest bulunması lazımdır. Bütün meslekler herkese aynı şartlar altında açık olmalıdır ve herhangi bir topluluğun veya herhangi bir ferdin buna açık veya kapalı şekilde zorla mani ol-

masını kanun yasak etmelidir. Bazı malların fiyat ve miktarlarının murakabesi yolundaki her teşebbüs, rekabeti, ferdî gayretleri verimli bir şekilde düzenlemek iktidarından mahrum bırakır; çünkü bu takdirde fiyat tahavvülleri hal ve şartlardaki bütün değişiklikleri kaydedemez hale gelir ve artık ferdî faaliyet için emin bir rehber olmaktan çıkar.

Bununla beraber, bu hüküm, istihsal metotlarını sınırlandırmakla iktifa eden tedbirler hakkında mutlaka varit değildir; fakat bu tahditlerin de, mevcut veya sonradan çıkacak bütün müstahsillere eşit surette tatbik edilmesi ve miktar ve fiyatları kontrol altında tutmak için dolambaçlı bir vasıta olarak kullanılmaması lazımdır. İstihsal metotlarının kontrolüne mütaallik tedbirler tabii maliyet fiyatını artırır, fakat buna rağmen bazan bu tedbirlerin alınması lazım gelir. Zehirli maddelerin kullanılmasını menetmek, veya bunların kullanılması hususunda hususi ihtiyat tedbirleri almak, çalışma saatlerini sınırlandırmak veya bazı sıhhi tesislerin kurulmasını emretmek, bütün bunlar rekabetin muhafazası ile pekala kabili teliftir. Bu konuda düşünülmesi icabeden yegane nokta, elde edilen faydaların bu yüzden yapılan sosyal masraflardan daha büyük olup olmadığı meselesidir. Rekabetin muhafazası geniş bir "içtimai hizmetler" sistemi ile de pekala bağdaşabilir - yeter ki bu hizmetler rekabeti işlemez bir hale getirecek şekilde teşkilatlandırılmış olmasın.

Geçmişte, tesirli ve verimli bir rekabet sisteminin müspet icaplarından ziyade bu menfi noktalar üzerinde durulmuş olması, izahı kolay olmakla beraber, esef edilecek bir vakıdır. Rekabet mekanizmasının işlemesi yalnız para, pazarlar, istihbarat vasıtaları gibi -ki bunlardan bazılarının hususi teşebbüs tarafından tatminkar surette temin edilmesi mümkün değildir- birtakım müesseselerin münasip bir şekilde teşkilatlandırılmasını gerekli kılmakla kalmaz; bu mekanizmanın işlemesi

her şeyden önce, rekabeti hem koruyacak, hem de mümkün olduğu kadar faydalı kılacak şekilde düşünülmüş, uygun bir hukuki sistemin mevcudiyetine bağlıdır. Kanunun hususi mülkiyet ve akitlerin serbestliği prensiplerini tanıması asla kafi değildir; muhtelif eşyaya müteallik mülkiyet hakkının tarifindeki sarahatın da birçok bakımlardan ehemmiyeti vardır. Müessir bir rekabet sisteminin işlemlerini sağlayabilecek hukuki müesseselerin sistematik tetkiki, maalesef ihmal edilmiştir. Bu sahada ciddi noksanlar mevcuttur; bilhassa şirketlere ve ihtira beratlarına müteallik kanunlar, yalnız rekabetin işlemlerini güçleştirmekle kalmamış, birçok sahalarda rekabeti tamamiyle öldürmüştür.

Nihayet bazı sahalarda vardır ki, bu sahalarda, rekabet ve hususi mülkiyet sisteminin müessiriyeti için lüzumlu başlıca şartı yaratabilecek hiçbir hukuk kaidesi tavsir edilemez; bu şart şudur: malik, mülkiyeti dolayısıyla yaptığı bütün hizmetlerin mukabilinde bir menfaat temin etmeli ve mülkiyet hakkını kullanırken başkalarına ika ettiği zararları ödemelidir. Mukabilinde para ödetilmesi kabil olmayan hizmetler, rekabet yoluyla temin edilemez. Mülkiyetin bazı istimal şekillerinden dolayı başkalarına ika edilen zarar malike yüklenemediği takdirde de, fiyat sistemi işlemez hale gelir.

Bütün bu hallerde, ferdi hesaplara giren unsurlarla, içtimai refaha tesir eden unsurlar arasında bir ayrılık, intibaksızlık vardır; bu ayrılığın ehemmiyet kazandığı hallerde, bahis mevzuu olan hizmetleri yapabilmek için, herhalde rekabetten başka bir metot bulmak lazımdır. Mesela ne işaret direklerinden, ne de ekseri ahvalde yollardan istifade edenlere her defasında para ödetmek kabil değildir. Bunun gibi, ağaçsızlanmanın, bazı zirai metotların, fabrika duman veya gürültüsünün zararlı neticelerini ne maliklere, ne de bir tazminat mukabilinde bu zararlara katlanmağa razı olanlara hasretmek

mümkün değildir. Bu hallerde, fiyat mekanizmasının yerine geçecek bir şey bulmamız lazımdır. Şüphesiz, rekabet mekanizmasını işletmek kabil olmayan hallerde, otoritenin müdahale etmesi icap edecektir; fakat bu, rekabetin, işleyebileceği sahalarda dahi ortadan kaldırılması lazım geldiğini ispat etmez. Demek ki devletin büyük ve münakaşa götürmez bir faaliyet sahası vardır: Rekabeti mümkün olduğu kadar tesirli kılabilecek şartları yaratmak, rekabetin tesirli olamayacağı yerlerde onun yerine başka şey ikame etmek, nihayet Adam Smith'in tabiriyle "*geniş bir camia için çok büyük faydalar arzetalemelerine rağmen, masrafı karşılayacak kadar istifade sağlâlamayacakları için, hiçbir ferdin veya hiçbir küçük topluluğun derubte edemeyeceği mahiyetteki*" hizmetleri ifa etmek. Devletin hiçbir şey yapmadan seyirci kalacağı bir sistemi rasyonel olarak müdafaa etmek kabil değildir. Verimli bir rekabet sistemi de diğer herhangi bir sistem kadar akıllıca hazırlanmış ve her an yeni ihtiyaçlara uydurulan bir hukukî nizama muhtaçtır. Rekabet sisteminin iyi bir şekilde işlemesi için önceden gerçekleşmesi lüzumlu şartların en esaslı olan hile ve dolandırıcılığın (cehaletin istismarı da dahil olmak üzere) önlenmesi meselesi, yasama faaliyetine muazzam bir vazife yüklemektedir ve bu vazife henüz tamamiyle yerine getirilmiş olmaktan çok uzaktır.

.....

Devletler rekabet mekanizmasının iyi bir şekilde işlemesine elverişli bir hukukî nizam kurmak yolunda henüz kafi derecede mesafe almadan, hemen hemen her tarafta, rekabetin yerine bununla telifi imkansız başka bir prensip ikame etmeye koyulmuşlardır. Öyle ki artık rekabet mekanizmasını işletmek ve eksiklerini tamamlamak yolunda değil, rekabeti tamamiyle yok etmek yolunda yürünmeye başlanmıştır. Şu noktayı büyük bir vuzuhla belirtmek lazımdır: Plancılık lehin-

deki modern cereyan, doğrudan doğruya rekabetin kendisine karşı y neltiymiş bir harekettir; rekabetin bütün eski düşmanlarını bir araya toplayan yeni bir bayraktır. Her çeşit menfaat zümreleri, bugün bu bayrak altında liberal çağın silip süpürdüğü imtiyazları yeniden tesise çalışmaktadırlar, fakat liberal zihniyetli kimselerde rekabet aleyhtarlığını uyandıran ve eski rekabeti kösteklemek için yapılan her teşebbüsün doğurduğu kuvvetli şüpheleri izale eden, palancılık lehindeki sosyalist propaganda olmuştur.² Hakikatte solcu ve sağcı sosyalistlerin birleştiği nokta, rekabete karşı bu müşterek husumetleri ve rekabetin yerine güdümlü bir iktisat ikame etmek hususundaki müşterek arzulanıdır. Dünkü cemiyetle yarınki cemiyeti ifade etmek üzere kapitalizm ve sosyalizm kelimelerinin kullanılması adet olmuştur; fakat bu kelimeler yaşamakta olduğumuz intikal devresinin mahiyetini aydınlatmaktan ziyade gizlemeye yaramaktadırlar.

Bununla beraber, müşahade ettiğimiz bütün değişiklikler iktisadî faaliyetin topyek n merkezden idaresine meyyal olduğu halde, rekabete karşı açılan cihanşümul savaş, ilk safhada, birçok bakımlardan daha da fena bir netice, ne liberalleri, ne de plancıları tatmin edemeyecek bir netice vadetmektedir: Sanayinin, rekabeti azçok ortadan kaldıracak şekilde, bir nevi sendikalist veya "*korporatif*" teşkilata bağlanması ve plan yapma işinin her sanayi branşında müstakilen hakim olan inhisarların eline düşmesi. İnsanların -daha ötesi hakkında pek anlaşmadan- rekabetten nefret etmek hususunda birleşmelerinin ilk ve kaçınılmaz neticesi budur. Birbiri ardından birçok sanayi branşlarında rekabeti yok etmek suretiyle, bu siyaset, iyi teşkilatlanmış sanayi branşlarında, m stehtliki, kapitalist ve işçi inhisarlarının pençesine düşürmektedir. Birçok sanayi branşlarında bu durum esasen epey zamandan beri mevcuttur ve plancılık yolunda sarfedilen şaş-

kınca (ekseriya da menfaat saikine dayanan) gayretlerin büyük bir kısmı bu gayeye müteveccihdir; fakat bu hal herhalde devam edemez ve rasyonel olarak müdafaa edilemez. Sanayi inhisarları tarafından tatbik edilecek böyle müstakil bir plancılık, hakikatte plancıların ileri sürdükleri delillere tamamen zıt neticeler doğuracaktır. Bir kere bu safhaya varılınca, rekabet sistemine dönüşün yegane yolu inhisarları devlet kontrolü altına almaktan ibarettir; bu kontrol da, tesirli olabilmek için, gitgide genişlemek ve teferruata kadar girmek zorunda kalacaktır. İşte hızla yaklaşmakta olduğumuz safha budur. Harbden biraz önce, haftalık bir gazete "*Britanya zımmatdarlarının milli inkişafı kontrol altında tutulan inhisarlar vasıtasıyla sağlamak düşüncesine gitgide alıştıklarını gösteren birçok alametler bulunduğunu*"³ tebarüz ettirmişti. O zamanki durum bu teşhisi herhalde haklı gösteriyordu. Fakat o tarihten beri, bu gidiş harp yüzünden geniş ölçüde hızlanmış ve zaman geçtikçe tesir ve tehlikeleri gitgide aşıkarak bir hal alacaktır.

İktisadî faaliyetin tamamiyle merkezi bir idareye bağlanması fikri hala pek çok kimseleri korkutmaktadır: Bu korku, sadece böyle bir işin arzettiği müazzam güçlükten değil; daha ziyade, her şeyin bir tek merkezden idare edilmesi fikrine karşı nefret duyulmasından ileri gelmektedir. Buna rağmen süratle böyle bir merkezi idare sistemine doğru yaklaşmamızın sebebi, ekseri insanların "*zerre halindeki*" rekabet ile merkezileştirilmiş idare arasında ortalama bir yolun bulunabileceğine inanmakta devam etmeleridir. Gerçekten, bu şekil de görünüşte son derece akla yakındır ve akıllı insanların en fazla hoşuna gidebilecek hal tarzı, ne tamamiyle ademi merkezîyetçi serbest rekabet, ne de tek bir plan dairesinde topyekün merkezîyetçilik olmayıp, bu iki metodun mahirane bir şekilde mezcedilmesidir. Fakat bu konuda akli selim in-

sanı aldatılabilir. Rekabet, muayyen bir hadde kadar, nizamlanmaya tahammül edebilir; fakat rekabeti öldürmeksizin ve istihsale tesirli bir şekilde rehberlik etmesine mani olmaksızın, rekabet ile plancılığı istediğimiz ölçüde telif etmemize imkân yoktur. Plancılık da, küçük dozlarda kullanıldığı takdirde, tam olarak tatbikinden beklenen faydaları husule getirebilecek bir ilaç değildir. Gerek rekabet, gerekse merkezi idare, tam olmadıkları takdirde gayet fena neticeler verirler; muayyen bir meseleyi halletmek için bu iki yoldan birini seçmek lazımdır; iki usulün birbirine karıştırılması her ikisinin de tesirsiz kalması demektir ve varılacak netice, bunlardan herhangi biriyle iktifa edildiği takdirde elde edilecek neticeden daha kötü olur. Yahut başka bir ifadeyle, plancılıkla rekabet ancak bir şekilde mezcedilebilir; rekabeti kaldırmak üzere değil, rekabeti gerçekleştirmek üzere planlar yapmak suretiyle.

Okuyucunun şu noktayı unutmamasına billhassa ehemmiyet veriyoruz; bizim tenkid ettiğimiz plancılık, sadece rekabeti kaldırmaya matuf olan, rekabet sisteminin yerine geçmek isteyen plancılıktır. Bu kitabın hacim ve çerçevesi, rekabet mekanizmasının mümkün olduğu kadar tesirli ve faydalı bir şekilde işlemesi için zaruri olan plancılıktan bahsetmemize müsait değildir. Fakat umumiyetle "*plancılık*" kelimesi, hemen hemen münhasıran rekabet aleyhindeki plancılığı ifade etmek için kullanıldığından, daha iyi bir kadere layık olan mükemmel bir tabiri hasımlarımıza terketmek pahasına da olsa biz de plancılık tabirini bu manada kullanacağız.

NOTLAR

1. 1755'te A. Smith'in yazdığı bir muhtıraya müsteniden, Dugald Stewart tarafından *Memoir of Adam Smith* adlı eserde zikredilmiştir.

2. Gerçi son zamanlarda, yapılan tenkitlerin tesiriyle ve planlı bir cemiyette hürriyetin yok alacağını anlayıp endişeye düşerek, bazı akademik sosyalistler, "rekabetli sosyalizm" adı verilebilecek olan yeni bir sosyalizm çeşidi icad etmişlerdir. Onların umduklarına göre, bu yeni sosyalizm, merkezi plancılığın doğurduğu güçlük ve tehlikeleri bertaraf edecek ve "hususî mülkiyetin ilgası" ile "ferdî hürriyetin tam olarak muhafazası" gayelerini telif edebilecektir. Bu yeni sosyalizm çeşidi ilmi dergilerde biraz münakaşa edilmiştir. Fakat ameli siyasetçiler tarafından benimsenmesi asla muhtemel değildir. Şayet benimsenecek olursa, bu planların bir hayale müstenit olduğunu ve tezatlarla dolu bulunduğunu isbat etmek güç olmayacaktır. (Müellif başka bir yazısında bunu göstermeye çalışmıştır. Bk. *Economica*, 1940). Bütün istihsal kaynaklarını kontrol altına alınca, bunların kimler için ve kimler tarafından kullanılacağını da mutlaka kararlaştırmak icabedecektir. Bundan kaçınmaya imkan yoktur. Bu "rekabetli sosyalizm" nazariyesine göre, merkezi otoritenin planlaştırma faaliyeti dolambaçlı şekillere bürünecektir; fakat bu da esas itibarıyla aynı neticeleri doğuracak ve rekabet unsuru bir komedyadan ibaret kalacaktır.

3. *The Spectator*, 3 Mart 1939, s. 337.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PLANCILIĞIN ÖNÜNE GEÇİLEMEZ Mİ?

*Medeniyet şekilleri mudilleştikçe
ferdî hürriyetin tahdidinin icabettiğini
ilk ileri sürenler biz olduk.*

B. Mussolini

Dikkate değer bir vakıa vardır: Merkezi plancılığın arzu edilecek bir şey olduğunu söylemekle iktifa eden plancılar pek azdır. Ekseri plancılar, artık iki şıktan birini seçmemize imkân kalmadığını ve irademizin dışındaki bir takım şartların taziyeki ile rekabetin yerine plancılığı ikame etmek zorunda bulunduğumuzu iddia etmektedirler. Yeni yolumuza, kendi irademizle değil, fakat artık geri çeviremeyeceğimiz ve önüne geçmek istemeyeceğimiz teknik değişmeler dolayısıyla rekabetin kendi kendine tasfiyeye uğraması yüzünden girmiş olduğumuz efsanesi, durmadan ve azimle tekrarlanmaktadır. Bu delil üzerinde geniş izahlara girişildiği pek nadirdir. Bu iddia, sık tekrar suretiyle bir *“sabit vakıa”*, bir *“kaziyei mukeme”* kuvveti kazanıncaya kadar müelliften müellife nakledilip duran iddialardandır. Fakat hiçbir esasa müstenit değildir. İnhisarcılık ve plancılık temayülü *“objektif vakıalar”*ın doğurduğu bir netice değildir. Yarım asırdan beri mütemadiyen körüklenerak ve yayılarak, nihayet bütün siyasetimize hakim olan kanaatların mahsulüdür.

Plancılığın önüne geçilemeyeceğini isbat etmek için ileri

sürülen muhtelif deliller arasında en sık tekrarlananı şudur: Teknik değişmeler, birçok sahalarda, gittikçe genişleyen bir ölçüde rekabet imkânını ortadan kaldırmış olduğundan, artık istihsalin hususi inhisarlar tarafından kontrolü yahut hükümetçe idaresi şıklarından birini seçmeye mecbur bulunuyoruz. Bu kanaatin başlıca kaynağı “*sınai temerküz*” hakkındaki Marksist doktrindir; fakat, Marx’ın diğer birçok fikirleri gibi, ekseri muhitler, bu fikri üçüncü veya dördüncü elden almışlardır ve nereden geldiğini dahi bilmezler.

Şüphesiz, son elli yıl zarfında inhisarların gittikçe artması ve serbest rekabet sahasının gittikçe daralması -bu hadisenin vus’ati bazen çok mübalağa edilmiş olmakla beraber-¹ itiraz götürmeyen bir tarihi vakıadır. Mühim olan nokta, bu tekamülün, teknik terakkinin zaruri bir neticesi mi, yoksa sadece ekseri memleketlerde tatbik edilen siyasetin eseri mi olduğu meselesidir. Göreceğiz ki, bu tekamülün tarihçesi ikinci iddiayı kuvvetle haklı çıkaracak gibidir. Fakat daha önce, modern tekniğin inkişaflarının ne dereceye kadar inhisarların çoğalmasını zaruri kılacak bir mahiyet taşıdığını inceleyelim.

İnhisarların gelişmesi, büyük teşebbüsün küçük teşebbüse üstünlüğü sebebine atfedilmekte ve bu üstünlüğün modern “*seri halinde imalat*” metotlarının daha iyi randıman vermesinden doğduğu ileri sürülmektedir. Ekseri sanayi branşlarında, modern metodların, büyük teşebbüslere, birim başına isabet eden fiyatları düşürecek şekilde istihsalı artırmak imkânını sağladığı ve böylece her tarafta büyük teşebbüslerin, daha ucuz fiyata satmak suretiyle, küçükleri tasfiye edebildiği iddia olunmaktadır; iddia edildiğine göre, bu seyir, her sanayi kolunda bir yahut nihayet birkaç “*dev teşebbüs*” kalıncaya kadar devam edecektir. Bu iddia, teknik terakkinin bazı hallerde husule getirdiği bir neticeyi hesaba katmakta; fakat tesirleri tamamiyle aksine olan diğer bazı hadiseleri ih-

mal etmektedir. Vakıaların ciddi bir tetkiki de, ileri sürülen görüşü asla teyid etmemektedir.

Burada bu meseleyi teferruatıyla incelememize imkân olmadığından, elimizdeki en kuvvetli delili bildirmekle iktifa edeceğiz. Bu sahada son zamanlarda yapılan en geniş inceleme, Amerika Birleşik Devletleri'nde Geçici Milli İktisat Komitesi'nin, İktisadi Kuvvetin Temerküzü hakkında yaptığı tetkiktir. Liberalizme tarafgirlik etmekle suçlandırılmasına hiç de imkân bulunmayan bu komite, nihai raporunda şu hükme varmaktadır ki, seri halindeki büyük imalatın verimi artırmasının rekabeti ortadan kaldırmak neticesini doğurduğu kanaati, *"bugün elde olunabilen delillerle asla teyid edilmemektedir."*² Ve bu mesele hakkında komite için hazırlanan teferruatlı monografi, sualin cevabını şu ifade ile hülasa etmektedir:

Büyük teşebbüslerin randıman üstünlüğü isbat edilmiş değildir; rekabeti ortadan kaldıracığı söylenen üstünlükler birçok sabalarda kendini gösterememiştir. Teşebbüslerin büyüklüğünün sağladığı tasarruflar -böyle bir tasarrufun sağlanabildiği hallerde bile- mutlaka inhisarı icab ettirmez... Bir istisnal kolunun büyük kısmı böyle bir inhisar kontrolü altına girmeden, teşebbüs azami randımanı veren büyüklüğe (optimum büyüklüğe) eriştiği takdirde, inhisar doğmaz. Seri halindeki imalatın faydalarının ister istemez rekabeti ortadan kaldıracığı hükmünü kabule imkan yoktur. Şunu da ilave edelim ki, inhisar, ekseriya, büyük teşebbüslerde maliyet fiyatının düşmesinden dolayı değil, başka sebeplerle teessüs etmektedir. İnhisar gizli anlaşmalarla kurulmakta ve devlet kuvvetleri tarafından teşvik edilmektedir. Bu anlaşmalar ilga edilir ve güdülen siyasetin istikameti değiştirilirse, rekabet yeniden canlanabilir.³

İngiltere’de yapılacak bir anket aynı neticeleri verirdi. İnhisar kurmak isteyenlerin nasıl daima devlet kuvvetlerinin yardımını istediklerini ve ekseriya buna nail olduklarını müşahade edenler, bu tekamülün hiç de önüne geçilemeyecek bir cereyan olmadığını anlarlar.

.....

Rekabetin çökmesi ve inhisarın genişlemesi hareketinin muhtelif memleketlerdeki inkişaf seyri, bu hükmü tamamiyle teyid etmektedir. Eğer bu hadiseler teknik terakkinin neticesi veya “*kapitalist*” tekamülün zaruri bir mahsulü olsalardı, ilk önce en ileri iktisadi sisteme varmış olan memleketlerde başgöstermeleri lazım gelirdi. Halbuki hakikatte, bu hadiseler ilk önce XIX. Yüzyılın son çeyreği esnasında, nisbeten genç iki sanayi memleketinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Almanya’da başgöstermiştir. Sonradan kapitalizmin zaruri inkişafının tipik bir örneği olarak gösterilmeye başlanan Almanya’da, kartellerin ve sendikaların gelişmesi 1878’den beri sistematik bir siyasetle bile bile teşvik edilmiştir. Hükümet, fiyatları ve satışı tanzim eden inhisarların kurulmasını kolaylaştırmak için, yalnız himaye edici bir durum takınmakla kalmamış, doğrudan doğruya yardımlarda bulunmuş, hatta zorlamaya kadar gitmiştir. Almanya’da devlet yardımıyla yapılan bu ilk “*ilmî plancılık*” ve “*sanaîin şuurla teşkilatlandırılması*” tecrübesi, dev inhisarların doğmasına yol açmıştır; ve bu netice, İngiltere’de aynı şeyin yapılmasından elli yıl önce, önüne geçilmesi imkansız bir organik gelişmenin mahsulü olarak öne sürülmüştür. Hemen her tarafta rekabet sisteminin zaruri olarak “*inhisar kapitalizmi*” ne müncer olduğu fikrinin kabul edilmesinde, kendi memleketlerinin tecrübesinden umumi neticeler çıkaran Alman sosyalist nazariyecilerinin ve bilhassa Sombart’ın büyük tesiri olmuştur. Birleşik Amerika’da, son derece himayekâr bir siyaset sayesinde, azçok Al-

manya'dakine benzer bir gelişme vuku bulması, bu teşmili teyideder gibi görünüyordu. Bununla beraber, Birleşik Devletler'inkinden ziyade, Almanya'nın geçirdiği tekamül, cihanşümül bir temayülün mümessili olarak görülmeye başlanmıştır; son zamanlarda çıkan ve çok okunmuş olan bir siyasi denemede denildiği gibi, Almanya'nın "*modern medeniyetin bütün sosyal ve siyasi kuvvetlerinin en ileri şekillerine vasil olmuş buldukları*" bir memleket olduğundan bahsetmek adet haline gelmiştir.⁴

Halbuki bütün bunlar hiç de önüne geçilemez hadiseler değildi ve bilakis bile bile takip edilen bir siyasetin neticesiydi. İngiltere'nin 1931'e kadar olan vaziyetini ve bu tarihten sonra bu memleketin de umumî bir himayecelik siyasetine atılivermek suretiyle geçirdiği tekamülü gözönünde tutmak, bunu anlamak için kafidir. Daha 12 yıl önce, ötedenberi himaye edilmekte olan bazı sanayi kolları hariç, İngiliz sanayiinin tabi olduğu rekabet rejimi, bütün tarihi boyunca tabi olduğu rejimden farksızdı. 1920 ile 1930 yılları arasında ücret siyaseti ile para siyasetinin birbirine uymaması yüzünden sanayiinin vahim zararlara uğramasına rağmen, 1929'a kadar olan işsizlik ve umumi faaliyet rakamları, bir sonraki on yılın rakamları ile oldukça lehte olarak mukayese kabul eder. Himayeciliğe geçilmesinden ve bununla birlikte İngiliz iktisadi siyasetinin umumî bir değişikliğe uğramasından sonradır ki, inhisarlar şaşırtıcı bir süratle artmış ve İngiliz sanayiinin çehresini halkın henüz pek az haberdar olduğu bir ölçüde değiştirmiştir. Bu tekamülün o devre zarfındaki teknik terakkiden doğduğunu ve Almanya'da 1880 ile 1900 yılı arasında tesirlerini gösteren teknik zaruretlerin İngiltere'de ancak 1930 ile 1940 yılları arasında kendini hissettirdiğini ileri sürmek, bu bölümün başına koyduğumuz sözleriyle Mussolini'nin zımnen ifade ettiği gibi, İtalya'nın diğer Avrupa

memleketlerinden daha önce ferdî hürriyeti ortadan kaldırmasının, medeniyetçe diğer memleketlerden çok ileri olmasından mütevellit bulunduğunu iddia etmek kadar abestir.

İngiltere ele alındığı takdirde, kanaat ve siyaset değişikliğinin, vakıalardaki kaçınılmaz istihalenin bir neticesinden ibaret olduğu yolundaki nazariye, biraz hakikate yaklaşıklık gibi görünür; çünkü İngiltere hariçteki fikrî tekamülü bir parça geriden takip etmiştir. Bu sebeple, umumi efkarın rekabete taraftar olmakta devam etmesine rağmen, sanayiî inhisarlar halinde teşkilatlandığını ve harici hadiselerin efkarı umumiyenin isteklerini bertaraf ettiğini ileri sürenler olmuştur. Fakat bu tekkamülün en iyi örneği olan Almanya'yı gözönüne alırsak, nazariye ile tatbikat arasındaki hakikî münasebet derhal aydınlanır. Asla inkâr edilemez ki, Almanya'da, rekabetin ortadan kaldırılması bile bile takip edilen kasdî bir siyasetin neticesi olmuştur ve bu iş, bugün adına plancılık dediğimiz ideal uğruna yapılmıştır. Tamamiyle planlaştırılmış bir cemiyete doğru ilerlerken, gerek Almanlar, gerekse onları taklit edenler, sadece bazı XIX. Yüzyıl mütefekkirlerinin, billhassa Alman mütefekkirlerinin çizdiği yolu takip etmiş olmaktadırlar. Son altmış veya seksen yılın fikir tarihi şu hakikati tamamiyle teyid etmektedir; içtimai tekamül bahsinde önlenmesi imkansız olan şey yoktur. Kaçınılması imkansız olan şeyler sadece kaçınılması imkansız olduğuna inanılan şeylerdir.

.....

Modern teknik terakkinin plancılığı kaçınılması imkânsız bir hale getirdiği fikri, şu şekilde de tefsir edilebilir: Bugünkü sınıai medeniyetimizin müdillliği öyle yeni meseleler doğurmuştur ki, bunların içinden ancak merkezi plancılık sayesinde çıkılabilir. Bu bir bakıma doğrudur, fakat iddia edildiği

gibi geniş manasıyla değil. Mesela modern bir büyük şehrin yarattığı meseleleri, mekan içindeki sıkışıklıktan doğan diğer birçok meseleleri münasip şekilde halletmeye, rekabetin kafi gelemeyeceğini ileri sürmek adet olmuştur. Fakat merkezileştirilmiş plancılığı müdafaa sadedinde modern medeniyetin mûdillliğini öne sürenler, bu nevi meseleleri, “*amme hizmetleri*” vs. meselelerini düşünmekten uzaktırlar. Onların umumiyetle telkin ettikleri fikir şudur: İktisadi mekanizmanın bütünü hakkında insicamlı bir görüşe sahip olmak gitgide güçleşmektedir ve bu sebeple içtimaî hayatın bir keşmekeş halini alması istenmiyorsa, merkezî bir organın koordinasyonu zaruridir.

İleri sürülen bu delil, rekabetin rolünün katiyen anlaşılmamış olduğunu gösterir. Rekabetin nisbeten basit durumlara mahsus bir çare olması şöyle dursun, bilakis, zamanımızda iş bölümünün son derece mûdilleşmiş olmasıdır ki, rekabeti istenilen koordinasyonu gerçekleştirebilecek yegane metot haline getirmiştir. Bir tek insanın veya bir tek heyetin bütün vakıaları kavramasına imkân verecek kadar basit bir durumda, kontrol ve plancılık kolayca ve faydalı bir şekilde tatbik edilebilirdi. Fakat gözönünde tutulması icap eden faktörler, hepsini bir bakışta kavramaya imkân vermeyecek kadar çoğaldığı zaman ve asıl bu takdirde, ademi merkezizetçilik zaruri bir hal alır. Fakat ademi merkezizetçilik zaruri hale gelince, koordinasyon meselesi ortaya çıkar: öyle bir koordinasyon ki, münferit organizmaları, bir taraftan faaliyetlerini ancak kendilerinin vakıf olabilecekleri vakıalara intibak ettirmek hususunda, diğer taraftan kendi planlarını diğerlerinininkine uydurmak hususunda serbest bırakacaktır. Bu kadar çok sayıda fertlerin kararlarına müteallik bütün mülhazaları hiçbir kimse şuurlu olarak tevzi edemeyeceği içindir ki, ademi merkezizet zaruri bir hal almıştır: Şu halde, koordi-

nasyonun “şuurlu bir kontrol” ile sağlanamayacağı aşikardır; bu koordinasyon, olsa olsa, her icra ajanına kendi kararlarını diğer kimselerin kararlarına iyi bir şekilde intibak ettirebilmek için muhtaç olduğu malumatı ulaştırıran bir tertibat sayesinde gerçekleştirilebilir. Ve muhtelif emtianın arz ve talebi üzerinde mütemadiyen tesir yapmakta bulunan değişikliklerin bütün teferruatını tamamiyle bilecek; bu bilgileri kafi derecede süratle toplayıp yapabilecek bir “merkez” mevcut olamayacağına göre, ferdî faaliyetlerin tesirlerini otomatik olarak kaydeden ve verdiği malûmat ferdî kararların hem muhassalası, hem de rehberi olan bir cihaza ihtiyaç vardır.

İşte rekabet rejiminde fiyat sisteminin yaptığı şey budur; ve bu işi başarmayı vaadeden başka hiç bir sistem mevcut değildir. Fiyat sistemi, müteşebbislere, bir pilotun bazı kadranlı gözetlemesi gibi, bir takım fiyatların seyrini gözetlemek suretiyle kendi faaliyetlerini diğer müteşebbislerin faaliyetlerine intibak ettirmek imkânını sağlar. Fakat mühim olan nokta şudur ki, bu fiyat sistemi, ancak rekabetin hakim olması şartıyla, yani her müstahsil fiyat tahavvüllerine intibak etmek zorunda bulunduğu ve fiyatlara hakim olamadığı takdirde, bu fonksiyonu ifa edebilir. İktisadî hayat kül halinde müdilleştiği nisbette, fertler arasındaki bu “*bilgi bölümü*” zaruri bir hal alır; fertlerin münferit gayretleri, malûmat nakleden gayri şahsi bir mekanizma sayesinde ahenkleşir: Bu mekanizmaya “*fiyat sistemi*” adını veriyoruz.

Mübalagaya düşmeden iddia edilebilir ki, sanayiimizin inkişafı için merkezileştirilmiş plancılığa güvenmek zorunda kalsaydık, bu sanayi hiç bir zaman bugün vasıl olduğu farklılaşma, müdillik ve kıvraklık derecesine erişemezdi. İktisadi meselenin böyle ademi merkezîyetçilik ve otomatik koordinasyon yoluyla halli metoduna kıyasen, doğrudan doğruya merkezden idare metodu inanılmayacak kadar kaba, mahdut

verimli ve iptidaidir. İş bölümünün modern medeniyetin doğmasına imkan verecek bir dereceye vasıl olmasını, bu iş bölümünü şuuri olarak yaratmak ihtiyacını hissetmemiş bulunmamıza ve iş bölümünü düşünme düşünme yapılabileceğinden çok daha ileri götürmek imkânını sağlayan bir metodu insanın tesadüfen bulmuş olmasına borçluyuz. Mûdillik derecesinin artması, bundan dolayı, tek merkezden idare metodunu daha gerekli kılmak bir yana, bilinçli kontrole dayanmayan bir usul kullanmaya bizi bir kat daha icbar etmektedir.

.....

İnhisarların artması ile teknik terakki arasında münasebet bulan diğer bir nazariye daha vardır ki, biraz önce incelediğimiz nazariyenin hemen hemen aksine deliller ortaya atar. Vuzuhla izah edildiği pek nadir olmakla beraber, bu nazariye de hatırı sayılır bir tesir icra etmiştir. Bu nazariye modern tekniğin rekabeti yok ettiğini değil bilakis rekabete karşı tedbir alınmadığı yani inhisar tesis edilmediği takdirde modern tekniğin imkânlarının büyük bir kısmından faydalanmanın kabil olamayacağını ileri sürer. Münekkit okuyucular, belki bu iddianın kötü niyete dayandığından şüphe edeceklerdir, fakat mutlaka böyle olması icabetmez. Bu iddiaya karşı akla derhal şöyle bir cevap gelmektedir: Yeni bir teknik hakikaten eskilerine üstünse, her türlü rekabete rağmen kendini kabul ettirebilmesi lazımdır. Fakat bu cevap ileri sürülen delili bütün cephelerinden çürütmeye kafi gelmez. Şüphesiz birçok hallerde, bu delil ilgililer tarafından kendi menfaatlerini müdafaa etmek için kullanılmaktadır. Fakat daha ziyade bu iddia, mühendisin dar görüş zaviyesinden mütalaa edilen teknik kıymet ile, cemiyetin bütünü zaviyesinden nazarı itibara alınan kıymetin birbirine karıştırılmasından doğar.

Fakat bu iddianın oldukça kıymet ifade ettiği bazı haller

vardır. Mesela şöyle bir ihtimal düşünülebilir: İngiltere'de herkes aynı modelde otomobil kullanmaya razı olabilse, İngiliz otomobil sanayii Amerika'dan daha ucuz ve daha iyi otomobil imaline muvaffak olabilecektir: Yahut da, herkes yalnız elektrik kullanmaya icbar edilebilse elektrik istihali havagazı veya kömürden daha ucuza mal edilebilecektir. Elimizde tercih imkânı olsa, yeni vaziyeti tercihi eder ve belki de bundan çok faydalanabilirdik. Fakat bu konuda hiçbir fert tercih imkânına malik olmayacaktır: Çünkü bahis mevzuu olan ya herkesin aynı model otomobil kullanması (veya herkesin elektrik kullanması), yahut da -bunlardan her birine daha yüksek bir fiyat ödemek suretiyle- muhtelif şıklardan birini tercih imkânına malik olmasıdır. Misal olarak seçtiğim iki halde bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum: Fakat kabul etmeliyiz ki, bazı sahalarda, mecburi bir standardizasyon seyesinde veya muayyen bir hadden daha fazla çeşidin bulunmasını men etmek suretiyle müstehlakin tercih imkânlarındaki tahdidi fazlasıyla telafi edecek bir bolluğa kavuşmak mümkündür. Hatta öyle bir yeni icat düşünülebilir ki, insanların ekseriyeti veya hepsi birden bunu kullanmaya icbar edilebildiği takdirde, bu icadın tatbikinden büyük faydalar husule geleceği muhakkak bulunsun.

Bu gibi hallerin ehemmiyeti ne olursa olsun, teknik terakkinin iktisadî hayatın merkezi bir idareye bağlanmasını zaruri kıldığını isbata bu mülahazalar kafi değildir. Bundan çıkarılacak mana şudur ki, bazı hallerde cebir yoluyla bir fayda temin etmek veya bu faydadan sarfınazar eylemek şıklardan birini seçmek icabeder; daha doğrusu, ekseriya, bu faydayı derhal elde etmek yahut bir müddet sonra, yeni teknik terakkiler karşımıza çıkan güçlükleri yenmemizi mümkün kıldığı zaman elde etmek şıklarından birini seçmemiz lazımdır. Gerçi bu gibi vasiyetlerde, hürriyetimizin muhafazasına

mukabil, derhal elde edilmesi mümkün olan bir kazancı feda etmek mecburiyetinde kalırız; fakat buna mukabil, müstakbel inkişafı bazı fertlerin sahip oldukları bir bilgiye tabi kılmak zaruretinden kurtulmuş oluruz. Derhal elde edilmesi mümkün bir takım faydaları böylece feda etmekle, bazı mühim müstakbel terakkilerin saik ve kaynağını korumuş oluruz. Seçme imkânının ve çeşitliliğin muhafazası için derhal ödememiz icabeden fiyat bazen yüksek olabilir, fakat meseleyi uzun vadeli olarak düşünürsek, maddi terakkinin de bu çeşitliliğe bağlı olduğunu anlarız: Çünkü hangi istihsal veya hizmet şeklinin ileride yeni terakkilere yol açacağını önceden bilmeye imkân yoktur. Derhal elde edebileceğimiz maddi bir faydanın fedası pahasına hürriyetimizi muhafaza etmenin mükafatını her defasında mutlaka göreceğimizi iddia etmek tabii imkansızdır. Fakat, hürriyetin faydası, işte bu önceden görülmesi imkansız müstakbel terakkilere sahayı açık bırakmasındadır. Hatta, hali hazırdaki bilgilerimize nazaran muayyen bir hususta cebir ve tazyik kullanmaktan hiçbir zarar doğmayacak ve sadece fayda husule gelecek gibi görünse dahi, -istikbal bakımından- hürriyet rejimine sadık kalmak müreccaktır.

. Teknik terakkinin tesirleri hakkında yapılan mutad münakaşalarda, bu terakki ekseriya sanki bizim dışımızda ve bizi yeni buluşları muayyen bir şekilde kullanmaya icbar edebilen bir şeymiş gibi gösterilmektedir. İcatların bize muazzam bir kuvvet sağladığı muhakkaktır, fakat bu kuvveti en kıymetli mirasımız olan hürriyeti imha yolunda kullanmamız lazım geldiğini ileri sürmek abestir. Bütün bunlardan şu neticeyi çıkarabiliriz ki, hürriyetimizi muhafaza etmek istiyorsak, onu her zamankinden daha büyük bir kıskançlıkla korumalı ve uğrunda fedakarlıklar yapmaya hazır olmalıyız. Modern teknik terakkinin bizi topyekün iktisadi plancılığa icbar edecek

hiçbir tarafı yoktur; buna mukabil, modern teknik, plana hakim olacak merkezi otoritenin elindeki iktidarı hudutsuz derecede daha tehlikeli kılmaktadır.

.....

Demek ki, plancılığa doğru gidiş, isteyerek benimsenen bir hareket tarzının neticesidir ve bizi buna icbar eden hiçbir harici zaruret yoktur. Bununla beraber, plancıların en önsaf-taki simaları arasında neden bu kadar çok mütehasıs teknisyenlere rastlandığını araştırmakta fayda vardır. Bu hadisenin izahı plancılığı tenkid edenlerin daima hatırda tutmaları icap eden şu mühim vakıa ilâ sıkı sıkıya ilgilidir: Eger mütehasıslarımızın teknik fikirlerinin gerçekleşmesi beşeriyetin yegane gayesi haline gelse, bu fikirlerin hemen hemen hepsinin gerçekleşebileceği aşağı yukarı muhakkaktır. Arzuya şayan görmekte hepimizin müttefik olduğumuz sayısız iyi şeyler vardır, fakat hayatımız boyunca, bu gayelerin ancak çok küçük bir kısmına erişebiliriz, o da tam olarak değil. Kendi sahasındaki birçok emellerinden mahrum edildiğini gören teknisyen, mevcut nizama isyan eder. Herkesin hem şayanı arzu, hem de mümkün saydığı birtakım işlerin yapılmadığını görmek hepimizi üzer. Bütün bu işlerin aynı zamanda başarılamayacağını, bunlardan her birinin ancak diğerleri aleyhine olarak yapılabileceğini anlayabilmek için ihtisasın dışında kalan bazı faktörleri hesaba katabilmek lazımdır. Halbuki bu faktörler ancak yorucu bir zihni gayretle kavranabilir. çünkü, ihtisasımızın içine giren ve emeklerimizin en büyük kısmına hedef teşkil eden konuları daha geniş bir zemin üzerinde görmemiz ve bu konuları, yakın menfaat sahamızın dışında kaldıkları için bizi daha az ilgilendiren başka konularla mukayese etmemiz iacabeder.

Planlı bir cemiyette ayrı ayrı ele alınmak suretiyle gerçek-

leştirebilecek şeylerin her biri, plancılığa hararetli taraftarlar kazandırır; bunlar, güttükleri gayenin kıymeti hakkındaki şahsî görüşlerini, planlı cemiyetin idarecilerine kabul ettirebileceklerini sanırlar. Bunlardan bazıları, planlı bir cemiyette, belki de ümitlerinin tahakkuk ettiğini göreceklendir; çünkü hiç şüphesiz, planlı bir cemiyet, muayyen bazı tasavvurları tercihan gerçekleştirmek hususunda bugünkü cemiyetten daha fazla imkâna sahiptir.

Bildiğimiz planlı veya yarı planlı cemiyetlerde, tamamiyle plancılık sayesinde yaratılmış bazı iyi eserlerin mevcudiyetini inkâr etmek manasız olur. Bu hususta sık sık tekrarlanan bir misal, Almanya ve İtalya'nın mükemmel otostradlarıdır. (Maamafih bu gibi işler liberal bir cemiyette asla mümkün olmayacak bir plancılık nevi teşkil etmez). Esasen, böyle muayyen sahalardaki teknik mükemmeliyeti, plancılığın umumi surette üstünlüğünü ispat eden deliller olarak görmek de aynı derecede manasızdır. *"Memleketin umumi durumuna nazaran nisbetsiz bir mükemmeliyet arzeden teknik başarılar, o memleketin imkân ve kaynaklarının kötü kullanıldığını ispat eder"* demek daha doğru olur. Meşhur Alman otostradları üzerinde seyahat edip de, İngiltere'nin birçok i-kinci derecedeki yollarında rastlanan otomobillerden daha az otomobile rastlayınca, insan anlar ki, sulh ekonomisi za-viyesinden bu otosradların inşasını haklı gösterecek hiçbir sebep mevcut değildir. Bu da acaba plancıların *"tereyağı"* yerine *"top"*ü tercih ettikleri hallerden biri midir? Bu ayrı bir meseledir. Fakat bizim ölçülerimize göre, burada pek de hayran kalınacak bir şey yoktur.

Mütelhasıs, planlı bir cemiyette, kendisinin her şeyden fazla ehemmiyet verdiği gayeler üzerinde daha ziyade dikkat toplamaya muvaffak olacağı zehabına kapılır. *"Mütelhasıs"* kelimesini duyan, bu zehaba kapılma hadisesinin ne kadar

umumi bir hadise olduğunu tahmin edemez. Tercihlerimiz ve menfaatlerimiz bakımından, hepimiz bir bakıma mütehasşis sayılırız. Ve hepimiz kendi şahsî kıymet silsilemizin sadece şahsî bir ölçü olmadığını, makul insanlarla yapacağımız serbest bir münakaşada görüşlerimizin doğruluğunu kabul ettirmeye muvaffak olabileceğimizi zannederiz. Her şeyden önce kırların manzarasını korumak ve sanayi in bu güzellik üzerinde yaptığı lekeleri yok etmek isteyen kır peyzajları amatörü gibi, pitoresk ve gayri sıhhi köy kulübelerini yıkmak isteyen heyecanlı hijyen mütehasşisi veya dümdüz, güzel yolların her tarafı kaplamasını dileyen otomobil meraklısı da; azami ihtisaslaşma ve makinalaşma taraftarı olan randıman meraklısı gibi, insan şahsiyetinin korunması için müstakil küçük sanat erbabının kabil olduğu kadar yaşamasını isteyen idealist de, velhasıl bütün bu tek taraflı düşünen kimseler gayelerinin ancak plancılık sayesinde tamamen gerçekleştirileceğini müdriktirler ve bunun için plancılığa taraftardır. Fakat avazları çıktığı kadar bağırarak istedikleri plancılığın kabulü, gayeleri arasındaki gizli ihtilafı açığa çıkarmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

Plancılığın esas itibariyle hala bir hülyadan ibaret olmasına rağmen, plancılık lehindeki cereyanın bugünkü kuvveti geniş ölçüde şu vakiya müstenittir: bütün *"tek taraflı"* idealistler, haylatlarını bir tek işe vakfetmiş olan bütün erkek ve kadınlar, plancılık fikri etrafında toplanırlar. Bunların plancılığa bağladıkları ümit cemiyetin bütünü hakkında anlayışlı bir görüşün mahsulü değil, bilakis son derece mahdut bir görüşün ve kendilerince en ön plana aldıkları gayelerin kıymetini fazlasıyla mübalağa etmelerinin neticesidir. Bunu söylemekle, bizim cemiyetimiz gibi hür bir cemiyette, bu çeşit insanların ifade ettikleri büyük pragmatik kıymeti küçültmek istemiyorum; bu gibi insanlar hayranlığımıza tamamiyle layıktırlar. Fakat cemiyeti planlaştırmak hususunda en istekli

olan kimseler, bu iş kendilerine verildiği takdirde en fazla tehlikeli olacak ve başkalarının plancılığına karşı en az müsamaha gösterecek kimselerdir. Tek taraflı düşünen temiz kalpli idealistle softa arasında ekseriya bir adımlık mesafe vardır. Plancılığa en fazla kuvvet veren saik, şüphesiz, hayal kırıklığına uğramış mütehassısın hıncıdır. Fakat, her sahanın en yüksek mütehassıslarının, kendi ideallerini gerçekleştirmek üzere, istediklerini yapmakta serbest bırakılacakları bir dünya nizamı kadar tahammülfersa ve gayri makul bir nizam tasavvur edilemez. Böyle bir dünyada, "koordinasyon" işinin de bazı plancıların tahüyyül ettikleri gibi ayrı bir ihtisas haline gelmesine imkân yoktur. İktisatçı, öyle bir koordinasyon işini deruhte edecek bir kimsede bulunması lazım gelen bilgilere sahip olmak iddiasından son derece uzaktır. İktisatçının müdafaa ettiği tez, "her şeyi bilen" bir diktatöre ihtiyaç olmaksızın bu koordinasyonu mümkün kılan bir methoddur. Fakat bu metod da bütün mütehassısların itiraz ettikleri ve ferdî gayretlerin karşısına dikilen o gayri şahsî ve ekseriya anlaşılması imkânsız bazı engellerin muhafazasını tazammun eder.

NOTLAR

1. Profesör L. Robbins'in "İnhisarlardan içtinap edilip edilemeyeceği meselesi" ne dair denemesinde, bu cihetler daha tam bir şekilde münakaşa edilmiştir. Bk. *The Economic Basis of Class Conflict*, 1939, s. 215-280.

2. *Final Report and Recommendations of the Temporary National Economic Committee*, 77'nci Kongre, 1'inci toplantı, *Senate Document*, No.35. 1941, s. 89.

3. C. Wilcox, *Competition and Monopoly in American Industry*, Temporary National Economic Committee, 21 sayılı monografi, 1940, s. 314.

4. R. Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society*, 1932.

PLANLI İKTİSAT VE DEMOKRASİ

Fertlere sermayelerini ne şekilde kullanacaklarını emretmeye kalkışacak bir devlet adamı, pek lüzumsuz bir meşguliyet yüklenmiş olmakla kalmaz, üstelik hiçbir meclise, hiçbir senatoya güvenle emanet edilemeyecek kadar büyük bir otorite elde eder; ve bu kudret, onu kullanmaya kendisini ehil zannedecek kadar deli ve kendini beğenmiş bir adamın elinde, en tehlikeli halini alır.

. Adam Smith

Bütün kollektivist sistemlerin müşterek vasfı, her renkten sosyalistlerin benimsedikleri bir ifade ile, şöyle tarif edilebilir: cemiyet içindeki çalışmaların, muayyen bir içtimai gayeye göre teşkilatlandırılması. Bugünkü cemiyetimizin böyle “şuurlu” bir şekilde tek bir gayeye doğru yöneltilmemiş olması, cemiyet içindeki faaliyetlerin gayri mesul fertlerin keyf ve fantezilerine tabi bulunması, öteden beri sosyalistlerin başlıca tenkit hedeflerinden birini teşkil etmiştir.

Davayı bu şekilde ortaya koymak, birçok bakımlardan ana meseleyi açık olarak vaz etmek demektir. Bu suretle, doğruca ferdî hürriyet ile kollektivizm arasındaki uyuşmazlığın zuhur ettiği noktaya gelmiş bulunuyoruz. Kollektivizmin muhtelif şekilleri, mesela komünizm, faşizm, v.s. cemiyet içindeki gayretleri yöneltmek istedikleri gaye bakımından birbirlerinden uzaklaşırlar. Fakat bütün kollektivizm şekillerinin, liberalizm ile ferdiyetçilikten ayrıldıkları nokta şudur: Bunların hepsi cemiyeti topyekün ve bütün kaynaklarıyla tek bir gaye uğrunda teşkilatlandırmak isterler ve ferdî gayelerin tamamıyla hükümrân olduğu serbest sahaların mevcudiyetini kabul et-

mezler. Kısaca, nazariyat sahasında kollektivizm denilen Şeyin beklenmedik, fakat tabii ve zaruri tezahürlerini ifade etmek üzere kullandığımız Şu yeni kelimenin hakiki manasıyla, bütün kolektivist sistemler *“totaliter”*dir.

Uğrunda bütün cemiyetin teŐkilatlandırılıp, seferber edileceği *“içtimai gaye”* veya *“müşterek gaye”*, ekseriya *“müşterek menfaat”*, *“umumi refah”* yahut *“umumi menfaat”* gibi müphem tabirlerle ifade edilmektedir. Bu tabirlerin, güdülmesi lazım gelen siyaseti tayine yetecek kadar sarih bir mana taŐımadıklarını anlamak için, fazla düşünmeye hacet yoktur. Milyonlarca insanın refah ve saadeti m hnasıran kemmi bir-Şekilde  l  lemez. Bir milletin refahı gibi, bir insanın saadeti de, sonsuz derecede çeşitli kombinezonlarla temin edilebilecek olan pek çok Şeylere bağlıdır. Bu refah ve saadet, tek bir gaye olarak değil, bir *“gayeler hiyerarşisi”* halinde, içinde her ferdin her türlü ihtiya ının yer aldığı noksansız bir *“kıymetler silsilesi”* Şeklinde tarif edilebilir. Bütün faaalietlerimizin tek bir plana göre sevk ve idaresi, ihtiyaçlarımızdan her birinin bir kıymetler silsilesi dahilinde yerli yerince sıraya konmuŐ olmasını icabettirir; ve bu kıymetler silsilesi, plancının tercih edeceği istikameti Őe mesine imkân verecek kadar noksansız olmalıdır. Hülasa, bunun için evvel emirde tam bir ahlâk kodunun mevcudiyetine lüzum vardır: Öyle bir kod ki, içinde bütün beşeri kıymetler kendi hakları olan yeri işgal etmiş bulunsunlar.

“Noksansız bir ahlâk kodu” mefhumu bize tamamiyle yabancıdır ve bunun neleri tazammun ettiğini kavrayabilmek için muhayyileyi bir hayli işletmek lazımdır. Bir ahlâk kodunun ne dereceye kadar noksansız olduğu meselesi üzerinde düşünmek itiyadını malik değiliz. Nasıl intihab edeceğimizi bize emreden bir içtimai koda malik olmadığımız halde, muhtelif kıymetler arasında durmadan intihaplar, tercihler

yaparız; fakat bu bizi hayrete düşürmez ve bunu yaparken ahlâkî kodumuzun noksan olduğunun farkına bile varmayız. Bugünkü cemiyetimizde, insanların muayyen durumlarda nasıl hareket etmeleri icabedeceğini gösteren müşterek fikirlere sahip olmasına ne imkân, ne de lüzum vardır. Fakat bütün vasıtaların cemiyete ait olduğu ve cemiyet adına tek bir plan dairesinde kullanılacağı bir nizamda, her karar mutlaka “içtimai” bir fikrin mahsulü olmalıdır. Böyle bir cemiyet nizamında, ahlâkî kodumuzun boşluklarla dolu olduğunun çok geçmeden farkına varılacaktır.

Burada, tam bir ahlâk koduna sahip bulunmanın arzuya şayan olup olmadığı meselesi ile uğraşmıyoruz. Yalnız şu noktayı belirtmekle iktifa edelim ki, bugüne kadar, medeniyetin tekamülü ile birlikte, ferdî faaliyetlerin sabit kaidelerle bağlı olduğu saha da mütemadiyen daralmıştır. Ahlâk kodumuzu teşkil eden kaideler gitgide azalmış ve daha umumi bir mahiyet almışlardır. Günlük faaliyetlerinin hemen hepsinde karışık bir dinî merasime tabi olan, sayısız tabularla çevrilmiş bulunan, hemcinslerinden başka türlü hareket etmek imkânını hemen hemen düşünmeyen iptidai insandan bugüne doğru, “ahlâk” gitgide değişmiş ve ferdin serbestlik sahasını çevreleyen bir sınır haline inkılâp etmiştir: bu sahanın içinde, fert istediği gibi hareket edebilir. Tek merkeze bağlı bir iktisat planının tesbitine yetecek kadar noksansız bir ahlâk kodunun kabulü, bu temayülün tamamıyla tersine dönmesi demek olacaktır.

Bizce mühim olan nokta, böyle bir ahlâk kodunun mevcut olmadığıdır. Bütün iktisadî faaliyetin tek bir plan dairesinde idaresine kalkışılırsa, ortaya sayısız sualler çıkar ki, bunlara ancak bir ahlâk kodu cevap verebilir, fakat bugün mevcut olan ahlâk hiçbir cevap veremez; bu hallerde ne yapılması lazım geleceğine dair umumiyetle kabul edilmiş bir görüş

mevcut değildir. Bunlar hakkında insanların ne muayyen kanaatleri, ne de birbirine zıt fikirleri vardır; çünkü bugüne kadar içinde yaşadığımız hür cemiyet nizamında, bu konular üzerinde düşünmek ve hele müşterek kanaatlar edinmek fırsat ve lüzumu karşımıza çıkmamıştır.

.....

Görülüyor ki, tam bir kıymetler ölçeğine (scale=échelle) malik değiliz. Dahası var: mevcut kaynakları elde etmek için birbirleriyle savaşıyor ve bu kaynaklardan her birine muayyen derecede kıymet bağlayan, muhtelif fertlerin sonsuz derecede çeşitli ihtiyaçlarını, hiçbir kafa ihata edemez. Meselemiz bakımından, bir ferdin güttüğü gayelerin yalnız kendi şahsî ihtiyaçlarını da içine almasının pek az ehemmiyeti vardır. Kelimelerin mutad manasıyla, ferdin egoist (bencil) veya altruist (özgeci=diğergam) olmasının, bu meselede pek ehemmiyeti yoktur. Mühim olan nokta şudur ki, bir insan mahdud bir sahadan fazlasını ihata edemez; ancak mahdud sayıda bazı acil ihtiyaçları görebilir. İnsanın alakası ister kendi fiziki ihtiyaçlarının etrafında dolaşsın, ister tanıdığı insanlardan herbirinin refah ve saadetine karşı derin bir ilgi duysun, bir fert beşeriyetin ihtiyaçlarının ancak sonsuz derecede küçük bir kısmı ile alakadar olabilir.

Bütün ferdiyetçi felsefenin dayadığı temel vakıa, işte budur. Bu felsefe, ekseriya iddia edildiği gibi, insanın egoist olduğu veya olması lazım geldiği prensibinden hareket etmez. Bu felsefe sadece şu inkâr kabul etmez vakıaya dayanır: Muhayyile kudretimizin sınırları, cemiyetin bütün ihtiyaçlarının ancak cüz'i bir parçasını kıymetler ölçeğimize ithal edebilmemize imkân verir; ve mademki hakiki manasıyla kıymetler ölçeği ancak fertlerin kafasında mevcut olabilir, şu halde mevcut kıymet ölçeklerinin hepsi kısmidir; bu ölçekler ister

istememez çeşitlidir ve ekseriya birbirleriyle tezat halindedir. Bu vakıadan ferdiyetçiler şu neticeyi çıkarırlar: Muayyen sınırlar dahilinde, ferdi başkalarının kıymet ölçüklerine uymaya mecbur etmektense kendi kıymet ölçülerine göre hareket etmekte serbest bırakmalı, bu saha dahilinde ferdin kendi gayeleri hükümran olmalı ve başkalarının diktatörlüğünden masun kalmalıdır. Ferdi kendi kararlarının nihai hakimi olarak kabul etmek, ferdin hareketlerine imkân nisbetinde kendi şahsî kanaatlarının hakim olması lazım geldiğine inanmak: işte ferdiyetçiliğin ruhu budur.

Bu inanış, şüphesiz, bir takım içtimai gayelerin, daha doğrusu ferdî gayeler arasında bir mutabakatın mevcut olduğu ve bu müşterek gayelere varmak için insanların birleşmesi icabettiği fikrine mani değildir. Fakat ferdiyetçilik bu müşterek faaliyeti ferdî fikirlerin birleştiği, mutabakat halinde olduğu sahalara inhisar ettirir; “*içtimai gayeler*” denen şeyler, sadece büyük sayıda fertlerin aynı mahiyetteki gayeleridir; veya - kendi arzularının tatmini hususunda gördükleri yardıma mukabil- fertlerin, gerçekleştirilmeleri için elbirliği ile çalışmaya hazır oldukları gayelerdir. Müşterek faaliyet böylece insanların müşterek gayeler etrafında uyuşabildikleri sahalara hasredilmektedir. Ekseriya, bu müşterek gayeler de fertler için nihai gayeler değil, fakat muhtelif fertlerin yine muhtelif gayeler uğrunda kullanabilecekleri vasıtalar. Fiiliyatta, insanlar umumiyetle “*müşterek gaye*”nin kendileri için nihai bir gaye teşkil ettiği hallerden ziyade, çok çeşitli maksatlara yarayabilecek bir vasıta teşkil ettiği hallerde, müşterek bir faaliyette bulunmak hususunda anlaşmaya varacaklardır.

Fertler bazı müşterek gayelerini gerçekleştirmek için birleştikleri takdirde, bu maksatla vücuda getirdikleri teşkilat, mesela devlet, kendine has bir gayeler manzumesine ve kendine has vasıtalara malik olur. Fakat bu şekilde vücuda getiri-

len bir teşkilat, bütün diğerleri gibi, bir “şahıs” olarak kalır: Gerçi bu şahıs “devlet” olunca, diğerlerine nisbetle çok daha kuvvetlidir, fakat onun da kendine mahsus ayrı ve mahdut bir sahası vardır: O saha içinde devletin gayeleri her şeye hakimdir. Bu sahanın sınırlarını, fertlerin muayyen gayeler üzerinde uyuşabilme dereceleri tayin eder; ve muayyen bir işin tesir sahası genişlediği nisbette, insanların bu hususta anlaşmaya varmaları ihtimali azalır. Devletin bazı fonksiyonları vardır ki, fiiliyatta bütün vatandaşlar bu hususta ittifak edeceklerdir; bazı fonksiyonlar lehinde ise mühim bir çoğunluk toplanacaktır: Ve gitgide öyle sahalara gelinecektir ki, hükümetin ne şekilde hareket etmesi lazım geldiği hususunda her ferdin kendine göre ayrı bir kanaati olacaktır.

Hükümetin faaliyeti, üzerinde anlaşma mevcut olan sahalara inhisar ettiği müddetçe, bu faaliyetin sevk ve idaresi fertlerin rıza ve anlaşmalarına dayanabilir. Fakat devletin ferdî hürriyeti tehdit etmesi için, mutlaka üzerinde anlaşma mevcut olan sahaların dışındaki işlere doğrudan doğruya müdahalede bulunması icabetmez. Müşterek faaliyet sahasını alabildiğine genişletmek ve buna rağmen ferdi kendi sahası dahilinde hür bırakmak, maalesef mümkün değildir. Devletin teknil vasıtalarına sahip olduğu müşterek sektör, “bütün”ün muayyen bir nisbetini aştığı anda, devlet faaliyetinin tesirleri bütün nizama hakim olur. Devlet mevcut kaynakların ancak bir kısmının istimalini doğrudan doğruya kendi kontrolü altında bulundursa bile, kararları, iktisadî hayatın diğer kısmı üzerinde o kadar büyük tesirler yapacaktır ki, dolayısıyla her şey devlet kontrolü altına girmiş olacaktır. Mesela Almanya’da, resmî bir Alman dergisine göre, 1928 yılında merkezi ve mahalli otoriteler milli gelirin % 53’ünü kontrol etmekte idiler. Böyle bir vaziyette, devlet otoritesi hemen hemen milletin bütün iktisadî hayatına hakimdir. Artık gerçekleştirilmesi devlete bağlı olmayan hiçbir ferdî gaye mevcut değildir ve

devletin faaliyetini idare eden “içtimaî kıymetler ölçeği” fiiliyatta bütün ferdî gayeleri içine almaya mecburdur.

.....

Bir demokrasi planlı iktisat yoluna girdiği takdirde, bundan ne gibi neticeler doğacağı kolayca kestirilebilir; plancılığın tatbiki, fiiliyatta mevcut olandan daha fazla anlaşma ister. İnsanlar, bu sistemin büyük bir refah doğuracağına ikna edildikleri için, bir güdümlü iktisat sistemi kabul etmek hususunda anlaşmaya varmış olabilirler. Bu karara tekaddüm eden münakaşalar esnasında, plancılığın gayesi, mesela “*umumi refah*” gibi müphem bir tabirle ifade edilmiştir; bu müphem tabir, sadece planın gayesi üzerinde hakiki bir anlaşmanın yokluğunu perdelemeye yarar. Sadece kullanılacak mekanizma hakkında hakiki bir anlaşma mevcuttur. Fakat bu mekanizma, ancak müşterek bir gaye uğrunda kullanılabilir bir mekanizmadır. İcra kuvveti tek plandan hususi planlara geçmeye başlayınca, faaliyetin hangi sarih gayeye tevcihi lazım geldiği meselesi ortaya çıkacaktır. O zaman görülecektir ki planlı iktisat prensibi üzerinde anlaşmak, planın gayesi hakkında da anlaşmış olmak manasına gelmez. İnsanların, planın gayesi üzerinde anlaşmaya varmaksızın sadece merkezî bir plancılığın lüzumlu olduğu hususunda uyuşmaları, tıpkı bir topluluğun, nereye gidileceği hususunda bir anlaşmaya varmadan, seyahata çıkmaya karar vermesine benzer. Netice şudur: Bu insanların hepsi, içlerinden çoğunun hiç de istemediği bir seyahat yapmaya mecbur olacaklardır. Planlılık öyle bir durum yaratır ki, bizi alışık olduğumuzdan çok daha fazla hususlarda uyuşup anlaşmaya mecbur eder. Planlaştırılmış bir sistemde, kollektif faaliyeti, sadece üzerinde anlaşabileceğimiz teşebbüslere hasretmek imkânsızdır. En ufak bir şey yapabilmemiz için, bütün noktalarda anlaşmaya varmamız lazımdır.

Millet oybirliği ile parlamentonun tam bir iktisat planı hazırlamasını kararlaştırmış olsa bile, bu, milletin veya parlamentonun muayyen bir plan üzerinde anlaşmaya varabileceğini göstermez. Demokratik meclislerin, milletin böyle son derece açık bir şekilde tevdi ettiği bir vazifeyi yerine getirmek hususunda gösterecekleri ehliyetsizlik, demokratik müesseseleri halkın gözünden düşürmekte gecikmeyecektir. Bunun neticesi olarak, parlamentolar, ifa etmekle mükellef oldukları vazifeleri yapmaktan aciz lüzumsuz bir gevezelik yeri gibi telakki edilmeye başlanacaktır. Ve yavaş yavaş şu kanaat yerleşecektir ki, plancılığı verimli ve müessir bir şekilde yürütebilmek için, bunun idaresini, “politikacı”lardan alıp, mtehasıslara, daimî memurlara veya müstakil teşekkller tevdi etmek lazımdır.

Sosyalistler bu güçlüğü tamamiyle mdriktirler. Daha bundan aşağı yukarı yarım asır önce, Webb’ler “Avam Kamarasının vazifesini ifadaki ehliyetsizliğinin gitgide arttığından” şikayet etmeye başlamışlardır.¹ Daha yakın tarihlerde, profesör Laşki bu iddia üzerinde şunları söylemiştir:

Bugünkü parlamento cibazının mühim ve mdil meseleler hakkında kanun yapmaktan tamamiyle aciz olduğu, herkesçe bilinen bir fikir haline gelmiştir. Milli hükümet de bunu fiilen kabul etmiştir; nk gümrüğe ve iktisadî hayata müteallik tedbirleri Avam Kamarasında cereyan eden teferruatlı müzakerelerle değil, bir teşrii delegasyon sistemine başvurmak suretiyle almıştır. Bir işçi hükümeti şpbesiz bu mühim emsali gözönünde tutacaktır ve Avam Kamarasının selabiyetlerini, hakikaten ifa edebileceği şu iki fonksiyona hasredecektir: Halkın şikayet ve dertlerinin münakaşası ve alınacak tedbirlerin umumi prensiplerinin müzakeresi. Avam kamarasının yapacağı ka-

nunlar, ilgili hükümet dairelerine geniş yetkiler veren umumi formüller halini alacaktır; bu yetkiler, icabında Avam Kamarasının güvensizlik oyu vermek suretiyle kaldırabileceği Bakanlar Kurulu kararları çıkarmak suretiyle kullanılacaktır. Teşrii fonksiyonun hükümete selahiyet verilmek suretiyle yapılması usulünün lüzum ve faydası son zamanlarda bir kere de Donoughmore komitesi tarafından kuvvetle teyid edilmiştir. Sosyalistleştirme hareketinin bugünkü parlamento usullerinin mümkün kıldığı normal obstrüksiyon metodları ile durdurulması istenmiyorsa, kanun yapma hususunda hükümet selahiyetinin genişletilmesi zaruridir.

Sosyalist bir hükümetin demokratik usullere fazla riayet göstererek elini kolunu bağlamaması lüzumunu daha iyi belirtmek için, profesör Laski, aynı makalenin sonunda, “sosyalizme doğru intikal devresinde, bir işçi hükümeti, gelecek umumi seçimler neticesinde kendi tedbirlerinin ortadan kaldırılmasını göze alabilir mi” sualini ortaya atmaktadır ve bu suali, son derece manalı bir şekilde, cevapsız bırakmaktadır.²

.....

Bir milletin iktisadî hayatıyla ilgili ve teferruata müteallik işlerin sevk ve idaresi hususunda parlamentoların -herkesçe kabul edilen- ehliyetsizliğinin sebeplerini açıkça görmekte çok fayda vardır. Bunun kabahatını, ne teker teker milletvekillerinde, ne de bizatili parlamenter müesseselerde değil, bunlara tevdi edilen vazifenin mahiyetinde mündemiç tezatlarda aramak lazımdır. Milletvekillerinden istenilen şey, üzerinde anlaşmaları kabil olan hususlarda faaliyette bulunmaları değil, fakat her hususta, bütün milli kaynakların sevkü idaresi hususunda anlaşmaya varmalarıdır. Kararı çoğunluğa bira-

kan bir sistem bu vazifeyi ifaya elverişli değildir. Mahdut sayıda alternatiflerden (şıklardan) birini seçmek bahis mevzuu olunca, çoğunluk teşekkül edebilir. Fakat her hususta çoğunluk olabileceğini sanmak, batıl bir kanaata saplanmak demektir. Takib edilmesi mümkün müsbet faaliyet istikametlerinin sayısı son derece çok olunca, bu istikametlerin herhangi birisi lehinde çoğunluk teşekkül etmesi için hiçbir sebep yoktur. Teşrii meclisin her azası muayyen bir iktisadî idare planının mevcut olmasını plansızlığa tercih ettiği halde, bu planlardan hiçbiri çoğunluğun tasvibini kazanmayabilir.

Planı parçalara bölmek ve muayyen noktalar hakkında ayrı ayrı oy vermek suretiyle de ahenkli bir plan yapmaya imkân yoktur. Demokratik bir meclisin, alelade bir kanunu müzakere eder gibi, bütün bir iktisat planını madde madde kabul ve tadil etmesi tamamiyle saçma olur. Taşındığı isme layık bir *"iktisadî plan"*, baştanbaşa aynı anlayış dairesinde hazırlanmış olmalıdır. Parlamento, adım adım ilerleyerek muayyen bir proje üzerinde anlaşmaya varabilse bile, hiç şüphesiz bu proje neticede kimseyi tatmin etmeyecektir.

Bütün parçalarının birbirine son derece büyük bir itina ile ayarlanması iktiza eden müdil bir sistem, çeşitli kanaatlar arasında bir uzlaşmaya gitmek suretiyle kurulamaz. Bu şekilde bir iktisat planı vücuda getirmek, mesela demokratik usullerle bir askeri hareket planı yapmaktan daha zordur. Sevkülceş bahsinde olduğu gibi, burada da bu işi mütehassıslara havale etmek zarureti vardır.

Fakat bu iki durum birbirinin aynı değildir. Bir askeri hareketin mesuliyetini üzerine alan general tek bir hedefle karşı karşıyadır ve seferin devamınca elindeki bütün vasıtaları münhasıran bu gayeye hasredecektir. Halbuki iktisadî planı tanzim ve idare eden şahsa bir tek hedef gösterilemediği gibi,

eline verilecek vassıtalarda tahdit edilemez. General birbirinden müstakil bir takım gayeleri teraziye koymak, mukayese etmek zorunda değildir; onun için bir tek büyük gaye vardır. Fakat bir iktisadî planın veya bu planın parçalarından herhangi birinin gayeleri, planın kendisinden müstakil olarak tayin edilemez. İktisadî problemin mahiyeti icabı bir iktisat planının vücuda getirilmesi, birbirine rakip veya zıt gayeler arasında -muhtelif kimselerin değişik ihtiyaçları arasında- bir intihap, bir tercih yapılmasını gerektirir. Fakat bu birbirleriyle karşılaşan gayeler hangileridir, bunlardan bazılarında vasıl olmak için hangilerini feda etmek lazımdır, kısaca, hangi alternatifler (şıklar) arasında intihap yapmamız icabetmektedir, bunları ancak bütün vakıaları bilen kimseler kestirebilirler; ve yalnız onlar, yani mütehasıslar, hangi gayelerin tercihi lazım geldiğini kararlaştırabilecek durumdadırlar. Hangi camiaya hesabına plan yapıyorlarsa, o camiaya kendi tercihlerini zorla kabul ettirmeleri mukadderdir.

Bu cihetin her zaman iyice farkına varılmaz ve umumiyetle, teşrii selahiyetin delegasyon yoluyla devredilmesi, işin teknik mahiyet taşıması ile izah olunur. Fakat selahiyet devredilmesi yalnız teknik teferruat hususunda vuku bulmadığı gibi, güçlüğü'nün asıl sebebi de parlamentoların teknik teferruatı anlamaktaki ehliyetsizlikleri değildir. Medeni hukukun bünyesinde yapılacak değiştirmeler daha az teknik olmadığı gibi, bunların bütün tesirlerini takdir etmek de daha kolay değildir.³ Bununla beraber, şimdiye kadar kimse medeni hukuka müteallik kanunların isdârını bir mütehasıslar heyetine havale etmek fikrini ciddi olarak ortaya atmamıştır. Çünkü bu sahalarda mevzuat, üzerinde çoğunluğun anlaşabileceği umumi kaidelerden öteye gitmemiştir; halbuki iktisat sahasında telifi icabeden menfaatler o kadar birbirinden uzaktır ki, demokratik bir mecliste bunlar hakkında gerçekten bir an-

laşmaya varabilmek ihtimali yoktur.

Bununla beraber, kabul etmek lazımdır ki, asıl itiraz edilmesi lazım gelen şey bizatihi teşrii selahiyetin devredilmesi (delegasyonu) değildir. Bizatihi delegasyona muhalefet etmek, sebebi bir tarafa bırakıp araza hücum etmek ve davayı zayıflatmak demektir, çünkü delegasyonun başka makul sebepleri de olabilir. Devredilen selahiyet *“umumi kaideler isdârı”* selahiyeti olduğu müddetçe, bu kaidelerin merkezi otorite yerine mahalli otorite tarafından konulmasında büyük faydalar bulunabilir. İşin fena tarafı şudur ki, ekseriya, bahis mevzuu olan mesele umumi kaidelerle çözülemeyeceği ve ancak her hususi hal karşısında alınacak takdiri kararlarla halledilebileceği için delegasyon usulüne başvurulmaktadır. Bu vaziyetlerde, delegasyon, herhangi bir makamın indi kararlar verebilmek hususunda kanunen selahiyet alması manasına gelmektedir. Buna da umumiyetle *“hadiseye göre hüküm vermek”* diye ad takılmaktadır.

Teknik vazifelerin mütemadiyen delegasyon suretiyle ayrı teşekküllere devredilmesi, planlı iktisat çığırına dalan bir demokrasinin selahiyetlerini yavaş yavaş terketmek yolundaki ilk adımından ibarettir. Delegasyon çaresi, topyekün plancılık taraftarlarını demokrasinin aczinden şikayete sevkeden sebepleri tamamiyle ortadan kaldıramaz. Hususî selahiyetlerin ayrı ayrı teşekküllere devri, tek ve ahenkli bir planın hazırlanması hususunda yeni bir engel doğurur. Bir demokrasi delegasyon çaresine başvurarak iktisadî faaliyetin her sahasına ayrı ayrı planlaştırmaya muvaffak olsa bile, bu müteferrik planları bir bütün halinde birleştirmeye mecburdur. Ayrı ayrı birçok planlar, planlı bir bütün vücuda getirmez. Plancılık taraftarları herkesten önce kabul ederler ki, hakikatte, böyle ayrı ayrı planların mevcudiyeti plansızlıktan da daha fenadır. Şüphesiz demokratik teşrii meclisler, hakikaten hayati meselelere taal-

luk eden bu kararları başkalarına bırakmakta uzun zaman tereddüt edecekler ve böylelikle umumi planı yapmak selahiyetini kimseye vermeyeceklerdir. Fakat planlı iktisadın lüzumlu olduğu hakkındaki müşterek kanaat kuvvetlendikçe ve plan yapmak hususunda demokratik meclislerin ehliyet-sizliği müşahade edildikçe, hükümete veya herhangi bir kimseye kendi mesuliyeti altında serbestçe hareket etmek selahiyetinin verilmesini isteyenler de o nisbette artacaktır. Herhangi bir neticeye varabilmek için mesul makamları demokratik usullerin ihdas ettiği engellerden kurtarmak lazım geldiği inancı, gitgide kuvvetlenecektir.

"İktisadi diktatörlük" isteği, plancılık yolundaki cereyanın karakteristik bir safhasıdır ve bu safha İngiltere'de gayet iyi bilinir. Bundan birkaç yıl önce, İngiltere'yi en yakından tanıyan, en iyi bilen yabancı müşahitlerden biri, M. Elie Halevy, şunu söylemişti: *"Lord Eustace Percy, Sir Oswald Mosley ve Sir Strafford Cripps'i bir araya getiren bir fotoğraf düşünürseniz, bunlar arasında müşterek bir hat bulabilirsiniz. Hepsi de şu iddia'yı ileri sürmekte birleşeceklerdir. İktisadî bir keşmekeş içinde yaşıyoruz ve bizi bundan ancak herhangi bir diktatörlük kurtarabilir."*⁴ "Müşterek fotoğraf"ı pek fazla değiştirmeyecek olan nüfuzlu siyaset adamlarının sayısı o zamandan beri çok artmıştır.

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden hemen önce, bu cereyan çok daha ileri gitmişti. Daha 1933'den evvel, Almanya, ancak diktatörlükle idare edilebilecek bir hale gelmiş bulunuyordu. O sırada kimse demokrasinin o an için iflas etmiş olduğunda ve Bruening gibi samimi demokratların bile memleketi Schleicher ve Von Papen'den daha demokratça idare edemeyeceklerinde tereddüde düşmezdi. Hitler demokrasiyi ortadan kaldırmaya ihtiyaç duymadı: Sadece demokrasinin çöküntüsünden faydalandı ve buhranın en şid-

detli anında, Hitler'den nefret etmekle beraber, herhangi bir-şey yapmaya muktedir yegane insan olarak onu gören birçok kimselerin yardımını temin etti.

.....

Bizi plancılık cereyanına ısındırmak için, planlı iktisat taraftarları, umumiyetle, demokratik organlar nihai murakabe-yi muhafaza ettiği müddetçe demokrasinin başlıca hususiyet-lerinin müteessir olmayacağını iddia ederler. Mesela Karl Mannheim şöyle yazıyor:

Planlaştırılmış bir cemiyetle XIX. Yüzyıl cemiyeti arasındaki yegane (!) fark, içtimâî hayatın gitgide artan bir kısmının ve nihayet hepsinin, devletin müdabale ve murakabesi altına girmesidir. Fakat muayyen bazı müdabaleleri parlamentonun egemenliği sayesinde zararsız kılmak mümkün olunca, daha fazlası için de aynı şey mümkündür... Demokratik bir devlette, demokratik murakabeden vazgeçmeye mecbur olmaksızın, tam selahiyetler vermek suretiyle; icra kuvvetini ilanihaye takviye etmek kabildir.⁵

Bu görüş tarzı, çok mühim bir tefriki ihmal etmektedir. Parlamento, gaye üzerinde anlaşmaya vararak sadece teferruatın tesbiti işini hükümete devrettiği, hükümete sarıh talimat verebildiği hallerde, taibatıyla tevdi ettiği işleri murakabe edebilir. Fakat selahiyetin devredilmesindeki asıl sebep gayeler üzerinde hakiki bir anlaşmanın bulunmaması ise; planı yapmakla mükellef olan teşekkül parlamentonun birbirlerine zıt olduklarından bile haberdar bulunmadığı muhtelif hedeflerden birini serbestçe seçecekse ve parlamentoya ya toptan kabul, yahut da toptan reddedilecek bir plan sunmaktan başka yapılabilecek hiçbir şey yoksa vaziyet tamamiyle farklıdır.

Parlamentoda tenkidler yapılabilir ve herhalde yapılacaktır da. Fakat başka herhangi bir plan lehinde çoğunluk teşekkül edemeyeceğine nazaran ve tenkid edilen unsurların planın temel unsurları olduğunu iddia etmek daima mümkün bulunduğuna göre, bu tenkidler tesirsiz kalacaktır. Bir emniyet supabı olmak üzere, daha doğrusu sızlanmalara resmen cevap vermeyi sağlayan bir vasıta olarak, parlamento müzakere ve münakaşaları muhafaza edilebilir. Hatta parlamento, bazı göze batan suistimallere mani olmak ve bir takım hataları düzeltmek hususunda işe de yarayabilir. Fakat artık memleketin idaresi onun elinden çıkmıştır. En iyi ihtimalle, parlamento-nun rolü, mutlak iktidarı fiilen elinde tutacak olanları seçmekten ibaret kalacaktır. Sistem yavaş yavaş şu bildiğimiz plebisitli diktatörlüğe doğru gidecektir: Bu sistemde hükümet şefi zaman zaman halk oyuna müracaat etmek suretiyle mevkiini muhafaza eder, fakat insanlara dilediği şekilde oy verdirmek için gerekli iktidara da tamamiyle maliktir.

Bir demokraside, şüurlü müdahale ve murakabe, ancak üzerinde hakikaten anlaşmak mümkün olan sahalara inhisar eder. Diğer sahalarda işi tesadüfe bırakmak lazımdır. İşte demokrasinin bedeli budur. Faaliyeti merkezi bir plana bağlanmış olan bir cemiyette, işlerin kontrol ve idaresi, kendi aralarında anlaşabilen bir çoğunluğun elinde olamaz; böyle bir cemiyet nizamında, ekseriya, millete bir azınlığın iradesini zorla kabul ettirmek lazım gelir, çünkü bu azınlık alınacak tedbirler üzerinde anlaşmaya varabilen en kuvvetli gruptur. Demokratik idare, ancak devletin fonksiyonlarının serbest münakaşa ile üzerinde anlaşmak mümkün olan sahalara inhisar ettirildiği yerlerde muvaffak olabilmektedir. Ve liberal doktrin büyük meziyeti, üzerinde anlaşmak lazım gelen konuların sayısını "bir"e irca etmiş olmasındadır; bu konu da, hür insanlar arasında anlaşmanın en kolay tahakkuk edebileceği

konudur. Bugün, demokrasinin “kapitalizm”e müsamaha edemeyeceği sözü sık sık tekrarlanmaktadır. Eğer “kapitalizm” hususi mülkiyet üzerinde serbestçe tasarruf esasına müstenit bir rekabet sistemi manasına geliyorsa, şunu iyice bilmek lazımdır ki ancak böyle bir sistem demokrasiyi mümkün kılar. Kollektivist bir doktrin hakim olduğu takdirde, demokrasi ister istemez ortadan kalkar.

Bununla beraber, maksadımız asla demokrasiyi bir fetiş haline getirmek değildir. Denilebilir ki, bizim nesil demokrasiden biraz fazla bahsetmekte, demokrasiye fazla ehemmiyet vermekte, fakat demokrasinin hizmet ettiği asıl kıymetlerle yeter derecede meşgul olmamaktadır. Lord Acton'un hürriyet hakkındaki şu çok doğru sözleri demokrasiye de teşmil edilemez: *“Hürriyet, daha yüksek bir siyasi gayeye varmak için bir vasıta değildir. Hürriyetin kendisi en yüksek siyasi gayedir. Hürriyete, iyi bir amme idaresine sahip olmak için değil, cemiyet hayatının ve hususi hayatın en yüce gayeleri peşinde koşarken emniyet içinde bulunabilmek için ihtiyacımız vardır.”* Demokrasi, esas itibarıyla, dahili sulhu ve ferdi hürriyeti korumak için bir vasıta, faydalı bir usuldür. Bir vasıta olarak da, asla hatadan salım değildir. Unutmayalım ki, mutlakiyetçi bir idare altında, bazı demokrasilerdekinden daha fazla fikir ve kültür hürriyeti bulunduğu vakidir -hiç değilse, mütecanis ve muayyen bir akdeye sınıksız bağlı bir çoğunluğun idaresi altında demokrasinin de en fena diktatörlükler kadar müstebit olabileceğini görmek güç değildir. Bizim belirtmek istediğimiz şey, diktatörlüğün mutlaka hürriyeti ortadan kaldırdığı değil, fakat planlı iktisadın diktatörlüğe müncer olduğudur; çünkü diktatörlük bir ideali zorla gerçekleştirmek için en iyi icbar vasıtasıdır; bu itibarla geniş ölçüde planlaştırılmış bir cemiyet nizamı kurmak için elzemdir. Plancılık ile demokrasi arasındaki uyumsuzluk sade-

ce şu vakıadan doğmaktadır ki, demokrasi hürriyetin imhasına engel olur, halbuki iktisadî faaliyetin istenildiği gibi sevkü idaresi için hürriyetin kaldırılması lazımdır. Fakat demokrasi, ferdî hürriyetin teminatı olmaktan çıktığı takdirde, totaliter bir rejim içinde şu veya bu kılık altında pekala devam edebilir. Hakiki bir *“proletarya diktatörlüğü”* şekil itibariyle demokratik de olsa, iktisadî faaliyetin merkezden idaresine kalkıştığı gün, ferdî hürriyeti tamamen yok etmek hususunda herhangi bir mutlakiyet rejiminden herhalde geri kalmayacaktır.

Demokrasinin en fazla tehvide maruz kıymet sayılması ve bütün dikkatlerin münhasıran demokrasi üzerinde toplanması yolundaki moda, tehlikeden ari değildir. *“Kaynağımı çoğunluğun iradesinden alan bir iktidarın keyfi olmayacağı”* şeklindeki hatalı ve her türlü esastan mahrum itikadın başlıca mesuliyetini, bu modada aramak lazımdır. Bu hatalı itikat birçok kimselere yersiz bir emniyet telkin etmektedir; ve bizi tehdit eden tehlikeler karşısındaki gafletimizin sebebi de budur. Demokratik usullerle elde edilen bir iktidarın keyfi olmayacağı düşüncesini haklı gösterecek hiçbir sebep yoktur; bir iktidarı keyfi olmaktan alıkoyan şey, bu iktidarın kaynağı değil, sınırlarıdır. Demokratik murakabe iktidarın keyfi bir hale gelmesine mani olabilir, fakat sadece demokrasinin mevcudiyeti bunun için kafi değildir. Şayet bir demokrasi, sabit kaidelere bağlanamayacak bazı selahiyetlerin kullanılmasını icabettiren işlere girişirse, iktidar ister istemez keyfi bir hale gelecektir.

NOTLAR

1. S. ve B. Webb, *Industrial Democracy*, 1987, s. 800, dipnot.

2. H. J. Laski, "Labour and the Constitution". *The New Statesman and Nation*, No. 81 (yeni seri), 10 Eylül 1932, s. 277. Profesör Laski sonradan çıkardığı bir kitapta (*Democracy in Crisis*, 1933, bilhassa s. 87) bu fikirlerini daha ziyade genişleterek parlamenter demokrasinin sosyalizmin gerçekleşmesine sed çekmesini önlemek lazım geldiğini daha açık bir şekilde ifade etmiştir: sosyalist bir hükümet, "teşrii fonksiyonu emirname ve kararnamelerle yapacak şekilde geniş salahiyetler almak" ve "klasik, normal muhalefet düsturlarını bir müddet için talik etmek"le kalmayacak; üstelik "parlamenter hükümet sistemini devam ettirmek için, iktisadî bünyeyi değiştirmek yolundaki eserlerinin bir seçim mağlubiyeti neticesinde ortadan kaldırılmaya çağına dair muhafazakar partiden teminat alacaktır"!...

Profesör Laski, Donoughmore komitesinin raporuna istinat ettiğine göre, şu noktayı hatırlatalım ki kendisi de bu komitenin azalarından biridir ve her halde raporu kaleme alanlar arasındadır.

3. Bu konuda, bahsettiğimiz meseleleri yakın zamanlarda icemiş olan resmi komitenin hazırladığı vesikaya başvurmak suretiyle birçok şeyler öğrenmek kabildir. Onüç yıl önce, yani henüz İngiltere liberalizmi kesin olarak terketmeden evvel bu memlekette teşrii selahiyetin icra kuvvetine devri usulü o kadar almış yürümüşü ki, "Kanun Hakimiyeti prensibini muhafaza etmek için alınması zaruri veya faydalı olacak korunma tedbirlerini" araştırmak üzere bir komite teşkili lüzumlu görüldü. "Donoughmore komitesi", verdiği raporda (*Report of the (Lord Chancellor) Committee on Minister's Powers*, Cmd. 4060, 1932), daha bu tarihte Parlamentonun "toptan ve tefrik gözetmeden salahiyetlerini devretme usulünü" kullanmaya başladığını göstermiş; fakat bu tekamülü zaruri ve nisbeten zararsız telakki etmiştir (o zaman henüz totaliterlik uçurumunu gözlerimizle gör-

müş değildik). Belki bizatili delegasyon (teşrii selahiyetin devri) hürriyet için mutlaka bir tehlike teşkil etmeyebilir. Enteresan olan cihet, niçin delegasyonun bu derece lüzumlu bir hale geldiğidir. Sebeplerin başında, rapor, “zamanımızda Parlamantonun her yıl pek çok kanunlar çıkarması” vakiasından ve “teferruata müteallik hükümlerin büyük bir kısmının parlamentoda müzakere edilemeyecek kadar teknik bir mahiyet taşımasından” bahsetmektedir. Mesele bundan ibaret olsaydı, bu teferruat kanununun kabulünden sonra değil, önce de hazırlanabilirdi. Fakat “Parlamento teşrii salahiyetini hükümete devretmediği takdirde, umumi efkârın istediği kanunların çıkarılamayacağı” iddiasını izah etmek için her halde çok daha mühim bir sebep mevcut olmalıdır. Bu sebep, şu küçük cümle içinde safiyetle ifşa edilmiştir: “Birçok kanunlar insanların hayatına o kadar yakından tesir etmektedir ki, elastikiyet zaruridir”. Bu söz, hiç bir sabit prensiple mahdut olmayan ve Parlamantonun kanaatinca, sarıh ve vazılı kaidelere bağlanması da mümkün bulunmayan bir takım keyfi selahiyetlerin hükümete bahşedilmesinden başka ne ifade eder?

4. “Sosyalizm ve demokratik parlamentarizmin meseleleri”, *International Affairs*, cilt XIII, s. 501

5. Karl Mannheim, *Man and Society in an Age of Reconstruction*, 1940, s. 340.

•

•

**PLANLI İKTİSAT VE KANUN
HAKİMİYETİ PRENSİBİ**

Hukuk sosyolojisi alanındaki son araştırmalar bir kere daha şu hakikati teyid etmiştir ki, her münferit hadiseyi rasyonel, umumi, mümkün olduğu kadar az istisnalar ve mantiki istidlallere dayanan belirli bir kaideye göre hükme bağlamak yolundaki temel prensip, ancak kapitalist sistemin serbest rekabet devresinde mutabektir.

Karl Mannheim

1

Bir memleketin hür olduğunu gösteren ve onu keyfi surette idare edilen memleketlerden ayıran en emin kıstas, “*Kanun Hakimiyeti*” kaidesi diye anılan büyük prensiplere hürmet edilmesidir. Teknik teferruat bir tarafa bırakılırsa, bunun ifade ettiği mana şudur: Hükümet, bütün faaliyet ve hareketlerinde, sabit ve önceden ilan edilmiş bir takım kaidelerle bağlıdır; öyle kaideler ki, icra kuvvetinin, belli durumlarda belli bir şekilde hareket edeceğini önceden kesin olarak görmek imkânını temin ederler. Böylece, herkesin, hattı hareketini ona göre ayarlaması kabil olur.¹ İdare ajanları gibi kanun koyucular da hataya düşebileceklerine göre, bu idealin tam olarak gerçekleşmesine imkân yoktur. Bununla beraber, zorlayıcı kuvvet kullanmak hususunda icra organlarına bırakılan takdir selahiyetinin asgari hadde indirilmesi lazım geldiği aşîkârdır. Kanunlar, vatandaşların gayelerini tahakkuk ettirebilmek için kullanabilecekleri vasıtaları tahdit etmek suretiyle, ferdî hürriyeti bir dereceye kadar sınırlandırır. Fakat, diğer taraftan, Hukuk Hakimiyeti rejimine tabi olan bir hükümet ani tedbirlerle ferdî gayret ve faaliyetlere sed çekmek imkânından mahrumdur. Oyunun kaideleri bu suretle önceden

belli olunca, fert, bu kaideler dairesinde, serbestçe kendi gayelerini takibeder. Bilir ki, hükümet iktidarı, şahsî gayretlerinin semerelerini ulu orta elinden almak yolunda kullanılmayacaktır.

Devamlı bir hukuk yapısı kurarak, bu çerçevede dahilinde istihsal faaliyetini ferdî teşebbüslere bırakan sistem ile, istihsal faaliyetinin merkezi bir otorite tarafından idaresi arasındaki fark, kanun hakimiyeti ile keyfi idare sistemi arasındaki umumi tefrikin hususi bir görünüşünden ibarettir. Birinci şıkta, hükümet, mevcut kaynakların hangi şartlar altında işletebileceğini tesbitle iktifa eder. Bu kaynakları hangi gayeler için kullanacaklarını kararlaştırmak hakkı, fertlere bırakılır. İkinci şıkta, hükümet, istihsal vasıtalarının muayyen gayeler için kullanılmasını bizzat emreder. Hukuk rejiminde, kaideler a priori olarak herhangi bir insan kategorisinin emel ve ihtiyaçları gözönünde tutulmadan sabit kaideler şeklinde tesbit olunur. Bu kaideler, sadece, bütün fertlerin değişik ihtiyaçları için kullanabilecekleri “aletler” mesabesinde. Ve bunlar uzun zaman yürürlükte kalacaklarına -veya kalmaları lazım geldiğine- göre, filan insan zümresinin mi, yoksa başka insanların mı işine yarayacaklarını önceden kestirmeye imkân yoktur. Bu kaideler, insana, işbirliği edeceği bütün şahısların hattı hareketlerini önceden görmek imkânını sağlayan bir nevi “istihsal aleti” olarak telakki edilebilir; yoksa bir takım hususi ihtiyaçların tatmini için alınmış tedbirlér olarak değil.

Kollektivist planlı iktisat, tabiatıyla, bunun tamamıyla zıddı olan bir sistem doğurur. Plana hakim olan makam, şüphesiz, meçhul kimselerin istedikleri şekilde istifade edebilecekleri umumi faaliyet imkânları hazırlamakla iktifa edemez. Keyfiliği bertaraf eden umumi ve sabit kaidelerle kendini önceden bağlayamaz. Bu makam, halkın ihtiyaçları başgösterdikçe, her defasında en acil olanını seçerek, bu ihtiyaçları karşılamakla mükelleftir. Sabit prensiplere riayet ederek hal-

line imkân bulunmayan bir takım meseleleri çözmek mecburiyeti ile, daimi surette karşı karşıyadır. Kararlarını verirken, merkezi makam, muhtelif vatandaş kategorilerinin ihtiyaçları arasında bir hiyerarşi kurmak, bir tefrik yapmak zorundadır. Beslenecek domuzların adedini, hizmete çıkarılacak otobüslerin sayısını tesbit etmek, işletilecek kömür madenlerini seçmek, ayakkabıların kaçta satılacağını tayin etmek zorunda olan bir hükümet bu kararlarını sabit prensiplere istinad ettiremeyeceği gibi, çok önceden karar almak imkânına da sahip değildir. Verilecek kararlar ister istemez o anın hal ve şartlarına tabi olacak ve bazı grupların veya şahısların menfaatleri zaruri olarak başkaları lehine feda edilecektir. Hangi menfaatlerin tercihi icabedeceğini, nihai olarak muayyen bir şahsın görüşü tayin edecektir: bu "görüş", adeta memleketin kanunları arasında yer alacaktır. Böylece, hükümetin icra cihazı, vatandaşlar arasında yeni bir sınıf farkı yaratmış olacaktır.

.....

Belirli kanunlar veya adalet mefhumu ile ampirik kaideler arasında yaptığımız şu tefrik, çok mühim ve fiiliyatta sınırlarının vuzuhla çizilmesi son derece güç olan bir tefriktir. Bununla beraber dayandığı umumi prensip oldukça basittir. İki rejim arasındaki fark, seyrüseferin tanzimi hususundaki şu iki telakki arasındaki farkın aynıdır: seyrüseferin tanzimi için umumi bir seyrüsefer nizamnamesi tesbit edilebileceği gibi, her yolcuya ve her şoföre nereye gitmesi lazım geldiği ayrı ayrı da bildirilebilir; daha doğru bir teşbihle, ya yollara bir takım işaretler konur, yahut ta herkese takib edeceği yol emredilir.

Sabit ve belirli hukuk kaideleri, muayyen hal ve şartlar karşısında devletin reaksiyonunun ne olacağını önceden gösterirler. Bu kaideler, muayyen bir anı, bir mekanı veya bir

şahsı istihdaf etmeksizin, umumi formüller şeklinde ifade olunmuştur. Hayatta herkesin karşılaşabileceği hadiselerle, tipik durumlara taalluk eden bu kaideler, pek çok fertlere, en çeşitli işlerinde tatbik olunur. Filan vaziyet karşısında devletin şu şekilde hareket edeceğini veya fertlerden şöyle bir haklı hareket talep edeceğini bilmek, herkesin istikbal için projeler yapmasını mümkün kılar. Gayri muayyen bir takım fertlere, önceden teferruatıyla bilinmesi kabil olmayan hal ve şartlar içinde, kendi seçecekleri gayelere ulaşmak yolunda faydası dokunan bu umumi, belirli kaideler, sadece birer alettir. Bizim kullandığımız manada “*umumi*”, “*belirli*” hukuk kaidesinin en mühim kıstası şu vakıada mündemiçtir: Bu kaidenin ne gibi müşahhas tesirleri olacağını, hangi hususi gayelere hizmet edeceğini önceden bilemeyiz: hangi muayyen şahısların bundan istifade edeceklerini de bilemeyiz. Kaide, yaşayışlarını tanzim edeceği bütün insanların “*muhtemel iyiliği*” için isdâr edilmiştir. Hususi bir takım şahısların ve gayelerin diğerlerine tercihini tazammun etmez, çünkü hiç kimse bu kaideden kimlerin, ne yolda faydalanacaklarını kestiremez.

Devrimizde, herşeyi sıkı ve şuurlu bir kontrol altına almak hırsı vardır. Bu itibarla, devletçe alınacak tedbirlerin müşahhas neticeleri hakkında bilgi sahibi olmayacağımız bir içtimai sistemin üstünlüğünden bahsetmek biraz aykırı görünebilir. Teklif ettiğimiz sistemde mevcut diğer sistemlerin ekserisine nazaran, alınacak tedbirlerin hususi neticelerini sarıh olarak bilmek imkânları daha azdır. Bu mülâhaza, büyük liberal prensibin, kanunun hakimiyeti kaidesinin temeli, mütearifesi mahiyetindedir. Meseleyi biraz daha yakından inceleyince zahiri aykırılık süratle kaybolacaktır.

.....

İddiamızı iki yoldan isbata çalışacağız: Evvela iktisadi ba-

kımdan. Bu iktisadi isbatı, burada ancak kısaca hülâsa edebileceğiz. Devlet sadece umumi şartlara, “*tipik durum*”lara uyan kaideler koymakla iktifa etmeli; zaman ve mekana bağlı hususlarda ferde hareket serbestisi bırakmalıdır; çünkü ancak fert bu hususi hal ve şartları mükemmel bir şekilde görebilir, hareketlerini buna göre tanzim edebilir. Fertlerin, şahsi bilgilerini kullanarak plan kurabilmeleri için, devletin bu projeler üzerinde müessir olabilecek fiil ve hareketlerini önceden görmek imkânına sahip bulunmaları lazımdır. Devletin ittihaz edeceği tedbirlerin önceden görülebilmesi için de, bu tedbirlerin, önceden bilinmeleri ve hesaba katılmaları imkânsız olan hadise ve şartlardan müstakil olarak, belli kaidelere müsteniden alınması iktiza eder. Buna mukabil, devlet fertlerin hareketlerini bizzat muayyen gayelere sevk etmek yolunu tuttuğu takdirde, bu müdahaleleri muayyen bir andaki hal ve şartlara dair toplayacağı bilgiye dayandırmak icabettiğinden, devletin fiil ve hareketlerini önceden görmeye imkân kalmayacağı aşikardır. Bundan şu malum netice çıkar: Devlet planlılık sahasında ileri gittiği nisbette, fertlerin plan yapmaları güçleşir.

Ahlâkî yahut siyasî mahiyette olan ikinci delil, münakaşa konumuzla daha doğrudan doğruya alakalıdır. Devlet, müdahale ve hareketlerinin neticelerini sıhhat ve sarahatla hesapladığı takdirde, ilgili fertlere seçme (tercih) imkânı bırakmıyor demektir. Devlet, verdiği bir kararın belli insanlar üzerindeki muhtemel neticelerini önceden görebildiği hallerde, güdülen muhtelif gayeler arasında kendisi bir seçim yapmış demektir. Herkese kendi talihini denemek imkânını verirsek, her insana kendi fikirlerine göre yolunu çizmek hakkını tanırsak, bu insanların vasıl olacakları neticeleri önceden göremeyiz. Bu takdirde, -empirik emirlerden adamakıllı farklı- umumi kaideler; önceden bilinmeyen hal ve şartlar içinde dahi tatbik

edilebilecek, hakiki kanunlar isdâr etmek mecburiyetinde kalırız. Binaenaleyh, bu kaidelerin hususi proje ve tasavvurlar üzerindeki, belli insanlar üzerindeki tesirlerini önceden kestiremeyiz. Ancak, bu zihniyetle hareket eden bir kanun vazı tarafsız kalabilir. Tarafsız olmak demek, normal olarak yazı mı, tura mı atmak suretiyle halledilen meselelere verilecek hazır bir cevabı bulunmamak demektir. Her şeyin sarih olarak önceden görüldüğü bir alemde, devletin icraatında tarafsız kalması kolay değildir. Fakat, hükümet siyasetinin muayyen insanlar üzerindeki tesirlerinin tamamıyla bilindiği ve hükümetin bizzat o tesirleri yaratmak gayesini güttüğü bir memlekette, devletin tarafsız kalması asla mümkün değildir. Devlet, ister istemez, taraf tutmak, kendi takdirlerini, kanaatlarını vatandaşlara zorla kabul ettirmek ve onların şahsî hedefleri uğrındaki gayretlerini kolaylaştıracak yerde, onları kendi tayin edeceği hedeflere sevk etmek yoluna gidecektir. Bir kanun isdâr edilirken bunun belli şahıslar üzerindeki tesirleri önceden görülebildiği takdirde, bu kanun halkın istimaline mahsus bir alet olmaktan çıkar; kanun vazının elinde, halkı kendi irâdesine rameden ve kendi gayelerine doğru sevken bir alet haline gelir. Böyle olunca, devlet, insan şahsiyetinin kabil olduğu kadar tam bir şekilde gelişmesi için kurulmuş ütiliter bir makina olmaktan çıkar, bizatihi “*ablâkî*” bir müessese şekline girer. Burada “*ablâkî*” kelimesini asla “*gayrî ablâkî*”nin zıddı olarak kullanmıyoruz; demek istiyoruz ki, devlet, ahlâkî mahiyette bütün meselelere müteallik kanaatlarını -bu kanaatlar ister ahlâkî, ister son derece gayri ahlâkî olsunlar- kendi mensuplarına zorla kabul ettiren bir müessese halini alır. Kelimenin bu manasıyla, nazi devleti veya herhangi bir kollektivist devlet “*ablâkî*”dir, halbuki liberal devlet böyle değildir.

Cevap olarak denebilir ki: Bütün bunlar ciddi güçlükler

doğurabilecek mahiyette değildir; iktisadi planın yapıcısı, şahsi kanaatlarının, peşin hükümlerinin tesir etmeyeceği meselelerle uğraşacağı için, adil ve makul olan yolu tesbit hususunda umumi aklı selimi rehber ittihaz edebilir. Umumiyetle, hususi bir endüstri branşında küçük çapta da olsa planlılık tecrübesini yapmış olan kimseler bu iddiayı desteklerler. Çünkü bunlar, en yakın menfaat sahiplerini tatmin edecek çareler bulmak hususunda aşılması imkânsız güçlüklerle karşılaşmamışlardır. Fakat muayyen bir endüstri koluna inhisar eden plancılıkta, nazarı itibara alınan “*menfaatler*” mahdut olduğu cihetle, bu tecrübe hiçbir şey isbat etmez. Muayyen bir hal tarzından fayda bekleyen en yakın menfaat sahipleri, bir bütün halinde ele alınan cemiyet menfaatları bakımından, iyi hakem sayılmazlar. Çok karakteristik bir tek misal göstereyim; muayyen bir endüstride, sermayedar ve işçi mümessilleri, tahdit politikası üzerinde anlaşır ve bu suretle müstehlikleri istismara karar verirlerse, müstehlikin sırtından elde edecekleri bu fazla kârı daha önceki kazançları nisbetinde veya buna benzer herhangi bir usul dairesinde paylaşmak hususunda pek güçlük çekmezler. Binlerce veya milyonlarca fert arasında taksime uğrayan zarara gelince, bu cihet ya hiç düşünülmez yahut ta kafi derecede hesaba katılmaz. İktisadi plancılığın doğurduğu meselelerin çözülmesinde “*adalet*” prensibinin tek başına ne dereceye kadar işe yarayabileceğini tecrübe etmek için, bu prensibi, kazanç ve zararların aynı derecede vuzuhla görülebildiği meselelere tatbik etmek gerekir. Ya doktorlara ve hastabakıcılara daha yüksek ücretler verilmesi, yahut ta daha geniş, daha iyi teşkilatlanmış bir sıhhat servisinin kurulması şıklarından birini seçmemiz icabederse; ya çocuklara daha fazla süt vermek, yahut ta ziraat işçilerine daha dolgun ücretler ödemek; ya işsizlere iş bulmak, yahut ta çalışmakta olanlara daha iyi ücretler vermek şıklarından birini tercih etmemiz gerekirse, bütün bu meseleler ancak bir tek

şartla halledilebilir: Noksansız bir “kıymetler silsilesi sistemi” kurmak şartıyla; öyle bir sistem ki, içinde, ferdî veya kollektif her ihtiyacın belli bir yeri bulunsun.

Füiliyatta, plancılık genişledikçe, hukukî prensiplerin yerine, gitgide şu veya bu ameliyenin “*adil*” veya “*makul*” olup olmadığını bildiren formüller kaim olmaktadır. Bu ise, müşahhas hallerde, kararı hakimnin veya ilgili makamın takdirine bırakmak demektir. Bu müphem formüllerin mevzuatta ve içtihatlarda gittikçe artan bir şekilde yer tutması; *Kanun Hakimiyeti* kaidesinin tereddidi, “*bukuka bağlı devlet*” in, *Rechtstaat*’ın ortadan kaybolması yolundaki bir gidişin emareleri olarak ele alınabilir. Burada şu vakıa üzerinde bir kere daha ısrarla durmak lazımdır ki, Kanun Hakimiyeti kaidesinin zevâli yolundaki bu cereyan, Almanya’da, Hitler’in iktidarı ele geçirmesinden bir hayli önce almış yürümüşü. Totaliter bir plancılığa doğru oldukça inkişaf etmiş bir temayül mevcuttu. Hitler’e sadece işin tamamlanması kaldı.

Plancılığın, zarurî olarak, fertlerin ihtiyaçları arasında bile bile tefrikler yapılmasını ve bazı insanlar için mübah olan şeylerin başkalarına yasak edilmesini gerektirdiği her türlü şüpheden uzaktır. Planlı iktisat sisteminde, muayyen insan kategorilerinin ne kadar servet iktisab edecekleri, herkesin nelere malik olabileceği, nelere malik olamayacağı kanunla tesbit edilmek lazımdır. Bu ise, hakikatte, “statü”lere avdet etmek demektir; Sir Henry Maine’in meşhur cümlesiyle, cemiyetlerin “bugüne kadar statüden mukaveleye doğru geçirdikleri terakki hareketi”nin tersine dönmesi demektir. Hiç şüphesiz, statü nizamının hakiki zıddı, mukaveleye bağlılık kaidesinden de ziyade, Kanun Hakimiyeti kaidesidir. Keyfî idarenin zıddı olan “*kanun karşısında eşitlik*”, ancak “*umumi*” hukuk kaidelerinin hükümrânlığı ve iktidardaki otorite tarafından tayin edilen bir takım imtiyazlı insan zümrelerinin

bulunmaması sayesinde gerçekleştirilebilir.

.....

Bütün bu mülahazalardan, görünüşte garip olmakla beraber mantiki bir netice çıkar: Kanun karşısındaki hukuki eşitlik ile, insanlar arasında maddi veya müşahhas bir eşitlik yaratmak yolunda hükümetin sarfedeceği her türlü gayretler, birbirine zıt, hatta telifi imkânsız şeylerdir. Başka bir ifade ile, servet dağılışında adaleti sağlamaya matuf muayyen bir ideali tahakkuk ettirmeye çalışan her siyaset, Hukukun Hakimiyeti kaidesinin imhasına müncer olur. Birbirlerinden farklı insanları aynı neticelere ulaştırmak için, bunları ayrı muamelelere tabi tutmak lazımdır. Farklı insanlara aynı objektif imkânı temin etmek, bunlara aynı sübjektif şansı bahşetmek değildir. Hukuk Hakimiyeti kaidesinin iktisadi müsavatsızlık doğurduğu inkâr edilemez; fakat şu var ki bu müsavatsızlık, belli insanları muayyen bir şekilde mağdur eden bir müsavatsızlık değildir. Çok manidar ve karakteristik bir nokta vardır: sosyalistler (ve naziler), “*münhasıran*” şekli olan adaletten, insanların maddi durumlarını hesaba katmayan hukuk nizamından daima şikayet etmişler,² “*hukukun sosyalistleştirilmesi*”ni istemişler, hakimlerin bağımsızlığına hücumda bulunmuşlar, fakat bu arada kanunun hükümranlığı kaidesinin tehlikeli bir düşmanı olan *Freirechtsschule* (serbest hukuk mektebi) nevinden hareketleri desteklemişlerdir.

Hukuk kaidesinin hakimiyet ve müessiriyeti bakımından, kaidenin muhtevassından ziyade herkeşe ve her zaman istisnasız surette tatbik edilmesinin ehemmiyeti vardır. Bir misal verelim: Hepimiz aynı taraftan gitmek şartıyla arabamızı yolun sağından veya solundan götürmemiz pek mühim değildir. Mühim olan, hukuk kaidesini bilmek suretiyle, insanların davranışlarını önceden görebilmemizdir. Bunun için de,

-münferit bir hadisede haksızlığa müncer olacağını hissetsek bile- kaidenin bütün hallerde tatbik edilmesi lâzımdır.

Bir yanda şeklî adalet ve kanun karşısında şeklî eşitlik prensibi ile, öte yanda tam bir adalet ve eşitlik idealini gerçekleştirmek için girilen muhtelif teşebbüsler arasındaki zıddiyetin bir neticesi daha vardır: “İmtiyaz” mefhumunun pek çok kimseler tarafından yanlış anlaşılması ve bu mefhumun suistimali. Burada sadece imtiyaz mefhumunun en aşırı suistimalini zikredelim: bu mefhumun mülkiyet fikrine tatbiki. Vaktiyle olduğu gibi gayri menkul mülkiyeti sadece “zadegan” sınıfına tahsis edilseydi, mülkiyet, gerçekten bir imtiyaz teşkil ederdi. Keza, zamanımızda sık sık görüldüğü gibi, bazı malların istihsal ve satışının idari makamlarca tesbit edilen muayyen insanlara haşredilmesi halinde de, ortada bir “imtiyaz” mevcuttur. Fakat herkesin aynı kaideler dairesinde iktisab edebileceği hususi mülkiyeti - sırf insanların ancak bir kısmı buna muvaffak olabildikleri için- “imtiyaz” diye vasıflandırmak, bu kelimeyi manasız bir hale getirmek demektir.

Liberal bir sistemdeki umumi ve belirli kanunların en kesin kıstası, bu kanunların hususi tesirlerinin önceden bilinmemesindedir. Bu kıstas, liberal sistem hakkında zihinlerde yerleşmiş olan diğer bir teşevvüşü de aydınlatmaya yarayacaktır. İddia edildiğine göre, liberal sistemin ayırıcı vasfı, devleti hareketsizliğe mahkum etmesidir. Meseleyi “devlet icraatta bulunmalı mıdır, yoksa bulunmamalı mıdır?” şeklinde vazetmek, tamamiyle yanlıştır. “Birakınız yapsın” (laissez faire) tabiri de son derece müphem bir tabir olup, liberal siyasetin dayandığı prensipleri tağyir ve tahrif etmekten başka bir şeye yaramaz. Hiç şüphesiz, devlet icraatta bulunacak ve bu icraatı mutlaka bazı tesirler husule getirecektir. Fakat işin esası burada değildir. Mühim olan nokta, ferdin, devletin hattı hareketini önceden görebilmesi ve şahsî projelerini tan-

zim etmek hususunda bu bilgiyi mihenk taşı olarak kullanabilmesidir. Böylece, devlet, kendi teşkilatından her ferdin ne şekilde istifade ettiğini kontrol edemediği halde, fert başkalarının müdahalesine karşı ne dereceye kadar himaye olunacağını tamamiyle ölçebilecek ve çalışmalarının semeresini devletin gasbedip edemeyeceğini önceden bilecektir. Ölçü ve ayarları kontrol eden (veya hilekârlık ve dolandırıcılığı önlemek için başka tedbirler alan) bir devlet, icraatta bulunuyor demektir; buna mukabil, mesela grevcilerin elebaşları tarafından şiddet kullanılmasına göz yuman bir devlet, gayri faal bir durumdadır. Halbuki birinci şıkta devlet liberal prensiplere riayet etmiş; ikinci şıkta ise etmemiştir. İstihsale müteallik olarak devlet tarafından konulan umumi ve devamlı kaideler (mesela inşaatın tanzimine, fabrikalara müteallik kanunlar) hakkında da aynı şey söylenebilir; bunlar, vaziyete göre, faydalı veya zararlı, yerinde veya yersiz olabilirler. Fakat devamlı bir mahiyet taşıdıkları ve muayyen insanları korumak veya zarara sokmak maksadıyla kullanılmadıkları müddetçe liberal prensipleri ihlal etmiş olmazlar. Şüphesiz bu gibi kanun ve nizamların da, önceden görülmeyen ve umumi tesirleri dışında, bir de önceden açıkça görülebilen ve muayyen insanlar üzerinde husule gelen belli ve ani tesirleri vardır. Fakat bu nevi kanunlarda, istihdaf edilen asıl gaye ani, kısa vadeli tesirler değildir -hiç değilse öyle olmalıdır-. Bir kanunun ani ve önceden hesaplanmış tesirleri, umumi ve uzun vadeli tesir ve şumulüne nazaran ağır basmaya başlayınca iki çeşit kanun arasındaki tefrikin, prensip bakımından vazılı olsa bile, fiilen son derece güçleştiği sınıra doğru yaklaşmış oluruz.

.....

Hukukun Hakimiyeti kaidesi ancak liberal çağda şuurlu bir tekamüle mazhâr olmuştur; hürriyetin sadece teminatı de-

ğil, hukuki teşahhusu olan bu kaide, o çağın en büyük eserlerinden biridir. Kant'ın formülüne göre (ondan önce, Voltaire de aşağı yukarı aynı ifadeyi kullanmıştı): "*İnsan kanunlardan başka hiç kimseye itaat etmek mecburiyetinde olmadığı müddetçe bürdür.*" Bu telaki, müphem bir ideal şeklinde de olsa, Romalılar devrinden beri yaşayagelmıştır ve son asırlar zarfında, hiçbir vakit bugünkü kadar ciddi bir tehdide maruz kalmamıştır. Kanun yapıcının hudutsuz bir selahiyete sahip olduğu kanaatının yayılmasından kısmen de halk egemenliği ve demokrasi rejimi mesuldür. Devletin bütün icraatı usulü dairesinde isdâr edilmiş mevzuata dayandığı müddetçe "*Kanun Hakimiyeti*" kaidesinin mahfuz kalacağı yolundaki zehap, bu kanaatı takviye etmiştir. Halbuki, hukukun hakimiyeti kaidesini bu tarzda anlamak, tamamiyle hatalıdır. Hükümetin icraatı hukuki manada tamamiyle "*meşru*" olduğu halde, "*Kanun Hakimiyeti*" kaidesine uygun olmayabilir. Bir kimsenin, şu veya bu şekilde hareket etmek hususunda tam bir kanuni selahiyete malik olması, o kimseye verilmiş bulunan selahiyetin "*mabdui*" bir selahiyet olmasını icabettirmez: Kanundan alınmış olan iktidar, "*keyfi*" surette hareket etmek iktidarı da olabilir. Hitler'in hudutsuz selahiyetlerini tamamiyle anayasaya uygun bir şekilde elde ettiği ve icraatının hukuki bakımdan meşru olduğu belki ileri sürülebilir. Fakat Hitler rejimi altındaki Almanya'da Kanun Hakimiyeti kaidesinin cari olduğunu kim iddia edebilir?

Bu itibarla, planlaştırılmış bir cemiyette Hukukun Hakimiyetinin devam edemeyeceğini söylemek, böyle bir cemiyette hükümet icraatının kanuna dayanmayacağını veya böyle bir cemiyetin kanundan mahrum bulunacağını ileri sürmek demek değildir. Şu demektir ki, hükümetin zorlayıcı selahiyetleri, önceden tesbit edilmiş kaidelere göre tayin ve tahdit edilemeyecektir. İndi faaliyetlerin de kanunlarla meşru-

laştırılması, kitaba uydurulması mümkündür, hatta iktisadi faaliyetin merkezi bir idareye bağlanmasını sağlamak için böyle yapılması zaruridir. Her bakanlığa veya her makama doğru gördükleri her şeyi yapmak müsaadesini veren bir kanun çıkarıldığı takdirde, bu bakanlık veya makamların bütün hareketleri kanunen meşru olacaktır; fakat bu icraatın Hukukun Hakimiyeti kaidesine tabi olduğu söylenemez. Hükümete hudutsuz selahiyet verilmek suretiyle, en indi bir idare tarzı meşru kılınabilir. Böylece, demokratik bir nizam, tahayyül edilebilecek en koyu despotizme yol açabilir.³

Fakat, eğer kanun hükümet makamlarına iktisadi hayatı sevk ve idare etmek imkânlarını vermek istiyorsa, kararlarını beklenmeyen hal ve şartlara intibak ettirebilmesi ve umumi bir şekilde ifadesi kabil olmayan bir takım esaslara göre rotasını çizebilmesi için, devlete kâfi derecede selahiyet bahşetmelidir. Bunun neticesi olarak, plancılığın genişlemesi ile, teşrii selahiyetler gitgide artan bir ölçüde bakanlıklara ve idare makamlarına devredilmektedir. Geçen harpten önce, bir bakanlığın Parlamento yerine kaim olarak hareket ettiği ve bu yüzden "*parlamento gibi gayri mesul*" sayıldığı haller pek ender idi. Halbuki bugün, Lord Hewart'ın dikkati çektiği bu gibi haller, yani teşrii selahiyetlerin idare cihazlarına devri mutad bir hale gelmiştir. Mütemadiyen yeni yeni makamlar en geniş selahiyetlerle techiz edilmektedir. Bu makamlar, belli kaidelerle bağlı olmaksızın, millî faaliyetin şu veya bu kısmını hemen hemen hudutsuz bir takdir selahiyeti ile tanzim etmektedirler.

Hülasa, "*Hukukun Hakimiyeti*" kaidesi teşrii organın selahiyetini tahdit eder: Bir taraftan, bu selahiyeti, "*şeklî kanun*" dediğimiz umumi kaideler isdârına inhisar ettirir; diğer taraftan, muayen insanların menfaatlarına göre ayarlanmış her türlü teşrii faaliyete manidir; keza, devlet kuvvetini insanlar

arasında bu çeşit tefrikler ve kayırmalar yapmak üzere kullanılmak selahiyetinin herhangi bir makama verilmesine engel olur. “*Hukukun Hakimiyeti*” kaidesi her şeyin kanunla tanzim edilmiş olması demek değil; devletin zorlayıcı iktidarını, ancak kanunla tanzim edilmiş olan hallerde ve önceden tamamiyle bilinmesi kabul olacak tarzda kullanması demektir. Her hususi emirname Hukukun Hakimiyeti kaidesini ihlal eder. Bu fikre itiraz eden kimse, anayasaya uygun olarak elde edilmek şartıyla, bugün Almanya’da, İtalya’da ve Rusya’da diktatörlerin sahip oldukları mutlak iktidarın Hukukun Hakimiyeti kaidesine uygun bulunduğunu kabul etmiş olur.⁴

.....

Hukukun Hakimiyeti kaidesi, ister bazı memleketlerde olduğu gibi Vatandaş Haklarını tesbit eden bir beyanname (Bill of Rights) veya bir Anayasa şeklinde tecelli etsin; ister sağlam bir şekilde teessüs eden geleneklerle nesilden nesile intikal eylesin, bunun fazla ehemmiyeti yoktur. Fakat derhal görülecektir ki, hangi şekle bürünürse bürünsün, Hukukun Hakimiyeti kaidesi, teşrii selahiyetlerin sınırlandırılmasını, ferde vazgeçilmez bazı hakların tanınmasını, insan haklarının dokunulmazlığını tazammun eder.

Tam ve merkezi bir plancılığın belli başlı taraftarlarından olan H. G. Wells’in, insan haklarını müdafaa yolunda ateşli yazılar yazması, mütefekkirlerimizin, birbirine zıt bazı ideallere aynı zamanda bağlanmaları yüzünden nasıl bir zihin karışıklığı içine düştüklerini gösteren çok karakteristik bir misaldir. Fakat Wells’in muhafaza etmek istediği ferdî haklar, arzu ettiği plancılığa mutlaka engel olacaktır. Plancılıkla insan hakları arasındaki bu uyuşmazlığın mevcudiyetinden kendisinin de şüphelendiğini hissetmek kabildir: Teklif ettiği “*İnsan Hakları Beyannamesi*”nin hükümleri, ifadenin şümü-

lünü daraltan ve bu Beyannameyi her türlü manadan mahrum kılan sıfatlar, tavsifler içinde boğulmuştur. Mesela, bu Beyannameye deniyor ki: *“Herkes, hiçbir ayırıcı tabdide maruz kalmadan, kanunen alınıp satılması caiz olan her şeyi almak ve satmak hakkına malik bulunmalıdır.”* Buna diyecek yok. Lakin muharririn derhal ilave ettiği şu kayıt bu prensibi tamamiyle hükümsüz hale getirmektedir: *“Fakat alım-satım, müşterek refahla kabili telif olan şartlar ve miktarlar dahilinde serbesttir.”* Pek tabiidir ki herhangi bir şeyin alım-satımına konan her türlü tahditlerin *“müşterek refah”*a faydalı olacağı ileri sürülür; böyle olunca, yukardaki hükmün fiilen önleyebileceği hiçbir tahdit yoktur ve bir ferdi hakkın himayesinden bahsedilemez.

Başka bir ana hükme geçelim. Beyanname diyor ki: *“Her insan kanununun meşru saydığı herhangi bir işle uğraşabilir”, “ücretli bir işe hakkı vardır ve kendisine açık olan mesleklerden herhangi birini serbestçe seçebilir.”* Fakat belli bir işin belli bir şahsa *“açık”* olup olmadığı meselesini kimin halledeceğini söylemiyor. Paragrafa ilave edilen *“fert bir işe talep olabilir ve talebi aleni olarak incelenir, kabul veya reddedilir”* ibaresi açıkça göstermektedir ki, H.G. Wells fertlerin muayyen işlere girmek hakkına sahip bulunup bulunmadıkları hususunda karar verecek olan bir otoritenin mevcudiyetini derpiş etmektedir. Böyle bir otoritenin mevcudiyeti ise, şüphesiz, meslek seçme hürriyetine aykırıdır. Planlaştırılmış bir alemde, münâkale vasıtaları ve para kontrol altında bulduktan başka, sanayi tesisleri de münhasıran planda gösterilecek yerlerde kurulabilecektir; böyle bir alemde *“seyahat ve muhaceret hürriyeti”* nasıl sağlanacaktır? Kağıt tedariki ve bütün tevzi şebekesi hakim otoritenin kontrolü altında iken, matbuat hürriyeti nasıl temin edilecektir? Bütün bunlar, Mr. Wells'in, diğer plancı yoldaşları gibi cevapsız bıraktığı suallerdir.

Bu bakımdan, sosyalizm hareketinin doğuşundan beri in-

san hakları fikrine “metafizik” bir fikir diye hücum edegelmiŐ  olan birçok ıslahat lar, daha fazla düşünce insicamı g stermiŐ ler ve Ő u nokta üzerinde ısrarla durmuŐ lardır: rasyonel bir Ő ekilde teŐ kilatlandırılan bir alemde, artık insan haklarına yer yoktur. Ferdin sadece vazifeleri vardır. Bu görüşü tarzı bizim sözde terakkiperverlerimizin mümeyyiz vasfı haline gelmiŐ tir. Bunlardan mürteci damgasını yemek için, herhangi bir tedbire karŐ ı, bunun fert haklarını ihlal ettiğ ini ileri sürerek itirazda bulunmaktan daha emin bir yol yoktur. Liberal bir mecmua olan *The Economist* bile, bir kaç yıl önce, Fransızların Ő u dersi anlamıŐ  olduklarını ileri sürerek Fransızları bize örnek diye g stermiŐ ti:

Demokratik bir hükümet, tıpkı bir diktatörlük gibi, elinde daima (!) tam selahiyetler bulundurmalıdır; bu onun demokratik ve temsili vasfını kaybettirmez. Hükümetin idar  meselelerde hiç bir vakit ve hiç bir Ő ekilde ihlal edemeyeceğ i ileri sürülen “ferdî haklar”, ortadan kalkması icap eden m z’i  bir engeldir. Halk tarafından serbestçe se ilmiŐ  bir hükümet -muhalefet tenkid hakkını tam ve aleni olarak kullanabildiğ i müddetçe- tanzim selahiyetinin bir takım sınırlarla daraltılmasını kabul edemez ve etmemelidir.

Serbest ve aleni tenkidin bile zarurî olarak sınırlandırıldığ ı harp devrelerinde, bunun önüne geçmeye belki imkân yoktur. Ancak, yukarda zikredilen parçadaki “daima” kelimesi, *The Economist*’in, fevkalade selahiyetleri harp devirlerine mahsus zaruri bir fenalık olarak telakki etmediğ i fikrini uyardırmaktadır. Fakat bu gibi tam selahiyetlerin daimi bir müessesese halini alması, Hukukun Hakimiyeti kaidesi ile kabili telif değildir ve doğruca totaliter devlete müncer olur. L kin iktisadi hayatın idaresini hükümete tevdi etmek isteyen herkes, ister istemez bu telakkiyi benimsemeye mecburdur.

Muhtelif merkezî Avrupa devletlerinin tecrübeleri fazlasıyla isbat etmiştir ki, devlet iktisadi hayatı tam bir kontrol altına alınca, fert haklarının veya azınlık (ekalliyet) haklarının şeklen tanınması hiç bir mana ifade etmez. Azınlık haklarını koruyan statülerin bir harfini bile ihlal etmeden, muayyen iktisadi siyaset vasıtalarına müracaat ederek, millî azınlıklar aleyhine merhametsizce bir tazyik siyasetinin güdülebileceği açıkça görülmüştür. Bazı faaliyetlerin veya sanayi kollarının bilhassa azınlıklar elinde bulunması, iktisadi vasıtalarla yapılan tazyiki geniş ölçüde kolaylaştırmıştır. Böylece, zahiren muayyen bir sanayie veya sınıfa karşı alınan tedbirlerle, fiiliyatta azınlıklardan birini ezmek maksadı güdülmüştür. Plancılığın siyasi sahadaki fiili neticelerini görmek isteyenlere, bu tecrübeler, "*sınâî inkişafın hükümetçe murakabesi*" gibi görünüşte son derece masum olan bir prensibin, bir tazyik ve tefrika siyaseti gütmek hususunda adeta sonsuz imkânlar doğurabileceğini fazlasıyla isbat etmiştir.

NOTLAR

1. A. V. Dicey'nin, *The Law of the Constitution* adlı eserindeki klasik tarifine göre, Kanun Hakimiyeti kaidesi "evvelemirde her türlü keyfi iktidara, her türlü keyfi harekete, her türlü imtiyaza, hatta hükümetin geniş bir takdir selahiyeti ile mücehhez olmasına engel teşkil eden birtakım müesses kanunların mutlak hakimiyeti veya üstünlüğü demektir" (8'inci bası, s. 198). Bu terim İngiltere'de billhassa Dicey'in eserlerinin tesiriyle daha dar ve teknik bir mana iktisab etmiştir; fakat biz burada tabirin dar manası ile meşgul olacak değiliz. En geniş ve en eski manasıyla "kanuna bağlılık veya kanunun hakimiyeti mefhumu, İngiltere'de hukuk geleneğinin ayrılmaz bir parçası haline girmiştir". Bu prensip, münakaşa bile edilmeden kabul olunur. Bizi bu manada kanun hakimiyeti mefhumunu daha yakından incelemeye sevk eden sebep, Hukuk Devleti (Rechtsstaat) hakkında XIX'uncu asırda Almanya'da cereyan eden münakaşalar esnasında, yeni meselelerin ortaya çıkmış bulunmasıdır.

2. Bu itibarla, Nasyonal-Sosyalizmin hukuk nazariyatçısı Carl Schmitt, liberal "*Rechtsstaat*" (Hukuka bağlı devlet) fikri ile Nasyonal Sosyalizmin ideali olan "Gerechte Staat" (adil devlet) mefhumu arasında zıddiyet bulunduğundan bahsetmekte tamamiyle haksız değildir; -şu kadar ki, umumi kanunların sağladığı adaletin zıddı olan bu çeşit adalet, zaruri olarak şahıslar arasında tefrikler yapılmasını istilzam eder.

3. İhtilaf, XIX'uncu asırda ekseriya zannedildiği gibi, "hürriyet" ile "kanun" arasında değildir. John Locke, kanunsuz hürriyet olamayacağını kafi derecede vızuyla belirtmiştir. İhtilaf muhtelif kanun çeşitleri arasındadır; bunlar arasındaki fark o kadar derindir ki, hepsine birden kanun adını vermek bile doğru değildir. Bir tarafta "Hukukun Hakimiyeti"ni sağlayacak mahiyette kanunlar -önceden isdâr edilen ve "oyunun kaidelerini gösteren" kanunlar- vardır ki, bunlar ferde, devletin zorlayıcı ci-

hazının nasıl harekete geçeceğini önceden görmek ve muayyen vaziyetlerde vatandaşlarının ne şekilde davranacaklarını bilmek imkânını verirler; diğer tarafta, devlet otoritesine, fiilen istediği gibi hareket etmek selahiyetini bahşeden kanunlar vardır. Binaenaleyh, menfaat ihtilaflarını önceden tesbit edilmiş kaide-ler mucibince değil de, oportünist mülhazalara göre halletmeye kalkışan bir demokraside, Hukukun Hakimiyetinden bahsedilemez.

4. Hukukun hakimiyeti kaidenin teşrii yoldan ihlalinin başka bir misali, İngiltere tarihinde sık sık rastlanan *Bill of Attainder*'lerdir. Hukukun hakimiyeti kaidesi, ceza hukukunda, umumiyetle Latince bir formülle ifade edilir: *Nulla poena sine lege*- yani kanunda sarıh olarak yazılı olmadıkça, hiç kimseye herhangi bir hareketinden dolayı ceza verilemez. Bu kaidenin esası şudur: Bir kanunun münferit bir hadiseye tatbik edilebilmesi için, hadise ortaya çıkmadan önce, o kanunun umumi bir kaide şeklinde vazedilmiş bulunması lazımdır. VIII'inci Henry devrinde, Parlamento, *Bishop of Rochester*'in aşçısı hakkında "adı geçen Richard Rose'un, sınıfının hak ve imtiyazlarından faydalanmayarak, kaynar suya atılmak suretiyle öldürülmesine" karar vermişti. Bu kararın Hukukun Hakimiyeti kaidesine uygun olduğunu kimse iddia edemez. Hukukun Hakimiyeti kaidesi bütün liberal memleketlerde ceza usulünün ayrılmaz bir parçası halinde geldiği halde, totaliter rejimlerde bu esas muhafaza edilememiştir. Oralarda, E. B. Ashton'un gayet iyi ifade ettiği gibi, liberal düsturun yerine şu prensip kaim olmuştur: *Nullum crimen sine poena*- kanunda sarıh olarak yazılı olsun veya olmasın hiçbir "suç" cezasız kalmamalıdır. "Devletin hakları kanunu ihlal edenleri cezalandırmaktan ibaret değildir. Camia, menfaatlarının korunması bakımından lüzumlu gördüğü her şeye selahiyetlidir-kanuna olduğu gibi riayet etmek, ferdin en iptidai vazifelerinden sadece birisidir". (E. B. Ashton, *The Fascist: His State and Mind*, 1937, s. 119). "Camianın menfaatlarını" ihlal eden şeylerin nelerden ibaret olduğunu takdir etmek, tabiatıyla, selahiyetli devlet makamlarına aittir.

İKTİSADİ HAYATIN KONTROLÜ
VE TOTALİTERLİK

*.. Servetlerin istihsalini kontrol etmek,
bütün insan hayatını kontrol etmek
demektir.*

Hilaire Belloc

Kurmak istedikleri nizamın ameli veçhelerini ciddi surette incelemiş olan plancılık taraftarları, güdümlü iktisadın az çok totaliter vasıtalarla idare edilmesi lazım geldiği hususunda pek şüphe beslemezler. Karşılıklı olarak birbirlerine bağlı faaliyetlerden mürekkep müddil bir sistemin şuuri bir şekilde idaresi, ancak mahdut bir mütehasıslar heyeti tarafından sağlanabilir. Nihai mesuliyet ve iktidar, bir başkomutana ait olmalı ve bu şefin hareketleri demokratik usullerle kösteklenmemelidir. Bütün bunlar, umumun tasvibiyle yürütülmesi mümkün olmayan merkezi plancılığın ana prensiplerinden doğan tabîî neticelerdir. Plancılık taraftarları, otoriter nizamın “*sadece*” iktisadî meselelere münhasır kalacağını söyleyerek bizi teselliye çalışmaktadırlar. Amerika'nın en başta gelen plancılık taraftarlarından biri, Stuart Chase, planlaştırılmış bir cemiyette “*iktisadî meselelerden gayri her şeyle meşgul olmak şartıyla, siyasî demokrasinin devam edebileceğini*” ileri sürmektedir. Bu gibi teminatların yanı sıra, hayatımızın en ehemmiyetsiz veçhesini teşkil eden veya etmesi lazımgelen sahalarda hürriyetten vazgeçmek suretiyle, daha yüksek kıymetlere müteallik faaliyetlerimizde hürriyetimizi artırmamız

yolunda, bazı telkin ve tavsiyeler de yapılmaktadır. Bu gibi mühalazalarla, siyasi diktatörlükten nefret eden birçok kimselerin iktisadî sahada diktatörlüğe taraftar oldukları sık sık görülür.

En iyi, en temiz insiyaklanımıza hitap eden bu deliller, ekseriya en zeki insanları baştan çıkarırlar. Plancılık bizi adi ve küçük kaygılarımızdan kurtarabilir ve şahsiyetimizin tam bir gelişmeye kavuşmasını, yüksek meşguliyetlerle, tefekkürle uğraşmamızı kolaylaştırabilirse, böyle bir ideali kötölemeye kim cesaret edebilir? Şayet iktisadî faaliyetimiz hakikaten hayatımızın yalnız adi ve bayağı cephelerini ilgilendiriyorsa, hiç şüphesiz, elimizdeki bütün çareleri kullanarak maddi meşguliyetlerden kendimizi kurtarmaya, bu işleri herhangi bir ütiliter cihaza terkedip nefsimizi tamamiyle manevî sahaya, hayatın asil cephelerine hasretmeye çalışmamız doğru olur.

İktisadî hayatı kontrol eden bir iktidarın, hayatımızın ancak ikinci derecedeki veçheleri üzerinde tesir icra edebileceğine inanarak müsterih olan kimseler maalesef aldanmaktadır. İktisadî faaliyet sahasındaki hürriyetimize karşı beliren tehditleri fazla küçümseyenler, iktisadî gayelerin hayatın diğer gayelerinden tamamiyle müstakil olduğu zehabına kapılanlardır. Patolojik bir hal olan "*basislik*" hali müstesna, böyle bir şey varit değildir. Akli başında insanların faaliyetlerinin "*nihai*" gayesi hiç bir zaman iktisadî olamaz. Kelimenin hakiki manasiyle, "*iktisadî saik*" mevcut değildir; sadece diğer gayeler uğrundaki gayretlerimize müessir olan iktisadî faktörler mevcuttur. Günlük konuşmalarda hatalı olarak "*iktisadî saik*" adı verilen şey, hakikatte, önce muayyen olmayan bir takım değişik gayelere vasıl olmak için istenilen umumî imkânlardan, iktidar arzusundan başka bir şey değildir.¹ Para sahibi olmak için mücadele etmemiz, gayretlerimizin semeresinden istifade etmek hususunda paranın bize

en mütenevvi imkânları vermesindedir. Modern cemiyette, nisbi fakirliğimizin bize daimi surette yüklediği kısıntular paramızın mahdud oluşu şeklinde tecelli ettiği için, birçok insanlar bizzat paranın kendisini bu kısıntıların sembolü olarak görüp, paradan nefret etmeye başlamışlardır. Fakat bu, sıkıntının hakiki “sebeb”leriyle, bir kuvvetin tezahür “vasıta”sını birbirine karıştırmak demektir. Paranın insan tarafından icadedilen en mühim “hürriyet” vasıtalarından biri olduğunu söylemek çok daha doğru olur. Bugünkü cemiyette, para, fakir bir insana dahi muhtelif imkânlar arasında harikulade bir seçme hürriyeti sağlar; daha bir kaç nesil önce bir zenginlik sahibi olduğu imkânlar bile bundan çok daha azdı. Bir çok sosyalistlerin teklif ettikleri gibi, “para kazanma saiki” yerine, “gayri iktisadî saikler” ikame etmeyi kabul eylediğimiz takdirde neler olabileceğini tahayyül etmeye çalışırsak, paranın gördüğü hizmetlerin manasını daha iyi anlarız. İşin karşılığı para ile ödenecek yerde, resmî ünvanlar veya imtiyazlar şeklinde, başkaları üzerinde bir iktidar verilmek veya daha iyi mesken ve gıda şartları, seyahat veya tahsil imkânları temin edilmek suretiyle ödendiği takdirde, hürriyet tahdit edilmiş demektir: Ödenecek karşılığın şeklini tayin eden kimse, bunu yapmakla, paranın sağladığı seçme hürriyetini, tercih imkânını ortadan kaldırmış olacaktır: Çünkü karşılığın yalnız miktarını değil, cinsini de tesbit edecektir.

.....

Diğer saiklerden ayrı, münhasıran iktisadî mahiyette saikler mevcut değildir; iktisadî bir kazanç veya kaybın, ihtiyaç veya arzularımızdan hangisinin tatminine müessir olacağını kararlaştırmak daima bizim elimizdedir; bu cihetleri gözönünde tutunca, iktisadî meselelerin hayatın en ehemmiyetsiz cephesini teşkil ettiği yolundaki umumi kanaatin ihtiva ettiği hakikat nüvesini görmek ve “münhasıran” iktisadî mahiyet

taşıyan düşüncelerin hor görülmesindeki sebebi anlamak kolaylaşır. Bu telakki, pazar iktisadında ve serbest bir iktisat sistemi cari olduğu takdirde, haklı görülebilir. Bütün mallarımızı ve gelirimizi serbestçe kullanabildiğimiz müddetçe, iktisadî bir kayıp bizi ancak, tatmine muktedir olduğumuz arzular içinde en az ehemmiyet verdiğimiz hangisi ise, o arzunun tatmininden mahrum edecektir. Bir kaybın tesirlerini en az ehemmiyetli olan ihtiyaçlarımız üzerine yöneltmek imkânına sahip isek, bu kayıp "*münhasıran*" iktisadî mahiyette bir kayıptır. Halbuki kaybettiğimiz bir şeyin hakiki kıymetinin iktisadî kıymetinden fazla olduğunu veya iktisadî ölçülerle ifade edilmesine bile imkân bulunmadığını söylediğimiz vakit, bu kayba olduğu gibi katlanmak zorunda bulunduğumuz -yani uğradığımız zararı istediğimiz sahaya yöneltemeyeceğimiz-anlaşılır. İktisadî kararlar hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Başka bir ifadeyle iktisadî değişiklikler, ancak "*kenar-ihtiyaç*"larımıza (marjinal ihtiyaçlarımıza) yani nisbeten en az ehemmiyet verdiğimiz ihtiyaçlara tesir ederler. Hayatımızda, iktisadî değişikliklerin tesiri altında kalmayan, bizim nazarı-mızda hayatın zevklerinin ve hatta bir çok zaruretlerinin fevkinde olan bir takım şeyler vardır. Bu üstün faktörlere nazaran, "*adi menfaatin*" ve iktisaden biraz daha müreffeh veya biraz daha fakir olmanın pek ehemmiyeti yoktur. İşte bu mülahazalar, bir çok kimseleri, iktisadî plancılığın sadece iktisadî menfaatlarımızı ilgilendirmesi hasebiyle hayatımızın esasını teşkil eden kıymetleri ciddi surette tehdit edemeyeceği kanaatine sevketmektedir.

Fakat bu hüküm hatalıdır. İktisadî kıymetlerin bizim nazarı-mızda bir çok şeylerden daha az ehemmiyet taşıması, iktisadî sahada, bizim için hangi şeyin daha ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak hürriyeti ve imkânına malik olmamız-dandır. Çünkü mevcut cemiyet nizamında, kendi hayatımızın

İktisadî meselelerini bizzat kendimiz çözeriz. Halbuki iktisadî faaliyetimizin murakabe altına alındığı, takib edeceğimiz muayyen gayeler kontrol ve tasvipten geçtiği takdirde, hakikatte bütün hayatımız, her şeyimiz kontrol altına alınmış olacaktır.

İktisadî plancılığın ortaya çıkardığı mesele, kendimizce az veya çok ehemmiyetli saydığımız ihtiyaçlarımızı istediğimiz yoldan tatmin etmeye mezun olup olmayacağımız meselesinden ibaret değildir. Bizim için hangi şeylerin daha az veya daha çok ehemmiyetli olduğunu kimin tayin edeceği meselesi bahis mevzuudur: Bu hususta, bizim yerimize, iktisadî planın idarecisi karar verecektir. İktisadî plancılık yalnız “kenar-ihitiyaç”larımızı, yani en az ehemmiyet verdiğimiz ihtiyaçları, (“münhasıran iktisadî” oldukları için istihfaf edilen ihtiyaçları) müteessir etmekle kalmaz. Hakikatte, böyle bir sistemde, fert artık hangi ihtiyaçlarının ehemmiyetsiz, hangilerinin ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak imkânına dahi sahip bulunmayacaktır.

Bütün iktisadî faaliyetleri idare eden otorite, hayatımızın yalnız ikinci derecedeki sektörlerini kontrol etmekle kalmayacaktır: Takip edebileceğimiz her türlü gayeler için muhtaç olduğumuz vasıtaların verilir verilmemesine de aynı şekilde nezaret edecektir. İktisadî faaliyeti tamamen kontrol eden kimse, bu suretle, akla gelebilecek bütün gayelerin gerçekleştirilmesi için gerekli vasıtalara da hakim bulunacaktır; bu gayelerden hangilerinin tahakkukuna müsaade edileceğini, hangilerine edilmeyeceğini, nihaî merci olarak, o kararlaştıracaktır. Meselenin can alıcı noktası buradadır. İktisadî kontrol, sadece, insan hayatının mahdud ve diğer sahalardan tecrid edilmiş bir parçasının murakabesi demek değil, tasavvuru kabil olan bütün gayeler için lüzumlu her türlü vasıtaların da murakabesi demektir. Bu vasıtaların murakabesini tek başına elinde tutan bir kimse, takip edilecek gayeleri kararlaştırmak,

bir kıymetler hiyerarşisi kurarak muhtelif kıymetlerin sırasını tesbit etmek imkânına da maliktir; bir kelime ile, hangi itikat ve düşüncelerin ve hangi emellerin caiz ve meşru olduğunu o tayin edecektir. Merkezileştirilmiş plancılık, iktisadî meselelerin, fert yerine camia tarafından halledilmesi demektir; bu ise, muhtelif ihtiyaçların nisbi ehemmiyetlerini tayin etmek işinin de camiaya -daha doğrusu temsilcilerine- bırakılmasını icabettirir.

Plancıların bize vadettikleri sözde iktisadî hürriyet işte budur: Plancılık, iktisadî meselelerimizi bizzat halletmek mecburiyetinden bizi kurtaracak ve bu meselelerin bize tahmil ettiği "muhtelif şıklar arasında tercih yapmak" külfeti bizim yerimize başkası tarafından deruhte edilecektir. Modern hayatta, her adımda ve her saniye başında, başka insanların istihsal ettikleri vasıtalara muhtaç bulunduğumuz için, iktisadî plancılık hemen hemen bütün hayatımızın kontrol ve idare altına alınması neticesini doğuracaktır. İptidai ihtiyaçlarımıza veya aile ve dostlarımızla olan münasebetlerimize, yapacağımız işin mahiyetine, boş vakitlerimizi nasıl geçireceğimize varıncaya kadar, iktisadî hayatımızın hemen hemen hiç bir cephesi, nizamı idare edenlerin "*şuuri murakabesi*"nden kurtulamayacaktır.²

.....

İstihlakin doğrudan doğruya kontrolü yoluna gidilmese bile, planı idare edenlerin hususi hayatımıza müdahale ve tesirleri azalmış olmayacaktır. Planlaştırılmış bir cemiyet nizamında, şu veya bu ölçüde vesika usulüne veya mümasil usullere başvurulması kuvvetle muhtemeldir. Fakat, hususi hayatımıza müdahale vuku bulması için, vesika usulü şart değildir; müstehlik, gelirini istediği gibi sarfetmek hususunda zahiri bir hürriyete sahip olsa bile, plancılığın hususi hayatımız üze-

rindeki tesirleri pek az hafifler. Planlaştırılmış bir cemiyette, otorite istihsalî kontrol etmek suretiyle istihlakî de kontrolünü elinde bulunduracaktır.

Serbest rekabet rejiminde, bir kimse arzularımızı tatmin etmek istemediği takdirde başka birisine müracaat etmek imkânımız vardır: İstifade ettiğimiz seçme hürriyeti bu vakiyaya dayanır. Fakat bir inhisar (tekeli) ile karşılaştığımız takdirde, onun tamamıyla eline düşmüş oluruz. Ve hiç şüphesiz, bütün iktisadî sistemi idare eden bir otorite, tasavvur edilebilecek inhisarların en kuvvetlisidir. Bu otorite, herhalde azami derecede malî kâr elde etmek gayesiyle çalışmayacağı için, elindeki iktidarı bir hususî tröstün yapacağı şekilde istismar etmeyecektir; fakat alabileceğimiz şeyleri ve bunları hangi şartlar altında alacağımızı tesbit hususunda hudutsuz bir kudrete malik olacaktır. Merkezî otorite, fertlerin istifade edebilecekleri mal ve hizmetlerin cinsini ve miktarını tesbitle iktifa etmeyecek, bu mal ve hizmetlerin muhtelif bölgeler ve ahali grupları arasındaki dağılışını da tanzim edecektir; ve icabında muhtelif insan kategorileri arasında istediği ölçüde tefrikler yapmak iktidarını da elinde bulunduracaktır. Bu iktidarın ne şekilde kullanılacağı hususunda hiç bir şüpheye yer kalması için plancılık taraftarlarının iddialarını hatırlamak kafidir; bu kuvvet, münhasıran merkezi otoritenin tasvip ettiği gayelerin gerçekleştirilmesi ve hoş görmediği gayelerin tahakkukuna sed-çekilmesi yolunda kullanılacaktır.

İstihsalin ve fiyatların kontrolü, devlete hemen hemen hudutsuz bir kudret bahşeder. Rekabet rejiminde, bir şeyi iktisab ederken ödememiz icabeden fiyat, cemiyetin diğer üyelerini mahrum ettiğimiz malların miktarına bağlıdır. Bu fiyat, herhangi bir kimsenin iradesiyle, şuurlu kararıyla tesbit olunmaz. Projelerimizin muayyen bir yoldan gerçekleştirilmesi bize fazla masraflı görünürse, başka bir yol tutmak hususunda

ihltiyarımız vardır. Yolumuz üzerinde rastlayacağımız engeller, gayelerimizi tasvip etmeyen bir kimsenin veya makamın mevcudiyetinden değil, s dece kullanmak istediğimiz vasıtaların başkaları tarafından da aranmasından ileri gelir. Halbuki güdümlü iktisatta, takibedilen gayeleri, yapılan faaliyetleri nezareti altında bulunduran otorite, elindeki iktidarı mutlaka bu faaliyetlerden bazılarını himaye etmek ve bazılarına sed çekmek için kullanacaktır. Böyle bir iktisat düzeninde, tercihlerimize hakim olan ve neleri iktisab edip edemeyeceğimizi tayin eden, kendi zevkimiz değil, bir başkasının görüşüdür. İdare eden makam kendi görüşünü zorla kabul ettirmek ve aksi istikametteki her türlü gayrete müessir bir şekilde set çekmek için kâfi derecede kuvvete sahip olacağından, adeta bize gelirimizi nasıl sarfedeceğimizi doğrudan doğruya emrediyormuş gibi, istihlakı tam bir kontrol altına alabilecektir.

.....

Günlük hayatımızda, müstehlik olarak otoritenin arzularına göre hareket etmeye mecbur bulunacağımız gibi, müstahsil olarak da vaziyetimiz aynı olacaktır. Yaşayışımızın bu iki veçhesi yek diğerinden ayrılamaz. Çoğumuz hayatımızın büyük bir kısmını işimizin başında geçiririz ve umumiyetle yaşayacağımız yeri, içinde bulunacağımız içtimaî muhiti de işimiz tayin eder. Bu itibarla, saadetimiz bakımından, kendi işimizi seçmek hususunda az çok hürriyete sahip olmak, belki de, boş vakitlerimizde gelirimizi dilediğimiz gibi sarfetmek hürriyetinden' de mühimdir.

Hiç şüphe yok ki, mümkün olan en iyi dünya nizamında bile, bu hürriyet son derece mahdud olacaktır. Birçok meslekler arasında seçme yapmak imkânını bulabilmiş insanlar azdır. Bununla beraber, bir parça olsun seçme hürriyetine sahip bulunmanın, bizim namımıza bir başkasının seçmiş olduğu

bir mesleğe ebediyen ve mutlak surette bağlı kalmamanın kıymeti çok büyüktür. Vaktiyle seçilmiş, fakat sonradan tahammül edilmez bir hal almış olan bir işten kurtulabilmek imkânına sahip bulunmak ve icabederse bazı fedakârlıklar pahasına çok arzu edilen bir mesleğe atılabilmek, insan için son derece mühimdir. Şahsî gayretlerimizin hayat şartlarımızı değiştirmek hususunda asla rolü olamayacağını bilmek kadar hayatı çekilmez hale getiren hiçbir şey yoktur. Gerekli fedakârlığı yapacak kadar karakter kuvvetine sahip bulunmasa bile, kafi derecede gayretle uğraşırsa kurtulabileceğini bildiği takdirde, insan en tahammül edilmez hayat şartlarına dahi az çok katlanabilir.

Bunları söylemekle, dünyamızın şimdiki halinde, bu bakımdan herşeyin yolunda gittiğini veya liberal çağda vaziyetin mükemmel olduğunu iddia etmiyoruz. İnsanların meslek seçme imkânlarını artırmak için yapılabilecek daha birçok şeyler bulunduğunu da inkar etmiyoruz. Başka sahalarda olduğu gibi, bu sahada da, bilgi ve haber yayımını teşvik etmek ve seyyaliyeti kolaylaştırmak suretiyle, devlet bir çok şeyler yapabilir. Fakat devletin meslek seçme hürriyetini fiilen artırmak için sarfetmesi lazımgelen faaliyet, bugün müdafaa ve tatbik edilmekte olan plancılık temayüllerine tamamiyle zıt bir faaliyet olacaktır ve mühim olan nokta da budur. Gerçi plancılık taraftarları, yeni cemiyet nizamında, hür bir şekilde meslek seçmek imkânlarının muhafaza edileceğini, hatta arttırılacağını vadediyorlar. Fakat bunu söylerken yapabileceklerinden çok fazlasını vadetmekte oldukları muhakkaktır. Planlarını gerçekleştirmek istiyorlarsa, ya insanların muhtelif iş ve mesleklere intisabını veya ücret seviyelerini, yahut da bunların her ikisini birden kontrol etmeleri lazım gelecektir. Bugüne kadar bilinen bütün plancılık sistemlerinde, böyle bir kontrolün tesisi ve buna benzer tahditlerin ko-

nulması, ittihaz edilen ilk tedbirlerden biri olmuştur. İktisadî hayatı tanzim ve idare eden tek merci tarafından tatbik edilecek olan bu tedbirler sayesinde, vadedilen “meslek seçme hürriyeti”nin ne hale geleceğini tasavvur etmek için fazla muhayyile sahibi olmaya hacet yoktur. Böyle bir nizamda, “meslek seçme hürriyeti” hakikatte tamamiyle mefruz bir hale gelir; eşyanın tabiatı icabı insanlar arasında tefrikler yapmak gerektiği halde, tefrik yapılmayacağına dair verilmiş kuru bir vaatten ibaret kalır. Umulabilecek en büyük şey olsa olsa, bu ayırmaların, iktidardakilerin kendilerince objektif diye kabul edecekleri bazı esaslara müsteniden yapılmasıdır.

Baştakiler, sadece iş şartlarını, ücret seviyelerini tesbitle iktifa etseler ve her işte çalışacak olanların sayısını bu suretle ayarlamaya çalışsalar bile, netice aynı olacaktır. Ücretlerin tahdidi, muhtelif insan kategorilerine muayyen meslekleri kapamak hususunda, sırf bu maksatla alınmış tedbirler kadar kat’i neticeler doğurur. Rekabet üzerine kurulmuş bir cemiyette, ille tezgahtar olmak isteyen basitçe, çirkince bir genç kız; güçlü, kuvvetli adamlara ihtiyaç gösteren bir mesleğe mutlaka girmek isteyen zayıf yapılı bir delikanlı, maksatlarına belki erişebilirler. Umumi olarak, herhangi bir iş için gerekli şartları, aranan kabiliyetleri zahiren haiz bulunmayan bir kimse, gayesinden mutlaka uzak kalmaz. Bir insan, muayyen bir mesleğe karşı son derece büyük bir arzu duyuyorsa, bida-yette malî bir fedakârlığı göze almak suretiyle bu mesleğe girebilir ve zamanla ilk bakışta anlaşılmayan bir takım meziyetlere sahip olduğunu da gösterebilir. Buna mukabil, bütün bir insan kategorisinin ücretlerini devlet tesbit eder ve namzetler “objektif” bir “test”le ıstifâya tabi tutulursa, bazı kimse-lerin muayyen bir işe karşı duydukları şiddetli arzu hesaba katılmayacaktır. Ortalama tipin karakteristik vasıflarını taşımayan bir insan, kendisini bu haliyle kabule razı olacak, hususi şartlar dairesinde kendisiyle anlaşacak bir işveren bu-

lamayacaktır. Mütevazı ve hatta gayri muayyen bir gelirle iktifa edip, istediği saatlerde intizamsız bir şekilde çalışmayı, yahut derbeder bir hayat sürmeyi tercih eden bir adam, şüphesiz istediği hayat tarzını seçemeyecektir. Her tarafta, istisnasız olarak, büyük işletmelere has olan şartlar, hatta bu nizamdan kurtulmak için hiç bir imkân mevcut olmadığına göre, daha da beter şartlar hakim bulunacaktır. Kendimizce bilhassa münasip gördüğümüz anda ve yerde, rasyonel ve müessir faaliyette bulunmak imkânından mahrum olacağız, zira hepimizin planı tanzim ve idare eden otorite tarafından hazırlanmış olan standarda uymamız icabedecektir. Giriştiği muazzam teşebbüsü yürütebilmek için, bu otorite, beşeri kabiliyetlerin ve meyillerin çeşidini azaltıp, bunları kolayca birbirinin yerine konabilecek şekilde bir kaç kategoriye irca etmek ve ikinci derecedeki bütün şahsi farkları ihmal etmek zorunda kalacaktır. Plancılığın gayesinin insanı alelade bir vasıta olmaktan kurtarmak olduğu ileri sürülür; hakikatte, planlı iktisat sisteminde fert her zamankinden daha fazla ve münhasıran bir istihsal vasıtası haline girecektir, çünkü iktisadî plan ferdî tercihleri, şahsi zevkleri asla hesaba katamayacaktır; baştaki otorite, ferdi, “*ic̣timai refah*” veya “*camianın menfaati*” gibi mücerret mefhumlar uğrunda pervasızca harcayacaktır.

.....

Rekabet üzerine kurulmuş bir cemiyette, fiyatını ödemek şartıyla birçok şeyler elde olunabilir; bazen bu fiyatın korkunç derecede yüksek olmasına rağmen, bu imkânın ehemmiyeti üzerinde ne kadar durulsa azdır. İnsanlar için bunun dışında mevcut olan yegane imkân, tam bir tercih hürriyeti değil, sadece itaat edilmesi lazım gelen bir takım emir ve yasakların mevcudiyeti ve netice itibariyle, her şeyin iktidar sahiplerinin lütuflarından beklenmesidir.

Rekabet üzerine kurulmuş cemiyette fiyatı ödenmek şartıyla hemen hemen her şeyin elde edilebilmesi, bu sistem aleyhinde tenkid vesilesi ittihaz edilmektedir: Bu tenkit, zihinlerde hüküm sürmekte olan karışıklığı gösteren karakteristik bir işarettir. Hayatın yüksek kıymetlerinin paraya bağlanmasına itiraz eden kimseler, daha esaslı bazı kıymetleri korumak için ikinci derecedeki ihtiyaçlarımızdan fedakârlık yapmak imkânından mahrum olmamızı ve “*tercib*” işinin bizim yerimize başkası tarafından yapılmasını istiyorlar demektir; bu istek oldukça gariptir ve insan haysiyetine karşı saygısızlığa delalet eder.

Ekseriya, hayat, sıhhat, güzellik, fazilet, şeref veya zihni muvazene, ancak büyük maddi fedakarlıklar pahasına korunabilir. Keza şunu da kabul etmeye mecburuz ki, bu ana kıymetleri her türlü tehlike ve tecavülden korumak için gerekli fedakârlığı yapmaya her zaman hazır değilizdir. Bir tek misal gösterelim: otomobil kazalarının sayısını kolayca sıfıra indirebiliriz, fakat bunun için gerekli fedakârlığı yapmak, mesela - başka çare bulamazsak- otomobilleri tamamıyla ortadan kaldırmaya razı olmak şartıyla. Her gün, daha binlerce başka şekillerde, -sırf biraz da istihfafla maddi konfor adını verdiğimiz şeyi genişletmek için- kendimizin ve hemcinslerimizin hayatımızı, sıhhatimizi, bütün manevî kıymetleri tehlikeye maruz bıraktığımız muhakkaktır. Bunun başka türlü olmasına da imkân yoktur. Çünkü çeşitli gayelerimizin tahakkuku için aynı vasıtalara ihtiyacımız vardır ve bu gayeler birbirleriyle çarpışırlar. Böyle olmasaydı, şüphesiz münhasıran bu yüksek ve mutlak kıymetlerin peşinden koşardık.

İnsanların realitenin kendilerine yüklediği çetin “*seçme*” mecburiyetini bertaraf etmek istemelerine şaşmamak lazımdır. Fakat seçme işini kendileri yerine başkasının yapmasına razı olacak insanlar da azdır. İnsanların asıl istedikleri şey,

seçme mecburiyetini büsbütün yok edebilmektir. Bunun için, insanlar, hakikatte bu “seçme” mükellefiyetinin zaruri olmadığı ve sadece mevcut iktisadî sistemin fenalığı yüzünden kendilerine böyle bir mecburiyetin yüklendiği yolundaki iddiaları benimsemeye fazlasiyle hazırdılar. İnsanları kızdıran asıl şey, iktisadî bir meselenin mevcudiyetidir.

Kendi arzularını gerçek zanneden ve hakikatte bir iktisadî mesele mevcut olmadığı zehabına kapılan bir takım insanlar, sağlam esaslardan mahrum olan “potansiyel bolluk ve bereket” nazariyesine sarılmışlardır; bütün beşeriyeti refaha kavuşturacak kadar servetin potansiyel (gizli) bir şekilde mevcut olduğunu ileri süren bir nazariye doğru olsaydı, insanları muhtelif şıklar arasında “seçme” yapmaya mecbur eden bir iktisadî meselenin mevcut olmadığına hükmedilebilirdi. Sosyalizm ortaya çıkalıdan beri muhtelif şekiller altında sosyalist propagandasına hizmet etmiş olmakla beraber, bir tuzaktan ibaret olan bu fikir, bundan yüz yıl önce ilk defa ortaya atıldığı zaman ne kadar hatalı idiyse, bugün de aynı derecede aşikâr bir şekilde hatalıdır. Bütün bu devre boyunca, bu faraziyyeyi ileri sürdürenlerden hiç biri, sefaleti bütün dünyadan kaldırmak şöyle dursun, hiç değilse yalnız Batı Avrupa’dan kaldırmaya yetecek derecede istihsalı artırmak imkânını sağlayan kabili tatbik bir plan teklif edememiştir. Denebilir ki, “potansiyel bolluk” nazariyesini ileri sürenler ya ahlâksız, ya da cahildirler.³ Bununla beraber, bizi plancılığa doğru sevk etmek hususunda, bu sahte ümidin, en az diğer amiller kadar rolü olmaktadır.

Halk inanmakta devam etse bile, meseleleri bilen müte-hassısların ekserisi, planlı iktisat rejiminde istihsalin rekabet rejimine nazaran hissedilir derecede fazla olacağı fikrini yavaş yavaş terketmişlerdir. Meseleyi yakından ve ciddi surette inceleyen bir çok sosyalist iktisatçılar, planlı iktisat rekabet

rejimi kadar verim sağladığı takdirde, buna sevinmek lazımgeldiği kanaatindeyler. Bu iktisatçılar, artık plancılığı istihsal sahasında daha yüksek bir verim sağladığı için değil, fakat servetlerin daha adil ve hakkaniyetli bir şekilde dağılacığı iddiasıyla müdafaa etmektedirler. Zaten plancılık lehindeki deliller içinde ciddi bir surette tetkik edilmeye değer yegane iddia da budur. Gerçekten, servetleri, önceden tesbit edilen bir ölçü dairesinde dağıtmak, kimin ne alacağını önceden kararlaştırmak istediğimiz takdirde, bütün iktisadî sistemi baştan başa planlaştırmamız lazım gelecektir. Fakat burada da şu mesele karşımıza çıkar: Muayyen bir şahıs tarafından tasarlanacak bir adalet idealinin tahakkuku, iktisadî kuvvetlerin bu kadar zemmedilen serbest faaliyetinden çok daha fazla memnuniyetsizlik ve zulüm doğurmayacak mıdır?

.....

İktisadî sahada uzun asırlar boyunca sıkı nizam ve tahditlerin hüküm sürdüğünü ve merkezi bir plancılığın kurulmasının, netice itibariyle, kısa bir serbest iktisat devresinden sonra, tekrar eski nizama bir dönüş olacağını düşünerek kendimizi avutursak, büyük bir hayal kırıklığına uğramamız mukadderdir. Planlı iktisat rejiminde, ferdî hürriyetin *laissez faire* devrinden⁴ önceki devirlere nazaran çok daha vahim ihlallere maruz kalmayacağını sanmak, tehlikeli bir hayale kapılmak olur. Avrupa tarihinde, iktisadî hayatın tanzim ve takyidi hususunda en ileri gidildiği devirlerde bile, umumi ve yarı daimi bir kaideler manzumesi kurulmakla iktifa edilmiş, bu çerçeve içinde ferde geniş bir serbest faaliyet sahası bırakılmıştır. Zaten o zaman tatbiki mümkün olan kontrol metodları da, çok umumi bir takım direktiflerden başka tahditler konmasına imkân verecek mahiyette değildi. En sıkı kontrol bile, ferdî faaliyetin, ancak içtimai iş bölümü ile ilgili olan kısmına münhasır kalıyordu. Fert, kendi istihsalı ile geçinebildiği sahalarda -ki bu saha çok daha genişti- istediği gibi ha-

reket etmekte serbest idi.

Halbuki bugün durum tamamiyle farklıdır. Liberal çağ boyunca işin gitgide ihtisaslaşmasının neticesi olarak, bütün faaliyetlerimiz bir içtimai vetirenin parçası haline gelmiştir. O zamandan beri müthiş surette artmış olan nüfusun bugünkü hayat seviyesini bu ihtisaslaşmaya borçlu olduğumuz için, ihtisaslaşma yolundaki bu inkişafı durdurmak ve geriye dönmek de imkânsızdır. Bunun neticesi olarak, rekabetin yerine merkezi plancılığı ikame ettiğimiz takdirde, eski devirlere nisbetle, hayatımızın çok daha mühim bir kısmı devlet iktidarına tabi olacaktır. Merkezi otoritenin müdahalesi münhasıran “*iktisadî*” faaliyetimize inhisar etmeyecektir, çünkü bugün hayatımızın bütün cepheleri bir başkasının iktisadî faaliyetine tabi bulunmaktadır.⁵

Sosyalistlerin “*ihtiyaçların kollektif şekilde tatmini*”, yani eğlencelerimiz için olduğu kadar tabii ihtiyaçlarımızın tatmini için de muayyen zamanların ve şekillerin tesbiti hususundaki arzuları, kısmen, kütlelerin siyasî terbiyesini sağlamak maksadına matuftur. Fakat, totaliter devletin zuhuruna bir hayli hizmet etmiş olan bu fikir, aynı zamanda plancılığın kaçınılmaz icaplarından biridir; plancılık, esas itibariyle, her türlü “*seçme*” imkânından mahrum kalarak, planın uygun gördüğü şeyi, planın derpiş ettiği zamanda elde etmemiz demektir.

İktisadî hürriyet bulunmadıkça siyasî hürriyetin bulunmayacağı sık sık söylenir. Bu söz doğrudur; fakat bu cümleye, plancılık taraftarlarının verdikleri mananın tam tersi verilmek şartıyla. İktisadî hürriyet, sosyalistler tarafından vadedilen “*her türlü iktisadî endişeden kurtulma*” manasına alınırsa, “*iktisadî hürriyet*”in bütün diğer hürriyetlerin ön-şartı olduğu ileri sürülemez: çünkü bu manada iktisadî hürriyete kavuşabilmek için, fertleri mutlaka intihap zaruretinden de, imkân-

nından da mahrum etmek lazımdır. Diğer hürriyetlerin zaruri şartı ve esası olan iktisadî hürriyet: kendi yolumuzu bizzat intihap hakkını bize bırakan, insanlara serbestçe faaliyette bulunmak imkânını bahşeden bir iktisadî hürriyettir. Böyle bir hürriyet de, zaruri olarak, her hakkın tabii neticesi olan muhatara ve mesuliyetleri de beraberinde getirir.

NOTLAR

1. Bk. L. Robbins, *The Economic Causes of War*, 1939, ek.

2. İktisadi hayatın kontrolü, düpedüz bütün hayatın kontrolü demektir. Dış ticaret üzerindeki kontrolün tesir ve neticeleri, bunu açık bir şekilde isbat eden bir misaldir. İlk bakışta, devlet tarafından harici mübadeleler üzerinde yapılan murakabenin hususi hayata hiç bir tesiri olamayacağı sanılır ve insanların çoğu böyle bir murakabenin tesisine karşı tamamiyle kayıtsız kalırlar. Fakat birçok kara Avrupası devletlerinin tecrübesi, düşünmesini bilen müşahitlere şunu göstermiştir ki, bu tedbir totaliterlik ve ferdî hakların imhası yolunda kat'i bir adımdır. Gerçekten dış ticaretin devlet eline alınması, ferdin -yalnız zenginin değil, herkesin- devletin zulmüne ramolması, son kurtuluş imkânını kaybetmesi demektir. Artık fert serbestçe seyahat edemeyecek, istediği yabancı gazete ve kitapları serbestçe satın alamayacaktır. Hariçle her türlü temas imkânları, resmî makamların kanaatına göre muvafık veya lüzumlu görülen temaslara inhisar edecektir. Bu suretle, umumi efkâr, XVII'nci ve XVIII'inci asırların bütün mutlakiyetçi rejimlerini dahi gölgede bırakacak derecede tam ve müessir bir kontrole tabi tutulmuş olacaktır.

3. Bu ağır hükmü teyid etmek üzere, yeni neslin en tanınmış genç istatistikçilerinden biri olan ve terakkiperver düşüncüsü, ilmi görüş kabiliyeti her türlü süpheden uzak bulunan Colin Clark'ın *Conditions of Economic Progress* adlı eserinde (1940, s.3-4) vardığı neticeyi nakledeceğiz: "İnsanların servet deryası

içinde fakir yaşadıkları ve inkısam meselesi bir kere yoluna konabilse istihsal meselelerinin zaten kendiliğinden halledilmiş vaziyette olduğu yolunda sık sık tekrarlanan cümleler, devrimizin en yalan parolalarıdır. İstihsal kapasitesinden tam olarak istifade edilmemesi vakıası, yalnız Amerika Birleşik Devletleri'nde mühim bir mesele teşkil eder. Büyük Britanya, Almanya ve Fransa'da bile devamlı olarak böyle bir vaziyet mevcut olduğundan bahsedilemez. Dünyamızın büyük kısmında, istihsal kaynaklarından tam randımanla istifade edildiği takdirde dahi istihsal kıfayetsiz olmaya mahkumdur. Bu derde kıyasen, istihsal kapasitesinden tam olarak istifade edilmemesi meselesi son derece ehemmiyetsiz kalır. Bolluk devrinin gelmesi daha uzun zaman beklenecektir... Bütün sanayi dallarında işsizlik bertaraf edilebilse, Amerika Birleşik Devletleri'nde halkın hayat seviyesi hissedilir derecede yükseltilebilir; fakat dünya ahalsinin büyük kısmının gerçek gelirini medeni bir seviyeye yüksletmek bakımından bunun faydası hesaba katılmayacak kadar küçük olacaktır."

4. Liberal çağdan (Çev.)

5. Bunun için, Rusya'da olduğu gibi Almanya ve İtalya'da da yani bütün totaliter memleketlerde, "halkın serbest zamanlarının tanzimi" işinin plancılığın uğraştığı meselelerden biri haline gelmesine şaşmamalıdır.. Hatta Almanlar bunu ifade etmek için menfur ve kendi kendisiyle tezat halinde olan bir kelime de icad etmişlerdir: *Freizeitgestaltung* (halkın serbest zamanlarını nasıl kullanacağıнын tanzimi). İnsan, vaktini otorite tarafından emredilen şekilde kullanmaya mecbur olunca, artık serbest zamandan bahsetmeye imkân kalır mı?

KİM, KİMİN İÇİN?

Müsavat ihtirası hürriyet ümidini öldürdüğü için, dünyanın şimdiye kadar karşılaştığı en büyük saadet fırsatı mahvolmuştur.

Lord Acton

Rekabet aleyhinde en fazla ileri sürülen delillerden birinin “*rekabetin körlüğü*” olması manidardır. Burada, eskilerin, körlüğü adalet tanrısının vasıflarından biri saydıklarını hatırlatmak belki yerinde olacaktır. Rekabetle adaletin müşterek tarafları azdır, fakat bunların müşterek meziyetlerinden biri, şahısları gözönünde tutmamalarıdır. İnsanların talih veya talihsizliklerinin önceden bilinmemesi, mükafat ve cezaların muhtelif kimselerin liyakat veya liyakatsizliği hakkında muayyen bir şahsın indi görüşlerine göre değil, o kimselerin kabiliyet ve talihlerine göre dağılması, kanunların tatbikinden hangi şahısların fayda veya zarar görebileceklerinin önceden bilinmemesi kadar mühimdir. Rekabet nizamında, insanların mukadderatını tayin hususunda, şansın da ekseriya zeka ve basiret kadar rol oynaması bu iddianın doğruluğuna halel getirmez.

Elimizdeki imkân, herkesin mutlak ve umumi bir hak ölçüsüne göre muamele göreceği bir sistemle, ferdî hisselerin kısmen şansa ve tesadüflere bağlı kalacağı bir sistem arasında tercih yapmak imkânı değildir; hakikatte karşımıza çıkan şıklar şunlardır: Herkesin nasibini, yani kimin hissesine ne dü-

şecğini tesbit etmek hakkını muayyen bazı kimselerin iradesine bırakan bir sistem mi? Yoksa her ferdin mukadderatının, kısmen önceden bilinmeyen hadiselerle, fakat hiç değilse kısmen de kendi kabiliyet ve teşebbüslerine bağlı olacağı bir sistem mi? Zaruri olarak hususi mülkiyet esasına ve (aynı derecede zaruri olmamakla beraber) miras esasına dayanan serbest teşebbüs sisteminde, şansların ve imkânların eşit olmaması bu hakikati değiştirmez. Fakat irsî farkların müsaadesi nisbetinde ve mekanizmanın -herkesin talihini denemesine imkân veren, insanların zorla diğer bir takım kimselerin arzu ve kanaatlarına inkıyâd etmesine lüzum bırakmayan-gayri şahsî karakterini bozmaksızın, imkânlar arasındaki bu eşitsizliği geniş ölçüde azaltmak icabettiği de aşikârdır.

Rekabet esasına müstenit bir cemiyette, fakir, zenginden çok daha az imkâna maliktir. Bu muhakkak. Fakat şu da muhakkaktır ki, böyle bir cemiyet nizamı içinde yaşayan fakir bir insan, yine de başka bir cemiyet nizamında daha büyük bir maddi refaha sahip olan bir kimseden daha hürdür. Rekabet sisteminde, fakir bir insan, mirasa konan bir kimseye nazaran, servet sahibi olmak hususunda çok daha az imkâna maliktir; fakat yine de buna muvaffak olabilir. Rekabete dayanan bir cemiyet nizamında, bu neticenin elde edilmesi şahsî gayret ve kabiyete bağlı bulunduğu ve bir insanın bu yolda talihini denemesine kimse mani olmadığı halde, diğer sistemde herşey kuvvetlilerin lütuflarına bağlıdır. Hürriyet yokluğunun ne demek olduğunu unutmuş bulunduğumuz için, şu aşikar vakıayı ekseriya ihmal ediyoruz: Hayatını dilediği gibi tanzim etmek hususunda, düşük ücretli alelade bir İngiliz işçisi, mesela Almanya'daki bir küçük patrondan veya Rusya'daki çok yüksek ücretli bir mühendisten daha fazla imkâna sahiptir. İşini veya ikamet yerini değiştirmek, boş vakitlerini dilediği gibi geçirmek veya şahsî kanaatlarını izhar etmek

hususunda, bu İngiliz işçisi mutlak engellerle karşılaşmaz, şahsî emniyeti ve hürriyeti bakımından tehlikeye maruz kalmaz. Meyil ve arzularına uymak için bazan yüksek bir bedel ödemesi icabeder -ve bu bedel bir çok kimselere fazla yüksek görünür- fakat bir amirin emri mucibince mutlaka muayyen bir işe bağlı kalmaya veya belli bir yerde yaşamaya zorla mecbur tutulamaz.

Sosyalistlerin çoğu, sadece hususi mülkiyetten elde edilen gelirleri ortadan kaldırıp, kazanç ve ücretler arasındaki bugünkü farkların olduğu gibi muhafaza edilmesine razıdırlar.¹ Hakikaten bu kadarı onların adalet ideallerini tatmine kafi gelmektedir. Fakat bu kimseler şu noktayı unutmaktadırlar ki, teknil istihsal vasıtaları üzerindeki mülkiyet devlete intikal edince, devlet bütün diğer gelirleri de tesbit ve tayin edebilecek bir duruma girecektir. Devlete böyle bir iktidar verilip, bu iktidarını kullanarak bir "plan" yapması istenince, devletin bütün bu tesirleri tamamiyle hesaplayarak icraatta bulunacağı aşikârdır.

Devlete böyle bir iktidar verilmesinin sadece bir el değiştirmeden ibaret olduğunu, bu iktidarın eski sahiplerinden alınıp devlete devredildiğini sanmak hatadır. Bu tamamiyle yepyeni bir iktidardır; rekabet esasına dayanan cemiyette kimsenin elinde böyle bir iktidar yoktur. Mülkiyet çok sayıda insanlar arasında taksim edilmiş olduğundan, maliklerden hiçbiri müstakilen böyle bir kuvvete yani muayyen insanların gelirini ve durumunu tek başına tayin etmek iktidarına sahip değildir. İnsanlar, ancak diğerlerinden daha iyi şartlar teklif ettikleri nisbette bu maliklere bağlıdır.

Bizim neslimizin unutmuş olduğu şey şudur: Yalnız mal sahipleri için değil, hemen hemen onlar kadar mal sahibi olmayanlar için de, hürriyetin iyi teminatı hususi mülkiyettir.

İstihsal vasıtalarının mülkiyeti birbirlerinden müstakil olarak hareket eden çok sayıda insanlar arasında bölünmüş olduğu içindir ki, hiç kimse bizim üzerimizde tam bir hakimiyete malik değildir ve fert dilediği gibi hareket etmek imkânına sahiptir. Bütün istihsal vasıtaları bir tek elde toplanırsa -bunun adına ister "cemiyet", ister "diktatör" densin- bu iktidarı elinde tutacak olanın topyekün hakimiyeti altına gireriz. Hiç şüphesiz, küçük bir ırkî veya dinî azınlığa mensup, hiç bir malı, mülkü olmayan bir kimse, kendi ırkdaş veya dindaşları mal sahibi oldukları ve ona iş verebilecek durumda buldukları müddetçe; hususi mülkiyeti kaldırmış bir cemiyet nizamında, müşterek mülkiyetin bir sözde hissedarı sıfatıyla kavuşacağı hürriyetten çok daha fazla hür olacaktır. İster komşum, hatta ister patronum olsun, bir milyonerin benim üzerimdeki iktidarı, devletin zorlayıcı kuvvetini temsil eden ve benim hangi şartlar altında yaşayıp çalışabileceğimi kendi takdirine göre kararlaştıracak olan en küçük bir memurun iktidarından muhakkak ki daha azdır. Kim inkâr edebilir ki, zengin kudretli olduğu bir dünya, yalnız kudretlinin zengin olabileceği bir dünyaya nazaran daha iyidir.

Max Eastman gibi büyük ve eski bir komünistin bu hakikati yeniden keşfetmiş olması, heyecan ve ümit vericidir. Son zamanlarda çıkan bir makalesinde, Eastman şöyle diyor:

Bu neticeye varmakta bir hayli gecikmiş olmama rağmen, bugün şu hakikati açık olarak görüyorum: Hususi mülkiyet müessesesi, insanın bugün istifade etmekte olduğu -ve Marx'ın hususi mülkiyeti kaldırarak sonsuz bir hale getirebileceğini umduğu- mahdut hürriyet ve müsavâtı sağlayan başlıca faktörlerden biri olmuştur. Gariptir ki bu noktayı ilk anlayan da Marks olmuştur. Geriye doğru bakarak, hususi mülkiyetin ve serbest pazarın, bütün demokratik hür-

riyetlerimizin inkişafında ön-şart rolünü oynadıklarını bize o öğretmiştir. Fakat, ileriye doğru bakarak, serbest pazarın ilgasiyle birlikte bu hürriyetlerin de ortadan kalkabileceğini hiç düşünmemiştir.²

.....

Bazan bu gibi itirazlara cevap olarak, planı tanzim ve tatbik edenlerin fertlerin gelirlerini tesbit etmeleri için hiç bir sebep mevcut olmadığı ileri sürülür. Herkesin milli gelirden alacağı hissenin tayini, şüphesiz, plancılığın en azimkar taraftarlarını bile tereddüde düşürebilecek kadar büyük içtimai ve siyasi güçlükler tazammun eden bir iştir. Bu güçlüklerin farkında olanlar, herhalde, plancılığı istihsale inhisar ettirip, sadece “sanayiın rasyonel bir şekilde teşkilatlandırılması” hususunda plancılıktan faydalanmayı; ve gelirlerin inkisamını kabil olduğu kadar, gayrî şahsî kuvvetlere bırakmayı tercih edeceklerdir. Fakat inkisamı muayyen bir nisbette kontrol etmeden, sanayii idare etmeye imkân yoktur. Planı tatbik edenler inkisamı hiç bir zaman tamamiyle pazar mekanizmasının işleyişine terk edemezler: bununla beraber, herhalde, büyük eşitsizlikleri önlemek ve işin adil bir ücrete kavuşmasını temin etmek üzere, bazı umumi nasafet kaideleri koymakla iktifa etmeyi; muayyen şahısların kendi sınıfları dahilindeki hususi durumlarını tanzim etmeye kalkışmamayı, küçük gruplar veya fertler arasındaki dereceler ve farklılaşmalarla meşgul olmamayı tercih edeceklerdir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, bütün iktisadi hadiseler arasındaki karşılıklı ve sıkı bağıllık plancılığı istenilen noktada durdurmaya asla imkân vermez. Bir kere pazar mekanizmasının serbest işleyişine muayyen bir haddten fazla köstek vuruldu mu, planı sevk ve idare eden kimse, bu murakabesini -her şeyi içine alıncaya kadar- genişletmeye mecbur olur.

Plancılık yolunda ileri gidildikçe, kendilerini daha fazla hissettiren bazı içtimai ve siyasi temayüller de, plancılığı istediğimiz yerde durdurmanın imk nsizliğini gösteren bu iktisadi mülahazaları bir kat daha takviye eder.

Herkesin durumu gayri şahsî kuvvetler veya rekabet tarafından değil, bir otorite tarafından tesbit olunmaya başlandıkça ve insanlar bunu anladıkça, içtimai kadro içinde işgal ettikleri yer hakkındaki d şn ş ve davranışları da değişir. Mutazarrır olanlara daima adaletsiz, yersiz, haksız gibi görünen eşsizlikler, hayal kırıklıkları, talih cilveleri her zaman mevcut olacaktır. Fakat rekabet nizamında, hadiselerin mesuliyetini bir şahsın kast  karanna izafe etmek imkânı yoktur; halbuki bu gibi şeyler güdümlü bir cemiyette husule gelirse, insanların aksulameli başka türlü olur. Gayri şahsî kuvvetlerin tesirinden doğmuş olan bir eşsizliğe kasten ihdas edilmiş bir eşsizlikten daha kolay katlanılır, izzetinefis bundan çok daha az müteessir olur. Rekabet esasına dayanan bir cemiyette, bir işveren, bir kimseye kendisine ihtiyacı olmadığını veya daha iyi bir iş veremeyeceğini söylerse, onun izzetinefisini kırmış, onu rencide etmiş olmaz. Gerçi uzun süren kütle halindeki işsizliklerin tesirleri de çok fenadır. Fakat bu felaketi önlemek için, iktisadi hayatı merkezî bir idareye bağlamaktan çok daha iyi başka usuller mevcuttur. Her cemiyette husule gelen işsizlik veya gelir kaybı gibi haller, otoritenin bile bile ihdas ettiği bir vasiyet olarak değil, bir talihsizlik neticesinde vuku bulmuş hadiseler olarak görülürse, daha az tezlil edici bir mahiyet taşırlar. En acı bir darbe bile, "*planlaştırılmış*" cemiyette insana daha da acı gelir. Böyle bir cemiyette, bir takım insanlar, diğer kimselerin muayyen bir işe ehil olup olmadıklarını, hatta daha umumi surette, herhangi bir işe yarayıp yaramadıklarını ve ne şekilde kullanılacaklarını tesbit edeceklerdir. İnsanın hayattaki mevkiini bir başkası tarafından tayin olunacaktır.

İnsanlar, herkesin başına gelebilecek olan ıstırapları az çok tevekkülle karşılarlar; fakat devlet otoritesi tarafından bile sebebiyet verilen ıstıraplara aynı şekilde kolaylıkla katlanmazlar. Gayrı şahsî bir makina içinde ehemmiyetsiz bir dişliden ibaret bulunmak nahos bir şeydir; fakat orasını terketmek imkânına malik olmadığımız; ilanihaye yerimize çivilenmiş ve başımıza getirilen amirlerin keyfine terkedilmiş bulunduğumuz takdirde, vaziyetimiz hudutsuz derecede daha fenadır. Herkes, içinde bulunduğu durumun bir otoritenin arzusundan doğduğunu gördükçe, hissedilen memnuniyetsizlik gitgide artacaktır.

Adaleti sağlamak için plancılığa tevessül eden bir hükümet, kimsenin mukadderatının mesuliyetini üzerinden atamaz. Planlaştırılmış bir cemiyette, herkes diğerlerinden daha iyi veya daha fena bir kadere sahip olmasının, kontrol edilemeyen ve önceden sarıh surette görülmeyen hallerin neticesi değil, bir otoritenin arzusunun eseri olduğunu bilecektir. Ve vaziyetini iyileştirmek isteyen kimse, hadiseleri kabil olduğu nisbette önceden keşfedip ona göre hazırlanmaya çalışacak yerde, bütün gayretini, iktidarı elinde tutan makama tesir ederek onu kendi lehine çevirmek hususuna teksif edecektir. Bu suretle, XIX. Asrın siyasî mütefekkirlerini korkutan kabul: *“Zenginliğe ve şerefe giden bütün caddelerin hükümetten geçtiği”*³ devlet sistemi, o mütefekkirlerin düşünebildiklerinden çok daha aşırı bir şekilde gerçekleşmiş olacaktır; bazı memleketlere hakim olan totaliter rejimleri gördükten sonra, bu devlet şekli artık bizim nesle yabancı değildir.

.....

Devlet bütün iktisadi hayatı bir plan dairesinde idare etmeye kalkıştı mı, muhtelif toplulukların ve fertlerin layık oldukları sıra ve mevkilerin tayini meselesi, ister istemez en mühim siyasi mesele haline gelecektir. Şu veya bu şahsa ne bah-

şedileceğini sadece devlet kuvvet ve iktidarı tayin edeceğine göre, herkes var gayretiyle bu idareci kuvvete iştirak etmeye çalışmakta fayda görecektir. Her iktisadi veya içtimai mesele, aynı zamanda siyasi bir mahiyet alacaktır. Zira davaların halli herşeyden önce zorlayıcı kuvvete kimin sahip olduğu ve her hususta hangi adamların kanaatlarının ağır bastığı meselesine bağlı olacaktır.

Meşhur "*Kim? Kimin İçin?*" tabirini, Sovyet rejiminin ilk yıllarında zannederim bizzat Lenin ortaya atmıştı: Sonradan, halk bu parolayı sosyalist cemiyetin meselelerini hülasa etmek üzere kullanmıştır.⁴ Kim kimin için planlar yapacak, kim kimi sevk ve idare edecek, kim insanların hayattaki mevkiilerini tesbit edecek, kim başkaları tarafından tayin olunan hissesine razı olacaktır? Bütün bu ana meseleler hakkında, iktidarın başında bulunanlar tek başlarına karar vereceklerdir.

Geçenlerde, siyasî meselelerle uğraşan bir Amerikalı, Lenin'in tabirini genişleterek her hükümetin karşısına çıkan meselelerin şöylece hülasa olunabileceğini iddia etmiştir: "*Kim, ne zaman, hangi şartlar altında, ne alacaktır?*" Bir bakıma, bu iddia yanlış değildir. Gerçekten, her hükümetin faaliyeti, insanların nisbî durumları üzerinde biraz müessir olur; hangi sistemde olursa olsun, hayatımızın hükümetin faaliyetinden müteessir olmayan hiçbir veçhesi yok gibidir. Hükümetin yapacağı her hangi bir faaliyet, "*kimin, ne zaman, hangi şartlar altında, ne alacağı*" meselesine mutlaka, biraz olsun, tesir edecektir.

Fakat burada iki mühim noktayı gözönünde tutmak icabeder. Evvela, tedbirleri, bunların muayyen fertlere ne şekilde tesir edeceğini bilmeden ve bu gibi muayyen tesirleri istihdaf etmeksizin almak mümkündür. Meselenin bu cephesini yukarda izah etmiştik. Saniyen, hükümet faaliyetinin te-

sir sahası değişik olabilir: Her insanın, herhangi bir anda, herhangi bir şey alması hükümetin müdahalesine tabi olabileceği gibi, hükümet icraatının tesiri bazı insanların, bazı şartlar altında alacakları bazı şeylere de münhasır kalabilir. Hür bir sistemle totaliter bir sistem arasındaki fark buradadır.

Nazilerle sosyalistlerin “*iktisat ile siyaset arasındaki sun’i tefrik*”e karşı müştereken yaptıkları hücum ve keza gerek nazilerin, gerek sosyalistlerin “*siyaseti iktisada hakim kılmak*” hususundaki müşterek arzuları, liberal ve totaliter sistemler arasındaki farkı manidar bir şekilde açıklamaktadır. Bu ibareler şunu göstermektedir ki, halihazırdaki şartlar altında, iktisadî kuvvetlerin hükümetin siyasetine dahil olmayan gayeler uğrunda da kullanılabilmesi mümkündür; ve bilhassa, bu iktisadi kudreti hükümetten müstakil olarak ve hatta onun tasvip etmeyeceği gayeler uğrunda da kullanmak kabildir. Halbuki nazilerin ve sosyalistlerin istedikleri gibi siyasî ve iktisadî kuvvetler birleştirilerek tek bir kuvvet yaratılacak olursa, bu “*tek kuvvet*”i elinde tutan idareci zümre, bütün beşeri faaliyet ve emelleri kontrol etmek imkânını elde edecek ve bilhassa her ferdin cemiyet içindeki mevkiini tayin etmek hususunda tam bir iktidara sahip bulunacaktır.

.....

İktisadî faaliyeti idareye kalkışan bir hükümet, herhangi bir kimsenin kafasındaki “*tevzii adalet*” idealini gerçekleştirmek üzere, kudretini kullanmaya mecbur olacaktır. Fakat bu kudretini nasıl kullanacaktır. Hangi prensipleri rehber edinecektir veya edinmesi lazımdır? Herkesin nisbî liyakat derecesini tesbit hususunda ortaya çıkacak sayısız meselelerin kesin bir cevabı var mıdır? Cemiyetin yeni bir hiyerarşik nizama sokulmasını haklı gösterebilecek, insanların adalet ihtiyaklarını tatmin edebilecek ve bütün makul insanların üzerinde anlaşabilecekleri bir “*kıymetler ölççeği*” mevcut mudur?

Hakikatte, bütün bu suallere sarih bir cevap teşkil edebilecek olan bir tek umumi prensip, bir tek basit kaide mevcuttur: O da eşitlik prensibi, insan murakabesinin eriŐebileceĐi bütün hususlarda, bütün fertlerin tam ve mutlak eŐitliĐidir. EĞer böyle bir eşitlik arzuya Şayan görülseydi (kabili tatbik olup olmadığı, insanları çalışmaya sevk etmek için kafi derecede cazip gelip gelmeyeceği meselesi bir. yana), bu prensip “tevezii adalet” denilen müphem fikre vazih bir mana verir ve planı yapacak olana sarih bir hareket hattı izerdi. Fakat insanlar, umumiyetle, bu Őekildeki mekanik bir eşitliği arzuya Şayan telakki etmekten son derece uzaktırlar. “*Tam eşitliği*” gaye olarak gösteren hiç bir sosyalist cereyan, büyük akisler uyandıramamıŐtır. Sosyalizmin vadettiği Şey, mutlak surette eşit bir taksim değil, bugünkü inkısamdan daha adil, daha hakkaniyetli bir taksimdir. Şu halde ciddiye alınabilecek olan yegane gaye, mutlak manasiyle “*eşitlik*” değil, sadece “*daha fazla eşitlik*”tir.

Bu iki tabir birbirine benzer, fakat bizim incelediğimiz mesele bakımından, bunlar birbirinden azami derecede farklı Şeylerdir. “*Mutlak eşitlik*” mefhumu plancının yapacağı işi vuzuhla tayin etmesine yarayabileceği halde, “*daha fazla eşitlik*” arzusu sadece menfi bir unsurdur, halihazırdaki vaziyet karşısında duyulan memnuniyetsizliğin ifadesinden ibarettir. Tam ve mutlak eŐitliĐe doğru atılacak her adımın. arzuya Şayan olduğunu kabul etmediğimiz takdirde, “*daha fazla eşitlik*” arzusu, planı sevkü idare edenlere, verecekleri kararlar hususunda hemen hemen hiçbir yardım temin etmeyecektir.

Kelime oyunu yapmıyoruz. Kullanılan tabirlerdeki benzerliğin belki gizleyebileceği kat'i bir ihtilaf karşısında bulunuyoruz. Herkesin “*tam eşitlik*” prensibi üzerinde mutabik olması, planı tanzim ve tatbik eden kimsenin, fertlerin hak ve liyakatlarını tesbit hususunda karşılaşacağı bütün meseleleri

toptan halledebilir; halbuki “*daha fazla eşitlik*” düsturu fiiliyatta bu meselelerden hiç birini cevaplandıramaz. Bu son düstür, vuzuh ve sarahat bakımından, “*müşterek iyilik*” veya “*ıçtimaî refah*” gibi tabirlerden pek az farklıdır. “*Daha fazla eşitlik*” formülü, bizi her muayyen mesele karşısında grupların ve fertlerin liyakatlarını ölçüp tartmak, karşılaştırmak mecburiyetinden kurtarmadığı gibi, bu “*liyakat tesbiti*” işinde bize hiç bir yardımda da bulunmaz. Bu prensibin telkin ve ilham ettiği yegane şey, zenginlerin ellerinden ne alınabilirse onu almaktır. Fakat sıra bu alınanları tevzi etmeye gelince, sanki “*daha fazla eşitlik*” formülü hiç mevcut değilmiş gibi, aynı mesele olduğu gibi karşımıza çıkar.

.....

Bu meseleleri, mükemmel bir şekilde olmasa bile, herkesi nisbeten tatmin edecek tarzda, yani hiç değilse rekabet sisteminden daha iyi bir şekilde halletmemizi mümkün kılacak ahlâk ölçülerinden mahrum bulunduğumuzu kabul etmek, bir çok insanlara güç gelmektedir. “*Adil fiyat*”ın ve “*adil ücret*”in nasıl olması lazımgeldiği hakkında hepimizin az çok bir fikri yok mudur? Bu hususta halkın kuvvetli sağduyusuna güvenilemez mi? Muayyen bazı hallerde hangi çözüm tarzının adil ve doğru olduğunu kararlaştırmak hususunda şimdilik tamamiyle anlayamadığımızı farzetsek bile, halk bir kere kendi adalet idealini gerçekleştirmek imkânını bulursa, fikirler çok daha sarıh ve sağlam ölçüler dahilinde tebellür etmeyecek midir?

Maalesef, bunu ümit etmek için pek az sebep vardır. Malik olduğumuz ölçüler, içinde yaşadığımız rekabet rejimindeki tecrübelerden doğmuşlardır; rekabetin ortadan kaldırılmasıyla beraber bu ölçüler de derhal yok olacaktır. “*Adil fiyat*” veya “*adil ücret*” dediğimiz şey, ya bildiğimiz mutad fiyat ve ücretlerdir, insanların geçmiş tecrübelere dayanarak ümit ettik-

leri miktarlardır, yahut da inhisarcıların istismarı önlendiği takdirde teŖekk l edecek olan fiyat ve ücretlerdir. Bunun yegane mühim istisnası, iŖcilerin “iŖlerinin bütün hasılasını” kendileri almak hususundaki talepleridir; bu talep, birçok sosyalist doktrinlerin esasını teŖkil eder. Fakat bugün, sosyalist bir cemiyette, her sanayiinin bütün k rını o saniyede  alıŖan iŖcilerin kendi aralarında paylaŖmaları tezine inanan pek az sosyalist kalmıŖtır.  nk  bunun ameli neticesi, büyük bir sermaye ile  alıŖan sanayi branŖlarındaki iŖcilerin, az sermaye ile  alıŖan branŖlardaki iŖcilerden daha yüksek bir gelir temin etmeleri olacaktır. Sosyalistlerin çoğu böyle bir neticeyi adaltsiz bulurlar. Esasen bugün, iŖcilerin bu talebinin, vakıaların yanlıŖ tefsirine müstenit bir talep olduğu umumiyetle kabul edilmektedir. Fakat her iŖçinin “kendi” hasılatının tamamını talep etmesi doğru görülmediğine ve sermayenin mecmu kârı bütün iŖciler arasında tevzi edilmek lazım geldiğine göre, bu tevzi iŖinin nasıl yapılacağı meselesi bizi yine yine aynı ana uyuzmazlığa götürmektedir.

İhtiyaç miktarları müstakilen tesbit edilebilseydi, muayyen bir eŖyanın adil fiyatını veya belli bir iŖin adil ücretini, objektif bir Ŗekilde tayin etmek mümkün olurdu. Bu ihtiyaçlar maliyet fiyatı nazara alınmadan tesbit edilebilseydi, planı yapan, bu ihtiyaçların tatminini sağlamak için lüzumlu olan fiyat ve ücretleri hesap etmeye  alıŖabilirdi. Fakat planı yapan, aynı zamanda, her maddenin istihsal miktarını da tesbit etmek mecburiyetindedir. Bunu yaparken de, ister istemez, ödenecek adil fiyatı ve uygun  creti tayin etmeye mecbur kalacaktır. Mesela, plan mütehassısı, mimar ve saat ıların sayısının ihtiyaçtan fazla olduğuna ve onların azaltılabileceğine hükmederse ve bu iŖlerde daha az ücretle  alıŖmaya razı olanlar ihtiya ı karŖılamaya kafi gelirse “adil ücret” eskisinden daha aŖađı olacaktır. Planı tanzim ve tatbik eden kimse, muhtelif

gaye ve vazifelerin nisbî ehemmiyetlerini kararlaştırırken, aynı zamanda muhtelif grupların ve muhtelif şahısların da nisbi ehemmiyetlerini tayin etmiş olur. İnsanlara alelade istih-sal vasıtaları gibi muamele edemeyeceği mefruz bulunduğu-na göre, bütün bu tesirleri hesaba katması ve muhtelif “gaye”-lerin ehemmiyeti ile alacağı kararın tesirlerini dikkat ve ihti-mamla karşılaştırması lazımdır. Bütün bunlardan çıkan netice şudur ki, her ne olursa olsun planın başında bulunan kimse, insanların cemiyet içindeki vaziyet ve mevkileri üzerinde doğrudan doğruya bir kontrol tesis edecektir.

Bu kontrol muhtelif mesleki grupların olduğu kadar, fert-lerin karşılıklı durumlarının tayinine de şamildir. Umumiyetle, muayyen bir sınaî veya mesleki grup içindeki bütün ücret-lerin az çok birbirinin aynı olduğu zehabına kapılız. Haki-katte muvaffakiyetin zirvesine varmış bir doktor, mimar, mu-harrir, sinema aktörü, boksör veya jokey ile en az muvaffak olmuş bir meslektaşları arasındaki kazanç farkı muazzamdır; ve yalnız bu mesleklerde değil, bakkalarda, kurşuncular-da, seb-zecilerde veya terzilerde de, en çok kazanan ile en az kaza-nan arasındaki gelir farkı, mülk sahibi olan ve olmayan sı-nıflar arasındaki gelir farkı kadar büyüktür. Şüphesiz bir nevi standardizasyon yapılacak, kategoriler ihdas edilecektir. Fa-kat yine de fertler arasında tefrik yapmak zarureti baki kala-caktır. Bu iş ister fertlerin gelirini ayrı ayrı tesbit suretiyle, ister herkesin hangi kategoriye gireceğini tayin suretiyle yapılsın, bundan kaçınmaya imkân yoktur.

Hür bir cemiyet nizamında, insanların böyle bir kontrole boyun eğmek istemeleri muhtemel midir? Veya boyun eğe-rlerse hür kalabilirler mi? Bu hususta daha fazla bir şey söyle-meye lüzum görmüyoruz. Bu suale, bundan aşağı yukarı yüz yıl önce John Stuart Mill’in verdiği cevap bugün de kıymetini aynen muhafaza etmektedir:

*Insan sabit bir prensibi, mesela müsavat kaidesini, yabut  ansa veya harici bir zarurete boyun eğmeyi kabul edebilir. Fakat bir avuç 'beşeri mahluk'un herkesi, adeta terazi ile tartar gibi tartmaları ve sadece kendi keyif ve takdirlerine göre, kimine eksik, kimine fazla vermeleri, tahammül edilir bir nizam değildir; bunu yapacak olanların, ya insan-üstü mahluklar olmaları, yabut da tabiat üstü bir tedbiş sayesinde tutunmaları lazımdır.*⁵

.....

Sosyalizm mahdut ve oldukça mütecanis bir grubun nazari programından ibaret kaldığı müddetçe, bu g c kl kler açık bir ihtilafa müncer olmaz. Fakat, milletin çoğunluğunu içine alan bir çok muhtelif grupların m zahareti ile fiilen bir sosyalizm tecrübesine girildiği anda, menfaat çarpışmaları derhal zuhur eder. Hangi grubun kendi idealini diğerlerine zorla kabul ettireceği ve bütün memleketin kaynaklarını kendi görüşüne göre kullanacağı meselesi, etin bir mesele olarak derhal ortaya çıkar. Plancılık, ancak herkesin ana kıymetler hakkındaki görüşleri arasında iştirak v c da getirildiği takdirde muvaffak olabilir: İşte bunun içindedir ki, maddi meselelerde h rriyetimizin tahdidi manevi hürriyetimizi bu kadar yakından ilgilendirmektedir.

Dünyaya getirdikleri barbar ahfadın kültürlü ecdadı olan sosyalistler, bu meseleyi halletmek hususunda terbiyeye güveniyorlardı. Fakat bu hususta terbiye ne yapabilir? Biliyoruz ki, bilgi tek başına yeni ahlâkî kıymetler yaratmaya kafi gelmez. En ileri, en kesif bir  ğretim dahi, bütün içtimai münasebetlerin bir plan mucibince tanzimi meselesinin ortaya çıkardığı ahlâkî mahiyetteki meselelerde, bütün insanların aynı kanaatlara varmalarını sağlayamaz. Muayyen bir planı haklı göstermek için muhakemeye dayanan bir kanaat kafi de-

ğildir; bunun için bir “*iman*’a ihtiyaç vardır. Sosyalistler herkesten önce kabul ederler ki giriştikleri teşebbüsün muvafakkiyeti için, herkesin muayyen bir kıymetler silsilesine, müşterek bir “*dünya görüşü*”ne (Weltanschauung) inanması şarttır. Tek ve müşterek bir dünya görüşüne dayanan bir kütle hareketi yaratmak için lüzumlu bütün telkin ve propaganda vasıtalarını ilk defa sosyalistler bulmuşlar; faşistler ve naziler de bu vasıtaları son derece maharetle kullanmışlardır.

Gerçekten, İtalya ve Almanya’da faşistlerin ve nazilerin çok şey icat etmelerine lüzum kalmamıştır. Hayatın bütün veçhelerini içine alan yeni bir siyasi hareket yaratma geleneği, her iki memlekette de, daha önce sosyalistler tarafından kurulmuştur. Beşikten mezara kadar ferdin bütün faaliyetlerini kucaklayan, bütün meseleleri parti felsefesinin ışığı altında inceleyerek fertlere her hususta kendi kanaatlarını kabul ettiren siyasi bir parti anlayışını ilk defa tatbik sahasına çıkarana lar sosyalistler olmuştur. Avusturyalı bir sosyalist muharrir, memleketindeki sosyalizm hareketinden bahsederken, iftiharla diyor ki: “*Avusturya sosyalist hareketinin hususiyeti, işçi ve müstabdemlerin her türlü faaliyet sahaları için hususi birer teşkilat kurmuş olmasındadır.*”⁶ Avusturyalı sosyalistler belki bu yolda başkalarından daha ileri gitmişlerdir, fakat diğer memleketlerde de durum bundan pek farklı değildi. Çocukları, daha en körpe yaşlarında -iyi “proleter” olarak yetiştirmek üzere- siyasi teşkilatlara kaydetmeye ilk defa başlayanlar faşistler değil, sosyalistler olmuştur. Parti azalarının başka kanaattaki insanlarla temas ederek zehirlenmelerini önlemek üzere, partiye bağlı spor klüpleri kurmayı, maçlar ve oyunlar tertiplemeyi ilk defa düşünenler de faşistler değil, sosyalistlerdir. Kendi mensuplarını, hususi bir selamlaşma ve hitap tarzı ile diğer insanlardan ayrılmaya ilk defa icbar edenler de sosyalistler olmuştur. Kendilerine mal-

sus "b cre" teşkilatları ile, azalarının hususi hayatlarını daimi bir nezaret altında bulundurmak suretiyle, totaliter partilerin ilk örneğini onlar vermiŐtir. *Balilia* ve *Hitlerjugend*, *Dopolavoro* ve *Kraft durch Freude* teşkilatları, siyasî uniformalar ve askeri parti teŐkilleri, aşağı yukarı kamilen eski sosyalist müesseselerinin taklitlerinden ibarettir.⁷

.....

Bir memleketteki sosyalist hareketi muayyen bir grubun, mesela ekseriya olduğu gibi kalifiye sanayi işçilerinin başta gelenlerinin menfaatleri ile sıkı bir rabita muhafaza ettiği takdirde, cemiyetin muhtelif uzuvlarının statüleri hakkında müşterek bir görüş yaratmak nisbeten kolay olur. Hareketin ilk hedef ve endişesi, bu muayyen grubun statüsünü ıslah ve diğer gruplara nazaran hayat standardını yükseltmek olur. Fakat sosyalizme doğru tedrici ilerleyiŐ esnasında herkes yavaş yavaş anlamaya başlar ki, her ferdin gelirini ve cemiyet içindeki mevkiini devlet cihazi, devlet zoru tayin etmektedir: Şu halde mevkiini muhafaza etmek veya iyileştirmek için, mutlaka devlet makinasını kontrol veya ona tesir edebilen teşkilatlanmış bir gruba aza olmak lazımdır. Tekamülün bu safhasında muhtelif gruplar arasında artık, ne en fakirlerin, ne de en kalabalık grupların menfaatlarının galebe  alması hiç de zaruri değildir. Keza, açıktan açığa muayyen bir zümrenin menfaatlarını müdafaa eden eski sosyalist partileri için, mücadele sahasında diğer partilere tekaddüm etmiş olmaları ve bütün ideolojilerini sanayide çalışan el iŐçilerini cezbedecek surette kurmuş bulunmaları, mutlaka bir üstünlük sebebi teşkil etmez. Mümtaz sanayi işçileri zümresinin devamlı muvafakiyetleri, doktrinlerini kül halinde kabul ettirmek hususundaki ısrarları, ister istemez kuvvetli bir aks lamel uyandırır: Bu aks lamel, kapitalistlerin değil, mümtaz sanayi işçilerinin ilerleyiŐinden dolayı menfaatları tehlikeye d  ar olan ve nis-

beten düşük bir mevkide kalan çok geniş proleter kütlelerinin aksülamelidir.

İster Marksizmden mühlhem olsun, ister olmasın, sosyalizm nazariye ve taktiği daima cemiyetin iki sınıfa ayrıldığı fikrine dayanır: Menfaatları hem birbirine bağlı, hem de birbirine zıt olan bu sınıflar kapitalistler ile sanayi işçileridir. Sosyalizm eski orta sınıfın süratle ortadan kalkacağına güveniyordu, fakat sayısız katip ve daktilo, idari personel, okul öğretmenleri, küçük tüccar ve küçük memur ordularından ve az kazanan serbest meslek erbabından mürekkep yeni bir orta sınıfın doğmakta oluşunu pek hesaba katmamıştı. Bu sınıf bir zamanlar sosyalizm hareketine bir çok şefler yetiştirmişti. Fakat sanayi işçilerinin durumu mütemadiyen iyileştiği halde, bu mutavassıt sınıfın hayat standardında nisbi bir gerileme görülünce, sanayi işçilerinin siyasi ideali bu yeni sınıf nezdindeki cazibesini geniş ölçüde kaybetmiştir. Bu yeni sınıf sosyalizme bağlı kalmakta, yani kapitalizmden nefret edip servetlerin kendi adalet idealleri dairesinde taksimini istemekte berdevamdı; fakat bu taksim hususundaki adalet telakkisi artık eski sosyalist partilerin siyasetinden çok farklı bir mahiyet taşıyordu.

Muayyen bir meslekî zümrenin iktisadî durumunu düzeltmeye müvaffak olan sosyalist partiler, bu zümrenin müzâheretini temin edebilmişlerdir. Fakat, bir zümrenin müzâheretini kazanmak için mükemmel bir vasıta olan bu yol, bütün kütlelerin müzâheretini elde etmeye elverişli değildir. Çünkü, çok geçmeden, iktisadî durumlarında nisbî bir gerileme husele gelen zümrelerin yardımına dayanan rakip sosyalist cereyanların ortaya çıkmasına sebep olur. Faşizmin ve nasyonal-sosyalizmin bir nevi "*orta sınıf sosyalizmi*" olduğu yolundaki iddiada büyük bir hakikat payı vardır. Fakat, İtalya ve Almanya'da, bu yeni cereyanların taraftarları artık iktisadî ma-

nasıyla, bir orta sınıf olmaktan çıkmışlardı. Bu cereyanlar, daha ziyade, sosyalizm hareketinin yarattığı işçi aristokrasisine karşı, himayeden mahrum kalan bir sınıfın isyanından ibaretti. Bu cereyanların gelişmesine en fazla yardım eden iktisadi amil, şüphesiz, müvaffak olmayan serbest meslek sahiplerinin, üniversite diplomalı fakat işsiz mühendis ve avukatların, velhasıl bütün bu *“beyaz yakalı proleterler”*in mekanisyenler, matbaacılar ve imtiyazlı işçi birliklerinin diğer azaları karşısında duydukları hasettir. Hiç şüphesiz ki, nazi hareketinin başlangıcında, bu parti azalarının ortalama nakdi geliri, işçi sendikalarının veya eski sosyalist partilerin azalarına nazaran daha düşüktü. Bu yeni proleteryanın mazide daha iyi günler görmüş olması ve hala bu mazinin eseri olan bir muhit içinde yaşamakta devam etmesi, ızdırabının şiddetini bir kat daha artırıyordu. İtalya’da faşizm ortaya çıktığı sırada kullanılan *“tersine sınıf mücadelesi”* parolası, bu cereyanın çok mühim bir cephesini aydınlatmaktadır. Faşizm ve nasyonal-sosyalizm ile eski sosyalist partiler arasındaki ihtilaf, birbirine rakip sosyalist grupları arasında çıkması daima mukadder olan kavgalardandır. Her ferdin cemiyet içindeki mevkiini devletin tayin etmesi lazım geldiği hususunda bu plancı cereyanların hepsi birleşiyorlardı. Fakat aralarında ayrılık doğuran ve daima da doğuracak olan mesele, yeni nizam dahilinde muhtelif sınıfların ve zümrelerin karşılıklı yerlerinin tayini meselesidir.

Eski sosyalist şefleri bu hakikatın hiç farkında değillerdi. Kendi partilerini, daima, istikbalde sosyalizmi gerçekleştirecek olan umumi hareketin tabii öncüsü olarak görmüşlerdi ve sosyalizm metodlarının yeni yeni sahalara tatbik edilmesiyle, gitgide artan fakir kütlelerin kendilerine karşı hınç duyacaklarını anlayamamışlardı. Eski sosyalist partileri ve bazı sanayi kollarındaki işçi teşkilatları nihayet işverenlerle bir anlaşma zemini bulmaya ve böylece durumlarını ıslaha müvaffak ol-

muşlar, fakat bunların dışındaki çok büyük kütleler himayesiz kalmışlardı. Bu unsurlar, kendilerinden daha fazla refaha kavuşan işçi teşkilatları mensuplarını, biraz da haklı olarak, istismar edilenler sınıfından ziyade istismarcılar sınıfına dahil telakki ediyorlardı.⁸

Faşizm ve nasyonal-sosyalizmin taraftarları arasında en geniş yeri işgal eden bu fakirleşmiş orta sınıfın hıncı, şu sebeple bir kat daha artıyordu; bu insanlar, yetişme tarzları ve tahsilleri itibariyle yüksek idare mevkilerine göz dikmişlerdi ve kendilerini idare ediciler zümresine layık görüyorlardı. Genç nesil, sosyalist telkinlerinin tesiriyle, iş hayatını hor görüyor, müstakil fakat rizikolu işleri istihfafla reddiyor ve gittikçe artan bir şekilde, emniyet temin eden ücretli memuriyetlere koşuyordu; kendilerine büyük gelir ve iktidar temin edecek mevkiler istiyorlar ve kendilerini bu mevkilere layık görüyorlardı. Teşkilatlı cemiyete inanıyor, fakat sosyalistler tarafından idare edilen bir planlaştırılmış cemiyetin kendilerine verebileceği mevkilerden çok fazlasına göz dikiyorlardı. Eski sosyalist metodlarını kabule hazırdılar, fakat başka bir sınıfın lehinde kullanılmak üzere. Böylece, faşizm ve nazizm hareketi, bütün iktisadî faaliyetin devlet kontrolü altına girmesine taraftar olan, fakat siyasî kuvvetin sanayi işçileri aristokrasisinin güttüğü gayeler uğrunda kullanılmasını istemeyen herkesi kendisine çekmeye muvaffak oldu.

Bu yeni sosyalizm hareketi bir çok tabiye üstünlükleri ile işe başladı. İşçi sosyalizmi demokratik ve liberal bir muhit içinde gelişmiş, tabiyelerini buna uydurmuş, liberalizmin bir çok fikirlerini benimsemişti. Sosyalist şefleri, sosyalizmin teessüsü ile bütün meselelerin halledileceğine inanıyorlardı. Buna mukabil, faşizm ve nasyonal-sosyalizm, gittikçe teşkilat ve nizam altına giren bir cemiyet içinde, demokratik sosyalizmin ve milletlerarası sosyalizmin mümkün olmadığını an-

laşıldığı bir devirde ortaya çıktılar. Sosyalist siyasetin ve bundan doğan problemlerin hakim olduğu bir muhit içinde, tabiyelerini geliştirdiler. İnsanlar arasında makul olarak bekenebileceğinden daha fazla anlaşma isteyen meselelerin, demokratik usullerle halledilebileceğine inanmıyor, bu hususta hayale kapılmıyorlardı. Muhtelif insanların veya zümrelerin ihtiyaçlarının mukayesesi ve yekdiğerine tercihi hususunda planlı iktisadın zaruri olarak ortaya çıkardığı meselelerin akılla halledilebileceği zehabına düşüyorlardı. Eşitlik düsturunun da bu meseleleri çözmeye kâfi geleceğine inanmıyorlardı. Şunu gayet iyi biliyorlardı ki, cemiyet içinde yeni bir hiyerarşik nizam kurmak hususunda kafi derecede taraftar toplayabilen en kuvvetli zümre, kendi taraftarlarına açıktan açığa imtiyazlar vadetmek suretiyle, eşitlik vadine inanan, fakat fiiliyatta ancak muayyen bir sınıfın menfaatlarına hizmet ettiklerini görerek hayal kırıklığına uğramış bulunan bütün insanların müzaheretini temin edecektir. Fakat bu cereyanlar, her şeyden önce, taraftarlarına vadettikleri imtiyazları haklı gibi gösteren bir nazariye, umumî bir dünya görüşü ortaya koydukları için muvaffak olmuşlardır.

NOTLAR

1. Hususî mülkiyetten elde edilen gelirlerin, gelirler arasındaki umumi eşitsizlikteki hissesini herhalde gözümüzde büyütüyoruz: bu yüzden hususî mülkiyetten doğan gelirleri ortadan kaldırmak suretiyle umumi eşitsizliği azaltmak hususundaki imkânları da izam etmiş oluyoruz. Sovyet Rusya'da gelirlerin dağılışı hakkında elimize geçen mahdut bilgiler, Rusya'da gelirler arasında mevcut olan farkların kapitalist memleketlerdeki mutad nisbetten pek de aşağı olmadığını göstermektedir. Lenin'in dostu Max Eastman'ın resmî Sovyet vesikalarına müsteniden verdiği bazı malumata göre, Rusya'da en düşük ve en yüksek ücretler arasındaki fark hemen hemen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki

nisbetin (takriben bire elli nisbetinin) aynıdır. (*The End of Socialism in Russia*, 1937, s. 30-34). James Burnham'ın zikrettiği bir makaleye göre (*The Managerial Revolution*, 1914, s. 43), Leon Trostky daha 1939'da şu hükme varmıştı: "Sovyet Rusya nüfusunun % 11 veya 12'sini teşkil eden üst zümre, milli gelirin takriben % 50'sini almaktadır; bu derece gelir farklılaşması Amerika Birleşik Devletleri'nde dahi yoktur; çünkü ortada müfusun en üst tabakayı teşkil eden % 10'u, milli gelirin sadece % 35'ini almaktadır."

2. Max Eastman, *The Reader's Digest*, Temmuz 1941, s. 39.

3. Bu, Disraeli'nin gençliğinde söylediği bir sözdür.

4. Bk. M. Muggeridge, *Winter in Moscow*, 1934; A. Feiler, *The Experiment of Bolchevism*, 1930.

5. J. S. Mill, *Principles of Political Economy*, kitap I, bölüm II, paragraf 4.

6. G. Wieser, *Ein Staat Stirbt, Österreich 1934 - 1938*, Paris, s. 41.

7. İngiltere'deki siyasi mahiyette "kitap kulüpleri" ile bu müesseseler arasındaki benzerlik gözden kaçmamalıdır.

8. Avrupa'nın en güzide sosyalist mütefekkirlerinden biri olan (ve sonradan, tabii ve insicamlı bir tekamülle, nazizme iltihak eden) Hendrick de Man, daha 1931'de şöyle diyordu:

"Sosyalizmin doğuşundan beri ilk defa olarak, kapitalizm aleyhtarı bınçlar, sosyalizm hareketine karşı cephe almaktadır". (*Sozialismus und National - Faschismus Potsdam*, 1931, s. 6).

GÜVENLİK VE ÖZGÜRLÜK

Bütün toplum tek bir fabrika ve büroya dönüşecek, eşit işe eşit ücret ödenecektir.

V. İ. Lenin, 1917

Tek işverenin devlet olduğu bir ülkede muhalefetin anlamı, yavaş yavaş ölüme mahkumiyettir. Çalışmaya ekmek yok diyen eski prensibin yerini artık, boyun eğmeyene ekmek yok prensibi almıştır.

L. Trotsky, 1937

Genellikle ekonomik güvenlik kavramı, tıpkı ekonomik özgürlük kavramı gibi gerçek bir özgürlüğün vazgeçilmez şartı olarak ileri sürülmektedir. Bu, bir bakıma, hem doğru, hem de önemlidir. Düşünce bağımsızlığı ve sağlam karakter gibi özelliklere, geleceğini kendi gayretiyle inşa edebileceğinden emin olamayan insanlar arasında nadiren rastanır. Ekonomik güvenlik düşüncesi, benzeri pek çok kavram gibi muğlak bir kavramdır. Bu yüzden ki güvenlik kavramına olan rağbet, özgürlük kavramını da tehlikeye sokmaktadır. Gerçekten, mutlak anlamıyla alındığında güvenlik kavramı, özgürlük alanını genişletmek bir yana, onu giderek daraltıp yok edecek en büyük tehdittir.

İki çeşit güvenlikten söz edilebilir: Birincisi, dar anlamlı olup, toplumda her ferdin gerçekleştirebileceği ve hiç kimse için ayrıcalık oluşturmayan, son derece meşru bir arzu objesidir. İkincisi ise, özgür bir toplumda, herkesin ulaşamayacağı mutlak bir özgürlüğü ifade eder. İkinci anlamıyla, özgürlük, kimseye bir imtiyaz olarak verilmez. Kuşkusuz, bunun bazı istisnaları da olabilir; sözgelimi, bağımsızlıkları toplum için hayati önem arzeden yargıçlara tanınan özgürlük bu tür-

dendir. Bu iki farklı güvenlik kavramından birincisi asgari bir geçim düzeyinin sürdürülmesi ve aşırı fiziksel mahrumiyetlerden korunma arzusu ile ilgilidir. İkincisi ise belli bir hayat standardının sürdürülmesi veya bir kişi veya grubun başkalarına oranla sahip olduğu görece avantajlı konumunun korunmasına ilişkindir. Kısaca ifade etmek gerekirse, birincisi asgari bir gelir güvencesi; ikincisi, kişilerin hakettiklerine inandıkları özel bir gelir güvencesidir. Bu iki güvenlik kavramını ayırmanın, piyasa düzeni tarafından herkese sağlanan güvenlik ile sadece bazılarına ve o da ancak piyasa düzeninin kontrol altına alınması veya tamamen ortadan kaldırılmasıyla temin edilebilecek olan güvenlik kavramları ayırımıyla çakıştığı görülür.

Bizim gibi refah düzeyini yükseltebilmiş toplumların, genel özgürlüğünü tehlikeye sokmadan, birinci tür güvenliği temin edememeleri için herhangi bir neden yoktur. Ancak bu konuda açık ve kesin ölçülerin belirlenmesi hususunda sıkıntılar mevcuttur. Kişisel güvenliği için topluma aşırı bel bağlamış insanların sürekli olarak toplumun geri kalan kısmıyla aynı özgürlüklere sahip olup olmayacakları sorusu bilhassa önemlidir.¹ Bu tür sorunlara gerekli dikkat ve özenle yaklaşılmaması halinde, ciddi politik sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Kuşkusuz, herkese sağlıklarını ve çalışma kapasitelerini korumaya yetecek asgari ölçüde gıda, giyecek ve barınak imkânı sağlanabilmelidir. İngiltere’de, toplumun büyük bir kısmı için öyle bir güvence uzun süredir sağlanmaktadır.

Bu arada, toplumda, bazılarının daha önceden gerekli tedbirleri şahsen alarak kendilerini zararlardan koruyabildikleri toplumsal felaket günlerinde devletin mağdur vatandaşlara yardım etmemesi için de bir sebep yoktur. Hastalık ve kaza gibi talihsizliklere veya sonuçlarına karşı devletin sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmasına katkısının büyük ölçüde

istenmesi, bireylerin söz konusu olaylara karşı şahsen tedbir alma sorumluluklarını zayıflatmayabilir. Ancak, rekabetçi sistemi savunanlarla, onu şu veya bu sistemle değiştirmek isteyenler arasında çeşitli uzlaşmazlık noktaları vardır. Özellikle sosyal güvenlik sistemi adına yeni tedbirlerin getirilmesi rekabet sisteminin etkinliğini şu veya bu ölçüde azaltmaktadır. Ne var ki, devletin sosyal güvenlik katkısının artırılmasıyla kişisel özgürlüğün korunması, birbiriyle tutarsız da sayılmayabilir. Ancak kollektif bir müdahalenin sorunları hafifletebildiği, bireylerin kendi başlarına üstesinden gelemediği, sonuçlarından korunamadığı sel ve deprem gibi felaketlere karşı, toplumsal dayanışmanın yeri ve önemi de inkar edilemez.

Bu konuda zikredilebilecek önemli sorunlardan biri de aşırı işsizlik yaratan ekonomik dalgalanmalarla mücadele gibi çok can sıkıcı bir sorundur. Böyle bir sorunun çözümü, kelimenin olumlu anlamında özel bir planlamayı gerektirse de, bazı taraftarlarının savunduğu anlamda serbest piyasa düzeninin yerine geçecek bir planlama olgusuna kesinlikle muhtaç değildir. Pek çok iktisatçı sorunun nihai çaresinin para politikası alanında yattığını, böyle bir politikanın da XIX. Yüzyıl liberalizmine bile ters düşen bir yönünün olmadığını iddia ederler. Bazı iktisatçılar da, bu konuda gerçek başarının geniş bir cephede başlatılabilecek iyi zamanlanmış kamu yatırım harcamalarından kaynaklanabileceğine inanırlar. Oysa bunlar, sanılanın aksine, olsa olsa rekabet ortamının giderek daraltılmasına neden olabilecek formülleridir. Kamu yatırım harcamalarına neden olabilecek formüllerdir. Kamu yatırım harcamalarına bel bağlayan bir politika uygularken her adımda, tüm ekonomik faaliyetlerin, hükümetin para harcama tempo ve istikametine bağımlı hale gelip gelmediğini test etmek gerekir. Bu arada belirtelim ki ekonomik faaliyet hacminde zaman zaman görülebilen dalgalanmaların sonuçlarından korunmak için atılacak bazı zorunlu adımların, özgür-

lüğümüze en büyük tehdidi oluşturabilecek bir planlama türüne yol açması söz konusu değildir.

.....

Özgürlük üzerinde tahripkar etkisi olan planlamanın hedef aldığı güvenlik de farklı bir güvenliktir. Söz konusu planlama, fertlerin ve grupların rekabetçi bir toplumda her gün maruz kalabildikleri ve kendilerinin hiç de ahlâkî olarak haklılaştırılmayan, aynı zamanda haketmediklerine inandıkları gelir azalışına karşı korunmaları amacına yöneliktir. Böyle bir güvenlik talebi adil bir gelir talebinin başka bir biçimidir. Ancak, burada sözü edilen adillik, insan mesaisinin objektif yararlılığıyla değil, subjektif sonuçlarıyla ilgili bir anlamda alınmaktadır. Güvenlik ve adalet anlayışının böylesinin, bireyin istediği işi seçme özgürlüğü ile bağdaşması mümkün müdür? İnsanların değişik uğraşı alanlarında dağılımının kendi özgür seçimlerinin sonunda gerçekleştiği bir sistemde, kazanılan gelirin miktarının, toplumun öteki üyelerine yararlı olma derecesine endekslenmesi zorunludur. Yapılan işin subjektif erdemliliği önemli değildir. Ancak, bazı ticaret ve imalat dallarında, elde olmayan veya öngörülemeyen nedenlerle sosyal yararlılık derecesinin sık sık değiştiği de görülür. Yüksek düzeyde eğitilmiş ve oldukça güç kazanılmış bir becerinin sahibi durumuna gelebilmiş bir kişinin, toplumun geri kalan kısmına yarayan yeni bir keşif yüzünden toplumsal değerini aniden yitirmesinin ne kadar trajik bir olay teşkil edeceğini de unutmamak gerekir. Son yüzyılın tarihi, bazıları aynı anda yüzbinlerce kişiyi birden etkileyen bu tür olayların tarihidir.

İstisnai yeteneklerine ve çalışkanlıklarına rağmen bazı insanların ellerinde olmayan nedenlerle gelirlerinin düştüğünü gördüklerinde çektikleri sıkıntılar kuşkusuz toplumun adalet duygusunu da incitir. Bu yüzden, anılan nedenlerle mağdur duruma düşmüş kişilerin kendilerinin meşru saydıkları bek-

lentilerini savunmak amacıyla devletin olaylara müdahale etmesini istemeleri halk nezdinde yeterli sempati ve desteğe de sahiptir. Bu tür taleplerin bulunduğu yaygın halk desteği, her yerde, adeta hükümetlere, vatandaşları sadece doğal felaketlere karşı değil, onların ulaştıkları gelir seviyelerinin düşme riskine ve serbest piyasanın belirsizliklerine karşı korumaları gibi bir görevi de yüklemiştir.²

İnsanlara işlerini istedikleri gibi seçme özgürlüğü tanınan toplumlarda herkese belli bir gelir garantisi verilemez. Aksi takdirde, bazı kişilere tanınacak bu hak, başkalarının güvenlik sınırlarını daraltma pahasına elde edilmiş bir imtiyaza dönüşür. Herkese sabit ve sürekli bir gelir güvencesi ancak insanların iş alanlarını serbestçe belirleyebilme özgürlüğünün yok edilmesi halinde söz konusu olabilir. Halk nezdinde yaygınlığı nedeniyle, sosyal bakımdan meşruiyet kazanmış bu beklentilere tanınacak genel garantiler varılmak istenen idealleri yansıtmakla birlikte ciddi olarak hiçbir yerde henüz tanınmamıştır. Sürekli olarak yapılagelen şey, şu veya bu gruba, söz konusu türden bir parça güvenlik sağlanırken bazılarının da evsiz barksız ve güvencesiz bırakılmasıdır. Netice itibarıyla, güvenlik denilen imtiyaza verilen önem giderek o kadar artar ki sonunda onu elde edebilmek için ödenen herhangi bir fiyat, hatta özgürlük bile yüksek bir bedel olarak görünmekten çıkabilir.

.....

Sosyal yararlılıkları öngöremedikleri veya kontrol edemedikleri şartlar yüzünden azalmış olan insanlar böylece hak etmedikleri kayıplara karşı korunurlarken sosyal yararlılıkları da aynı nedenlerle artmış olanlar kazançlarından mahrum bırakılırlarsa, gelir kavramıyla sosyal verimlilik arasındaki ilişki giderek yok olur. Bu durumda gelir, herhangi bir otoritenin, kişilerin neleri yapması gerektiğine ilişkin kararlarına göre

belirlenmeye başlar. Bu tür kararlar, büyük ölçüde keyfi olmak zorundadır. Ancak, bu şartlarda, aynı işi yapan insanların farklı gelirler kazandıkları görülür. Sonuçta, gelirlerdeki farklılıkların halkın daha çok arzu ettiği işlere yönelmesini sağlayacak özendiricilik işlevi sona erer, otoritenin aldığı kararlardan etkilenen insanların, işlerinde herhangi bir değişiklik yapabilme imkânına sahip olmaları halinde neticenin katlanacak zahmete değip değmeyeceğini hesaplama imkânı ortadan kalkar. Bir toplumda, fertlerin istihdam edildikleri yerleri zaman zaman değiştirmeleri hem verimli hem de zorunlu bir olaydır. Ancak, bundan böyle maddi "ödül" veya "ceza"ların söz konusu değişmelere yön verme kabiliyetleri kalmadığından, meydan siyasi otoritenin doğrudan doğruya verdiği emirlere terkedilmektedir. Geliri anlatıldığı gibi garanti altına alınan bir kimsenin, artık ne sevdiği için aynı işte kalmasına ne de başka bir işi seçmesine izin verilir. Bir işten diğerine geçmesinin yaratabileceği kazanç veya zarar, artık ferdin kendisini ilgilendirmedığından, iş yeri seçimine ilişkin karar da milli gelirin dağılım modelini belirleyen otoritelerce alınır.

Sözünü ettiğimiz müşevvikler sorunu aslında halkın, bu müşevviklerin etkisiyle elinden gelen çabayı gösterip göstermeyeceğine ilişkin bir sorundur. Eğer, insanlara işyerlerini serbestçe seçebilme imkânı istiyorsak onlara, ne yapmaları gerektiği konusunda yeterli değerlendirme gücüne sahip olmaları durumunda, değişik istihdam alanlarının sosyal önemini ölçmeye yarayacak, kolay kavranabilir bir ölçüt de kazandırmamız gerekecektir. Dünyanın en iyi niyetli bir insanı için dahi, değişik işyeri seçeneklerinin sunduğu avantajların o işyerinde sosyal yararlılık derecesiyle ilişkisi kesildiğinde, en uygun seçeneği bulmak imkânsız hale gelir. İnsanların işyerlerini veya çevrelerini değiştirmeye karar verebilmeleri için değiştirilen işlerin nisbi sosyal önemleri, sundukları farklı gelir imkânlarında ifadesini bulabilmelidirler.

Günümüz dünyasında insanlar ancak kendi kişisel çıkarlarını ilgilendirdiği ölçüde ellerinden gelen gayreti gösterdiklerinden, sorunun önemi daha da artmaktadır. Hiç olmazsa büyük bir çoğunluğun işyerlerinde mümkün olan en büyük gayretle çalıştırılabilmesi için dışarıdan bir baskıya gerek duyulmaktadır. Bu yüzden müşevvikler sorunu hem niteliksiz işlerde hem de idari işlerde ağırlığını hissettiren bir sorundur. Mühendislik tekniğinin tüm bir millete uygulanmasının (ki planlamanın anlamı budur) planlama konusunda deneyimli bir Amerikalı mühendis tarafından "*çözülmesi güç disiplin sorunlarına yol açacağına*" değinilmiştir. Ona göre:

Bir mühendislik işinin icrası için işin çevresinde planlanmamış oldukça geniş bir eylem alanının bulunması gerekir. Herhangi bir işçinin disiplinsiz tutumunu karşısında, serbest bir işçi havuzundan istenildiği kadar yeni işçiler kiralanabilmelidir. Aksi takdirde disiplin ancak köle işgücüne uygulanan cismanî cezalarla sağlanabilir.³

İcraî bir işte görülen kusur, aynı önemde fakat farklı biçimlerdeki müeyyidelere tabidir. Şöyle ki, rekabetçi bir ekonomide son çare icra memuru, planlı bir ekonomide ise cellattır.⁴ Herhangi bir fabrika müdürüne önemli ölçüde güç ve yetki verilebilir. Ancak, planlanmış bir sistemde ne işçinin ne de işletmecinin konumu veya geliri, yaptıkları işteki başarı veya başarısızlıkla ilgilidir. Onun açısından ne kazanç, ne de kayıp kişisel bir durumdur, bundan dolayı başarılı veya başarısız olduğunu belirlemede başvurulacak ölçüt, daha önceden belirlenmiş kurallara göre davranıp davranmadığıdır. "*Kaçınması*" gereken hata onunla ilgili kişisel bir olay değil, topluma karşı bir suçtur ve buna göre karşılık bulmalıdır. İnsanlar, daha önceden objektif olarak saptanmış kurallara göre hareket ettiklerinde, kapitalist girişimciden daha güvenli bir

gelir imkânına kavuşmuş olurlar. Başarısızlıkları halinde ise, onları bekleyen tehlike, kapitalist sitemdeki iflas olayından çok daha büyüktür. Kişi, üstlerini tatmin ettiği sürece ekonomik güvenliğini sağlayabilir. Ne var ki böyle bir güvenlik, özgürlük ve hayat hakkı pahasına alınmış bir güvenliktir.

Değınmemiz gereken çatışma, aslında, birbirleriyle uzlaşmaları imkânsız iki organizasyon tipiyle ilgili temel bir çatışmadır. En göze batan biçimleriyle bu organizasyonlar "*ticarî*" ve "*askerî*" organizasyonlar olarak tanımlanırlar. İşlerin ve işçilerin tahsisinin bir otorite tarafından yapıldığı ikinci tür organizasyona örnek olarak orduyu gösterebiliriz. Bilindiği gibi, orduda atamalar merkezî otorite tarafından yapıldığı gibi, imkânların kıtlaşması durumunda başvurulana tayınlama zorunluluğu da herkese uygulanır. Sistemin giderek tüm topluma teşmil edilmesi halinde de, üyelerin tümünün tam bir ekonomik güvenliğinin sağlandığı bir organizasyon türü söz konusudur. Ancak böyle bir güvenlik, özgürlük üzerindeki kısıtlamalardan koparılamayan askerî hayatın hiyerarşik düzenine tabi kılınmış bir kışla güvenliğidir.

Özgür bir toplumun çeşitli sektörlerinin askerî istikamette organizasyonu ve böyle bir hayat tarzını tercih edenler için onun zorunlu kıldığı özgürlük kısıtlamaları doğal karşılanabilir. Ancak, geçmişte yaşandığı gibi güvenli bir iş karşılığında özgürlüklerinin kısıtlanmasına razı olanlar, öteki insanların da özgürlüklerinden vazgeçmelerini talep etmektedirler. Böyle bir talebin haksızlığı açıktır.

Askerî organizasyon tipi, toplumun tümüne teşmil edildiğinde, olabileceklerin sadece eksik bir imajını verebilmektedir. Toplumun sadece belli bir kesimi askerî bir organizasyona tabi tutulduğunda, bu organizasyonlarda çalışanların özgürlük kaybı, kısıtlamalar çekilmez hale geldiğinde, kendilerinin seçebilecekleri özgür iş alanlarının mevcudiyetiyle ha-

fifleyebilirdi. Oysa sosyalistlerin çoğunu adeta büyülemiş olan, toplumu tek bir büyük fabrikada toplayan böyle bir idealin onu ne hale getirebildiğini anlayabilmek için tarihteki Isparta ile iki-üç kuşak boyunca bu doğrultuda epey yol almış olan, zamanımız Almanyasına bakmak kafidir.

.....

Özgürlüğe alışmış bir toplumun, güvenliğini, böyle yüksek bir bedel karşılığında satın almaya hazır olacağı düşünülemez. Fakat hemen her yerde uygulandığını gördüğümüz politikalarla değişik gruplara, değişik ölçüde güvenlik imtiyazları dağıtılarak, güvenlik tercihinin, özgürlük aşkına ağır bastığı koşulların hazırlandığını görüyoruz. Bir gruba tam anlamıyla tanınan güvenlik garantisi, zorunlu olarak geri kalan grupların güvensizliğini artırır. Büyüklüğü değişebilen milli gelir pastasından bazı insanlara değişmez pay güvencesi verildiğinde, geri kalan insanların payı, pastanın tümüne özgü değişme oranından daha büyük bir oranda dalgalanır. Sonuçta da rekabetçi sistemin geniş fırsatlar yelpazesi şeklinde sunduğu temel güvenlik unsuru giderek zayıflar.

Piyasa sisteminde ise, üreticilerin belli bir gelir güvencesine kavuşturulduğu tek yöntem, fiyatların uygun bir gelir temin edebilmesi için üretimin kontrol altına alınması ve kısıtlanması yöntemidir. Ancak, böyle bir yöntemin kaçınılmaz neticesi başkalarının kullanabileceği fırsatları zorunlu olarak azaltmasıdır. Eğer bir üretici, müteşebbis olsun, işçi olsun, dışarıdan gelen fiyat indirimlerine karşı korunursa, durumu bozulan ötekiler, denetlenen endüstriye sağlanan refah artışından yararlanamama durumuyla karşılaşılır. Piyasaya giriş özgürlüğüne konulacak her kısıtlama, piyasaya giremeyenlerin tümünün güvenliğini kısıtlar. Gelirleri güvenceye alınanların sayısı arttıkça, gelir kaybına uğrayanlara açık alternatif iş imkânları alanı giderek daralır. Sonuçta da herhangi

bir değişmeden olumsuz olarak etkilenenlerin, gelir kaybından kaçınabilme şansları azalır. Çok sayıda örneğin de gösterdiği gibi, şartları iyileşen ve gelişen bir endüstrinin mensupları, o endüstride gerçekleşen kazanç artışının tümünü yüksek kâr ve ücret güvencesiyle kendilerine mal etmeye çalışarak, talep seviyesinin düştüğü endüstrilerden o endüstriye girmek isteyenlere kapıyı kaparlarsa büyük bir işsizlik tehlikesine yol açarlar. Hiç kuşku yok ki, son on yıllarda, bu türden güvenlik arayışlarının artmış olması, halkın büyük bir kısmının işsizliğinin ve güvence yoksunluğuna mahkumiyetinin en büyük nedenidir.

İngiltere'de özellikle toplumun ara katmanlarını etkileyen bu tür kısıtlamalar, son zamanlarda büyük boyutlara varmıştır. Ancak, henüz olayın sonuçlarının farkına varmış olduğumuzu da söyleyemeyiz. İş güvencesine alınmış ve dış rekabete karşı korunmuş şanslı insanların aralarına başkalarını da almak için harekete geçeceklerini beklemek hayalciliktir. Burada söz konusu olan fedakarlık, iş sağlama alınmış ve korunmuş kişilerin yerlerini başkalarına terketmeleri değil, toplumun yaşadığı kötü günlerde karşılaşılan talihsizlikleri ya gelirlerinin ya da gelecek için düşündükleri kişisel kalkınma tempolarının biraz da olsa azalmasına razı olarak atlatmalarıdır. Bu insanlardan, doğal olarak hakettiklerini sandıkları "*hayat standardı*"nın, "*uygun fiyat*"ın, ve "*profesyonel gelir düzeyi*"nin korunması konusunda devletten aldıkları destek nedeniyle sözünü ettiğimiz fedakârlığı göstermelerini beklemek saflık olur. Sonuçta, fiyatlar, ücretler ve ferdî gelirler yerine, üretim ve istihdam, şiddetli istikrarsızlık tehdidinde maruz kalır. İşini sağlama almış kişilerin devletin rekabet düzenine müdahalesi sayesinde daha zayıf ve korunmasız üreticiler üzerinde sürdürdüğü sömürü, dünyada bir sınıfın başka bir sınıf tarafından sömürülmesi konusunda verilebilecek en zalimane örnektir. Unutmayalım ki özel fiyatların (veya ücretle-

rin) stabilizasyonuna ilişkin idealleri işleyen renkli, coşkulu sloganlar, bazı insanların gelirini güvenceye bağlarken, geri kalan insanları istikrarsız zeminlere itmektedir.

Bu yüzden, güvenlik sağlama amacıyla piyasa sistemine müdahale ettiğimiz ölçüde güvensizliği arttırdığımızı görürüz. Daha da kötüsü, güvenliğin kendisine imtiyaz olarak tanındığı insanlarla, kendisinden esirgendiği imtiyazsız insanlar arasındaki çelişkinin giderek büyümesidir. Güvenlik giderek imtiyaz haline dönüştükçe, güvencesiz insanların maruz kalacağı tehlike de giderek büyür, sonuçta da güvenliğin bedeli yükselir. İmtiyazlıların sayısı ve kendi güvenlikleriyle diğerlerinin güvensizlikleri arasındaki fark büyüdükçe, toplumda eskisinden çok farklı sosyal değerler uç vermeye başlar. Bundan böyle, bağımsızlık olgusu, sosyal statü ve konumu belirleme gücünü kaybeder. Evlilik aşamasına gelmiş genç erkekler arasında ilerisi için sağlam emeklilik imkânlarına kavuşmuş olmak tercih edilme nedeni olmaya başlar. Buna karşılık, gençliğinde güvenceli maaşlı bir sığınağa kabul edilmemiş parıyalar için, güvensizlik kabusu bütün ömür boyu sürer gider.

Devletin desteklediği veya hiç olmazsa hoşgördüğü kısıtlayıcı tedbirlerle güvenliğin sağlanmasına yönelik gayretler, toplumlarda zaman içinde sürekli olarak hızlanan bir transformasyon süreci başlatmıştır. Almanya, sözü edilen süreçte önder bir rol oynamış, diğer ülkelere örnek olmuştur. Bu gelişme, sosyalist düşüncenin, kişilerin risk alarak kazanç sağlama arzu ve tutkularını kınayan ve kötüleyen özelliğiyle daha da hızlanmıştır. Erken çağlardan itibaren güvenli ve maaşlı bir konumu serbest iş dünyasının riskine tercih etmesi öğütleriyle kulakları dolan genç insanlarımızı kınamamak gerekir. Hele hele birinci tür işler, büyükler tarafından daha az bencil ve soylu türdenmiş gibi tanıtılırsa... Günümüz genç kuşağı, gerek okulda gerekse basında sürekli olarak ticari

teşebbüs ruhunun ayıplandığı, kazanç arzu ve tutkusunun adeta ahlâksız bulunarak aşağılandığı, yüzlerce insanı istihdam etmenin sömürü, buna karşılık onlara kumanda etmenin şerefli bir görev sayıldığı bir zihniyet dünyasında yetişmişlerdir. Daha yaşlı bir kuşak bunu biraz abartılı bulabilir. Ancak üniversite hocalarının günlük deneyimlerinin gösterdiği şey, anti-kapitalist propagandaların etkisiyle, bu ülkede değerlerin kurumlardaki değişmelerden daha hızlı değiştiği gerçeğidir. Bugün karşı karşıya bulunduğumuz sorun, yeni talepleri tatmin edebilme uğruna kurumlarımızı değiştirirken, hâlâ yükseklerde tuttuğumuz değerlerimizi tahrip edip etmeyeceğimizi bilme sorunudur.

Güvenlik idealinin bağımsızlık idealine galip geldiği bir ülkedeki yapısal değişimin ne olduğunu anlayabilmek için, bundan on veya yirmi yıl öncelerine kadar İngiliz veya Alman toplum modellerinin ne ifade ettiğini bilmek gerekir. Alman toplum karakteri, münhasıran askeri nitelikli etkilerin ağır bastığı çevreler kadar, o etkilerin uzağındaki çevrelerde de oluşmuştur. Kuşkusuz hemen her zaman Alman halkı, öteki ülke halklarından daha fazla savaş ikliminde yaşamıştır. Ancak Alman toplumuna karakteristik özelliğini kazandıran şey askeri organizasyon tipinin çok farklı amaçlarla da kullanılmış olmasıdır. Alman sivil hayatının büyük bir kısmı, başka ülkelerdekinden daha fazla oranlarda tepeden organize edilmiş olduğundan, halkın büyük bir bölümü, kendisini, bağımsız vatandaştan çok atanmış devlet memuru olarak görür. İşte, Alman sosyal yapısına özgün nitelik kazandıran şey budur. Almanya, Almanların övünerek belirttikleri gibi sadece kamu görevinde değil, hayatın her cephesinde, gelir ve statünün belli bir otorite tarafından belirlenip garanti altına alındığı bir *Beamtenstaat* (memur devlet) kimliğini sürdürmüştür.

Özgürlük ruhunun, kuvvet kullanarak yokedilip edilemeyeceği tartışılabilir. Ne var ki, Almanya'da olduğu gibi halkın yavaş yavaş sindirildiği bir süreç başlatıldığında, buna aynı halkın başarıyla karşı koyabileceğini iddia etmek de güçtür. Sosyal konum ve rütbelere ancak devletin maaşlı memuru haline gelmekle ulaşılabilirdiği, bireyin kendisine verilen görevi yerine getirmesinin, kendisine en uygun sandığı işe girmesinden daha övgüye layık bulunduğu, resmî hiyerarşide saygın ve sabit gelirli bir işe yönelik olmayan girişimlerin aşağı görüldüğü bir toplumda, çoğunluğun özgürlüğü güvenliğe tercih edeceğini beklemek hayaldir. Bağımlı ancak güvenli bir işin alternatifi, başarı ile başarısızlığın bir tutulduğu güvencesiz bir konuma mahkumiyet olduğunda, özgürlüğü yitirme pahasına da olsa güvenliğın cazibesine karşı durabilecek çok az sayıda insan vardır. Olaylar bu raddeye geldiğinde özgürlük kavramı, dünyanın en iyi şeylerinin pek çoğunun feda edilmesiyle satın alınabilecek bir düzeye indirgenerek ciddiyetini yitirmektedir. Böyle bir ülkede, sayıları giderek artan insanların ekonomik güvenlik olmaksızın özgürlüğün yaşamaya değmediği düşüncesine vararak güvenlik uğruna özgürlüklerini feda etmeye gönüllü olmaları şaşırtıcı değildir. Bu ülkede Profesör Harold Laski gibi birinin aynı argümanı kullanarak Alman halkını özgürlüklerini feda etmeye kışkırtmada başkalarından daha başarılı olduğunu görmek büyük talihsizliktir.⁵

Kuşkusuz, şiddetli yoksulluk dönemlerine karşı güvenlik önlemleri almak ve sağlıklı biçimde yönlendirilmemiş gayretlerin sonucunda yaşanan düş kırıklıklarının nedenlerini azaltmak, politikanın temel hedeflerinden biridir. Ancak, bu gayretlerin başarılı olabilmesi ve kişisel özgürlüğü tahrip etmemesi için, güvenlik, piyasa düzeni dışında ve rekabet düzeni bozulmadan gerçekleştirilmelidir. Çünkü pek çok insan özgürlükle birlikte gelen riske girme olgusuna, katlanılan risk

çok büyük olmadığı sürece gönüllüdür. Gözden kaçırılması gereken bu gerçek bir yana, asıl önemli olan, zamanımızın bazı entellektüel öncülerinin özgürlük pahasına güvenlik olgusunu göklere çıkarmasıdır.

Şunu açık yürekle tekrar vurgulamalıyız: Özgürlüğün bir bedeli vardır ve bireyler olarak özgürlüğümüzü koruyabilmemiz için maddi özveride bulunmamız kaçınılmazdır. Bu konuda Anglo-Sakson ülkelerinin özgürlük ilkesinin dayandığı ve ulusal olduğu kadar bireysel geçerliliği de olan Benjamin Franklin'in şu sözlerine kulak vermeliyiz: "*Geçici bir güvenlik uğruna temel özgürlüğünü feda eden insanlar ne özgürlüğe ne de güvenliğe layıktırlar.*"

NOTLAR

1. Bir ülke vatandaşlığının, başkalarınınkinden daha yüksek hayat standardına sahip olma imkânı vermesi durumunda ortaya çıkabilecek ciddi uluslararası sorunlara da bilhassa değinmek gerekir.

2. Liberal bir toplumda bu tür sıkıntıların nasıl hafifletilebileceğine ilişkin çok ilginç öneriler ileri sürülmüştür. Bu konuda W. H. Hutt tarafından yayınlanan *Plan for Reconstruction* (1943) adlı kitaba bakılabilir.

3. D. C. Coyle, "The Twilight of National Planning", *Harper's Magazine*, Ekim 1935, s. 558.

4. W. Roepke, *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, Zürich, 1942, s. 172.

5. H. J. Laski, *Liberty in the Modern State*, (Pelican edition, 1937, s. 51): "*Zihinleri her an gelebilecek felaketin korkusuyla meşgul olan ve kendilerinden ebediyyen sıyrılıp gitmiş olan güvencileri umutsuzca arayan fakirlerin normal hayatlarına vakıf olan kişiler, iktisadi güvenlik olmadan özgürlüğün bir kıymetinin olmadığını gayet iyi idrak edeceklerdir.*"

EN KÖTÜLER NEDEN ZİRVEDE?

İktidar, suistimale yatkındır. Mutlak iktidar ise suistimalsiz yapamaz.

Lord Acton

Şimdi, bazı insanların, totalitarizmin gelişini zorunlu bulan, ancak esasını anladıkları zaman ona bütün güçleriyle karşı koyacakları yanlış bir inanışından söz etmek istiyorum. Buna göre, totalitarizmin çirkinliği onun tarihte tesadüf eseri eli kanlı bir haydut çetesi tarafından kurulmuş olmasından ileri gelir. Eğer, Almanya'da totaliter bir rejim Streicher'leri, Killinger'leri, Ley'leri ve Haines'leri, Himmler'leri ve Heydrich'leri iktidara getirmişse bu sadece Alman karakterinin çirkinliğini gösterir, yoksa bu insanların yükselişinin totaliter rejimin zorunlu sonucu olduğunu değil... Büyük hedeflerin gerçekleştirilmesi için zorunluysa, aynı sistemin, toplumun çıkarı için faziletli insanlara teslim edimesini engelleyen bir şey var mıdır?

Bütün iyi insanların demokrat olacağını veya hükümette yer almak isteyeceklerini bekleyerek kendimizi aldatmayalım. Kuşkusuz, siyasal katılım görevini, kendinden daha yetenekli bulduğu için başka insanlara emanet etmeye hazır çok kişi vardır. Oysa dünyada iyinin bile diktatörlüğünü onaylamaktan daha kötü ve şerefsiz bir şey düşünülemez. Buna

rağmen bazı insanlar, *“korkutucu olan sistemin kendisi değil, onun kötü insanların ellerine geçmesidir”* düşüncesine varırlarsa, *“teblikenin, sistem bir zamanlar olduğu gibi iyi insanlara emanet edildiğinde önlenebileceği”* düşüncesine de varabilirler.

Bir İngiliz faşist sistemi, İtalyan ve Alman modellerinden elbette farklı olacaktır. Şiddete başvurmadan gerçekleştirilecek bir dönüşümle daha iyi bir lider tipine ulaşmamız da mümkündür. Ben şahsen, eğer faşist bir sistemde yaşamam kaçınılmaz olsaydı, başka birinin yerine bir İngiliz’in hükmettiği yerde yaşamayı tercih ederdim. Ancak, bunun anlamı, faşist İngiliz sisteminin öteki benzerlerinden daha farklı ve hoş-g r l  olması değildir. Bize mevcut totaliter sistemin en kötü çizgileri olarak görünen Şeylerin, bu sistemin tesadüfi yan ürünleri olmayıp, totalitarizmin eninde sonunda mutlaka yaratacağı bir fenomen olduğunu düşündüren güçlü nedenler vardır.

Tıpkı bir demokrat devlet adamının, ekonomik hayatı planlamaya koyulduktan sonra, ya diktatörce g lerle donatılmak ya da plandan vazgeçmek ikilemiyle karşılaşması gibi totaliter lider de kendisinin geleneksel moral değerlerle, başarısızlık arasında tercih yapma zorunda kaldığını görecektir. Toplumda, vicdansız ve yasa tanımayan insanların totalitarizme daha yatkın olmaları tesadüfi değildir. Bunu göremeyen bir insan, totalitarizmi liberal rejimden ayıran sınırın genişliğini ve kolektivizm ile özellikle bireyci Batı Uygarlığı arasındaki manevi iklim farkını kolay kolay anlayamaz.

Kollektivizmin moral temeli geçmişte de çok tartışılmıştır; ancak bizi asıl ilgilendiren, onun manevi sonuçlarıdır. Genellikle, kendisinden beklenen sonuçları verebilmesi için kolektivizmin moral inanç sisteminin ne olması gerektiği tartışılır. Oysa bizim asıl sorunumuz, kolektivist toplum ya-

pısının yarattığı ahlâkî yargıların neler olduğu ve hangi düşüncelerle yönlendirildiğini bilmektir. Ahlâk ve kurum arasındaki karşılıklı etkileşim yüzünden kolektivizmin türettiği etik, kolektivizmi talep ettiren moral ideallerden farklı olabilir. Kolektivist düzen arzusunun yüksek moral motiflerden kaynaklanması nedeniyle, böyle bir sistemin, içinde en yüksek değerlerin büyüüp serpildiği bir tarla olarak algılanması da doğaldır. Ancak, bir sistemin kendisi için düşünüldüğü amaçlara sadık kalması için zorunlu bir neden de yoktur. Hakim ahlâk sistemi, bir yandan fertleri kolektivist ve totaliter sistemde başarıya götüren kalitelere, bir yandan da totaliter makinanın gereklerine göre şekillenmiştir.

.....

Şimdi bir an için henüz demokratik kurumların kaldırılma ve totaliter rejimin kurulma aşamasına gelmediği duruma bir göz atalım. Bu safhada belirleyici faktör çabuk ve kararlı adım atması istenen bir hükümet talebidir. Demokratik prosedürün yavaş ve zahmetli işleyişinden kaynaklanan bıkkınlık yüzünden eylem hatırına eylem yapmak eğilimi ağır basmaya ve “işleri yaptırmaya kararlı” yeterince güçlü görülen insan veya parti halka çok cazip gelmeye başlar. Burada “güçlü” terimi ile kastedilen, halkı artık tatmin etmeyen parlamenter anlamda etkisiz bir çoğunluk değil, arkasına alacağı sağlam bir halk desteği ile istediği herşeyi yaptırmaya muktedir insan izlenimini veren bir kişidir. İşte bu safhada militer bir tarzda örgütlenmiş yeni bir parti tipi devreye girer.

Merkezî Avrupa ülkelerinde sosyalist partiler halka, üyelerinin özel yaşamlarını giderek yok eden örgütleri zaten yeterince tanıtmışlardı. Artık sıra aynı karakteri daha da pekiştiren, iktidar erkini, şu veya bu seçimde kazanılan büyük bir çoğunlukta değil, daha küçük fakat daha organize bir örgüt desteğinde arayan gruba yeterli desteğin verilmesine gel-

miştir. Totaliter bir rejimi halkın tümüne kabul ettirebilme şansı, liderin etrafında, başkalarına zorla kabul ettirilecek totaliter disiplini gönüllü olarak kabul etmeye hazır bir gubu toplama şansına bağlıdır:

Sosyalist partiler de istediklerini kuvvet kullanmak suretiyle yaptırabilecek bir güce sahip olmalarına rağmen bunu kullanmamışlardır. Bu partiler kendilerine, farkında olmayaarak, ancak acımasız insanların hiç bir moral engel tanımadan uygulayabileceği misyonlar yüklemişlerdir.

Sosyalizmin, ancak sosyalistlerin çoğunun benimsedikleri metodlarla gerçekleştirilebileceğinin anlaşılması, kuşkusuz pek çok sosyal reformcunun geçmişten aldıkları en önemli derstir. Eski sosyalist partiler, sadece demokratik idealleri frenlemektedir. Ayrıca bu partilerin, üstlendikleri misyonu gerçekleştirmenin gerekli kıldığı acımasızlıkları da yoktur. Ancak ilginçtir ki, gerek Almanya gerekse İtalya'da, faşizmin başarısını hazırlayan şey her iki ülkede de sosyalist partilerin hükümet sorumluluğunu üstlenmeyi red etmeleri olmuştur. Bu partiler daha önce topluma tanıttıkları ve kendilerine kapıyı araladıkları yöntemleri uygulamaktan kaçınmışlar ve toplumun tümünün organizasyonunu başarabileceğine inandıkları bir plan üzerinde çoğunluk desteği sağlamak gibi bir mucizeyi beyhude beklemiş durmuşlardır. Oysa bazıları, planlanmış bir toplumda halkın çoğunluğunun hangi konularda mutabık olacağının önemli olmadığını, önemli olanın,  yeleri sorunların çözümünde aynı yönde hareket eden bir özel grubun ne düşündüğü olduğunu çoktan öğrenmişlerdi bile. Ayrıca, bu insanlar görüşlerini iktidara taşıyabilmek için yeterince g cl  bir grup mevcut değilse, onun nasıl yaratılabileceğini ve kimin onu yaratmada başarılı olabileceğini de daha önce kavramışlardı.

Böyle güçlü, kalabalık ve homojen görüşlü bir grubun toplumun en iyi değil, aksine en kötü insanlarınca yaratıldığını açıklayan üç ana neden vardır.

Bir kere, genellikle, insanların öğrenim ve algılama düzeyleri geliştikçe görüşleri ve zevkleri de farklılaşmakta, belli bir değerler hiyerarşisinde uzlaşmaları giderek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla, düşünce sisteminde aşırı bir benzeşmeye varabilmek için, ilkel içgüdülerin, basit ve yaygın zevklerin geçerli olduğu, düşük moral ve entellektüel standartların belirlediği sosyal katmanlara inmek gerekir. Halkın çoğunluğu düşük moral standartlara sahip olmasa bile, değerleri birbirine çok benzeyen büyük bir kesimin standardının düşük olduğu bir gerçektir. Geçmişte olduğu gibi hala, değerlerdeki benzerlik halkın en kalabalık kesimini birleştiren en düşük düzeyli bir ortak paydadır. O halde, toplumsal hayatı kendi değer sistemlerine göre değiştirecek olan kalabalık grup, halkın orijinallik ve bağımsızlık özelliklerinden en yoksun yığınlarından gelecek ve bu grubun kendine has ideallerini toplumun geri kalan kısmına da kabul ettirebilmek için kullanabileceği tek koz, sahip olacağı sayısal ağırlığı olacaktır. Bu durumda, potansiyel diktatörün yapacağı tek şey kendi akidesine kazandıracığı insan sayısını mümkün olduğunca arttırmaktır.

Şimdi artık ikinci bir aşamaya gelinmiştir. Potansiyel diktatör için, kendine özgü sağlam düşünce sistemi gelişmediği için kulağına düzenli aralıklarla ve şiddetle tekrarlandığında, hazır mamul değerleri aynen almaya amade, uysal ve saf insan yığınlarının desteğini kazanmak, artık sorun olmaktan çıkmıştır. Desteği kazanılacak olan bu grup, fikirleri yeterli netliğe ulaşmadığı için kolaylıkla yeniden ve istenilen doğrultuda şekillendirilecek, heyecan ve tutkuları da zaten yeterince kabartıldığından totaliter partinin saflarına katılarak onu kısa zamanda genişletmeye başlayacaktır.

Başarılı demagogun, taraftarlar ordusunu homojen bir yığın haline dönüştürme çabası ile toplumda negatif ayıklama diyebileceğimiz sürecin üçüncü aşamasına gelinmiştir. Genellikle, insanları pozitif misyon programlarından çok negatif programlar üzerinde, sözgelimi, zenginlere husumet veya düşmana karşı kin yaratarak örgütleme gibi çizgiler üzerinde birleştirebilmek kolaylığı adeta bir insan doğası yasasıdır. “Biz” ile “onlar” arasındaki çelişki, grup dışındakilere karşı ortak bir savaş hedefi, bir grubu belli bir akide çerçevesinde en fazla kaynaştıran temel temadır. Bu, geniş halk yığınlarının sadece politik desteğini değil, kayıtsız şartsız sadakatını isteyen kişiler tarafından daima uygulanan bir yöntem olagelmıştır. “Yabudi” veya “Kulak” gibi harici ve dahili düşman, totaliter liderin en vazgeçilmez temaları olmuştur.

Almanya’da yerini plutokrasiye kaptırınca kadar Yahudi’nin düşman haline gelmesinde ve karşıt kitlesel harekete yol açmasında anti-kapitalist kin, Rusya’da Kulak’ın ayaklanmasındaki kadar rol oynamıştır. Almanya ve Avusturya’da “Yabudi”, büyük halk yığınlarının ticari uğraşlara duyduğu geleneksel nefret yüzünden kapitalizmin temsilcisi olarak görülmüş, onun tasfiyesi halinde saygıdeğer işlerden yoksun bırakılmış insanların bu işlere daha kolay uzanabileceği umudunu uyandırmıştır. Almanya’da anti-semitizm ile anti-kapitalizmin aynı kökten gelmesi orada meydana gelen olayları sağlıklı olarak değerlendirebilmek için son derece önemlidir.

.....

Ancak, kollektivist politikanın milliyetçi politikaya dönüşümü gibi evrensel bir eğilimi sadece kitlesel destek sağlama zorunluluğu ile açıklamak en az onun kadar önemli bir faktörün ihmal edilmesi demektir. Gözlenen odur ki, kollektivizmin, milliyetçilik, ırkçılık veya sınıfçılık gibi özel şekillerin dışında varolabilme şansı yok gibidir. Amaç ve çıkar birliğinin

oluşturduğu toplulukta yoldaşlar arasındaki görünüş ve düşünce benzerliği, insan olarak sahip oldukları benzerlikten daha çarpıcıdır. Ortaklığın diğer üyeleri şahsen tanışmasalar bile birbirleriyle özdeşleşebilmeleri için aynı konular üzerinde aynı şekilde konuşmalı ve düşünmelidirler. Dünya çapında bir kolektivizm düşünülemez, bu sadece iktidardaki elit bir grup için geçerlidir. Çünkü evrensel bir kolektivizmin yaratacağı teknik ve moral sorunlar hiçbir sosyalistin karşılaşmak istemediği sorunlardır. İngiliz proleterleri, sömürüye dayandığı için, İngiliz sermaye gelirinin adil bölüşümünü hangi prensip gereği talep ediyorsa Hindistan halkının da aynı prensip gereği İngiliz sermaye gelirinin eşitlikçi olarak paylaşımına ve kullanım yöntemini belirlemeye hakkı olmak gerekir. Acaba hangi sosyalist, mevcut sermaye kaynaklarının dünya halkları arasında eşit bölümünü samimi olarak düşler? Bildiğimiz kadarıyla, sosyalistlerin hemen hemen hepsi sermayeyi tüm insanlığa değil, millete ait bir kaynak olarak algıladılar. İçlerinden ancak bazıları olsa olsa, milli sınırlar içinde sermaye teçhizatının bir kısmının daha yoksul bölgelere kaydırılmasının savunuculuğunu yaparlar. Sosyalistler, kendi vatandaşlarına karşı görev saydıkları şeyleri yabancılardan esirgemektedirler. Bu yüzden evrensel misyon taleplerini herhangi bir adaletçi prensipten çok, öteki ülke halklarını organize etme konusunda sahip olduklarını iddia ettikleri üstün yeteneklerine dayandırılırsa daha samimi hareket etmiş olurlar.

Kollektivist felsefenin temel çelişkilerinden biri, dayandığı, bireyci düşüncenin geliştirmiş olduğu hümanist değerlerin ancak küçük bir grup içinde yaşanabilirliğidir. Sosyalizm, teorik düzeyde enternasyonalist, ancak gerek Rusya gerekse Almanya'da yaşama geçirildiğinde görüldüğü gibi aşırı derecede nasyonalisttir. Bu yüzden Batı Dünyası'nda halkın büyük çoğunluğunun "*liberal sosyalizm*" olarak düşlediği

rejim tamamıyla teoriktir. Sosyalizmin pratiği ise totaliterdir. Liberalizmin geniş hümanizminin dar kalıplı bir kolektivistliğe sığması mümkün değildir. Ona sığsa sığsa ancak totaliter sistemin dar hacimli partikülarizmi sığar.¹

Eğer “topluluk” veya “devlet” bireyden önce geliyor ve bireysel değerlerden bağımsız daha yüce amaçlara yöneliyorsa, bireylerden, sadece aynı amaçlar için çalışanlar topluluğun üyesi olarak kabul edilebilirler. Bu yaklaşımın doğal sonucu, bireyin sadece grubun bir üyesi olarak saygı görmesidir. Birey, grubun belirlenmiş ortak amaçları için çalıştığı ölçü ve sürede saygı görür, tüm haysiyeti insan olmasından değil, üyeliğinden ileri gelir. Gerçekte, hümanite ve dolayısıyla hangi şekil altında olursa olsun enternasyonalizm kavramları insanın bireyci düşünce sisteminin ürünleridir ve bunlara kolektivist düşüncede kesinlikle yer yoktur.²

Kolektivist topluluk, ancak bireyler arasında amaç birliği mevcut olduğu ölçüde var olacaktır. Bazı faktörler, kolektivistliğin grupçu ve inhisarcı olmaya dönüşme eğilimini güçlendirmektedirler. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri, ferdin, aşağılık duygusunun sonucu olarak kendini bir grupta özdeşleştirme arzusudur. Grubun üyesi olmak, dışarıdakilere oranla üstünlük sağladığı sürece, ferdin bu arzusu tatmin edilmiş olur. Bazen de, insanların grup içinde frenlenmesi gerektiğini bildikleri vahşi içgüdülerinin ancak yabancılara karşı serbestçe yöneltebileceğini görmeleri, grup içinde şahsiyeti eritip yok etmeyi kolaylaştıran bir faktördür. R. Niebuhr'un *Ablâklı İnsan Ablâksız Toplum* adlı tezine pek katılmasak da onda bir gerçek payı olduğu kesindir. Yazarın başka bir yerde de değindiği gibi “modern insanlar arasında kusurlarını ve günahlarını daha büyük gruplara tevdi etmiş olmak yüzünden kendilerini kusursuz ve günahsız saymak gibi bir eğilimin güçlendiği” gözlenmektedir.³ Bir grup adına hare-

ket eden insanlar grup içinde, bireysel olarak davranışlarını frenleyen moral engellerden kurtulmuş gibi görünmektedirler.

Planlamacıların enternasyonalizme karşı takındığı açık husumetin bir nedeni de, toplumun dış dünya ile olan temaslarının planlamaya engel oluşturmasıdır. Planlama üzerine pek çok çalışmayı derlemiş olan bir editörün de sonunda saptadığı gibi, planlamacıların büyük çoğunluğu birer militan nasyonalisttir.⁴

Sosyalist planlamacıların nasyonalist ve emperyalist eğilimleri genellikle bilinenden daha güçlü ve yaygındır. Bu eğilim, küçük devleti hor gören, büyük devlet imajına ise adeta tapınma derecesinde saygı duyan ve planlamayı bu çerçevedeki işlevi yüzünden coşkuyla benimseyen Webb'ler ve ilk Fabianlar'da çok daha belirgindir. Tarihçi Eli Halévy kırk yıl önce tanıdığı Webb'lerden şöyle söz eder:

Onların sosyalizmi aşırı ölçüde anti-liberaldir. Torry'lerden nefret etmek bir yana onlara karşı olağanüstü müşfik, Gladstone liberalizmine karşı ise son derece acımasızdılar. Boer Savaşı başladığında gerek ileri liberaller ve gerekse İşçi Partisini kurmaya başlayanlar, Sidney Webb ve arkadaşı Bernard Shaw hariç özgürlük ve insanlık adına İngiliz emperyalizmine karşı Boerler'le aynı safta çarpışmışlardır. Webb ve Shaw, açık bir biçimde emperyalist idiler. Çünkü küçük ulusların bağımsızlığı, olsa olsa liberal bireyciye bir şey ifade ederdi. Şu anda, Sidney Webb'in, geleceğin, devlet memurlarının hükmettiği ve polisin düzeni koruduğu büyük yönetici milletlere ait olacağını anlatan sesini sanki duyar gibiyim.

Halévy, Bernard Shaw'ın "dünya büyük ve güçlü dev-

letlere aittir, küçük ülkeler sınırları içinde sıkışıp kalmaya ya da yok edilmeye mahkumdur”⁵ dediğinden söz eder.

Bu pasajları almamın nedeni, Nasyonal Sosyalizmin Alman atalarının tasvirine, insanların şaşırmasını önlemektir. Çünkü bu öncüler, kolektivistlerin moral sistemini büyük ölçüde etkileyen, sosyalizmden nasyonalizme götüren “güç” kavramına tapacak kadar hayrandılar. Küçük milletlerin hakları konusunda Marx ve Engels öteki tutarlı kolektivistlerin pek çoğundan daha ilerdeydiler. Ancak, Çek ve Polonyalılar konusunda ileri sürdükleri görüşler temelde, çağdaş Nasyonal Sosyalistlerinkinden pek farklı değildi.⁶

.....

XIX. Yüzyılın bireyci sosyal felsefecileri Lord Acton veya Jacob Burckhardt'tan Bertrand Russell gibi çağdaş liberal gelenek mirasından gelen filozoflara kadar, “güç” kavramı en büyük kötü olarak algılanırken, gerçek kolektivistlerin gözünde o başlı başına bir hedef olma özelliğini sürdürmüştür. Russell'ın gayet yerinde belirttiği gibi sosyal hayatı üniter bir plana göre örgütlenme arzusu, geniş ölçüde “güç” arzusundan kaynaklanır.⁷ Dahası, amaçlarına ulaşmak için kolektivistler bu gücü yaratmak zorundadırlar. İnsanlar üzerinde, başka insanlarca kullanılacak olan bu güç, dünyanın henüz tanıyamadığı ölçüde büyüyecek ve kolektivist başarının büyüklüğünü de belirleyecektir.

Burada, liberal sosyalistlerin de yanıldıklarını belirtmeliyiz. Çünkü onlar, bireyci bir sistemde, bireylerin elinden güçlerinin alınıp topluma devredilmesi durumunda, onu zayıflatabileceklerini sanmışlardı. Böyle düşünenlerin ihmal ettiği şey, tek bir planın hizmetinde toplanmasını istedikleri gücün, başkasına transfer edilmek bir yana tahminlerin ötesinde büyümesi tehlikesidir. “Güç”ün, daha önce onu bağımsız

olarak kullanmış olan pek çok kişinin elinden alınıp tek bir varlığın elinde toplanmasıyla şiddeti inanılmaz derecede büyür ve adeta yeni bir nitelik kazanır. Ara sıra iddia edildiği gibi, Merkezi Planlama Teşkilatının kullandığı gücün, “*özel firmaların yönetim kurulunun kollektif olarak kullandığı güçten daha büyük olamayacağı*”⁸ görüşü de tamamen yanlıştır. Çünkü, rekabetçi bir toplumda, hiç kimse, sosyalist planlama kurulunun sahip olduğu fonksiyonel gücün küçük bir parçasını dahi kullanamaz. Bu kurulun gücünün, kapitalist ülkelerdeki kapitalistlerin güçlerinin toplamına eşit olacağı görüşü, onların aynı doğrultuda birleşerek karar almalarının söz konusu olmaması nedeniyle kelime oyunundan başka bir şey değildir.⁹ Değişik insanların aynı doğrultuda hareket ettikleri ve karar aldıkları düzen, rekabet düzeninden farklıdır. Bu olsa olsa planlı bir ekonomi düzeni olabilir. “*Güç*”ün bölünerek dağıtılması ve yaygınlaştırılması, zorunlu olarak mutlak miktarının azaltılması demektir. Bu bakımdan, rekabetçi sistem, insanların insanlar üzerinde uyguladıkları “*güç*”ün kişilere dağıtılarak asgariye indirilmesi için düşünülebilecek tek sistemdir.

Ekonomik ve politik güçlerin birbirinden ayrılmaları, bireysel özgürlüğün temel garantisini teşkil etmekte ve bu özelliğiyle de kollektivist düşünürlerin husumetini çekmektedir. Şimdilerde sıkça dile getirilen “*ekonomik iktidarın politik iktidarla ikamesi*” talebi aslında, kendisinden kaçılmayan bir gücün, doğası gereği sınırlı olan bir gücü ikamesi talebinden başka bir şey değildir. Ekonomik güç dediğimiz şey, bir baskı aracı olarak kullanılsa bile, çok sayıda özel ellere dağıldığından hiç bir zaman inhisarcı ve komple olamadığı gibi, herhangi bir insana tüm ömrü boyunca da uygulanamaz. Bu güç; ne zaman bir politik güç olarak merkezileşirse o zaman esaretten farksız bir bağımlılık yaratır.

Her kollektivist sistemin iki temel unsuru olan, grubun ortaklaşa kabul ettiği bir amaçlar sistemi ile, bu amaçları gerçekleştirebilmek için gruba maksimum güç kazandırılması, bazıları bizimkiyle çakışan bazıları da çatışan bir ahlâk sistemi yaratırlar. Ancak bu ahlâk sistemi bizimkinden öyle bir noktada ayrılır ki, ona ahlâk sistemi demek bile zorlaşır. Kollektivist sistem, bireysel vicdanı, kendi kurallarını uygulayabilmesi için serbest bırakmadığı gibi, bireyin her şartta uyaacağı, gözeteceği genel kurallardan yani ilkelerden de habersizdir. Bu yüzden kollektivist ahlâk, bizim ahlâk anlayışımızdan, ilkesizlik zeminine kayacak kadar ayrılır.

İlkeler arasındaki farklılık, daha önce "*Kanun Hakimiyeti*" konusunda değindiğimiz gibi hemen hemen aynıdır. Biçimsel kanun gibi bireyci etik kuralları da pek çok konuda ne kadar muğlak görünürse görünsünler, genel ve mutlaklardır. Çünkü bu kurallar, özel bir durumda nihai amacın iyi veya kötü olmasına bakılmaksızın, genel eylem tipini tanımlar ve yasaklarlar. Sözgelimi, rüşvet ve suistimal, işkence veya bir sırta ihanet gibi eylemler, özel bir durumda olumsuz sonuçlar yaratmasalar bile kötü eylem türleri olarak kabul edilir ve kınanırlar. Bu tür eylemlerin yüce bir amaç için gerçekleştirilmesi de kötü olarak nitelendirilmelerini engellemez. Değişik sonuçları olsa da günah günahdır. Amacın aracı meşrulaştırması ilkesi bireyci etikte tüm ahlâk sisteminin inkarı anlamına gelirken, kollektivist etikte yüce bir kural haline gelir. "*Bütünün iyiliği*"ne hizmet edecekse, tutarlı bir kollektivist herşeyi yapmaya hazırdır. Çünkü "*bütünün iyiliği*" onun için ne yapılması gerektiğini gösteren tek kriterdir. Kollektivist etiğin temel formülü, özel bir eylemin düşlenen toplumsal amaca uygunluğudur. Değişik ülkeler arasındaki ilişkiler konusunda geçerli olan *raison d'état* (rasyonalite), kollektivist bir ülkede farklı bireyler için de geçerlidir. Kollektivist toplumda vatan-

daş, toplumun amaç olarak benimsediği ve üstlerinin yapılmasını emrettiği her eylemi yapmaya hazır olmak zorunda bırakılmıştır. Vatandaş vicdanının söz konusu eylemi yasaklaması ise önemli değildir.

.....

Ancak, kollektivist etikde, mutlak biçimsel kuralların yokluğu, toplumun bireylere bazı yararlı alışkanlıkları kazandırmayı teşvik etmek, yararsızlarını ise caydırmak eğilimini ortadan kaldırmaz. Hatta, kollektivist toplumun, bireylere yeni alışkanlıklar kazandırma arzusu, bireyci bir toplumdakin-den daha büyüktür. Kollektivist bir cemiyetin yararlı bir üyesi olabilmek için bireyde, sürekli egzersizle güçlendirilmesi istenen bazı kalitelere önem verilir. Bu kaliteleri yararlı alışkanlıklar olarak nitelendirmemize karşın ahlâkî erdemler olarak kabulde zorlanırsınız. Bunun nedeni, bireyin bu kuralları kesin emirlerden üstün tutarak toplumun belirlenen bir amacının gerçekleştirilmesine engel teşkil etmesine izin verilmemesidir. Bu kurallar, yalnızca, doğrudan doğruya verilmiş emirlerin veya özgül düzenlemelerin bırakmış olabileceği boşlukları doldurmak için kullanılabilirler, fakat otoritenin iradesi ile bir çatışmayı asla haklılaştıramazlar.

Kollektivist bir toplumda saygınlığı olan erdemlerle, kabul edilebilirliği kalmamış erdemler arasındaki farkı anlayabilmek için Alman halkı (tipik Prusyalı) ile İngiliz halkının değer sistemlerini karşılaştırmak yeterlidir. Bugün, genel olarak, Almanların, yüklendikleri bir işi sonuçlandırırken ne kadar disiplinli, kararlı ve enerjik oldukları, görev sorumluluğu taşıdıkları, otöriteye ne kadar saygılı oldukları, hatta fiziksel tehlikelere karşı bile ne kadar özverili olduklarını hemen herkes bilir. Bütün bu kaliteler Alman insanını belirlenmiş bir görevin icrasında etkin bir enstrümana dönüştürmüştür. Tarihte bir zamanlar Prusya Devleti'nin yaptığı gibi şimdi de Prusya

damgalı Reich (Devlet), onları bu amaçla özel olarak eğitmektedir. Fakat tipik Alman'ın bireyci hoşgörü, başkalarının görüşlerine saygı duyma, bağımsız düşünce alışkanlığı, üstlerine karşı kendi kişisel görüşlerini savunmak gibi erdemlerden yoksun olduğu da bilinir. Önemsiz gibi görünen, fakat özgür bir toplumda insanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için son derece önemli vasıflar Alman insanına yabancıdır. Nezaket, espri duygusu, kişisel tevazu, komşusunun özel yaşamına saygı ve iyi niyetine güven gibi kaliteler, bu konuda verilebilecek örneklerdir.

Bu bireyci erdemler, aynı zamanda son derece önemli sosyal erdemler olup, sosyal ilişkileri yumuşatarak tepeden gelen otoriter kontrol gereğini azaltır, hatta zorlaştırırlar. Bu erdemler bireyci ve ticarî toplum türünün geçerli olduğu yer ve zamanlarda serpilir, kollektivist ve askerî toplum tiplerinde ise yok olurlar. Bu farklılık, gerek Almanya'nın değişik bölgelerindeki, gerekse öteki Batı ülkeleri ile Almanya arasındaki yönetim sistemlerindeki farklılıklara etki eden değişik iki zihniyetin damgasını taşımaktadır. Hiç olmazsa yakın zamana kadar, Almanya'nın uzun süre, ticaret olayının medenileştiren güçlerinin etkisi altında kalan bölgeleri ile kuzeydeki ve güneydeki ticarileşmiş Hanse kentlerinde yaygın olan moral kurallar, bugün Almanya'da egemen hale gelmiş yöredekilerden çok batı halkının ahlâk anlayışına yakındı.

Ancak, bizim moral değerlerimizin çoğunun reddi olarak kabul ettiğimiz bir sisteme körü körüne kayıtsız şartsız destek vermelerine rağmen, totaliter halk yığınlarının moral coşkudan mahrum kaldığını düşünmek de haksızlık olur. Aksine, nasyonal sosyalizm veya komünizmin arkasındaki topluluğun duyduğu moral coşku ve heyecan, tarihteki büyük dinsel hareketlerdeki coşkuyla karşılaştırılabilir düzeydedir. Birey toplum veya millet gibi daha yüksek varlıkların emrinde

sadece bir araç olarak algılanırsa, totaliter rejimlerin bizi dehşete düşüren özelliklerinin zorunlu özellikler olduğunu kabul etmek gerekir. Kollektif açıdan hoşgörüsüzlük veya muhalifin vahşi bir şekilde ortadan kaldırılması, bireyin özel hayatına ve mutluluğuna kayıtsızlık, bu temel mantığın kaçınılmaz sonucudur. Kollektivist dinlerseniz, size, bu sistemin toplumun amaçlarının tümüyle gerçekleşmesine engel teşkil eden kişisel çıkarlara izin veren bir sistemden daha üstün olduğundan söz edecektir. Alman filozofları da, kişisel mutluluk için mücadeleyi ahlâka aykırı, empoze edilen bir görevin yerine getirilmesini ise övgüye layık bulurken gerçekten samimiydiler. Farklı geleneklere göre yetişmiş bir insan için anlaşılması ne kadar güç bir şey.

Kitlesel histeri gündeme geldiğinde, artık, toplumda ahlâk kurallarına yer yoktur. Bunu biz savaşlarda sınırlı ölçüde tecrübe ederiz. Fakat, bu ülkede, savaş ve en büyük tehlike bile totalitarizme çok sınırlı bir yaklaşma ortaya çıkarmıştır. Totalitarizm, bütün diğer değerlerin bir tek amaca feda edilmesini gerektirir. Öyle ki, bazı özel amaçlar toplumun tümüne hakim olduğunda, zalimlik görev haline gelebilir. Bazı vahşi eylemler insanî duygularımızda isyana yol açsalar bile, bir politika aracı olarak kullanıldığında, kurbanlar hariç hemen hemen herkes tarafından tasvip görebilmektedir. Tutsakların kurşuna dizilmesi, hasta ve yaşlıların katledilmesi, kadınların üreme amacıyla askere alınmaları, yüzbinlerce kişinin yerlerinden sökülerek sürgüne gönderilmeleri gibi acı eylemler savaş dönemlerinde yaşanan kitlesel histerinin onayladığı eylemler olarak bilinir. Oysa, kolektivistin gözünde bu tür eylemler, toplumun ortak amacını gerçekleştirebilmeye yönelik bir politikaya hizmet edebildiği ölçüde, olağan sayılması gereken eylemlerdir. Çünkü ortak amaç, bireysel hak ve değerlere müdahalede hiç bir sınır tanımayabilir.

Totaliter bir devletin vatandaş kitlelerini, vahşi eylemleri onaylar hale getiren, bize iğrenç görünen, bir ideale kayıtsız-şartsız teslimiyettir. Fakat totaliter devletin politikasını belirleyenler için aynı şey geçerli değildir. Totaliter bir devletin işlerinin yürütülmesinde bireyin çirkin işleri mazur görmesi yetmez, ondan aynı zamanda kendisi için saptanmış hedeflere ulaşma yolunda, o zamana kadar tanıdığı bütün ahlâk kurallarını ihlal etmeye hazır olması da istenir. Hedefleri tek başına yüce önder belirlediğinden onun kullandığı araçların da şahsî kanaatlerinden arındırılmaları gerekir. Bu araçların, önderin kişiliğine kayıtsız şartsız teslimiyeti şarttır. Dahası, onlardan hiçbir konuda şahsî prensiplerinin olmaması ve önderin kendisinden istediği herşeyi yapmaya muktedir olmaları istenir. Onların kendi başlarına gerçekleştirebilecekleri bireysel hiçbir idealleri olmamalı, iyi veya kötü hakkında değerlendirme yetkisi tamamen öndere bırakılmalıdır. İktidar konumunda, bir zamanlar Avrupa halklarına rehberlik etmiş moral inançlara sahip insanları cezbedecek çok az şey vardır. Tek zevk, kendine itaat edilmenin veya iyi işleyen muazzam bir makinanın parçası olmanın veya iktidara sahip olmanın zevki olabilir.

Bizim ölçülerimize göre iyi diyebileceğimiz insanları totaliter devlet çarkının önderliğine özendiren nedenlerin yanında, kaba ve vicdansız insanları teşvik eden özel fırsatlar vardır. Yüce amaçlara varmak için yapılması zorunlu fena işlerin de kendine has uzmanlığı olmalıdır. Hala geleneksel ahlâk kurallarının etkisinde olan insanların rağbet etmediği bu işler geleneksel değerlerden bağını koparmış kişilere kalacaktır. İşte bu işleri yapmaya yatkın ve hazır olabileme özellikleri, yükselmenin ve iktidarın kapısını aralamaktadır. Ne Gestapo, ne Propaganda Bakanlığı, ne de SA ve SS (veya İtalyan ve Rus benzerleri) insani duygulara sahip insanlara uygun

yerlerdir. Ne var ki totaliter bir ülkede bu gibi yerler en yüksek makamlara götüren yerlerdir. Seçkin bir Amerikalı iktisatçının kollektivist bir ülkede otoriter makamların yapabileceği işleri kısaca saydıktan sonra vardığı sonuç ilginçtir:

*Bu işleri isteseler de istemeseler de yapmak zorundadırlar. İktidardaki insanların iktidar erkinden ve uygulamasından boşlanmaması olasılığı son derece yumuşak kalpli bir insanın bir esir kampında kırbaç kullanmayı gerektiren bir işi seçme arzusuna sahip olma olasılığı kadardır.*¹⁰

Konu burada anlattığımızdan daha geniş boyutludur. Liderlerin seçimi sorunu, toplumda geçerli olabilecek düşünce sistemi ile birlikte ferdin toplumda bulunduğu doktrinin gereklerini yapmaya hazır olma derecesiyle de ilgilidir. Bu konu bizi totalitarizmin karakteristik moral özelliklerinden biri olan gerçekçilik konusundaki aldatıcı tutumunu incelemeye sevkeder. Konu ayrı bir bölümde incelenmeyi hakedecek büyüklüktedir.

NOTLAR

1. Bu konuda yararlı bir tartışma için F. Borkenau'nun *Sosyalizm, Nasyonal mi Entarnasyonal mi?* adlı eseri yararlı olabilir.

2. Nietzsche'nin Zarathustra'yı konuşurma şekli tamamen kollektivist ruh modeline uygundur.

"Şimdiye kadar bin gaye vardı, çünkü bin insan vardı. Fakat bin insanın boynunun prangası hala mevcut değil, hala bir gaye yok."

"Fakat, kardeşlerim, yalvarırım, söyleyin bana; insanlığın ortak bir gayesi yok ise insanlığın kendisi yok değil midir?"

3. E. H. Carr tarafından Dr. Niebuhr'un bir makalesinden yayılan alıntı. *The Twenty Years Crisis*, 1941, s. 203.

4. Findlay Mackenzie (ed.), *Planned Society, Yesterday, Today, Tomorrow: A Symposium*, 1937, s. XX.

5. E. Halevy, *L'Ere des Tyrannies*, Paris, 1938, s. 217 ve *History of the English People*, Epilogue, vol. I., s. 105-6

6. Bk. K. Marx, *Revolution and Counter-revolution* ve *Engel's Letter to Marx*, May 23. 1851

7. Bertrand Russell, *The Scientific Outlook*, 1931, s.211.

8. B. E. Lippincott, O. Lange ve F. M. Taylor'un *On the Economic Theory of Socialism* (Minneapolis, 1938) adlı eserine yazdığı giriş. s. 5).

9. Güç kelimesinin, insanlarla ilgili olarak kullanılması dışında, gayri şahsi (veya daha ziyade, antropomorfik (insan biçimci) anlamda, herhangi bir belirleyici neden içinde kullanılmakta olması bizi yanıltmamalıdır. Şüphesiz, her oluşun bir nedeni var olacaktır ve bu anlamda bir oluşla var olan güç aynı şey olmak durumundadır. Fakat bu, insanlar tarafından bilinçli olarak kullanılan güç için doğru değildir.

10. F. H. Knight, *The Journal of Political Economy*, Aralık 1938, s. 869.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

HAKİKATİN SONU

*Ne kadar ilginçtir ki sanayinin
kamulaştırılması, aynı hızla, düşüncenin
de kamulaştırulmasını gerektirmiştir.*

E. H. Carr

İnsanları Plan'a yön veren tek bir hedefler sistemine hizmet ettirmenin en etkin yolu onları bu hedeflere inandırmaktır. Totaliter bir sistemi etkin bir şekilde işletebilmek için herkesin aynı amaçlar uğruna zorla çalıştırılması şart değildir, yeter ki halk bu amaçları kendi özel amaçları gibi benimsesin. Her ne kadar, halka seçilerek empoze edilseler de, bu inançların halkın inançları haline yani genel kabul görmüş bir akide haline gelmesi, sonuçta da insanların plancıların kendilerinden istediği şekilde yaşamasının sağlanması gerekir. Totaliter ülkelerde baskı duygusu liberal ülke halklarının sandığından daha az şiddetliyse, bunun nedeni totaliter hükümetlerin halkını istediği şekilde düşünmeye sevk etmede büyük oranda başarılı olmasındandır.

Bu başarının sırrı aslında değişik propaganda yöntemleridir. Propaganda teknikleri, fazla söz ettirmeyi gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir. Ancak şunu belirtmede yarar vardır: Ne propagandanın kendisi ne de kullandığı teknikler totalitarizme özgüdür. Ne var ki bu rejimde tüm propaganda aletleri kafalarda aynı imajları yaratabilmek için tek elden

koordine edilirler. Böylece propagandanın etkisi sadece gücü açısından değil nitelik açısından da liberal bir düzendeki birbirinden bağımsız ve rakip propaganda ajanslarınınkinden ayrılır. Tüm günlük propaganda kaynakları fiilen tek bir merkezden kontrol edildiğinde, artık halkı şu veya bu şekilde ikna etmek sorun olmaktan çıkmaktadır. Başarılı bir propagandist, öteki enformasyon kaynaklarından uzaklaştırdığında, ne denli zeki ve bağımsız düşünce yeteneğine sahip olursa olsun, bir halkı istediği yönde düşünmeye sevkedebilir.

Totaliter devletlerde propagandanın, halkın düşünce sistemini etkileme gücünün dışında, kullandığı teknikten değil, seçtiği konulardan kaynaklanan özel moral etkisinden de söz edilebilir. Halkı, sosyal hayatı yönlendirmesi istenen tüm moral değerlerle endoktrine etmeye tahsis edildiğinde, propaganda, kollektivist moralin özgün çizgilerinin ifade biçimi haline gelir. Temel amaç halka kendine has bir moral kod benimsetmekse, bu kodun iyi mi yoksa kötü mü olduğuna nasıl karar vereceğiz? Daha önce de gördüğümüz gibi, yönlendirilen bir ekonominin araçlarıyla eşitliği gerçekleştirmeye çabalamak, bir yandan devlet zoruyla yaratılmış zoraki eşitsizliğe yani hiyerarşik bir düzende her ferдин statüsünün zoraki olarak belirlenmesine yol açarken bir yandan da bizim moral sistemimizin insancıl unsurlarının büyük kısmı ile birlikte, zayıf olsun, güçlü olsun, genel olarak insan hayatına olan saygının yok olmasına yol açmaktadır. Halkın çoğuna ne kadar itici gelirse gelsin ve moral sistemimizde ne kadar büyük değişiklikler yaratırsa yaratsın, yeni sistem, mutlaka tümüyle gayri ahlâkî sayılmayabilir de. Söz gelimi, bu sistemin bazı özellikleri katı muhafazakâr ahlâkçılara, liberal bir toplumun daha yumuşak standartlarına oranla daha olumlu gelebilir.

Değineceğim totaliter propagandanın moral sonuçları daha derin niteliklidir. Çünkü onlar, gerçeğe olan saygının dı-

şında tüm ahlâk sistemini temelden tahrip etmektedir. Misyonunun doğası gereği, totaliter propagandanın, toplumda geçerli görüşlerin etkisi altında oluşan bireysel ahlâkî değerler ve düşüncelerle ilgisi yoktur. Propagandanın ilk misyonu, insan aklını geleneksel düşünce sisteminin dışında başka yerlere çekmektir. Resmi değerleri topluma benimsetebilmek için önce onları haklı göstermek, toplumun geleneksel değerlerine ters düşmediğini anlatmak, araç ile amaç ilişkisi açısından aklamak gerekir. Halk, sadece nihai amaçlarla değil, o amaçlara ulaşabilmek için gerekli önlemlere ilişkin görüşlerle de mutabık kılınmalıdır.

.....

Daha önce gördüğümüz gibi bir ekonomik planda zımnen yer alan komple bir etik kod ve şumullü değerler sistemi üzerinde toplumun mutabakatının yaratılması şarttır. Özgür bir toplumda söz konusu olmayan böyle bir uzlaşma zorunluluğu, plancının, planlama işine girmeden önce farkında bile olmadığı bir şeydir. Onun için, işler ilerledikçe ortaya çıkabilecek çelişkilerle ilgili tercih kararları almaları yeterlidir. Kararlarına yön verecek olan değerler kodu, karar almadan önce mevcut olmadığından, zamanla, özel kararlarla yaratılmalıdır.

Planlama otoritesi, işinin gereği olarak doğru bulduğu kararları halka da doğru göstermek zorunluluğunu duyar. Bir kararın sorumluları, zarar verme durumlarında aklanabilmek için bazı temel yol gösterici prensiplere sığınmak zorundadır. Halkın sadece pasif itaatinden çok onun alınan tedbirleri aktif olarak desteklemesi isteniyorsa, bu prensiplerin daha önceden ilan edilmesi gerekir. Plancı, hoşnutluk veya hoşnutsuzluklarını rasyonalize edebilmek ve kendi düşüncelerini halkın mümkün olduğu kadar büyük kısmını fethedebilecek formlara dökülebilmek için kendisini, olaylar arasında zorunlu

ilişkileri yansıtığını iddia ettiği teoriler yaratma mecburiyetinde hissedecektir. Totaliter liderin, kendi eylemini halklı çıkarabilmek için gerek duyduğu “mitos” yaratma işinin daha önce bilinçli olarak düşünülmüş nedenlerden kaynaklanması da Şart değildir. O, kendi dışında hazır olarak bulduğu düzenden, içgüdülerinin etkisiyle hoşnutsuz olabilir! Kendisini tatmin edecek bir işe yerleşme fırsatını engelleyecek kadar başarılı bulduğu bir Yahudi'den nefret etmiş olabilir, veyahut gençliğinde okuduğu romanlardan birinde rastladığı sarışın aristokratik bir tipe hayran olmuş olabilir. Değerleri böyle oluşmuş bir totaliter lider, halka verdiği zararları rasyonel olarak mazur gösteren teorileri kucaklamakta gecikmeyecektir. Böylece sözde bilimsel teori, resmi akidenin bir parçası haline gelecek, şu veya bu ölçüde herkesin eylemini yönlendirecektir. Endüstri uygarlığı karşısındaki derin hoşnutsuzluk veya kır hayatı için duyulan, kırsal halkı asker olarak düşleyen karışık bir  zlem bir başka mitin temelini oluşturabilir: *Blut und Boden* (kan ve toprak) bir kere toplumu yönlendiren idealler haline geldi mi, artık sorgulanmamalıdır.

Halkın gayretini kazanmayı ve yönlendirmeyi sağlayan bir araç olarak resmi doktrin yaratma ihtiyaı, totaliter sistemin çeşitli teorisyenlerince savunulmuştur. Plato'nun “soylu yalancıları”, Sorel'in “efsaneleri”, Nazilerin “ırkçı doktrini” ile Mussoli'nin “korporasyon”cu devlet teorisi, hep aynı amaca hizmet ederler. Bunların tümü, daha sonra peşin yargılı bir düşünce sistemini haklı çıkarmak için geliştirilecek bilimsel teorilerin esasını oluşturan özel yorumlara dayanırlar.

.....

Halka, bundan böyle onun hürmet ve hizmet etmesi beklenen değerleri kabul ettirmenin en etkili yolu, onu, bunların, onun bir zamanlar sahip olduğu, fakat yeterince anlayıp ta-

niyamadığı değerlerden farklı olmadığına inandırmaktadır. Başka bir anlatımla, halkın eski tanrılara olan bağımlılığını yeni tanrılara yöneltmenin yolu, bu sonuncuların, içgüdülerinin ona daha önceleri fısıldamasına karşın yeterli nitelikte gösteremediği tanrılardan farklı olmadığını göstermektir. Bu amaçla kullanılacak en etkin teknik, eski kelimeleri kullanmak, ancak anlamlarını değiştirmektir. Totaliter rejimlerin, ideallerini ifade eden kelimelerin anlamlarını değiştirerek mevcut dili bozma eğilimlerinin önemini, olayları ancak yüzeysel olarak görebilen insanlar kavrayamazlar. Bu, yaratılan yeni entelektüel bulanıklığın karakteristik özelliğidir.

Bu konuda en acı çekmiş kavram “özgürlük”tür. Bu kavram totaliter devletlerde de başka yerlerde olduğu gibi rahatlıkla kullanılmaktadır. Bizim anladığımızdan çok farklı bir şekle sokulmuş ve halka sürekli olarak vaadedilen özgürlük adına tahrip edilmiştir. Bu, bizce, *“Eskilere Yeni Özgürlükler”*¹ vaadeden kimselere karşı uyanık olmak için bir ikaz teşkil etmelidir. Hatta aramızda *“toplum için kolektif özgürlük”* vaadeden *“özgürlük plancıları”* vardır. Bu yeni özgürlük anlayışının sözcüleri *“planlanmış özgürlüğün zuhuru daba önceki özgürlük şekillerinin yok edilmesi zorunluluğunu getirmez”* ifadeleriyle bizi teskin etmeyi gerekli bulurlar. Yukarıdaki sözün sahibi olan ve bu yeni özgürlük anlayışını savunanlar arasında bulunan Dr. Karl Mannheim en azından *“geçmiş çağların anlayışına göre şekillenmiş olan özgürlük kavramı, sorunun doğru olarak anlaşılmasına engel oluşturmuştur.”*² diyerek bizi bu yaklaşıma karşı uyanıklığa teşvik etmektedir. Böyle bir özgürlük anlayışı, en az totaliter politikacıların telaffuz ettikleri özgürlük kadar yanıltıcıdır. Bize sundukları *“kolektif özgürlük”*, toplum üyelerinin özgürlüğü değil, toplumu istediği gibi değiştirebilmesi için planlamacılar tarafından tanınmış bir özgürlüktür.³ Sonunda iktidar ile özgürlük-

ğün karıştırıldığı bir noktaya gelinmiştir.

Kavramın anlamının bozulma süreci Alman filozoflarınca başlatılmışsa da, sosyalist teorisyenlerin bu konudaki katkıları daha az değildir. Özgürlük kavramı, totaliter propaganda aracı olarak kullanılmak amacıyla anlamı tamamen zıttına dönüştürülmüş tek kavram değildir. Aynı şeyin adalet, hak ve eşitlik gibi kavramların da başına geldiğini daha önce görmüştük. Bu liste, genel kullanıma sahip tüm moral ve siyasal terimleri içine alacak kadar genişletilebilir.

Eğer bir kimse bu süreci şahsen yaşamamışsa, kelimelerin anlamlarındaki değişmelerin, ne boyutunu, ne sebep olduğu kavram kargaşasını, ne de rasyonel tartışmaları ne kadar engellediğini takdir edebilir. Bunu anlayabilmek için, iki kardeşten birinin yeni bir düşünce ve inanç sistemini benimsemesi durumunda, kullandığı dilin, kardeşiyle gerçek iletişimi sağlamada ne kadar zorluk çıkaracağını görmek yeterlidir. Politik idealleri tarif eden kelimelerin anlamlarını değiştirme olgusunun yarattığı bulanıklık, tek bir olay değil, bir süreç sonucu ortaya çıktığı için yaratılan kavram kargaşası daha da büyümektedir. Bu süreç devam ettikçe, millî dil giderek yoksullaşmakta, kelimeler zıddının ne olduğunu gösterebilme yeteneğini kaybetmekte, açık anlamlarını yitirmekte, içleri boşalmış midye kabuklarına dönmekte, sadece duygu ve heyecan boyutları işe yarayan bir işleve indirgenmektedir.

.....

Kuşkusuz, halkın büyük çoğunluğunu bağımsız düşünceden mahrum etmek güç bir iştir. Ancak eleştirmeye eğilimli bir azınlık mutlaka susturulmalıdır. Zorun, bütün sosyal faaliyetlerin kendisine göre yönlendirileceği ahlâkî kodların kabûlünün sağlanması işiyle sınırlandırılmayacağından daha

önce söz etmiştik. Toplumunu yönlendirecek plana ait açıkça ifade edilebilen bir etik kod söz konusu olmadığından, dolayısıyla, yönlendirici değer yargıları planda ancak zımnen yer aldığından, ayrıntıları içinde planın kendisi ve hükümetin girişimleri her türlü kritikten muaf, mukaddes işler olarak alınmalıdır. Halkın kollektif gayreti tereddütsüz desteklemesi için onun, sadece hedeflenen amaçlara değil, bu amaçlar için kullanılacak araçların da doğru olduklarına inandırılması gerekmektedir. Kamu kesiminin eleştirisi veya etkinliği konusundaki şüphe ifadeleri halkın desteğini zayıflatacağı gerekçesiyle yasaklanacaktır. Webbs raporu, her Rus işletmesi için şu ilkenin geçerli olduğundan söz etmişti: *"İşler gelişme yolundayken, planın başarılı olamayacağı ile ilgili en ufak bir kuşku, çalışan kadronun çalışma şevk ve arzusunu zayıflatıcı olumsuz etkileri yüzünden ihanet olarak kabul edilecektir."*⁴ Eğer ifade edilecek kuşku ve korku, tek bir işletmenin değil, tüm planın başarı durumuyla ilgiliyse bu durum sabotaj olarak kabul edilecektir.

Bu yüzden, olgular ve teoriler de, değerler hakkındaki görüşlerden daha az olmamak üzere, bir resmi doktrinin nesnesi olmalıdır. Bilgiyi yayma aygıtının tamamı, okullar, basın organları, radyo ve sinema, doğru veya yanlış olsa da mutlaka, otoritenin aldığı kararların doğruluğuna olan inancı kuvvetlendirmeye yöneltmeli, herhangi bir şüphe veya tereddüde yol açacak bilgi ise gizlenmelidir. Halkın sisteme sadakati üzerindeki muhtemel etkisi, bir bilginin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verirken kullanılabilir tek kriter olmalıdır. Totaliter bir ülkede her alanda yaşanan hayat, savaş hali yaşayan bir ülkeninkinden farksızdır. Hükümetin yeteneği konusunda şüpheye düşürecek veya memnuniyetsizlik yaratmaya müsait her şey halktan uzak tutulmalıdır. Dünyanın başka bölgelerindeki şartlarla ülke lehine olmayan karşılaştı-

malar yapan, fiilen girilmiş yola muhtemel alternatifler gösteren, hükümetin vaatlerini tutmadığını veya ülkenin gelişmesini sağlayacak tedbirleri almadığını ima eden bütün haber ve yorumlar yok edilmelidir. Sonuçta, haberlerin sistematik olarak kontrol edilmediği veya aynı kalıba dökülmeden yayınlandığı hiç bir alan kalmamalıdır.

Bu durum, politik herhangi bir boyutu olmayan, en soyut bilimsel alanlarda bile geçerli olabilmektedir. Öte yandan, politik görüşleri etkileme kabiliyeti yüksek tarih, hukuk, ekonomi gibi beşeri konularla uğraşan disiplinlerde, resmi görüşlerin doğrulanması adeta tek amaç haline getirilmektedir. Totaliter ülkelerde bu disiplinler, halkın zihnini yönlendirmek için yöneticilerin kullandıkları resmi mitleri üreten verimli fabrikalar haline dönüşmüşlerdir. Bu alanlarda politik amaç taşımayan gerçeklerin araştırılmasına artık izin verilmez. Hangi doktrinlerin öğretileceğine veya yayınlanacağına otoriteler karar verirler.

Düşünce üzerindeki totaliter kontrol, ilk bakışta siyasi hiçbir önemi yok gibi görünen konulara da uzanır. Bazı doktrinlerin neden resmi olarak benimsenmesi ve teşvik edilmesi gerektiğini anlamak zor olsa da, çeşitli totaliter sistemlerde hoşlanılan ve hoşlanılmayan konuların birbirine benzemeleri ilginçtir. Soyut düşünce biçimlerine karşı ortak bir hoşnutsuzluk özellikle dikkat çekicidir. Maalesef, böyle bir hoşnutsuzluk kollektivist bilim adamları camiasında da görülmektedir. Rölative teorisinin Hristiyan ve Nordik fiziğe Yahudi saldırısı olarak veya diyalektik materyalizm ve Marksist dogmayla çatışmalı bir teori olarak takdimi farklı şeyler değildir. Aynı şekilde, matematiksel istatistik teoremlerinden bazılarına ve genel olarak matematiğe, tarih boyunca burjuvazinin emrinde oynadığı rol gerekçesiyle saldırılabilmekte ve halka hizmet etme garantisi taşımadığı için tümüyle mahkum edilebilmek-

tedir. Özellikle saf matematik, hırpalama ve yıpratma kampanyasından yeterince nasibini almış, hatta sürekliliğin niteliği üzerindeki görüşlere “burjuva tabribatı” olarak saldırılabilmektedir. Webb’lerin belirttiğine göre, *Marksist-Leninist Doğal Bilimler Dergisi*’nde aşağıdaki sloganlara rastlanabilmektedir. “Matematikte Parti’nin sesiyiz”, “Cerrahide Marksist-Leninist Teorinin temsilcisiyiz.” Durum Almanya’da da hemen hemen aynıydı. *Nasyonal Sosyalist Matematikçiler Birliği Dergisi*, matematikte Parti’nin yan kuruluşu haline gelmişti. Nobel ödüllü, en tanınmış Alman fizikçilerden Lernard, hayat boyu bilimsel çalışmalarını *Dört Ciltte Alman Fiziği* adıyla toplamıştır.

Herhangi bir insan faaliyeti kendi amacının dışına taşmıyorsa totalitarizm tarafından mahkum edilmiştir. Bilim adına bilim, sanat adına sanat, Nazilere, Sosyalist entellektüellere ve komünistlere çok nahoş gelmiştir. Onlara göre her eylem, ancak bilinçli bir sosyal amacın ürünüyse haklı görülebilirdi. Kendiliğinden gelişen, yönlendirilmemiş bir eylem, planın öngörmediği olaylara yol açabileceğinden yasaklanmalıydı. Böyle bir eylem Planlamacının filozofisinde öngörülmemiş, henüz rüyası tamamlanmamış yeni şeyleri gündeme getirebilme riskini taşır. Bu prensip çeşitli oyun ve eğlence türlerine kadar genişletilebilir. “Satranç oyunundaki tarafsızlığa kesin olarak son vermeliyiz” mesajının, Almanya’daki mi yoksa Rusya’daki mi satranççılara verildiğinin cevabının tahminini okuyucuya bırakıyorum. Satranç uğruna satranç, tıpkı sanat uğruna sanat gibi mahkum edilmelidir.

Bize ne kadar çarpık ve sapkın gelirse gelsin, bu örnekleri, planlı ve totaliter rejimlerin temel karakteriyle ilgili olmayan, tesadüfi yan ürünler olarak algılayamaz mıyız? Hayır. Çünkü bunlar “bütünün üniter zihnniyeti”nin herşeyi yönlendirdiğini görmek gibi bir arzunun; halkın, uğruna ne pahasına olursa olsun sürekli fedakarlık yapmaya zorlandığı resmi görüşleri

onaylaması zorunluluğunun ve nihayet halkın bilgi ve inançlarının tek bir amaç için kullanılabilir bir enstrüman olduğu konusundaki bir kanaatin direkt sonuçlarıdır. Bilim gerçeği yansıtmak yerine, sınıf çıkarlarına, topluma ve devlete hizmet etme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıldığında, yeni yeni argümanlar ileri sürmenin ve bilimsel tartışmaların tek görevi, olsa olsa toplumu yönetecek inançların doğrulanması ve yayılması olacaktır. Nazi Adalet Bakanının da açıkladığı gibi her yeni bilimsel teorinin kendine sorması gereken soru şudur: *“Toplumun yüce çıkarı için Nasyonal Sosyalizme hizmet etmekte miyim?”*

“Gerçek” kelimesi eski anlamından uzaklaşmıştır. Bundan böyle bu kelime sadece bireysel bilincin hakemliğinde “delil” in doğruladığı bir inanç ifadesi olmaktan çıkarılmış, ancak otorite tarafından vazedilen organize edilmiş bir güç biriminin menfaatine olduğuna inanılan ve onun isteklerine göre değiştirilebilen bir kavram haline dönüştürülmüştür.

“Gerçek” kavramını halife alan ve anlamını yok eden bir tutum, rasyonel düşüncenin gücüne olan inancın ve bağımsız araştırma ruhunun yok olması, her bilim dalında düşünce farklarının otorite tarafından kararlaştırılacak politik sorunlar haline dönüştürülmesinin yarattığı tuhaf iklim, kısa bir tanımla kimsenin kolayca kavrayamayacağı, mutlaka şahsen yaşanması gereken şeylerdir. Belki daha da düşündürücü olan şey, düşünce özgürlüğünün sadece totaliter sistem kurulduktan sonra küçümsenmeye başlaması değil, aynı eğilimin, hala liberal olan rejimlerde bile, entelektüel önderler olarak alkışlanan kollektivist inancı benimsemiş kişiler arasında da görülebilir olmasıdır. Bunlar sosyalizm adına yapıldığında en şiddetli baskılara bile göz yumarak totaliter bir sistemin açıkça savunmasını yapabilmekte, kollektif hoşgörüsüzlüğü göklere çıkarabilmektedirler. Daha geçenlerde bir İngiliz bilim a-

damının, “*yükselmekte olan bir sınıfı korumak amacıyla yapıldığında, engizisyonun bile yararlı olabileceğini*” savunduğunu okumadık mı?⁵ Bu görüş, Nazileri, bilim adamlarını işkenceye, bilimsel kitapları yakmaya ve boyun eğdirilen halkın aydınlarını sistemli olarak yok etmeye sevkeden görüşlerden farksızdır.

.....

Halka, kurtarıcı olduğuna inanılan bir akidenin empoze edilmesi olayı yeni ve zamanımıza has bir olay değildir. Yeni olan şey, pek çok aydının da bu teşebbüsleri haklı çıkarmaya çalışmasıdır. Halkın düşünce ve zevkleri, propaganda ve reklam yoluyla daha yüksek sınıfların çıkarlarına göre şekillendirildiğinden, toplumumuzda gerçek bir düşünce özgürlüğünden söz edemeyiz denilmekte ve şu sonuca varılmaktadır: Madem ki büyük çoğunluğun idealleri ve zevkleri kontrol edebileceğimiz araçlarla şekillendirilmektedir, o halde biz bu gücü halkın düşüncelerini kendileri için arzu edilebilir bir doğrultuya yöneltmekte kullanabiliriz.

Bir toplumda, büyük bir çoğunluk, bağımsız olarak düşünebilmek kapasitesine sahip olmadığı için, pek çok konuda hazır mamul olarak buldukları görüşleri aynen benimseme eğiliminde olduğu gibi, yeni bir inançlar sistemine kazandırılmaktan da memnun olabilir. Bu yüzdendir ki düşünce özgürlüğü, sadece küçük bir azınlık için doğrudan doğruya bir anlam ifade edebilir. Ancak bu, halkın ne düşünmesi veya neye inanması gerektiğini belirleme hakkına sadece bir grubun sahip olması gerektiğini göstermez. Herhangi bir sistemde, halkın çoğunluğunun bir kimsenin liderliğini kabul etmesi nedeniyle geri kalanların da bu lideri gözü kapalı izlemesi gerektiği görüşü sağlıklı bir düşüncedir. Herkes için aynı oranda bağımsız düşünme imkânını ifade etmediği için,

düşünce özgürlüğünün değerini düşürmeye çalışmak, o değeri yaratan nedenleri tümüyle gözden kaçırmak demektir. Entellektüel özgürlüğün, gelişmenin temel muharriki olarak işlevini yerine getirebilmesi için herkesin düşünebilmesi veya birşeyler yapabilmesi yeterli değildir, fikirlerin de özgürce tartışılabilmesi gerekir. Farklı düşünen muhalif ortadan kaldırılmadığı sürece, çağdaş insanları yönlendiren fikirleri sorgulayan, ileri sürülen argümanlarla propagandanın sonuçlarını test edecek insanlar daima var olacaktır.

Değişik bilgi ve görüşlere sahip insanların karşılıklı ilişkileri, düşünce dünyasının temelini oluşturur. Aklın gelişmesi, bu farklılıkların varlığına bağlı sosyal bir süreçtir. Akıldaki gelişmenin sonuçlarının önceden kestirilememesi, onun temel özelliğidir. Kaldı ki, bu gelişmeye hangi görüşlerin yardım edeceğini de bilemeyiz. Aklın gelişimini planlamak ya da organize etmek, zaman içinde onu geliştirmek bir yana aksine zayıflatmaktır. İnsan aklının herşeyi olduğu gibi kendi gelişimini de kontrol edebileceği düşüncesi onu, gelişmesini sağlayan bireylerarası ilişki sürecinden koparmak demektir. Kontrolüne yönelik teşebbüsler, aklın gelişmesini sınırladığı gibi onu durgunluğa iterek köreltmektedir.

Aklı yüceltmeye yönelen kollektivist düşüncenin trajedisi, gelişme sürecini yanlış algılaması yüzünden, sonunda onu tahrip etmesidir. Kollektivist doktrinin paradoksu, aklın bilinçli planlamasını ve kontrolünü talep ederken, onu yüce bir aklın önderliğine terkederek bireyselleştirmesidir. Oysa "sosyal" olguya bireyci bir gözle yaklaşan görüş, bireysel aklın gelişmesini bireylerarası serbest tartışma şartına bağlayarak ona sosyal bir nitelik kazandırabilmektedir.

NOTLAR

1. Bu, Amerikalı tarihçi C. L. Becker'in bir kitabının adıdır.

2. *Man and Society in an Age of Reconstruction*, s. 377.

3. Peter Drucker (*The End of Economic Man*, s. 74) yerinde bir gözlemlerle "özgürlük azaldığı ölçüde, yeni özgürlük adıyla bir kavram gevezeliği yapılmaktadır. Bu kavram Avrupa'nın şimdiye kadar özgürlükten anladığının tam karşısını içerir... Avrupa'da bu kadar propagandası yapılan kavram, aslında çoğunluğun, bireye karşı sahip olduğu haktan başka bir şey ifade etmemektedir."

4. S. ve B. Webb, *Soviet Communism*, s. 1038.

5. J. G. Crowther, *The Social Relations of Science*, 1941, s. 333

ONİKİNCİ BÖLÜM

NAZİZMİN SOSYALİST KÖKLERİ

*Bütün anti-liberal güçler liberal
olan herşeyin karşısında birleşiyorlar.*

A. Moeller van den Bruck

Nasyonal sosyalizmi her türlü entellektüel birikimden yoksun, irrasyonel bir hareket olarak yorumlayan oldukça yaygın bir görüş vardır. Bu yanlış bir görüştür. Öyle olsaydı, hareket şu andakinden çok daha az tehlikeli olurdu. Nasyonal Sosyalizm doktrini uzun bir düşünce evriminin doruk noktasını teşkil etmiştir. Bu süreçte, Almanya sınırlarının çok ötesinde de etkili olabilmiş değişik düşünürler yer almıştır. Şurası gerçektir ki bu doktrini üretenler, fikirleri tüm Avrupa düşüncesi üzerinde iz bırakacak kadar güçlü yazarlardır. Düşünce sistemlerini acımasız bir tutarlılıkla geliştirmişlerdir. Başlangıç mantığını bir kere kabul eden insanlar için, o mantıktan kurtulmak artık mümkün değildir. Doktrin, bireyci geleneğin tüm izlerinden kurtarılmış bir kolektivizm ile gerçekleştirilip güçlendirilmiştir.

Alman düşünürler gelişme sürecinde öncülük yapmakla birlikte yalnız değillerdi. Thomas Carlyle ve Houston Stewart Chamberlain, Auguste Comte ve George Sorel, doktrinin sürekli gelişiminde bir Alman kadar etkili olmuşlardır. Geçenlerde yayınladığı *Nasyonal Sosyalizmin Kökleri* adlı çalışma-

sında R. D. Butler, sistemin Almanya'daki gelişme çizgisini çok güzel özetlemiştir. Bu çalışmaya-göre, yüz elli yıl boyunca değişmeden kalmalarına rağmen, 1914 yılına kadar bu fikirlerin Almanya'daki rolünü pek abartmamak gerekir. Çünkü bu fikirler, gerek Almanya içinde gerekse Almanya dışında ancak küçük bir azınlık grup tarafından paylaşılıyor, büyük çoğunluk tarafından hafife alınıyordu.

O halde, bu görüşlerin, başlangıçta küçük bir reaksiyoner azınlıkça benimsenirken, zamanla Alman halkının büyük çoğunluğunun hatta tüm gençliğin desteğini kazanmasını sağlayan şey neydi? Bunların başarılı olmasını sağlayan şey sadece yenilgi, çekilen acılar ve nasyonalizm dalgası değildir. Hâlâ bazılarının inanmak istedikleri gibi sosyalizme karşı bir kapitalist tepkinin bu başarıda rol oynadığını sanmak da yanlıştır. Aksine, bu fikirleri iktidara taşıyan destek sosyalizmden gelmiştir. Hatta denilebilir ki, bu düşüncelere iktidar yolunu açan, burjuvazinin desteği değil, güçlü bir burjuvazinin yokluğu olmuştur.

Almanya'da geçmiş kuşaklara rehberlik etmiş olan doktrinler Marksizmin sosyalizmine değil, onun içindeki liberal unsurlara, enternasyonalizmine ve demokrasisine karşı çıkarılmıştır. Zamanla iyice anlaşılmıştır ki sosyalizmin gerçekleşmesini engelleyen asıl unsurlar bunlardır. Solun sosyalistleri, giderek sağın sosyalistlerine yaklaştılar. Liberal olan her şeyi Almanya'dan kovan, sağın ve solun anti-kapitalist güçlerinin bileşimi, radikal ve muhafazakar sosyalizmin karışımıydı.

Almanya'da, sosyalizm ve nasyonalizm arasındaki ilişki baştan beri güçlüydü. İlginçtir ki, Nasyonal-Sosyalizmin öncülerinden olan Fichte, Rodbertus ve Lassalle, aynı zamanda sosyalizmin de babaları sayılırlar. Marksist biçimiyle teorik sosyalizm Alman işçi hareketini yönlendirirken, otoriter ve

nasyonalist unsur bir süre için perde gerisine çekilmişti.¹ 1914'ten itibaren Marksist sosyalizm saflarından birbiri ardına yeni yeni öğretmenler çıkmış ve Nasyonal-Sosyalist camiaya, muhafazakâr ve reaksiyonerleri değil, çalışkan işçi ve idalist gençliği kazandırmışlardır. Böylece Nasyonal-Sosyalist dalga yüksek bir seviyeye ulaşmış ve Hitler Doktrinine dönüşmüştür. 1914 Savaşının sonunda yaşanan Alman yenilgisinin yol açtığı ve hiçbir zaman tedavi edilememiş bir savaş histerisi, Nasyonal-Sosyalizmi üreten modern gelişmenin başlangıcıdır. Büyük ölçüde, eski sosyalistlerin de katkılarıyla, Nasyonal-Sosyalizm işte bu dönemde ortaya çıkmıştır.

.....

Bu gelişmenin belki ilk ve bir bakıma da en karakteristik temsilcisi, 1915'de yayınlanan meşhur *Handler und Helden* (Tüccarlar ve Kahramanlar) adlı kitabın yazarı Profesör Werner Sombart idi. Sombart, başlangıçta Marksist bir sosyalisti ve hayatının büyük bir bölümünü Karl Marx'ın düşünceleri uğruna savaşmaya adanmış gururla belirtmişti. Alman düşüncesine Marksist unsurları nüfuz ettirmiş olanların başında gelen Sombart, sosyalist düşüncenin ve anti-kapitalist nefretin yayılması için de elinden gelen herşeyi yapmıştır. Bir ara, radikal görüşleri nedeniyle, Üniversitede kürsü sahibi olması engellenen Sombart, sosyalist entelijansiyanın önde gelen temsilcisi olarak görülmüştür. Son savaştan sonra, bir tarihçi olarak çalışmaları, gerek Almanya gerekse İngiltere ve Amerika'da planlamacıların çalışmalarında çok etkili olmuştur.

Bu eski sosyalist, yazdığı savaş kitabında, "*Alman Savaşı*"nı, Almanya'nın kahraman kültürüyle, İngiliz ticari medeniyeti arasında, kaçınılmaz bir çatışma olarak savunmuştur. Tüm savaşkan içgüdülerini yitirmiş İngiliz halkının ticari görüşlerini son derece küçümsemiştir. Onun gözünde, bireyin

mutluluğuna yönelik evrensel çabalardan daha aşağılık bir şey söz konusu olamazdı. Sombart'ın İngiliz ahlâkının en yüksek düsturu olarak tasvir ettiği "adil olun" maksimi, onun nazârında bir ticari zihniyetin şimdiye kadar telaffuz ettiği en rezil düsturdu. Fichte, Lassalle ve Rodbertus tarafından formüle edildiği gibi, Alman düşüncesine göre devlet, fertler tarafından kurulup şekillendirilen bir kurum olmadığı gibi, fertlerin çıkarına hizmet amacını da taşımaz. O, ancak içinde fertlerin haklarının değil, sadece görevlerinin söz konusu olduğu bir *Volksgemeinschaft* (Halk topluluğu)'tır. Ferdin hakları sorunu daima ticari bir ruhun ürünü olagelmıştır. 1789'un idealleri olan, özgürlük, çeşitlik ve kardeşlik; fertlere bazı avantajlar sağlamaktan başka amaç taşımayan ticari ideallerdir.

1914'den önce, kahraman bir hayatı amaçlayan Alman idealleri, İngiliz ticari ideallerinin, İngiliz konforunun ve sporunun sürekli ilerleyişi karşısında büyük bir tehlikeye maruzdu. İngiliz insanı, bozulmamıştı, rahat ve konfor çamuruna bulaşmış her sendikacı bu hastalığı toplumun ötesi kesimlerine de bulaştırmaya başlamıştı. Sadece savaş, Almanlara, başta ekonomik faaliyetler olmak üzere tüm faaliyetlerini askeri amaçlara tabi kılmaları gereken, kahraman bir ırka mensup bir halk olduklarını hatırlatmıştır. Sombart, Alman halkının, savaşı kutsal bir olay olarak yücelttiği için, başka milletlerce küçümsendiğini de biliyordu. Savaşı, insanlık dışı ve anlamsız görmek ticari bir zihniyetin ürünüydü. Oysa, ferdî hayata üstün tutulması gereken hayatlar da vardır: Halkın hayatı ve devletin hayatı. Ferdin tek amacı, kendisini bu yüksek hayatlar için feda etmekten ibarettir. Sombart'a göre savaş, hayatın kahramanca yorumundan ibarettir. İngiltere'ye karşı açılacak bir savaş, karşıt ideale, yani bireysel ticari özgürlük ve konfor peşindeki bir ideale karşı açılmış bir savaş demek olacaktır.

.....

Sombart'ın feveranı, o zamanlar pek çok Alman'a aşırı görünmüş olabilir. Ancak, bu arada başka bir Alman profesör, aynı ideallere daha dayanıklı, daha eğitsel ve dolayısıyla daha etkili bir tarzda yaklaşıyordu. Profesör Johann Plenge, Marks üzerinde Sombart kadar büyük bir otoriteydi. Onun *Marks ve Hegel Üzerine* adlı kitabı, Marksist öğretim üyeleri arasında modern Hegel rönesansının başlangıcını teşkil eder. Başlangıçta, düşüncelerinin sosyalist karakteri tartışılmayacak kadar açıktır. Savaşla ilgili çok sayıda yayını arasında en önemlisi, küçük olmasına rağmen çok tartışılmış ve ilginç bir başlığı olan kitabıdır: *1789 ve 1914: Politik Düşünce Tarihinin Sembolleşmiş Yılları*. Kitap "1789 fikirleri", yani özgürlük ideali ile "1914 fikirleri" yani "organizasyon" ideali arasındaki tartışmalara tahsis edilmiştir. O'na ve sosyalizmleri bilimsel ideallerinin toplum meselelerine kabaca uygulanmasından ibaret olan bütün öteki sosyalistlere göre "organizasyon" sosyalizmin esasıdır.

Kendisinin haklı olarak vurguladığı gibi XIX. Yüzyılın başlarında Fransa'da Sosyalist hareketin kökeni buydu. Ne var ki gerek Marks, gerekse Marksistler, soyut bir özgürlük düşüncesine fanatik ve ütöpik bir biçimde yapışarak, sosyalizmin bu temel düşüncesine ihanet etmişlerdir. Modern sosyalizmin önde gelen isimlerinden H. G. Wells'in belirttiği gibi organizasyon fikri, özellikle iyi anlaşıldığı Almanya'da hayat bulmuştur. Almanya ile İngiltere arasındaki savaş bu yüzden iki karşıt prensibin çatışmasıdır. "Ekonomik Dünya Savaşı", modern tarihin üçüncü büyük spiritüel mücadele dönemini teşkil eder. Bu savaş, tarihteki büyük Reform Hareketi ile Burjuva Özgürlük Devrimi kadar önemlidir ve XIX. Yüzyılın gelişmiş ekonomik hayatının doğurduğu iki gücün, Sosyalizm ile organizasyonun muzafferiyet mücadelesidir.

Düşünce alanında tüm sosyalist rüyaların en fazla taraftar bulduğu bir ülke olan Almanya, gerçek hayatta, ileri derecede organize edilmiş bir ekonomik sistemin güçlü bir mimarı haline gelmiştir. -Biz Yirminci Yüzyılı temsil ediyoruz. Savaş nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, biz örnek halkız. Fikirlerimiz beşeriyetin amaçlarını tayin edecektir. - Tarihin şu anda şahit olduğu gibi, bizimle birlikte, yeni büyük bir hayat ideali nihai zafere yaklaşırken İngiltere'de Dünya Tarihi Prensiplerinden biri yıkılmak üzeredir.

1914 savaş ekonomisinin yarattığı toplum,

tarihte gerçekleştirilmiş ilk sosyalist toplum denemesi olup, sosyalist ruhun tekrar canlandığı bir dönemi temsil eder. Savaşın yarattığı ihtiyaçlar, Alman ekonomik hayatına sosyalist düşünceyi yerleştirmiştir. Ulusumuzun savunması, insanlık alemine 1914 fikriyatını oluşturan organizasyon ve Nasyonal-Sosyalizmin halk topluluğu (Volksgemeinschaft) kavramlarını hediye etmiştir. Farkına varmasak da gerek devlet, gerekse sanayide politik hayatımız yüksek düzeylere ulaşmıştır.... Kamu görevlisinin ekonomik sorumluluk duygusu özel faaliyetlere de yayılmıştır... Alman ekonomik hayatının korporatif yapısı (Profesör Plenge'in yeterince olgunlaşmamış bulmasına rağmen) yeryüzünde tarihin tanıdığı en ileri devlet biçimini gerçekleştirmiştir.

Başlangıçta, Profesör Plenge, özgürlük ideali ile organizasyon idealinin, bireyin, gönüllü olarak toplum iradesine boyun eğmesinin sağlanmasıyla uzlaştırılabileceğini ümit etmişti. Ancak, kısa bir süre sonra, liberal düşüncelerin izleri bile yazılarından kaybolmuş ve sosyalizm ile acımasız bir güç politikasının zorunlu birliği düşüncesine varmıştır. Savaşın

bitimine çok az kala sosyalist *Die Glocke* gazetesinde yurttaşlarını tahrik etmiştir:

Sosyalizmin bir güç politikası olarak kabulünün zamanı gelmiştir. Çünkü sorun bir organizasyon sorunudur. Sosyalizm, gücü akılsızca tahrip eden değil, onu kazanması gereken bir sistemdir. Halkların savaşıma zamanı geldiğinde, sosyalizmin karşılaşacağı temel sorun, kimin halkın organizasyonu konusundaki üstün meziyetleriyle iktidara çağrılacağıdır.

Sonunda adeta Hitler'in *Yeni Düzeni*'ni haklı çıkaracak düşünceler üretir:

Kendisi bir tür organizasyon olan sosyalizm, insanlara, bireysel ekonomik anarşiye götürecek mutlak bir özerklik hakkı da tanımaz. Bireye, ekonomik hayatta mutlak bir özerklik tanımaya hazır mıyız? Tutarlı sosyalizm, halka ancak tarihi olarak belirlenmiş, gerçekçi güç dağılımına saygılı olma kaydıyla katılma hakkı tanıyabilir.

.....

Plenge'nin çok açık bir biçimde ifade ettiği idealler, hayatın tüm boyutlarının merkezi olarak planlanmasını ısrarla isteyen bazı Alman bilim adamları ve mühendisleri çevresinde popüler olmuştur. Bunların arasında, tanınmış fizikçi Wilhelm Ostwald'ın görüşleri oldukça ilginçtir. Onun açıkça; "*Almanya, şimdiye kadar organizasyon zaafiyetinden muzdarip Avrupa'yı organize etmek istiyor. Alman ırkı, organizasyonun anlamını ilk keşfeden ırktır. Öteki uluslar, bireyci rejimler altında yaşarlarken, biz organizasyon olgusunu çoktan gerçekleştirmiş durumdaydık*" dediği söylenir.

Benzer görüşleri Alman hammadde imparatoru Walter Rathenau da ileri sürmüştü. Uyguladığı ekonomi politikasının sonuçlarını önceden kestirebilseydi tüyleri mutlaka ürperecek olan bu şahıs Nazi düşüncesinin gelişim tarihinde önemli bir yer tutar. Son harp sırasında ve hemen sonrasında Almanya'da yetişen kuşağın ekonomik görüşlerini büyük ölçüde etkilemiştir. En yakın arkadaşları, Goering'in Beş Yıllık Plan Yönetiminin kurmay heyetinin belkemiğini oluşturmuştur. Başka bir benzer görüş de eski Marksistlerden Friedrich Naumann'a aittir. *Mittleuropa* adlı kitabı muhtemelen Almanya'da en fazla satan savaş kitabı olmuştur.² Ancak, bu fikirlerin geliştirilmesi ve yayılması misyonu, Reichtag'daki Sosyal Demokrat partinin sol kanadına mensup aktif bir politikacıya bırakılmıştır. Paul Lensch eski kitaplarında savaşı "İngiliz burjuvazisinin, sosyalizmin ilerleyişi karşısında korkup kaçması" şeklinde tanımlamış ve sosyalist özgürlük idealinin İngiliz özgürlük anlayışından ne kadar farklı olduğunu açıklamıştı. Onun, Plenge'nin etkisi altında kalarak yazdığı *Dünya İhtilalinin Üç Yılı* adlı savaş kitabı, karakteristik düşüncelerini içerir.³ Lensch, oldukça tutarlı bir saptama yaparak, Bismarck tarafından benimsenen korumacı bir siyasetin Almanya'da, Marksist terimlerle sınıai kalkınmanın ileri aşaması olarak nitelendirdiği yoğunlaşma ve kartelizasyona yönelik bir kalkınmayı başlattığını ileri sürmüştür. Fikirlerini şöyle özetleyebiliriz:

Bismarck'ın 1879 yılındaki kararından sonra Almanya ihtilalci bir rol üstlenmiştir. Böyle bir devletin, dünyanın geri kalan kısmına nispetle daha ileri bir ekonomik sistemi temsil etme misyonu vardır. Bunun bilincindedir ki şu anda yaşamakta olduğumuz dünya devriminde Almanya devrimci, onun en büyük rakibi İngiltere ise karşı-devrimci tarafı temsil etmektedir. Bu ger-

çek, ister liberal ve cumhuriyetçi veya ister monarşik ve otokratik olsun, bir ülkenin anayasasının, tarihi gelişme noktai nazarından o ülkenin liberal sayılıp sayılmayacağı ne kadar az etkilediğini ispatlar. Yahut daha açık ifade etmek gerekirse, bizim liberalizm, demokrasi vs. anlayışımız İngiliz ferdiyetçi düşüncesinden türemiştir. Buna göre, zayıf hükümetli bir devlet liberal bir devlettir ve ferdi özgürlük üzerindeki her kısıtlama otokrasinin ve militarizmin bir ürünü olarak kabul edilir.

Yüksek bir hayat tarzının "tarihi olarak belirlenmiş temsilcisi" olan Almanya'da, sosyalizm mücadelesi olağanüstü derecede basitleşmiştir. Bunun nedeni, sosyalizmin temel koşullarının orada daha önceden gerçekleştirilmiş olmasıdır. Almanya'nın dünya devrimi gibi büyük bir misyonu başarabilmesi için, onun, içeride yeterince güçlendirilmesi her sosyalist partinin görevi olmalıdır. Almanya'ya karşı açılan Antant savaşı, ilkel bir kapitalizmin, aşağılık burjuvazisinin çöküşünü önlemek için yaptığı çaresiz bir girişimden başka bir şey değildir.

"Kapital"ın organizasyonu savaştan önce bilinçsiz bir şekilde başlamış, savaş zamanı bilinçli olarak devam etmiş olup savaş sonrasında da sistemli olarak sürdürülecektir. Herhangi bir organizasyon sanatı yoluyla veya sosyalizm sosyal gelişmenin yüksek bir ilkesi olarak kabul edildiği için değil. Bugün sosyalizmin pratik öncüleri olan kişiler, yakın zamana kadar onun adeta yeminli muhalifleriydiler. Sosyalizm geliyor ve belli bir ölçüde geldi bile, artık onsuz yaşamamız mümkün değildir.

Bu eğilime hâlâ karşı gelmeyi sürdüren insanlar liberallerdir.

İyi eğitilmiş tüm Alman burjuvazisi farkında olmadan İngiliz standartlarıyla düşünmek eğilimindedir. Onların “özgürlük”, “medeni hak”, “anayasacılık” ve “parlamentarizm” gibi siyasal kavramları, İngiliz liberalizminde tecessüm etmiş, Ondokuzuncu Yüzyılın ellilerde, altmışlarda ve yetmişlerde Alman burjuvazisinin sözcülerinin de benimsediği, dünyanın ferdi algılama biçimidir. Ancak bu standartlar, modası geçmiş standartlar olup, tıpkı modası geçmiş İngiliz liberalizminin savasta paramparça olarak yok olması gibi yok olmaya mahkumdurlar. Şimdi yapılması gereken şey, geçmişten tevarüs edilen bu politik fikirlerden kurtulup yeni bir devlet ve toplum kavramının geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Bu bağlamda sosyalizm, bireyciliğe karşı bilinçli ve kararlı bir muhalefeti temsil etmelidir. Belirtilmelidir ki, reaksiyoner denilen Almanya’da çalışan sınıflar, kendileri için devlet hayatında İngiltere ve Fransa’dakinden daha güçlü bir pozisyon yaratabilmişlerdir.

Lensch, gerçek payı oldukça yüksek bir düşünce çizgisi izleyerek devam etmektedir:

Sosyal Demokratlar, seçimler sayesinde, Reichtag’da, Devlet Parlamentosunda ve mahalli meclislerde kazanabilecekleri bütün mevzileri kazandılar ve devletin tüm organlarına geniş ölçüde sızdılar. Ancak bu, devletin çalışan sınıf üzerinde etkisinin artması gibi yüksek bir bedele mal oldu. Sosyalistlerin elli yıl boyunca faal ve yorucu çalışmalarının sonunda ulaşılan Devlet, artık ilk parlamenter seçimlerin yapıldığı 1867’deki devlet değildi. Sosyal demokrasi de o zamanki kimliğinden çok uzaklaşmıştı. Artık, Devlet sosyalizasyon, Sosyal Demokrasi ise nasyonalizasyon sürecine girmiştir.

.....

Plenge ve Lensch, Nasyonal Sosyalizmin önde gelen isimlerinden Oswald Spengler, A. Moeller van den Bruck gibi iki önemli kişiye önemli ölçüde etki etmişlerdir.⁴ Bunlardan ilkinin ne kadar sosyalist sayılabileceği konusunda farklı görüşler vardır. Ancak, onun “Prusyanizm ve Sosyalizm” adıyla 1920’de yayınladığı bir makalesinde ortaya attığı düşünceler Alman sosyalistlerinden geniş kabul görmüştür. Argümanlarından bir kaç örnek vermek yeterlidir. “*Bugün aralarında bir kardeş kavgası var gibi görünse de Prusya ruhu ile sosyalist düşünce aslında tek ve aynı şeydir.*” Almanya’daki Batı Uygarlığının temsilcileri ve Alman liberalleri “*Jena Muharebesi’nden sonra, Napolyon’un Alman topraklarında bıraktığı gizli İngiliz Ordusudur.*” Spengler’e göre, Hardenberg, Humboldt ve diğer tüm liberal reformcular hep “İngiliz”idiler. İşte bu “İngiliz” ruhu, 1914’te başlamış olan Alman ihtilaliyle söndürülmüştür.

*Batı’nın son üç ulusu, Özgürlük, Eşitlik ve Toplum Sloganının temsil ettiği üç varlık biçimini amaçlamışlardır. Bunlar, Liberal Parlamenterizm, Sosyal Demokrasi ve Otoriter Sosyalizm gibi politik biçimlere bürünmüş olarak görünürler.*⁵ *Alman, daha doğrusu Prusya içgüdüüne göre güç, bütüne aittir. Herkesin yeri bellidir. Fert, ya komuta eder, ya da itaat! Bu, Onsekizinci Yüzyıldan beri devam eden otoriter, antidemokratik ve illiberal bir sosyalizmdir. Alman toprağında, tek başına liberalizme iyi gözle bakılmaz.*

İngiliz ulusunun yapısı zengin ile yoksul arasındaki ayrıma dayanırken, Prusya ulusunun yapısı komuta ile itaat ayrımına dayanır. Her iki ülkede sınıf ayrımının anlamı temel olarak farklıdır.

İngiliz rekabetçi sistemi ile Prusya “ekonomik yönetimi” arasındaki farka ve Bismarck’tan beri ekonomik faaliyetin bilinçli organizasyonunun giderek daha sosyalist şekiller aldığına işaret eden Spengler devam eder:

Prusya’da, kelimenin en görkemli anlamında gerçek bir devlet varolmuştur. Orada özel şahıslar söz konusu olmazdı. Sistem içinde yaşayan herkes bir saat hassasiyetiyle çalışan çarkın bir dişlisi gibidir. Kamu işletmelerinin yönetimi, parlamentarizmin varsaydığı gibi, özel kişilerin eline teslim edilemez. O bir Amt (vazife)’dir ve sorumlu politikacı bir kamu görevlisi olup, “bütün”ün hizmetlisidir.

Prusya düşüncesi”ne göre herkes devlet memuru haline gelmeli, tüm maaş ve ücretler devlet tarafından belirlenmelidir. Her türlü işletme yönetimi maaşlı bir iş haline gelmelidir. Geleceğin devleti Beamtenstaat (Memurdevleti) olacaktır. Fakat:

Sadece Almanya’nın değil, tüm dünyanın, fakat Almanya tarafından tüm dünya için çözülecek hayati sorunu, devletin mi ticarete, yoksa ticaretin mi devlete hakim olacağıdır. Bu soru karşısında Prusyanizm ile Sosyalizm’in tavrı aynıdır... Prusyanizm ve Sosyalizm adeta, toprağımızdaki İngiltere’ye karşı savaşılmaktadır.

Bundan bir adım sonra, Nasyonal Sosyalizm’in aziz patronu Moeller van den Bruck “Dünya Savaşı”nın temelde liberalizm ile sosyalizm arasındaki bir savaş olduğunu ilan etmiştir. “Batıya karşı Savaşı kaybetmiş bulunuyoruz. Sosyalizm, Liberalizm karşısındaki savaştan yenik çıkmıştır”⁶ Spengler gibi, o da, bundan dolayı, liberalizmi baş düşman olarak görmüştür. Moeller’e göre:

Bugün Almanya'da liberal yoktur, genç ihtilalciler vardır. Genç Muhafazakarlar vardır. Acaba kimdir liberal? Liberalizm, Alman gençliğinin midasını bulan-dıran, nefret ettiren ve istihfafla baktıran bir hayat felsefesidir. Çünkü ondan daha yalancı, daha iğrenç ve Alman milletinin filozofisine daha karşıt birşey yoktur. Alman Gençliği, bugün liberalleri, bir can düşmanı olarak kabul eder.

Yine Moeller'e göre, Üçüncü Reich, Almanlara, kendi tabiatlarına uygun, Batı Liberal düşüncesinin bulaşıp kirletmediği bir sosyalizmi kazandırmak için düşünülmüş ve bu amaçta başarılı olmuştur.

Görüşlerine kısaca değindiğimiz yazarları kesinlikle birbirlerinden bağımsız fenomenler olarak kabul etmemek gerekir. Daha 1922'de, bir bağımsız gözlemci, Almanya'da o zaman göze çarpan "oldukça özgün ve ilk bakışta şaşırtıcı gelebilecek bir oaydan" söz eder:

Kapitalist düzene karşı verilen savaş, Antant'a karşı bir ruh ve ekonomik organizasyon silahlarıyla verilen savaşın devamı olarak kabul edilebilir. Bu yol, Alman halkını, kendisinin en soylu geleneklerine dönüşünü temsil eden pratik sosyalizme götüren yoldur.⁷

Almanya'yı mağlup eden liberalizme karşı savaş açma düşüncesi, sosyalistleri ve muhafazakârları ortak bir cepheye birleştirmiştir. Bu düşüncelerin kolayca kabul edildiği, sosyalizm ve nasyonalizmin aynı potada critildiği zemin Alman Gençlik Hareketi olmuştur. Yirmi'li yılların sonlarına doğru, Hitler'in iktidara gelişine kadar *Die tat* adlı gazetenin etrafında toplanan ve Ferdinand Fried tarafından yönlendirilen bir gençlik grubu, entellektüel çevrede bu geleneğin üssü haline gel-

miŒtir. Fried'in *Ende des Kapitalismus*'u, Almanya'daki adıyla bu *Edelnazis* grubunun karakteristik ürünüdür. Bu kitap, gerek sağ, gerekse sol sosyalistlerin, bugün İngiltere'de olduğu gibi liberal olan herŒeyi k  mseyen g r Œlerine çok benze-yen d Œ ncelerle huzur bozucu bir kitaptır. Çok sayıda yazar, Nasyonal sosyalizmin baŒarılı olduğu atmosferi hazırlarken "Muhafazakar Sosyalizm" (baŒka çevrelerdeki adıyla 'Din  sosyalizm') gibi bir sloganı oldukça sık kullanmıŒlardır. Batı aleminin değerlerine karŒı "ruhsal ve ekonomik organizasyon silahları" ile sürdürülen savaŒ, gerçek savaŒ baŒlamadan baŒarıya ulaŒmıŒtır.

NOTLAR

1. Sosyal-Demokrat Parti'nin liderlerinden August Bebel 1892 yılında Bismarck'a Œunu söyleyebiliyordu: "Empeyal Œans- lyemiz, Alman Sosyal Demokrasisinin, militarizmin hazırlık o-kulu olduğundan emin olabilirler."

2. Naumann'ın tipik Alman Sosyalizm ve Emperyalizm bile-Œimi  zerine ileri s rd ğu g r Œlerinin  zeti R. D. Butler'in *The Roots of National Socialism* adlı eserinin 203-209'uncu sayfaları arasında yer almaktadır.

3. Paul Lensch, *Three Years of World Revolution*, Londra, 1918. Kitabın İngilizce tercümesi, uzak g r Œl  bir kiŒi tara-fından daha savaŒ sırasında ger ekleŒtirilmiŒtir.

4. Plenge ve Lensch'den aynı Œekilde etkilenenler içinde Na-zizmi yaratan kuŒaęın entellektüel önderleri arasında zikredi-lebilecek baŒka isimler de vardır. Othmar Spann, Hans Freyer, Carl Schmitt ve Ernst Juenger gibi. Bu açıdan Aurel Kolnai'nin *The War Against The West* (1938) adlı kitabını gözden geçiriniz. Bununla beraber, bu eser, kendisini bu idealler zaten nasyonal-istler tarafından benimsenmiŒ iken, savaŒ sonrasını incelemeye sınırlandırarak, bu ideallerin sosyalist yaratıcılarını ihmal etme hatasıyla mal ld r.

5. Spengler'in bu formülü, Anayasa hukukunda bir Nazi ekseri olan Carl Schmitt'in fikirlerinde yankısını bulmuştur denebilir. Ona göre hükümetlerin evrimi üç diyalektik evrenden geçer: Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllar'ın mutlak devletinden başlar, Liberal Ondokuzuncu Yüzyıl'ın nötr devletiyle devam eder ve sonunda Devlet ile Toplum'un özdeşleştiği totaliter devletle neticelenir. (Carl Schmitt, *Der Hüter der Verfassung*, Tübingen, 1931, s. 79).

6. Moller van den Bruck, *Sozialismus und Aussenpolitik*, 1933, s. 87, 90, 100. Burada yeniden basılan makaleler, özellikle "Lenin ve Koynes" üzerindeki buradaki tartışmayı daha genişlemesine ele alan makale, ilk defa 1919 ve 1923 arasında yayımlanmıştır.

7. K. Pribram, "Deutscher Nationalismus und Deutscher Sozialismus", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, vol. 49. 1922, ss. 298-9. Yazar başka bir örnek olarak "Almanya'nın sosyalist dünya misyonu"nu öven Max Scheler ile aynı görüşü savunan ve yeni Volksgemeinschaft ruhunu dile getiren Marksist K. Korsch'u göstermektedir.

100

100

ARAMIZDAKİ TOTALİTERLER

*Organizasyon kılığına büründüğünde
otorite, özgür insan topluluklarını total-
iter devletlere dönüştürecek kadar büyüt-
leyici ve göz boyayıcı hale gelebilir.*

The Times

Muhtemelen bugün, totaliter hükümetlerin yaptıkları aşırılıkların boyutu bu ülkede de (İngiltere) bir gün benzer bir sistemin kurulabileceği korkusunu arttırmaktan çok, adeta böyle bir şeyin imkânsızlığının güvencesi olarak yorumlanmaktadır. Nazi Almanyası'na baktığımızda, bizi onlardan ayıran muazzam boşluk yüzünden orada meydana gelebilecek bir siyasal olayın burada da herhangi bir gelişmeye neden olmasını düşünmek bile imkânsız gibi gelebilir. Aramızda uzun zamandan beri düzenli olarak oluşan farklılaşma süreci, bir gün bizim de aynı yöne doğru gidebileceğimizi ima eden bir düşünceyi yalanlar niteliktedir. Ancak unutmayalım ki daha onbeş yıl öncesine kadar, şu anda Almanya'da olanlar, sadece Almanların onda dokuzuna değil, muhalif gözlemcilerle bile hayal gibi gelmekteydi.

Ne var ki, bu sayfalarda daha önce de değindiğimiz gibi bu ülkedeki (İngiltere) şartların benzediği Almanya bugünün değil, yirmi otuz sene öncesinin Almanyasıdır. O zamanlar tipik olarak Alman'a özgü sanılan bazı çizgiler, bu ülkede de görünmeye başlamış olup, gelişmenin devam edeceğine dair

yeterli işaretler vardır. Bugün İngiltere’de liberalizme karşı ortak muhalefeti sürdüren gerek sağ, gerekse solun ekonomik görüşleri arasındaki benzerliğin giderek arttığına daha önce değinmiştik. Harold Nicholson son Muhafazakâr hükümetin ömrü boyunca, Muhafazakâr Parti’nin genç destekleyicileri arasında “*en yeteneklilerin... inanmış sosyalistler olduğunu*” ifade etti.¹ Hiç şüphe yok ki, Fabianlar zamanında olduğu gibi, pek çok sosyalist, liberallerden çok muhafazakârlara sempati duymaktadır. Bununla bağlantılı birçok husus daha vardır. Devletin kutsallaştırılması, “güç”e ve büyüklük adına büyüklüğe duyulan hayranlık, herşeyin organizasyonuna (ki buna şimdi planlama diyoruz) duyulan coşku, bu ülkede o zamanın Almanya’sından daha az belirgin değildir.

Son yirmi yıldan beri İngiltere’nin Alman yolunda ne kadar ilerlediğini anlayabilmek için son savaş döneminde, politik ve moral konularda İngiliz ve Alman görüşleri arasındaki farklılıklar üzerine yazılanları okumak yeterlidir. Belki, İngiliz halkının bu farklılıkları ayırdedebilme gücü şimdikinden daha yüksekti. O zamanlar, dünya politik ve sosyal sorunlarına getirdiği yorumlarla tipik olarak İngiliz sayılabildikleri oranda saygı duyulanların, bugün kendi ülkelerinde bile unutulmaya terk edildiklerini ileri sürmek abartılı olmayacaktır. Lord Morley veya Henry Sidgwick, Lord Acton veya A. V. Dicey gibi insanlar, o zamanların liberal İngilteresi’nin politik aklının önde gelen isimleriyken, bugünkü nesile modası geçmiş Victorianlar olarak görünmektedirler. Çağdaş İngiliz edebiyatında Bismarck’a sempatik yaklaşan bir tutumun yokluğundan söz edilemezken, genç kuşak arasında, bir Gladstone adı zikredilirken, onun Victorian ahlâk ve saf ütopyacı özelliği istihza konusu olabilmektedir.

Son savaş döneminde, Almanya’ya hakim olan düşünceleri işleyen bazı İngiliz çalışmalardan alacağımız bir kaç

paragraf durumun vehametini göstermeye fazlasıyla yeterlidir. Bu konuda Lord Keynes'in, 1915 kabusunu dönemin tipik bir Alman yorumuyla açıklamaya çalışan bir Alman yazardan yaptığı alıntı oldukça anlamlıdır:

Bariş zamanında bile endüstriyel hayat seferberlik halini yaşamalıdır. Onun, "endüstriyel hayatımızın askerileştirilmesi"nden kastettiği budur. Ferdîyetçilik mutlaka son bulmalıdır. Ekonomiye müdahale sistemi oluşturulmalıdır. Amaç, ferdin daha büyük mutluluğu değil, en yüksek etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için devletin organize birliğini güçlendirmektir. Bunun, ferdin menfaati üzerindeki etkisi sınırlıdır. Bu çirkin doktrin, bir idealizm türü olarak takdis edilmektedir. Millet giderek kapalı bir üniteye dönüşmekte ve adeta Platon'un "Der Mensch im Grossen"i haline gelmektedir. Gelecekteki barış, Endüstride Devlet eylemi düşüncesinin güçlenmesini de birlikte getirecektir.

Yabancı yatırım, göç ve son zamanlarda da dünyanın tümünü bir piyasa olarak gören endüstri politikası son derece tehlikelidir. Bugün ölmekte olan eski endüstri düzeni kâr üzerine dayalıdır. Yirminci Yüzyılın gücünü temsil eden yeni Almanya, kâr endişesi taşımadan, yüz yıl önce İngiltere'den gelmiş olan kapitalizme son verecektir.²

Kuşkusuz Almanya ve diğer ülkelerde totalitarizmi hazırlayan şey sadece fikirlerle sınırlı değildi. Totalitarizmin ilkeleri bir çok ülkede cazibesini giderek arttırmaktaydı. Maalessif, bu ülkede, totalitarizmi tümüyle yutup yok etmeye hazır az sayıda insana katılmayı tavsiye eden ve yüreklendiren bir oluşum söz konusu değildir. Hitler'in kitabından herhangi

bir sayfanın birileri tarafından, bize zararlı olacağı için eleştirildiği de görülmemiştir. Bu, özellikle Hitler sistemindeki bir özellik nedeniyle kendisinin can düşmanı olan kimseler için geçerlidir. Unutulmamalıdır ki, Hitler'in antisemitizmi Almanya'dan çıkmış, başlangıçta Alman tipi totalitarizme taraftar olduğu bilinen insanlar, sonunda kendisine düşman olmuşlardır.³

Bugünkü İngiliz Politik Literatürünün, Almanya'da, Batı uygarlığına olan inancın tahribine ve Nazizmin başarılı olmasına yol açan zihniyeti yaratan eserlerle olan benzerliğini genel terimlerle tasvir etmek yetersiz kalır. Benzerlik aynı zamanda üslup düzeyinde de gözlenmiştir. Geçmişte olan tüm kültürel bağların koparılması, ferdi bir tecrübenin başarısını yok etmeye yönelik taarruzda kullanılan argümanların benzerliği... Almanya'da olduğu gibi bu ülkede de totaliter bir yarıya yol açan yayınlar entellektüel düzeyleri yüksek samimi idealistlerin ürünüydü. Benzer görüşler yüzlerce kişi tarafından da savunulduğu için, bunlardan bazılarının özellikle teşhiri haksızlık gibi görünse de, bu gelişmenin ülkede hangi boyutlara kadar vardığının anlaşılması için daha etkin bir yöntem de görememekteyim. Samimiyetleri ve çıkar gözetmeyen yanları su götürmeyecek kadar açık olan yazarları özellikle seçeceğim. Bu yolla totalitarizmin kaynaklandığı görüşlerin şimdilerde nasıl yayıldığını göstermeyi umut etmekle birlikte duygusal atmosferdeki büyük benzerliği de aynı başarıyla yansıtabileceğimi sanmıyorum. Benzer gelişmelerin semptomlarını yeterince teşhis edebilmek için düşünce ve dilde çok ustaca yaratılan değişmelerle ilgili geniş araştırmalar yapmak gerekecektir. "Küçük" fikirlerin karşısına "büyük" fikirlerle çıkmayı ve eskinin "statik" ve "kısmî" düşüncelerinin, "dinamik" ve "global" düşüncelerle değiştirilmesini savunan insanları yeterince tanırsak, başlangıçta son derece saçma gelen şeylerin aynı entellektüel tutumdan ileri geldiğini daha iyi görebiliriz.

.....

Benim bu konudaki ilk örneklerim, son yıllarda dikkatleri üzerine toplayan iki başarılı öğretim üyesidir. Belki, çağdaş İngilizce literatürde söz konusu Alman düşüncesinin etkisinde kalmış Profesör E. H. Carr'ın *Yirmili Yılların Krizi* ve *Barışın Koşulları* adlı kitapları kadar dikkate değer çalışmalar da vardır.

Bu kitapların birincisinde Profesör Carr, kendisinin, Hegel ve Marx gibi iki ünlü ismin gelişmesine katkıda buldukları gerçekçilerin "*Tarihçi Okulu*"na mensubiyetini açıkça itiraf etmektedir. Ona göre realist, "*moraliteyi politikanın işlevi haline getiren*" ve "*mantıken, gerçek olaydan başkasını kabul etmeyen*" bir kişidir. Bu realizm, Onsekizinci Asırdan itibaren şekillenmeye başlayan Alman realizminden farklıdır. Çünkü, ikincisi ütöpik bir düşünceye dayanır ve insan vicdanını nihai yargı yeri sayan özelliğiyle temelde ferdiyetçi sayılabilir. Eski ahlâk normları "*genel soyut prensipleri*"yle ortadan kaldırılmalıdır. "*Çünkü, ampirisist, somut bir olayı bireysel erdemleriyle ele alır. Başka bir deyişle, sadece çıkar önemlidir. Hatta Pacta Sunt Servanda kuralının bir moral kural olmadığından*" emin olabiliriz. Genel soyut ilkelerin yokluğunda "erdem" in keyfî bir kanaat meselesi haline gelmesi ve moral olarak bağlayıcı olmamaları halinde, uluslararası anlaşmaların hiç bir şey ifade etmemesi profesör Carr'ı pek kaygılandırmış görünmüyor.

Açıkça söylemese de Profesör Carr'a göre İngiltere son Savaş'ta yanlış tarafta döğüşmüştür. Yirmibeş yıl öncesinin İngiliz savaş hedeflerini şimdi tekrar okuyan bir kimse, onları Profesör Carr'ın bugünkü görüşleriyle karşılaştırdığında, o zamanlar Alman görüşü olarak bilinenin, Profesör Carr'ın şimdiki görüşleri olduğunu görecektir ve bu ülkede o zamanlar öğ-

retilen şeylerin İngiliz ikiyüzlülüğünün bir ürünü olduğu düşüncesine varacaktır.

Bu ülkede, bugün geçerli olan ideallerle, bugünün .Almanyasında uygulananlar arasındaki farkın ne kadar azaldığını anlayabilmek için onun şu iddialarının altını çizmek gerekir.

Önde gelen bir Nasıyonel Sosyalist 'Alman balkına yarayan her şey doğru, zarar veren ise yanlıştır' demişse, Başkan Wilson, Profesör Toymbee, Lord Cecil ve başka çok sayıda insan tarafından İngilizce konuşan ülkeler için ihdas edilmiş olan evrensel hukuk ile ulusal çıkar arasındaki özdeşleşmeyi ortaya koymaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Profesör Carr'ın uluslararası meslelerdeki görüşlerini içeren çalışmalar, karakteristik eğilimlerini daha belirgin bir hale getirmiştir. İlk bakışta bile, özlediği toplum modelinin karakterini anlamak mümkündür. Bu model tamı tamına totaliter bir modeldir. Bazen benzerliğin tessağüfi mi yoksa bilinçli mi olduğu sorusu akla geliyor. "Ondokuzuncu Yüzyıla özgü toplum ve devlet ayırımı yapmanın artık pek anlamı kalmamıştır" derken bunun, totalitarizmin önde gelen Nazi teorisini Profesör Carl Schmitt'in doktrinin bir parçası olup olmadığını bilmiyor muydu? Buna karşılık, "kitlesele düşünce üretimi kavramı, kitlesele mal üretimi kavramının doğal uzantısıdır" görüşü ve dolayısıyla "propagandanın bugün hâlâ pek çok beyinde yaratacağı zarar endüstri ve ticaretin denetimine verilen zararla orantılıdır" düşüncesi, Nazilerin düşünceye koyduğu denetimin bir özürü olarak kabul edilebilir mi?

Barışın Şartları adlı daha yeni bir eserinde Profesör Carr,

son bölümü bitirirken sorduğumuz bu soruya hecanla cevap verir. Bu cevap olumludur:

Galipler barışı kaybettiler, Sovyet Rusya ve Almanya ise kazandılar. Çünkü birinciler, bir zamanlar geçerliymiş artık modası geçmiş, eskimiş insan bakları ve laissez-faire kapitalizminin yıkıcı, bozucu idealleriyle ilgili vaazlar verirken, XX. Asra yükselten dalgalar üzerinde doğan ikinciler dünyayı, merkezi olarak planlanan ve denetlenen daha büyük birimlerle inşa etmeye uğraşmışlardır.

Profesör Carr, Doğu'nun Sosyalist Devrimi'nin (Almanya'nın önderliğinde) liberal Batı'ya karşı savaş çıkartkanlığını yapmaktadır:

Son savaşta doğan ve son yirmi yılda her önemli politik hareketin sürükleyici gücü olan devrim... Ondokuzuncu asrın liberal demokrasi, ulusal self-determinasyon ve laissez-faire ekonomisi gibi hakim düşüncelerine karşı yapılan bir devrimdir.

Ona göre; Ondokuzuncu Asrın inançlarına meydan okuma sürecinde Almanya başı çekmiştir." Hegel ve Marx'tan beri, sözde tarihçilerin kaderci inancıyla bu gelişme kaçınılmaz bir gelişmeydi. "Dünyanın hangi istikamette gittiğini biliyoruz; ya ona uyacağız, yahut yok olacağız.

Bu trendin kaçınılmazlığına ilişkin kanaat, temelde, çok bilinen safsatalar üzerine oturtulmuştur; teknolojik gelişmenin sonucu olarak tekellerin büyüme zorunluluğu, "potansiyel bolluk" gibi sloganlar, bu safsataların en bilinenleridir. Profesör Carr, kendisi bir ekonomist olmadığı için, argümanları da ciddi bir incelemeye dayanmamaktadır. Fakat, ne bu

ne de o dönemde kendisine hakim olan ekonomik faktörün sosyal hayattaki öneminin hızla azalmakta olduğu kanaati, onu, gelecekteki kaçınılmaz gelişmelerle ilgili öngörülerini, ekonomik argümanlara dayandırmaktan ve *“eşitlik, özgürlük gibi demokratik idealleri ağırlıklı olarak ekonomik terimlerle yorumlamaktan”* alıkoymamaktadır.

Profesör Carr, liberal iktisatçıların düşüncelerini küçümsemiştir. Onun ısrarla 19. Yüzyıl düşünceleri diye adlandırmaya devam ettiği fikirler, Almanya'nın kabul etmediği, paylaşmadığı bir zihniyeti yansıtmaktaydı. Daha da ileri giderek, Friedrich List tarafından ortaya atılan ve serbest ticaretin, XIX. Yüzyılda sadece İngiltere'nin özel çıkarlarına uygun ve onun dikte ettiği bir politika olduğuna dair Alman tezlerine tekrar canlılık kazandırmaya çalıştı.

“Bir dereceye kadar, yapay otarşik bir üretim düzenli bir sosyal yaşamın zorunlu koşuludur.” “Ticarete konan engellerin kaldırılması ve XIX. Yüzyılın laissez faire prensiplerinin tekrar diriltilmesiyle, daha dağınık bir dünya ticaretine dönüş düşünülemez bile.” “Gelecek Alman türü bir Grossraumwirtschaft'in olacaktır”. “Özlediğimiz sonuç, Hitler'in yaptığı gibi Avrupa hayatının bilinçli bir reorganizasyonu ile kazanılabilecektir.”

“Savaşın moral fonksiyonları” adlı bölümde ise Profesör Carr, Ondokuzuncu Yüzyılın geleneğine bağlı, özellikle İngilizce konuşan ülke halklarının, savaşı saçma ve amaçsız olarak yorumlamasını küçümsemekte, “sosyal dayanışmanın en güçlü enstrümanı olarak savaşın amacının ve anlamının” altını çizmektedir.

.....

Almanya'da son yüzyıl boyunca yaşanan entellektüel gelişmenin özel bir boyutuna yeterince dikkat etmediğimiz anlaşılıyor: Bilim adamlarının, toplumun "*bilimsel*" organizasyonu için yaptığı ajitatörlük! Toplumun tepeden organizasyonu ideali, bilim ve teknoloji uzmanlarının sosyal ve politik fikirlerin oluşma sürecindeki etkileriyle daha hızlanmıştır. Modern Almanya'nın tarihinde politize olmuş profesörlerin, siyasileşmiş hukukçuların Fransa'da oynadığı role benzer bir rol oynadığını bilen insan sayısı çok değildir.⁴ Bu yeni politikacı bilim adamlarının çabaları "*özgürlüğün korunması*" amacına yönelik değildir. "*Aklın hoşgörüsüzlüğü*"nün yanında üstün bir aklın organize etmediği herşeyi küçümsemek gibi tuhaf bir eğilim, bu ülkede, henüz dikkatleri çekecek bir boyuta ulaşmadan çok önce, Alman kamuoyunun yeterince bildiği bir şeydi. Eğitim sisteminde yapılan bir değişikliğin, bir milletin zihniyeti üzerinde ne kadar etkili olabileceğine verilecek en iyi örnek, 1840-1940 yılları arasında Alman Eğitim sisteminin, "*humanite*" ağırlıklı olmaktan, "*realite*" ağırlıklı hale dönüştürülmesidir.⁵

Bazı istisnalar dışında öğretim üyelerinin ve bilim adamlarının yeni yönetimin hizmetine koşmalarındaki çabukluk, Nasyonal-Sosyalizmin yükseliş tarihinin en can sıkıcı ve en utanç verici sayfasıdır.⁶ Yeni ve daha iyi bir dünyaya yürüyüşün lideri olduklarını gümbür gümbür haykıran mühendisler ve bilim adamları, yeni tiranlığa ötekilerine oranla en kolay boyun eğen sınıf omuştur.⁷

Entellektüellerin bir toplumun totaliter dönüşümünde oynadığı rol, başka bir ülkede Julien Benda'nın *Trabison des Clercs* (Aydınlanma ihaneti) adlı kitabında adeta bir kehanet konusu olabilmisti. Kitap yazılışının üzerinden on beş yıl geçtiği halde her yeni okunuşunda, yeni anlamlar kazana-bilen bir kitaptır. Özellikle, kitapta yer alan bir pasaj İngiliz

bilimcilerinin politikaya nasıl ve niçin girdiklerini anlamak için son derece önemli ve akılda tutulması gereken bir alıntıdır. Benda'ya göre:

Bilimin, ablâk dabil, her konuda geçerli olabileceği gibi bir batıl inanç, XIX. Yüzyıldan kalma bir inançtır. Bu doktrini ortaya atanların ona gerçekten inanıp inanmadıkları, ya da yüreklerindeki tutkulara bir bilimsel görünüş prestiji kazandırma arzularının olup olmadığı, gerçekten titizlikle araştırılmalıdır. Tarihin bilimsel yasalara tabi olduğu doğması, keyfi otorite taraftarlarının iddia ettiği bir şeydir. Bu, son derece doğaldır. Çünkü, insan özgürlüğü ve bireyin taribi eylemi gibi kendilerinin en fazla nefret ettiği iki realiteyi elininine etmektedir.

Daha önce, Rönesanstan bu yana Avrupa Medeniyetine ait herşeyden nefret eden, Engizisyon yöntemleriyle sorgulama iştahlısı bir totaliter entellektüelin İngilizce ürününe değinmiştik. Burada, soruna fazla aşırıya kaçmadan yaklaşan ve oldukça popüler bir çalışmadan söz edeceğiz. Bilim adamları için daha büyük bir politik güç talep eden, genelleştirilmiş bir planlamayı savunan *Doğa* adlı derginin himayesinde yayınlanan C. H. Waddington'un, *Bilimsel Tavr* adlı kitabı oldukça ilginç görüşer vazetmektedir.

Waddington, "*bilim, insan davranışını temel alan bir etik ile yargılanmalıdır*" iddiasının savunucusudur. Bu tez, Alman politik bilim adamlarının uzun zamandan beri aşına olduğu ve J. Benda tarafından gün ışığına çıkarılmış bir tezdır. Bunun ifade ettiğini anlayabilmek için kitaba bir göz atmak yeter. Ona göre, "*özgürlük kavramı, bilim adamının oldukça yadırgadığı, hatta son tablilde var olup olmadığı bile tartışılabilir bir kavramdır.*" Ne var ki, "*şimdiye kadar bize, bil-*

imin böyle bir kavramı kabul ettiğinden söz edilegelmiştir.” Ancak, *“bu özgürlük, bilimsel olmayan tuhaf bir özgürlüktür.”*

Söz konusu kitabın sosyal ve ekonomik konular üzerindeki “bilimsel tavır”ı ise, bizim bu tür bir literatürle ilgili olarak bildiğimizden farklı değildir. “Potansiyel bolluk” ve “tekellerin oluşumunu kaçınılmaz kılan eğilimler” gibi evveliyatını bildiğimiz basma kalıp düşünceler ve temelsiz genellemeler, bilimsellik adına politik bir zemine oturtulmuş, aynı problemlerin ciddi bir tahlili ise yapılmamıştır.

Tüm bu çalışmalarda da gözlendiği gibi, Dr. Waddington’un kanaatlerini belirleyen, bilimin keşfettiğine inandığı “tarihin zorunlu yasası”na olan imanı olmuştur. Marksizmin “derin bilimsel filozofisi”nin etkisinde kalan Waddington, düşüncelerini seslendirirken bu zihniyetin terimlerini kullanır. Dolayısıyla, *“İngiltere’de bugün yaşamının, 1913’dekine oranla daha zor olduğunu inkar etmenin güç olduğunu”* belirtmekle birlikte *“büyük bölgelerin tüm boyutlarını, bilinçli olarak ve bir bütün olarak planlayan”* merkezileşmiş ve totaliter bir ekonomik sisteme olan özlemini dile getirir. Totaliter bir sistemde düşünce özgürlüğünün olabileceğini öne sürerken, kendi bilimsel tavır anlayışının ne olduğunu da yeterince aydınlatmaktadır.

.....

Bu ülkede (İngiltere), totalitarizme karşı değişik eğilimleri içeren daha geniş bir araştırma ile orta sınıf sosyalizmini yaratmaya yönelik teşebbüslerin Hitler öncesi Almanyadakine ne kadar benzediğini ortaya çıkarmak mümkündür.⁸ Sadece politik hareketler söz konusu olduğunda, *Unser Kampf*’ın yazarı Sir Richard Acland’ın *İleri Yürüyüş, Ortak Refah hareketi* ile *1941 Komitesi* gibi yeni organizasyonlar dikkati çekmektedir. Bu entellektüel etkilerin dışında totalitarizme yönelik

hareketin itici gücü temelde, organize sermaye ve organize emek gibi iki müktesep menfaat grubundan gelmektedir. En büyük tehlike de bu çok güçlü iki grubun politikalarının aynı doğrultuda birleşmesidir.

Bu iki güç, sanayide monopolistik bir organizasyonun oluşması ve desteklenmesi konusunda, güçlerini birleştirerek hareket etmektedirler. Öyle bir hareketin kaçınılmaz olduğuna inanmak için hiçbir sebep olmamaka birlikte üzerinde yürüdüğümüz yolun bizi totalitarizme götürdüğünden de kuşquamız olmasın.

Belli ki bu hareket, özellikle tekellerin kapitalist organizatörlerince kasıtlı olarak planlanmıştır. Bu nedenedir ki söz konusu gruplar, totalitarizme götüren tehlikenin asıl kaynağını oluşturmaktadırlar. Amaçlarının açıkça totaliter bir sistemin kurulmasına yönelik olmayıp, içinde organize sanayilerin yarı bağımsız ve kendi kendini yöneten birer işletme olarak yer alacağı korporatif bir toplum yaratmaya yönelik olması da bunların sorumluluklarını azaltmaz. Kendileri, böyle bir sistemin kurulmasına izin verileceğini ve bu sistemi hiç olmazsa bir süre işletebileceklerine inanırken, bir zamanlar Alman meslekdaşlarının da başına geldiği gibi dar görüşlülük açmazına düşmektedirler. Çünkü, bu tür organize edilmiş işletmelerin yöneticilerinin sürekli olarak almak zorunda olduğu kararlar, cemiyetin özel kişilere uzun süre için tevdi edebileceği türden kararlar değildir. Daha açık bir ifadeyle, büyük güçlerin biraraya getirilerek daha da büyütülmesine izin veren bir devletin bu gücün kontrolünü tümüyle özel ellere bırakması düşünülemez. Durumu, rekabetçi bir toplumda pek çok müteşebbis arasında, ortaya çıkan ve risk almaya degecek bir kazanç fırsatını değerlendirme şansına sahip olan az sayıda özel firmanın avantajlı konumuyla karıştırmamak gerekir. Özel endüstri sektörü, hükümet gü-

dümlü endüstri ile yan yana yer aldığında, büyük endüstriyel becerinin kazancı hem yüksek hem de güvenceli olacaktır. Ancak bu mutlu geçiş döneminden sonra, bir zamanlar Alman meslekdaşlarının başlarına geldiği gibi özgürce karar almadıklarını ve her konuda, sadece kendilerine hükümetçe verilecek güç ve kazanç imkanlarıyla yetinmek zorunda kalacaklarını anlamakta gecikmeyeceklerdir.

Monopollerin oluşturulması hareketinde sadece kapitalist sınıfın kınanması yanlıştır. Çünkü, kapitalistlerin bu eğilimleri eskiden beri bilinmektedir. Ayrıca doğal gelişimine bırakıldığında bugünkü gibi muazzam güç odağı haline gelmeleri de mümkün değildir. Gözlenen odur ki, kapitalistler, önce, sayıları giderek artan grupların desteğini almayı ve bu destekle de devletin desteğini kazanmayı başarmışlardır.

Monopolistler, bu desteği, ya öteki grupları kendi kazançlarına ortak ederek, ya da, daha çok, onları monopollerin kamu menfaatine olacağına ikna ederek sağlamışlardır. Solun rekabet düzenine karşı sürdürdüğü kampanyanın etkisinde kalan kamuoyunun yasama ve yargı güçleri üzerindeki baskısı, monopollerin gelişme sürecinin en önemli etkeni olmuştur.⁹ Monopollerin yüksek kazançlarına karşı sürdürülen atakların, sonuçta onları daha da güçlendiren yeni menfaat grupları yarattıkları görülmüştür. Geniş menfaat gruplarının monopol kazançlarından yararlanma imkanına sahip olduğu bir sistem, politik bakımdan, bu kârların sınırlı sayıda firmaya gittiği sistemden daha tehlikelidir. Monopolistin, öteki firmalara oranla daha yüksek ücret ödeyebilecek bir konumda olması, tüm tüketicilerin ve diğer ücretlilerin istismarıyla mümkün olduğu halde, kamuoyunun büyük bir kısmı, günümüzde, yüksek ücret ödeyebilme kabiliyetine monopolü haklı gösteren bir neden olarak bakabilmektedir.¹⁰

Monopolün kaçınılmaz olduğu durumlarda da acaba onu kontrol etmenin en etkili yolu, yönetimini devletin eline teslim etmek midir? Tek bir endüstri söz konusu olsaydı, sorun ıkmayabilirdi. Ne var ki çok sayıda değişik endüstri monopolleri söz konusu olunca onları, farklı özel ellere bırakmak yerine, tümünün birden sadece devlet kontrolü altına alınması sorunu üzerinde çok Şeyler söylenebilir. Bağımsız monopollerin demiryolu, hava ulaŐımı, gaz ve elektrik üretimi gibi sektörlerde söz sahibi olmaları halinde tüketiciler; tüm bunların “koordinasyon” gerekçesiyle merkezi olarak denetlendiği durumdan çok daha g cl  konumdadırlar. Özel monopol çok ender durumlarda tam olarak teşekkül edebildiği gibi, nadiren de uzun süre yaŐayabilmektedir. Oysa devlet monopolü sürekli olarak, devlet tarafından, hem potansiyel rekabete hem de kamuoyunun eleŐtirilerine karşı korunmuŐtur. Böylece, geçici bir monopol, sürekli olarak kendisini sağlama alacak bir güce kavuŐturulmuŐ olmaktadır. Monopolün eleştirisi, hükümetin eleŐtirisiyle aynı anlama geleceğinden, artık onun toplumun hizmetçisi olması için umut kalmamıştır. Monopol makinası devlet makinasıyla özdeŐleŐmeye baŐladıėından genel olarak halkın çıkarlarından çok, monopoldeki görevlilerin çıkarını korumaya yönelmektedir.

Monopolün gerçekten kaçınılmaz hale gelmesi durumunda Amerikalıların tercih ettiği yöntem olan, özel monopollerin üzerinde g cl  ve tutarlı bir devlet kontrolü, doğrudan devlet iŐletmeciliėinden daha tatmin edici sonuçlar vermektedir. Bu, monopollerin yanında, başka firmaların da girebileceği alanlarda, aşırı k rlara izin vermeyen bir uygulamadır. Sonuçta (bazı Amerikan kamu hizmetleri sektöründe de g r ld ğu gibi) monopolcü sanayilerde hizmet etkinliğini azaltsa bile, bunu monopollerin gücünün sınırlanması için ödenmesi gereken bir fiyat olarak yorumlamak gerekir. Ben

şahsen böyle bir etkinlik azalışını, organize bir monopolün benim hayat tarzımı kontrol etmesine tercih ederim. Sözünü ettiğimiz kontrollere tabi tutulduğunda, monopolcülerin konumu, öteki müteşebbis türleri arasında en az tercih edilebilecek bir düzeye indirgenecek ve bu onları sadece kaçınılmaz olduğu sektörlere mahkum ederken, aynı zamanda rekabetçi bir piyasada üretilebilecek yeni ikame mallarının üretimini de teşvik edecektir. Bir kere monopolcünün konumu ekonomi politikasının şamaroğlanı haline getirilsin, yetenekli girişimcilerin pek çoğunun rekabet havasının zevk ve lezzetine ne kadar çabuk vardıkları görülecektir.

.....

Monopol sorunu, sadece kapitalist monopolcüye karşı savaşmak zorunda kalsaydık bu kadar tehlikeli olmayabilirdi. Monopolü tehlikeli hale getiren, bu işte çıkarı olan birkaç kapitalist değil, monopolcünün kendi kazancına ortak ettiği çok sayıda insanın yanında, onun kendisini desteklemeleri halinde, daha düzgün ve adil bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunmuş olacaklarına ikna ettiği yığınlardır. Modern gelişme sürecinde tarihi dönüm noktası ayrıcalıklılığa karşı başlatılan savaşla özdeşleşmiştir. Ne var ki, serbest rekabete karşı olan doktrinlerin etkisiyle sahneye çıkan işçi hareketi, zamanla kendisine ayrıcalık kazanmak için savaşmaya başlamıştır. Monopolün zamanımızdaki temel büyüme nedeni, örgütlü sermaye ile örgütlü işgücünün, toplumun özellikle, en az örgütlenebilmiş sanayi kesimi işçisi ve işsizlerden oluşan en yoksul kesimlerin aleyhine olmak üzere yüksek monopol kârlarını paylaşmak konusundaki amaçlı işbirliğidir.

Zamanımızda şahit olduğumuz en acıklı oyunlardan biri, büyük bir demokratik hareketin sonuçta demokrasinin tahribine yol açan ve onu destekleyen yığınlardan sadece küçük bir azınlığa yarayan bir politikayı desteklediğini görmektir.

İşçi hareketi, az da olsa her işçiye bağımsızlık ve özgürlüğün tattırıldığı tek düzen olan demokrasiyi tahribe devam ettiği için umutlu olmaya yer yoktur. Çılgın rekabetçi sistemi ebedi olarak yokettiklerini yüksek perdeden haykıran işçi liderleri böyle yapmakla ferdin özgürlüğünün de idam fermanını imzaladıklarının farkına varmış değillerdir.¹¹ Piyasanın gayri şahsi disiplininin yönettiği düzenle, bir kaç kişinin iradesine göre yönlendirilen düzenden başka bir üçüncü seçenek yoktur. Bu nedenle, birincisinin tahribine yol açan insanlar, bile rek veya bilmeyerek ikincisinin yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Yeni düzende bazıları ötekilere oranla daha iyi beslenmiş, giyinmiş ve barınmış olsalar bile, İngiliz işçileri son tahlilde, kendi şahsî özgürlüklerini tehlikeye atan sosyalist doktrin entellektüellerine acaba müteşekkir kalacaklar mıdır? Soruya olumlu cevap vermek zordur.

Son yirmibeş yılda kıta Avrupası'nın önde gelen devletlerinin tarihine aşına olan bir kimse için İşçi Partisi'nin "planlanmış toplum" yaratmaya yönelik son programı çok can sıkıcı bir olaydır. Geleneksel İngiltere'yi restore etmeyi amaçlayan bir teşebbüse, sadece genel çizgileriyle değil, ayrıntılarıyla da karşı çıkan ve üslubu bile Alman fikriyatına yirmibeş yıl önce hakim olmuş hayallerden ayıredilemeyen bir şema ortaya çıkarılmıştır. "*Savaşta ulusal kaynakların seferber edilmesi için gerekli hükümet tedbirleri*" veya Profesör Laski'nin Büyük Britanya için talep ettiği "dengeli ekonomi" veya üretimin merkezi olarak yönlendirildiği "toplum tüketimi" gibi kavramar tamamen Alman İdeolojisinden alınmıştır. "*Planlanmış bir toplumun yerini almak zorunda olduğu rekabetçi laissez-faire toplumundan çok daha özgür bir toplum olabileceği*" gibi bir görüş yirmibeş yıl önce belki hoşgörülebilirdi.¹² Ne var ki, yirmibeş yıllık bir tecrübe sonunda, eski inançların tekrar sorgulandığı bir dönemde,

sonuçlarına karşı mücadele etmeye başladığımız doktrinlere ait sloganlara hala sahip çıkılması, trajedinin de ötesinde bir şeydir. Gerek parlamento gerekse kamuoyunda, bir büyük partinin, geçmişin ilerici partilerinin yerini alması, zamanımızda son derece önemli bir değişmeyi simgeleyen ve bir liberal için değerli olabilecek herşeye karşı hayati bir tehlikenin kaynağını oluşturan reaksiyoner bir harekettir. Geçmişte yaratılan gelişmelerin sağın gelenekçi güçlerince tehdit edilmesi her çağda görülen bir olay olup bizleri telaşlandırmamalıdır. Ancak, gerek kamuoyu, gerekse parlamentoda muhalefet ikinci bir partinin sürekli tekeline geçmişse artık geriye gelecek için mutlu olmayı sağlayacak hiç bir şey kalmamış demektir.

NOTLAR

1. *The Spectator*, April 2, 1940, s.523.

2. *Economic Journal*, 1915, s. 450.

3. Özellikle daha sonra nazi haline gelecek olan eski sosyalistlerin oranını yorumlarken, bu oranın öneminin, yalnızca, onu, eski sosyalistlerin toplam sayısı ile değil, fakat dönüşleri ataları tarafından hiçbir şekilde engellenmeyecek olanların sayısı ile kıyaslayınca anlaşılabileceğini hatırlamamız gereklidir. Gerçekte, Almanya'dan siyasi göçün şaşırtıcı yönlerinden biri, kelimenin Alman anlamında "Yahudi" olmayan, sol kanattan gelme mültecilerin nisbeten küçük sayısıdır. Sık sık Alman sistemini öven ifadelerle karşılaşırız. Üzerinde düşünmeye değer olan totaliter ekonomik mobilizasyon tekniğinin özellikleri üzerine son bir konferansta sarfedilen giriş ifadesi gibi: "Hitler benim idealim değil, ondan çok uzak. Hitler'in benim idealim olmasını gerektiren pek çok sebep var, fakat..."

4. Franz Schnabel, *Deutsche Geschichte im Neunzehnten Jahrhundert*, vol. II, 1933, s. 204.

5. Buna göre *Leviathan*'ın yazarı ülkeye özgürlük ruhunu getirdiği için klasik kitapların yasaklanmasını isteyen ilk kişidir.

6. Bilim adamlarının iktidar sahiplerine köleliği, Almanya'da, devlet tarafından organize edilmiş bilim anlayışı ile el ele ortaya çıkmıştır. En meşhur Alman bilim adamlarından olan fizyolojist Emil du Bois - Reymond, 1870'de, hem Berlin Üniversitesi Rektörü hem Prusya Bilimler Akademisi Başkanı sıfatıyla irad ettiği bir konuşmada utanmadan şunu söyleyebildi: "Biz, Berlin Üniversitesi, Kralın Sarayının yerleşik muhalifi, kuruluş belgemiz gereği, House of Hohenzollern'in (bir Alman hanedanı -çn) entellektüel muhafızıyız". (A Speech on the German War, London, 1870, s. 31 -du Bois- Reymond'un bu konuşmasının İngilizce'ye çevirilerek yayımlanmasını gerekli görmesi dikkate değer).

7. Yalnızca tek bir yazardan iktibas yeterlidir. R. A. Brady, *The Spirit and Structure of German Fascism* adlı Alman akademik hayatı üzerindeki ayrıntılı çalışmasında vardığı sonucu şöyle ifade etmektedir: "Bilim adamı, per se, modern toplumda, eğitilmiş kimseler arasında en kolay şekilde kullanılan ve 'koordine' edilendir. Doğru, Naziler birçok üniversite profesörünü işten attılar ve birçok araştırmacıyı laboratuvarlardan kovdular... fakat bunlar, genellikle sosyal bilimcilerdi ve olan bitenin daha iyi farkında olan ve Nazi programlarını ısrarla eleştiren kimselerdi, düşünce faaliyetinin en canlı olduğu düşünülen tabii bilimlere mensup olan kimseler değildi. Tabii bilimler alanında çalışanlar arasında kovulanlar esas itibariyle Yahudi veya yukarıdaki genlemeye istisna teşkil eden şahıslardı. Ve bunlar da, Nazi görüşlerine ters görüşleri benimsemekteydi. Sonuç olarak, Naziler, nisbeten kolay bir şekilde, bilim adamlarını 'koordine etmeye' ve böylece ince propagandalarının arkasına Alman bilim ve fikir adamlarının çoğunun aşikar ağırlığını yerleştirmeye muktedir oldu".

8. Savaştan sonra bu eğilimi güçlenerek devam ettirecek olan

şey savaş döneminde baskıcı denetimlerin tadına varmış, ancak daha sonraları yapmak zorunda kalacakları mütevazî işleri beğenmeyecek olan bir grup insandır. Sayıları giderek azalacak olan bu insanların ülkenin ekonomik ve sosyal politikalarının biçimlenmesinde oynadığı rol azımsanamaz. On iki yıl önce bu tür insanlar arasında kaldığımda, aniden, tipik Alman entellektüel atmosferine düşmüşüm duygusuna kapılmıştım.

9. Bu konuda Arthur Lewis'in *The Modern Law Review*, Vol. VI, No:3 Nisan 1943'deki "Monopoly and Law" adlı eğitici makalesine bakınız.

10. Belki daha da şaşırtıcı olan, pek çok sosyalistin, monopollerin, rantiyeye sınıfa, tahvil faizi şeklinde garantili gelir sağlayan özelliğine duydukları dikkat çekici şefkattir. Onların "kâr"a karşı duydukları gözü kapalı düşmanlık yanında hiç bir gayret sarfetmeden gerçekleştirilen sabit bir gelir imkanını, sosyal ve ahlâkî açıdan "kâr"dan daha arzu edilebilir bularak bu imkanı sağlayan monopolleri bu özelliğiyle meşrulaştırmaları, son kuşakta gözlenen doğa yargılarındaki tefesüh sürecinin dikkat çekici bir göstergesidir.

11. Profesör H. J. Laski, *İşçi Partisi Yıllık Konferansındaki Konuşma*, Londra, 26 Mayıs 1942 (rapor sayfa III). Profesör Laski'ye göre "çılgın rekabetçi düzenin halka getirdiği şey sefalet sonucunda savaştır."

12. *The Old World and the New Society*, Yeniden Yapılanma Sorunları Üzerinde İngiliz İşçi Partisi Ulusal İcra Komitesi Raporu, s. 12 ve 16.

MADDİ KOŞULLAR VE İDEAL AMAÇLAR

Hükümetin daha az sayıda insanı kendisine tabi (köle) kılması haklı veya makul değil midir? Şüphesiz, bir azınlığın, ona yanlış görünmeyecek bir şekilde, bir çoğunluğu özgürlüklerini muhafaza etmeye zorlaması; bir çoğunluğun, kendi temelsiz keyfi uğruna, bir azınlığı, alçakça, kendisinin kölesi olmaya zorlamasından daha adildir. Başka bir şeyin değil, sadece kendi özgürlüklerinin peşinde koşanlar, kuvvete sahip oldukları ve özgürlüğe karşı olanlar çok almadığı vakit, daima, onu elde etme hakkına sahiptirler.

John Milton

Bizim kuşak, ekonomik olaylara önceki kuşaklardan daha az önem vermekle adeta övünür gibidir. Öyle ki “*Ekonomik İnsanın Sonu*” sloganı çağımıza hakim olabilecek özlemlerden biri olacağına benzemektedir. Böyle bir düşünce değişikliğinin övgüye layık olup olmadığını anlayabilmek için onu biraz daha yakından inceleyelim. Sosyal Yeniden Yapılanma konusundaki görüşlerin hemen hemen hepsi ekonomik niteliklidir. Geçmişin politik ideallerinin, özgürlüğünün, eşitliğinin ve güvenliğinin ekonomik olarak yeniden yorumlanması “*ekonomik insanın*” da sonunu ilan etmektedir. İnançları ve özlemleriyle insanlar, bugün eskisiyle karşılaştırılmayacak ölçüde ekonomik doktrinlerce yönetilmektedir. Bu doktrinler, şu andaki ekonomik sistemimizin irrasyonel olduğuna inanç, “*potansiyel bolluk*” gibi sahte idealler ve monopolün kaçınılmazlığı gibi mesnetsiz görüşlerle beslenmiş ve geliştirilmiştir. Bu iddialar rekabetçi bir düzende teknik buluşların rekabete zarar verme ihtimaline karşı pratiğe sokulmaması, hammadde stoklarının imha edilmesini önermek gibi sadece monopol, özellikle de devletten yardım görmüş monopol düzeninde geçerli olabilecek noktalara kadar vardırılmıştır.¹

Denilebilir ki bizim kuşak, ekonomik düşüncelere, önceki kuşaklardan daha az duyarlıdır. Bu kuşak, ekonomik argümanlar karşısında, kendi taleplerinden kesinlikle fedakârlığa razı olmadığı gibi acilen gerçekleşmesini istediği tutkularına konacak her türlü kısıtlamalara karşı da son derece hoşgörüsüz ve sabırsızdır. Bu, maddi refaha karşı bir küçümseme ve kayıtsızlık hatta bir istek azalmasıyla karıştırılmamalıdır. Economophobia terimi, *“Ekonomik İnsanın Sonu”* gibi yanıltıcı bir iddianın daha doğru bir tanımlaması olacaktır. Çünkü bu iddia, hiçbir zaman mevcut olmamış bir durumdan, kendisine doğru yönelmediğimiz bir istikamete doğru yol aldığımızı ima eder. İnsanoğlu sonunda, kendi geçmişteki gayretlerini tabi kılmak zorunda kaldığı gayri şahsi güçlere karşı nefret ve ona isyan noktasına gelmiştir.

Bu isyan, insanın rasyonelliğini anlayamadığı bir kural veya zorunluluğa tabi olmak konusundaki bir gönülsüzlüğünü ifade eder. Bazı alanlarda, anlayamadığımız herhangi bir şeye tabi olmayı red etmemiz sonuçta medeniyetimizin tahribine yol açar. Etrafımızdaki dünya giderek daha karmaşık bir hale gelmekte ve biz ferdi plan ve ümitlerimize sürekli olarak karışan fakat anlayamadığımız güçlere karşı giderek daha fazla direnmeye başlamaktayız. Bizimki gibi karmaşık bir medeniyet, bireyin sürekli olarak varoluş nedenini ve tabiatını anlayamadığı değişmelere daimi olarak intibakını gerektirmektedir. İnsanların neden bir iş yerinden ötekine geçtiği ve bazı şeylerin elde edilmesinin ötekilere oranla neden daha zor hale geldiği gibi soruların cevabı tek başına ferdi bir aklın anlayamayacağı kadar iç içe geçmiş olaylar karmaşasıyla ilgilidir. Daha da kötüsü, değişmeyi belirleyen karmaşık ilişkiler kendilerini adeta bir sır gibi saklarken, değişmenin etkilediği insanlar, kendilerine en yakın gelen ve sakınabilecekleri bir sebebi suçlayabilmektedirler. Bu yüzdendir ki, tümüyle plan-

lanmış bir cemiyette, planlamanın sorumlusuna, başka bir işe tayin edilen veya maaşı değişen bir kişi tarafından bunların sebepleri sorulduğunda, planın tümünü izah etmeden bunu anlatmak mümkün olmayacaktır. Yani izahat sadece bir kaç kişiye yapılabilecektir.

Geçmişte, medeniyetin gelişmesini mümkün kılan şey, insanın piyasanın gayrişahsi güçlerine tabiyeti olmuştur. İşte bu tabiyet nedeniyledir ki herhangi birimizin tam olarak anlayabileceğinden daha büyük bir şeyin inşasına yardımcı olmaktayız. Geçmişteki bu boyun eğişin, dinsel nedenlerle veya iktisatçıların öğretilerine âbartılı bir saygıyla yapılmış olup olmaması da önemli değildir. İşleyişini ayrıntılı bir biçimde kavrayamadığımız güçlere boyun eğme zorunluluğunu, dinsel veya ekonomik doktrinlere mensubiyet gibi nedenlere oranla, rasyonel nedenlerle açıklamak çok daha zordur. Anlayamadığımız veya tanıyamadığımız akıllı bir varlığın bilinçli kararlarının sonucu olan güçlere teslim olmayı reddetmek eksik veya yanlış bir rasyonalizmin ürünüdür. Eksiktir, çünkü o kompleks bir toplumda, tek başına hiç kimsenin tam anlamıyla saptayamacağı olayları içeren çok sayıda ferdi çabanın koordinasyonu sürecini kavrayamaz. Ayrıca o, bu karmaşık toplum yok edilmedikçe, gayri şahsî ve görünüşte irrasyonel piyasa güçlerine teslimiyeti reddetmenin alternatifinin, başka insanların aynı oranda kontrolü imkansız ve keyfi güçlerine boyun eğme olacağını da göremez. Bugün için kendisinin sıkıcı bulunduğu kısıtlamalardan kaçmak kurtulmak isterken insan, bu sefer kendisini, bilinçli olarak çok daha acı otoriter kısıtlamaların beklediğini kavrayamamaktadır.

Bazıları, insanlığın, tabiat güçlerini tanıma ve kontrol edebilme konusunda sağladığı akıllara durgunluk verecek başarıların, sosyal işbirliği alanında sağlanamadığından yakınır. Bu doğrudur. Ne var ki doğal güçlere hakim olma yön-

temimizle toplumsal güçleri de ele geçirebileceğimizi sanmak son derece yanıltıcı ve tehlikelidir. Böyle bir inanış sadece totalitarizme götürmekle kalmaz, aynı zamanda medeniyetimizin tahribine ve müstakbel gelişmemizin frenlenmesine de yol açar. Bunu talep edebilenler, insanlık olarak bu güne getirebildiğimiz kazanımlarımızın, sadece korunmasında bile, farklı insanların çabalarını koordine edebilen gayrişahsi güçlerin ne kadar belirleyici olduğunu bilememektedirler.

.....

Şimdi kısaca can alıcı noktaya tekrar dönme zamanı gelmiştir. O da şuydu: Ferdî özgürlük, tüm toplumun sürekli olarak tabi kılınmak istendiği tek bir amacın egemenliği ile bağdaşmaz. Bunun tek istisnası, savaş ve geçici felaket anlamıdır. Ancak bu istisnai durumlardadır ki özgür toplum çok acil ve zorunlu bir nedenle tek bir hedefe tabi kılınabilir. Bu, uzun dönemde özgürlüğümüzü korumamız için ödememiz gereken bir fiyattır. Bu yüzdendir ki savaş zamanlarının moda olan ifadelerinin barış zamanında da geçerli olabileceğini düşünmek çok yanıltıcı olacaktır. Gelecekte daha güvenceli olabilmesi için, geçici olarak özgürlüğümüzün feda edilmesi düşünülebilir. Ancak, aynı şey hayatı sürekli olarak düzenlemeyi amaçlayan bir sistem için söylenemez.

Barış döneminde, öteki amaçlar karşısında mutlak tercih üstünlüğüne sahip olmaması gereken bir hedef vardır. Bu, insanların adeta birinci sıraya yerleştirmede mutabık kaldıkları "*işsizliğin yok edilmesi*" amacıdır. Daha somut bir anlatımla, işsizlikle mücadele hedefi, "*ne pahasına olursa olsun*" şeklinde bir öncelikle techiz edilmemelidir. Popüler fakat bir o kadar da müphem bir amaç olan "*tam istihdam*" hedefinin büyüğü, tek yanlı ve sorumsuz bir idealist düşünce sahibini son derece zararlı olabilecek dar görüşlü tedbirler almaya sevk etmek tehlikesini içermektedir.

Savaştan sonra, bu alanda ne yapmamamız gerektiği veya neyi gerçekleştirebileceğimiz konusunda, biraz uyanık olmak zorundayız. Savaştan hemen sonra ortaya çıkacak en önemli sorunlardan birisi, savaş döneminin özel ihtiyaçları nedeniyle yüzbinlerce kadın ve erkeği oldukça yüksek ücret aldıkları işlere çektikten sonra bunlara, barış zamanı da aynı yüksek ücretli işleri garanti etmenin imkansızlığıdır. Bundan böyle, sözü edilen insanların, savaş dönemine oranla daha düşük ücretli işlere transferleri acil çözüm bekleyen bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Liberal bir tarzda da olsa, bu işçilerin yeni işlere adaptasyonu sorunu tümüyle çözülemeyecek ve toplumun refahına olan katkıları ölçüsünde ücret almaları halinde, başkalarına oranla daha düşük bir maddi imkana sahip olması gereken pek çok insan var olmaya devam edecektir.

Sendikaların söz konusu grupların ücretlerinin düşürülmesine direnmeleri halinde, ortaya iki seçenek çıkmaktadır. Ya, bazı insanlar, zor kullanılarak daha düşük ücretli işlere transfer edilecekler, ya da bu işlerde çalışmaya razı oluncaya kadar, işsizliğe mahkum edileceklerdir. Sosyalist bir toplum da benzer durumlarla karşılaşmama şansına sahip değildir. Böyle bir toplumun kullanabileceği yöntemin zorlama yöntemi olacağı kuşku götürmez. Ancak, böyle bir yöntemin sürekli bir ferahlama getiremeyeceği ve kaynaklarımızın en verimli şekilde kullanılabilme şansını ciddi bir biçimde yokedeceği de açıktır. Bu durumda, geriye ancak parasal genişleme siyaseti uygulayarak öteki sektörlerdeki ücret ve fiyatları nisbi olarak yükseltme politikası kalacaktır. Başlangıçta ücretlerinin düşürülmesine razı olmayanların enflasyonist politikayla hizaya getirilmesi amacı onların da gelir çekişmesi oyununa girmesiyle daha büyük adaletsizliklere yol açacaktır. Başka bir deyişle, parasal genişleme, tedavi edebileceği hastalığı daha da azdıracaktır.

Savaş sonrası dönemlerde, şiddetli bir biçimde hissedilen bu problem, ekonomik sistemimizin ortaya çıkacak değişikliklere sürekli adapte edilme zorunluluğu nedeniyle, barış zamanında da peşimizi bırakmayacak türden bir problemdir. Şöyle ki, kısa dönemde, parasal bir genişleme politikasıyla temin edilebilecek bir maksimum istihdam seviyesi vardır. Bu seviyenin muhafazası, ancak giderek artan dozda bir enflasyonist süreçle mümkün olabilir. Bunun anlamı, enflasyonist bir politikayla maksimum istihdam yaratma amacının sonunda kendini yok eden bir hedef oluşudur. Bu politika giderek işgücünün verimliliğini düşüreceğinden, cari ücret seviyesi, ancak suni bir biçimde istihdam edilebilecek çalışan nüfus oranını yükseltecektir.

.....

Hiç şüphesiz ki, savaş sonrasında, ekonomik işlerimizi düzenleme konusunda göstereceğimiz becerinin önemi daha da artacak ve medeniyetimizin kaderi son tahlilde, yüz yüze geleceğimiz ekonomik sorunları nasıl çözeceğimize bağlı olacaktır. Başlangıçta yoksullaşmayı hem de çok yoksullaşmayı göze alacağız ve önceki standartlarımızı yakalayıp daha da yükseltmemiz öteki pek çok ülkeden daha zor olacaktır. Eğer akıllı ve dikkatli hareket edip endüstriyel aygıtımızı ve organizasyonumuzu baştan başa yenileyebilirsek, bir kaç yıl içinde, daha önce ulaştığımız seviyeyi yakalayarak geçebileceğimizi söyleyebilirim. Ancak bu konuda başarılı olabilmenin bazı önşartları vardır: Herşeyden önce, yeniden yapılanma zorunluluğunun dayattığı tüketim imkanlarından daha fazla tüketmemeye razı olmak, bu konuda aşırı ümitlere yol açmaktan kaçınmak ve kaynaklarımızı gelişmiş güzel değil, ileride refahımızı hızla arttırabilecek verimli alan ve şekillerde kullanmayı kabul etmek gerekecektir.² En az bunlar kadar önemli bir husus da yoksulluğu, gelirimizi arttırarak değil,

bölüşümünü değiştirerek yenebileceğini iddia eden dar görüşlerden bilinçli olarak sakınmaktır. Aksi bir tutum, çok sayıda insanı yoksulluğun ve sonunda da mevcut politik düzeninin kararlı düşmanlarının kucağına itmek sonucunu doğuracaktır. Asla unutulmamalıdır ki Kıta Avrupası'nda totalitarizmin yükselişinde en etkili faktör (ki bu ülkede henüz söz konusu değildir) henüz yoksullaştırılmış olan geniş orta sınıf insanları olmuştur.

Oldukça tehditkâr bir kaderden sakınabilmemiz için yapmamız gereken şeyler vardır. Herşeyden önce yüksek bir kalkınma hızını sürdürmemiz gerekecektir. Önceleri ne kadar yavaş bir tempoda başlarsa başlasın böyle bir hızın bizi sürekli olarak yukarılara taşıyacağından şüphe edilmesin. Daha sonra, kendimizi çok değişmiş bir dünyaya intibak kararlılığını göstermemiz gerekecektir. Bazı grupların alışılmış hayat standartlarını koruma düşüncesinin bu adaptasyon sürecini tıkamasına kesinlikle izin verilmemelidir. Nihayet, kaynaklarımızı mutlaka bizi daha zengin hale getirebilecek yerlerde kullanmamız gerektiğini unutmamamız lazımdır. Daha önceki standartlarımızı yakalamamanın ve geçmenin dayatacağı intibak sorunu, daha öncekilerden daha büyük boyutlu olacaktır. Kuşku yok ki hepimiz kendi hayat tarzlarını seçen özgür insanlar olarak karşılaşacağımız yeni şartlara bütün zorluğuna rağmen intibak etme zorunluluğunu kabul edebildiğimiz ölçüde önümüzdeki güç dönemi atlatabiliriz. Ne pahasına olursa olsun, asgari ölçüde de olsa bir geçim güvencesinin herkese tanınmakla birlikte, özel bazı gruplara tanınmış olan imtiyazlı güvencenin artık zamanının geçtiğini, bu grupların yeni gelenlerin kendi ayrıcalıklı refahlarına ortak olmalarını engellemeleri için hiç bir mazeretin geçerli olmayacağını da kabul etmek zorundayız.

İlk bakışta soylu bir tavır gibi gelen "*kabrolsun ekonomi,*

daba nezih bir dünya kuralım” gibi bir düşünce aslında tam bir sorumsuzluk ürünüdür. Çünkü, her insanın, maddi şartlarının iyileştirmesini talep ettiği gerçek dünyamızda, saygın bir düzen kurabilme şansımız genel refah düzeyimizin yükseltilmesine bağlıdır. Demokrasimizin çatırdamadan tahammül edemeyeceği tek şey hayat standartlarımızın barış zamanında önemli ölçüde düşürülmesi ve ekonomik durgunluk koşullarının uzamasıdır.

.....

Bugünkü politik eğilimlerin ekonomik umutlarımızı tehdit ettiğini ve yaratacağı ekonomik sonuçların daha yüksek değerlerimizi tehlikeye attığını iddia eden insanlar kendilerini aldatmaktadırlar. Bu kişilere, uğruna pek çok maddi fedakârlıkta bulduklarını iddia ettikleri ideal hedeflere, son elli yıldır kolektivistliğe kayan tutumlarla yaklaştığımızı mı yoksa uzaklaştığımızı mı sormak gerekir. Görüldüğü kadarıyla, mevcut sosyal düzenimizdeki eşitsizliklere başkaldırmada bizim kuşak, eski kuşaklardan fersah fersah öndedir ve ulaştığı sosyal sorumluluk duygusuyla da kendisiyle iftihar eder durur... Ne var ki bu kuşak, aynı zamanda, ahlâk denilen kavramın aslında bireysel bir temele dayandığını ve bireyin ancak özgür bırakıldığında, kendi çıkarı kadar, gerektiğinde içinde yaşadığı toplumun çıkarı için de kişisel özverilere hazır olması gereğine dayanan bir ahlâk düsturunu unutma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kişisel sorumluluk dünyasının dışında iyiliği ve kötülüğü tefrik etmek zordur. Bireyin erdemi ancak, ona uğruna kişisel arzularından vazgeçebilmeyi göze alabileceği doğrunun ne olduğunu şahsen değerlendirme fırsatı verildiğinde tartışılabilir. Başka bir anlatımla, insanlara ancak, kendi şahsî çıkarlarına ilişkin sorumluluklar yüklenme ve gereğinde onları feda etme özgürlüğü tanındığı takdirde, kararlarının ahlâkî değerlerinden söz edilebilir. Görüldüğü

gibi, ahlâk kavramı, temelde bireysel özgürlük ve sorumluluk sorunundan koparılamaz. İnsanlara özgürce tercih hakkı tanınmadığı zamanlarda, başkalarının aleyhine, onları toplumcu diye niteleyemeyeceğimiz gibi, toplumculuğun erdemi de tartamayız. Her konuda iyilik yapmaya zorlanmış bir toplumun üyelerinin övülecek tarafı yoktur. Milton'un dediği gibi *“veterince gelişmiş bir insanın iyi ve kötü yönleri dayatılan zorunlu reçetelerin baskısı altında gizlendiği sürece neye erdemli, doğru ve haklı diyebiliriz ki?”*

Maddi koşulların bizi sürekli tercihler yapmaya zorladığı bir dünyada, kendi hayatımızı kendi vicdanımıza göre düzenleme özgürlüğü, moral değerlerin geliştiği ve yeniden yaratıldığı tek dünyadır. Üstlerine değil, kendi vicdanına karşı sorumluluk, zoraki olmayan görev bilinci, bireyin değer verdiği şeylerden hangilerinin başkaları adına feda edileceğine karar verme zorunluluğu ve şahsen verilen kararın sonuçlarına katlanmak, ahlâk adını taşımaya layık bir kavramın temel nitelikleridir.

Bireysel davranış dünyasında kollektivizmin tahripkâr etkisi gizlenemeyecek kadar büyük olmuştur. Varlığını borçlu olduğu idealler ne kadar yüce olursa olsun, temel vaadi, insanın sorumluluk yükünden kurtarılması³ olan bir hareket sonuçlarıyla anti-moraldir. Bireysel gücümüzün yettiği ölçüde, eşitsizliklere çare arama konusundaki kişisel sorumluluk duygumuzun güçlenme yerine zayıfladığına da hiç şüphe yoktur. Bunun temel nedeni sorumluluk yüklenme arzumuz ve nasıl seçim yapmak gerektiği konusundaki bilincimizin hissedilir biçimde bozulmuş olmasıdır.

Bireyci bir toplumun işleyebilmesini sağlayan, bağımsızlık, kendine güven, risk alma cesareti, karşı çoğunluğa rağmen doğru bildiğini savunma, yakınlarıyla gönüllü işbirliği

gibi değerlere artık daha az saygı gösterilmektedir. Kollektivizm, bu değerleri yok ettiği gibi, yerine de bireyden, sadece, doğru olduğu kolektif olarak kararlaştırılmış şeylere zorunlu olarak itaat etme talebinden başka bir şey koyamamıştır. Bireyin ahlâkî tercihi, temsilcilerini periyodik olarak seçme hakkına indirgenmiştir. Bu seçimleri, bireyin ahlâk değerlerinin test edilmesine imkan veren fırsatlar olarak nitelemek doğru değildir.

Bireylerin geliştirdiği davranış kuralları, kolektif siyasal eylemin moral standartlarının kaynağı olduğu için, bireysel davranış standartlarındaki bir gevşemenin, kolektif eylemin standartlarının yükseltilmesiyle telafi edilmesi mümkün değildir. Her kuşağın kendinden öncekilere göre değer yargıları değişmektedir. Ancak, ne maddi konfor arzusu, ne hayat standardımızdaki yükselme ne de toplum içinde belli bir statü güvencesine kavuşma özleminin düşük değerler arasında sayılmadığı da kesindir. İdeal bir amacı yüceltmek uğruna, halk yığınlarına, gelecekteki beklentilerinden vazgeçmeyi telkin edebilecek cesaretle bir popülist yazara rastlayabiliyor muyuz? Acaba, hiçbir reformcunun dokunmaya cesaret edemeyeceği, gelecek için yapılan bir planda, değişmezlik sınırları içinde bırakılabilecek, saygıdeğer ve kutsal değer kutupları neler olabilir? Hiç kuşkusuz, bireyin özgürlüğü, onun hareket özgürlüğü ve konuşma özgürlüğü, artık bu dokunulmaz değerler arasında yer almamaktadır. Dokunulmaz olan, şu veya bu grubun korumaya alınmış hayat standartları ve başkalarının da o standartlara ortak olma arzularının yasaklanması hakkıdır. Kapalı grupların üyeleriyle üye olmayanlar ve değişik ülkelerin vatandaşları arasındaki ayrımcılık giderek daha doğal karşılanır olmuştur. Toplumun çıkarı uğruna fertlerin hükümetçe maruz bırakıldığı haksızlıklar, artık vurdumduymazlık derecesine varmış bir toplumsal kayıtsızlık

konusu olmaktadır. Halkların göçe zorlanmaları, yerlerinden edilmeleri gibi en temel haklara karşı girilmiş en kaba tecavüzlerin liberal denilen kişilerce bile sık sık onaylandığını görebilmekteyiz. Bütün bunlar, moral yanımızın incelmek bir yana giderek köreldiğini göstermektedir. Mazeret olarak söylenen şey, omlet yapabilmek için bazı yumurtaların kırılmasının kaçınılmazlığıdır. Ancak, unutmayalım ki kırılan bu yumurtalar çoğunlukla bir kaç kuşak boyunca medenî hayatın temelini oluşturmuş değerlerin ta kendisidir.

.....

Bir zamanlar İngiliz halkının sahip olmakla haklı olarak övündüğü değerlere artık daha az saygı gösterilmekte ve bu değerler giderek yok olmaktadır. Hollanda ve İsviçre gibi küçük milletler dışında özellikle İngiliz halkının, bağımsızlık, kendine güven, şahsî teşebbüs, mahalli sorumluluk, gönüllü faaliyetlere güven, komşusuna ve farklı düşünen kişiye hoşgörü, gelenek ve göreneklere saygı, güç ve otoriteye kuşku gibi özgün değerleri vardır. İngiliz'in gücü, karakteri ve başarısının temelinde doğal eğilimlere saygı yatar. Ne var ki İngiliz moral dehasına vücut veren, İngiltere'nin moral iklimini yaratan, millî karakterine yön veren gelenek ve kurumlar, kolektivist gelişmenin ve dolayısıyla merkezci eğilimlerin en fazla tehdit ve tahrip ettiği şeylerdir.

Bir milletin sahip olduğu karakteristik moral üstünlüklerin hangi koşulların ürünü olduğunu, yabancı ülkelere de yaşamış olanlar daha iyi değerlendirebilme şansına sahiptirler. Zamanımızın en acıklı olaylarından biri, hiç kuşkusuz, İngiltere'nin dünyaya sunduğu yüksek değerlerin bir kısmının bu ülkede de küçümsenmeye başladığını görmektir. Bir İngiliz'in, hangi partiye mensup olursa olsun liberalizm olarak bilinen fikirler sistemiyle öteki ülkelerin çoğundan ne kadar farklı olduklarını anlayabilmesi güçtür. Liberal Parti'nin programından ne

kadar uzakta olursa olsunlar, yirmi yıl öncesine kadar bütün İngilizler liberaldi. Bugün bile sosyalistler veya muhafazakârlar, İngiltere dışına çıktıklarında, kendileriyle pek ortak yanı olmayan çevrelerde, naziler ve totaliteryenler arasında Carlyle veya Disraeli'nin, Webbs'lerin veya H. G. Wells'in yazı ve fikirlerinin son derece popüler olduğunu görecekler, öte yandan eğer içinde Macaulay ve Gladstone, J. S. Mill veya John Morley geleneğini sürdüren bir düşünce adasına rastlanırsa, bu insanların savundukları ideallerden ne kadar uzaklaşmış olursa olsunlar, yine de onlarla aynı ruhu paylaştıklarını ve aynı dilden konuştuklarını anlayacaklardır.

Bir milletin başka milletler nezdindeki propagandasının başarı şansı, kendisinin gurur duyduğu karakteristik değerleri ve yarattığı medeniyeti diğerlerinden ayıran çizgileri yeterince vurgulamasına bağlıdır. İngiliz propagandası, bu konuda yetersiz kalmıştır denilebilir. Sol entelijansiya ise uzun süre yabancı ilahlara taptıklarından İngiliz kurum ve geleneklerindeki erdemleri hemen hemen hiç görememişlerdir. Bu sosyalistlerin sahip olmakla övündükleri moral değerlerinin pek çoğunun bugün tahrip etmekte oldukları İngiliz kurumlarının ürünü olduğunu kabul etmeleri kuşkusuz zordur. Bunun, sadece hızlı sosyalistleri ilgilendirdiğini, yeterince eğitilmiş İngiliz sessiz çoğunluğunu ilgilendirmediğini sanmak da yanlıştır. Eğer çoğunluk, bugün geçerli politik tartışma ve propagandalardaki ifadelerle göre değerlendirilirse artık İngilizlerin ne Shakespeare'in diliyle konuştukları ne de Milton'ın inanç ve ahlâkına sahip çıktıkları iddia edilebilir.⁴

Bu koşullarda yapılacak bir propogandanın düşmanlarımız, özellikle de Almanlar üzerinde etkili olabileceğini düşünmek saflık olur. Almanlar tam olmasa da bu ülkeyi iyi tanır ve birkaç nesilden beri iki ülke insanlarındaki zihniyet farklılığını yaratan İngiliz hayatına özgü geleneksel de-

ğerlerin ne olduğunu da iyi bilirler. Onları sadece samimiye-timize ikna etmek veya yaşama biçimlerine bir alternatif sunmak istediğimizde, kendi düşünce sistemlerine ödün vererek başarılı olmamız mümkün değildir. Onları zaten kendilerinden ödünç aldığımız devlet sosyalizmi, real-politik, bilimsel planlama ve korporatizm gibi bayatlamış kavramlarla kazanamayız.

İngilizler, bireyin özgürlüğü ve mutluluğu gibi yüce ideal-lerden kendileri vazgeçer ve yarattıkları medeniyetin koru-maya değmediği, Almanların önderlik ettiği yoldan gitmekten daha iyi birşey olmadığı düşüncesine kapılırlarsa, gerçekte insanlık alemine sunabilecekleri birşey kalmamış demektir. Almanlar, hâlâ İngiliz geleneği olarak kabul ettikleri şeyle kendi yeni ideallerinin temelde birbiriyle bağdaşması zıt şey-ler olduğunu iyi bilirler. Onlar, seçtikleri yolun yanlış olduğuna da ikna edilebilirler. Ancak, Alman yolunda İngiliz'in daha iyi rehberlik edeceğine inandırılmaları mümkün değildir.

Yaşadıkları deneyimlerin ışığı altında, bir Alman'ın ve İtalyan'ın öncelikle isteyeceği şey, büyümüş ve adeta cana-varlaşmış bir devlete karşı korunmak, barış ve özgürlük orta-mında bir kere daha kendi küçük dünyasını kurabilme imkânına kavuşmaktır. İngilizler'in yapacağı şey, insanlık alemini Prusyalılar'dan daha iyi düzenleyebileceklerini anlatmak de-ğil, İngiliz ideallerinin geçerli olduğu zamanlarda durumların daha bozuk olacağı gibi bir inancı değiştirmek olmalıdır.

Eğer ideoloji savaşında başarılı olmak ve düşman ülke-lerdeki dürüst unsurların desteğini kazanmak istiyorsak, bu ülkenin geçmişte savunduğu ve düşmanlarımızın sürekli sal-dırdığı geleneksel değerlere olan inancımızı tekrar kazanmak zorundayız. Utangaç bir üslupla, adeta özür dileyen teşeb-büslerle ve reformist imajlarla geleneksel İngiliz değerleri ile

totaliter idealler arasında uzlaşma aradığımızı anlatarak güven ve destek bulmamız imkansızdır. İki karşıt hayat tarzı arasındaki temel ayrılık konularına oranla son zamanlarda yaptığımız kurumsal iyileştirmeler son derece önemsizdir. Önemsenmesi gereken şey, bizim, sözünü ettiğimiz geleneklere olan sarsılmaz inancımız ve bu inançla özgür, dürüst, hoşgörülü ve bağımsız insanların yaşadığı bir ülke yaratmış olmamızdır. İdeoloji savaşında bu değerlerimizden taviz vermemek başarımızın anahtarı olacaktır.

NOTLAR

1. Rekabet olgusuna karşı ileri sürülen, buğday, kahve vs. gibi tarımsal malların kasıtlı olarak tahrip edilişiyle ilgili görüş, entellektüel onursuzluğu en iyi yansıtan görüşlerden biridir. Sosyal faydası olan patent haklarının satın alınarak üretim sürecinden koparılması olayı ise daha karmaşık nitelikli ve ayrıntılı bir tartışmayı gerektirecek kadar önemli bir konudur. Ancak şunu belirtelim ki, bir patent hakkının, dondurularak saklanması kârlı kılınabilecek şartlar, gerçekte acaba böyle bir şey toplumsal çıkar dahilinde yapılabilir mi sorusunu sorduracak kadar istisnaidir.

2. Burada şunu vurgulamalıyız: Serbest ekonomiye hızla dönüş ne kadar çok istenirse istensin, bu, savaş zamanı kısıtlamalarının bir hamlede ortadan kaldırılacağı anlamına gelmez. Hiçbir şey, hür girişim sistemine, bu tür bir hamlenin yol açabileceği, kısa ömürlü olmasına rağmen keskin istikrarsızlık ve yerinden oynatma olayından daha fazla zarar veremez. Problem, askeri seferberliğin bitmesi sürecinde hangi sistemi hedefleyeceğimizdir; savaş dönemi sisteminin, birkaç yıla yayılacak bir zamanlamayla, dikkatle düşünülmüş, kontrollerin daraltılması politikası tarafından daha sürekli düzenlemelere dönüştürülüp dönüştürülemediği değildir.

3. İnsanın sorumluluklardan kurtarılması ideali, sosyalizm totaliterizme yaklaştıkça gitgide daha açıkça ifade edilir hale gelir. Bu, İngiltere'de, en açık biçimde, İngiliz sosyalizminin en son ve en totaliter biçimi olan, Sir Richard Acland'ın "Common-Wealth" hareketinde ifade edilmektedir. O'nun vaadettiği yeni düzenin esas yüzü, bu düzende, toplumun bireye "kendi hayatını düzenlemek uğruna boşu boşuna canını sıkıyor musun?" diyecek olmasıdır. Şüphesiz, sonuçta, "*Bireyin bizim olanaklarımızla istibdam edilip edilmeyeceğine ve nasıl, ne zaman ve ne şekilde çalışacağına bir bütün olarak toplum karar vermelidir.*" Ve toplum "yan çizen için, çok müsamahalı şartlarda, kamplar oluşturmak" zorunda kalacaktır. Yazarın, Hitler'in "nihai olarak insanlığın gerekli bir parçası olan şeye rastlaması (yoksa onu kullanmak ihtiyacını duyması mı?)"nı keşfetmesi şaşırtıcıdır. (Sir Richard Acland, *The Forward March*, 1941, s.127, 126, 135 ve 32).

4. Bu bölümde şimdiye kadar birden çok defa J. Milton'a atıf yapılmasına rağmen, burada ancak bir yabancıнын zikredeceği bir ifadeye daha atıfta bulunmamak kabil görünmemektedir: "*İngiltere'ye milletlere nasıl yaşanacağını öğretme geçmişini unutturmamalıyız.*" Şurası önemlidir: Bizim neslimiz Milton'un Amerikalı ve İngiliz pek çok eleştiricilerini gördü. Bunların ilki, Ezra Pound, savaş boyunca İtalya'dan yayın yapmaktaydı.

ULUSLARARASI DÜZENİN GELECEĞİ

Demokrasi için düşünülebilecek en etkili fren sistemi federasyondur. Federal yapı, hükümete kesin olarak tarif edilmiş bazı haklar devrederken, egemenlik gücünü bölüştürüp dağıtmak suretiyle onu sınırlayabilmektedir. Bu sistem, sadece çoğunluğun değil, tüm halkın gücünü de frenleyebilen tek sistemdir.

Lord Acton

Dünyada XIX. Asır liberalizminin vazgeçmeyi pek pahalı ödeyen alan, uluslararası ilişkiler alanıdır. Tecrübeyle elde edebileceğimiz dersin henüz çok az bir kısmını öğrenmiş bulunuyoruz. “*Arzu edilebilen*” ve “*uygulanabilen*” kavramlarının vadettiklerinin tamamen aksini doğurduğu başka bir alan mevcut değildir.

Son yılların bize öğrettiği ders ulusal düzeyde bağımsız ekonomik planlama uygulamalarının nihai etkilerinin sadece ekonomik bakımdan zararlı olmakla kalmayıp, uluslararası düzeyde de ciddi sorunlara yol açmasıdır. Başkalarına ne kadar zarar verirse versin her ülke kendi kısa vadeli çıkarlarının gerektirdiği tedbirleri almakta serbest olduğu sürece uluslararası düzenin ve sürekli barışın sağlanmasının güç olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur. Ekonomik planlama modellerinin pek çoğu, dışarıdan gelecek etkilere kapalı olmayı sağlayabilirse başarılı olabileceğinden sonuçta böyle bir plan insan ve mal hareketlerine konan kısıtlamalar manzumesi haline dönüşmektedir.

Bunun kadar açık olmayan, fakat barışa en azından aynı ölçüde zarar verici olan bir diğer faktör, bir ülkenin sakinlerinin suni olarak teşvik edilmiş ekonomik dayanışmasından ve planlama tarafından ülke ölçeğinde yaratılan yeni karşıt çıkar gruplarından kaynaklanır. Her millet kendisini kaynaklarının mutlak sahibi olarak görmeye başlar ve uluslararası ekonomik ilişkiler bireyler arası ilişkiler yerine, giderek bir milletin bağımsız organize bir ticari grup şeklinde yer aldığı ilişkiler haline dönüşürse, milletler arasında kıskançlık ve husumetin başlayacağından hiç şüphenez olmasın. Hammadde veya piyasa rekabetinde organize grupların yerini devletlerin almasının uluslararası husumeti azaltacağını sanmak son derece yanıltıcıdır.

Bunun anlamı, sadece “rekabet” kavramının yerini “güç yarışması” kavramının alması, yani bireyler arasında kuvvete başvurulmadan sürdürülen rekabetin, yüce bir yasaya tabi olmayan silahlı güce sahip devletler arasında geçmesidir. Kendi davranışlarının en yüce yargı makamı olan milletlerinin açık menfaatinden başka hiçbir kayda tabi olmayan devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin, sonunda güç çatışmasına götürmesi kaçınılmazdır.¹

Mevcut eğimlerin, 1939 öncesinde olduğu gibi, bu doğrultuda gelişmelerini teşvik ettiğimizde Nasyonal Sosyalizmi yenmekle birbirlerinden sadece detaylarda ayrılan fakat hepsi de totaliteryen ve aralarında aşırı ölçüde çatışan çok sayıda Nasyonal Sosyalizmi barındıran bir dünya yarattığımızı anlamakta gecikmeyeceğiz. Almanlar, bu yola ilk giren bir ulus olarak barışı bozan bir kimlikte göründüler.² Ötekiler de onu izlemekte gecikmediler.

.....

Bu tehlikeleri kısmen de olsa görebilenler bile, ekonomik

planlamanın uluslararası bir düzeyde ve süper-nasyonal bir otorite tarafından yapılması gerektiği yanılığına düştüler. Bu iddialı formülü ileri sürenler, önerilerinin yaratabileceği sıkıntı ve tehlikelerin farkında değillerdir. Ekonomik olayların ulusal düzeyde bilinçli olarak yönlendirilmesinin yaratacağı sorunlar, aynı olayların uluslararası düzeyde düzenlenmesi durumunda yaratacağı sorunların yanında çok daha önemsiz kalacaktır. Üniter plana tabi tutulanlar arasındaki ölçek ve değer farklılıkları arttıkça, planlama ve özgürlük arasındaki uzlaşmazlık daha ciddi boyutlara varmaktadır. Küçük de olsa bir toplumun ekonomik hayatını planlamanın yanında, bir ailenin ekonomisini planlarken karşılaşacağı sorunlar kuşkusuz daha küçük ve önemsizdir. Ancak, ölçek büyüdükçe amaçların sırası üzerindeki mutabakat, dolayısıyla da kuvvet ve zor kullanma mecburiyetinden kaçınabilme imkanı azalmaktadır. Gerçekten küçük bir cemiyette, gerek temel hedeflerin öncelikleri üzerindeki, gerekse değer yargıları üzerindeki mutabakat olasılığı daha güçlüdür. Oysa, camia genişlediğinde, görüş beraberliği zayıflamakta, sonuçta da kuvvet kullanma zorunluluğu güçlenmektedir.

Ülkelerinde hiç kimsenin hayat standardının belli bir seviyenin altına düşmemesini temin amacıyla, herhangi bir ülke halkını kendi demir endüstrisi veya tarımına yardım etmek için fedakarlık yapmaya ikna etmek zor değildir. Yaşama alışkanlıkları, düşünme tarzları bize yakın olan halklara yardım etmek, çalışma koşullarını değiştirmek veya gelir dağılımını düzeltmek için bazı fedakarlıklar yapabiliriz. Ancak, Batı Avrupa gibi geniş bir bölge için yapılabilecek bir planın moral temelerden yoksun olacağı açıktır. "Bölüşüm Adaleti" gibi bir ideal uğruna bir Norveç'li balıkçının, bir Portekiz'li meslektaşına yardım edeceğini veya Hollanda'lı bir işçinin Coventry'deki bir imalatçıya yardım maksadıyla satın alacağı bisiklete

daha yüksek bir bedel ödeyeceğini, ya da İtalya'nın sanayileşmesine yardım için Fransız köylülerinin daha fazla vergi ödeyeceklerini kim ileri sürülebilir?

Halkın büyük bir bölümü bu güçlüğü göremiyorlarsa bunun nedeni, kendilerinde, bilinçli veya bilinçsiz, bu sorunları adil ölçülerde çözebilecek bir kapasite vehmetmeleridir. İngiliz halkı, kendilerine böyle bir proje sunulduğunda, Büyük Britanya'nın ekonomik gelişmesinin temel çizgilerinin İngiliz olmayan çoğunluk tarafından belirleneceğini, ötekilerden daha rahat anlayabilen bir halktır. Buna rağmen, ne kadar demokratik bir biçimde teşkil edilmiş, olursa olsun, bu ülkede ne kadar insan, İspanya demir endüstrisinin güney Gallerdekinden daha öncelikli olduğuna veya optik sanayiinin İngiltere'den kaldırılıp Almanya'da yoğunlaştırılmasına karar veren bir uluslararası otoritenin kararlarına uymaya hazırdır?

Çok sayıda farklı milletin yaşadığı geniş bir alemin demokratik bile olsa planlanarak yönetilmesinin, küçük bir planlamacı grubunun çoğunluk için doğru olduğuna inandığı şeyleri zorla kabul ettirmek istemesi ve bu amaçla da kaba kuvvete gerek duyması gibi bir tehlikesi vardır. Kesin olarak, Almanlar'ın hedeflediği türden bir *Grossraumwirtschaft*, bir üstün ırk, bir *Herrenvolk* tarafından hedeflerinin diğer insanlara merhametsizce empoze edilmesi yoluyla başarıyla gerçekleştirilebilir. Küçük insanların Almanlar tarafından gösterilen ideallerinin ve isteklerinin hepsinin zalimliğini ve saygısızlığını onların öznel kötülüklerinin bir işareti olarak görmek yanlıştır. Bu, onların bütün bunları kaçınılmaz kılan vazife anlayışlarının sonucudur. Değerleri ve idealleri birbirinden çok farklı halkların ekonomik hayatlarını yönetme görevi gayri ahlaki biçimde güç kullanmayı gerektirir.³

Karar veren otorite, ne kadar idealist ve diğergam olursa

olsun durum değişmez. Uluslararası ilişkilerdeki dürüstlük ve fazilet ölçüleri öteki ülkelerden hiç de geri olmayan İngiltere'de bile şimdiden, kazanılacak bir zaferden sonra savaş zamanı yaratılan sınai kapasitenin barış zamanında tam kullanılması için gerekli şartların hazırlanması, Avrupa'nın yeniden inşasının İngiliz sanayiinin ihtiyaçlarını da gözeterek düşünülmesi ve her İngiliz'in kendisine en uygun bulduğu işte çalışabilme imkanının sağlanması için fırsat bilinmesi gibi dileklerin seslendirildiğini duymaktayız. Burada düşündürücü olan şey, sözünü ettiğimiz temennilerin bu amaçla güç kullanımının ne kadar ahlâk dışı olacağını farkında bile olmadan son derece masumane ve doğal bir biçimde dile getirilmesidir.⁴

.....

Değişik milletlerin ekonomik hayatlarının demokratik usullerle tek merkezden yönetilebileceği inancının oluşmasında en etkili olan şey, muhtemelen karar alma yetkisi halkın kendisine bırakıldığında, çalışan sınıfların menfaat birliğinin iktidardaki sınıflar arasındaki farklılıkları yok edeceği düşüncesidir. Oysa, tek bir milletin hayatını planlama teşebbüslerinin yarattığı ekonomik çıkar çatışmalarının bu sefer kuvvet kullanımı yoluyla değişik milletler arasında çıkar çatışmaları şeklinde görünmesi halinde çok daha şiddetli olacağını düşündüren pek çok neden vardır. Uluslararası planlama otoritesinin karar vereceği sorunlar üzerinde değişik milletlerin çalışan sınıflarının çıkar ve düşünce farklılığının boyutlarının tek bir ülkedeki değişik sınıfların çıkar ve düşünce farklılığından daha büyük olacağı kesindir. Yoksul olan ülkede çalışan bir işçi için, onun düşük ücret rekabetine karşı asgari ücret mevzuatıyla korunmak isteyen daha şanslı bir meslekdaşının bu talebi, öteki ülkelerdeki meslekdaşlarından daha düşük ücretle çalışıp doğal dezavantajını yenerek yaşama koşullarını düzeltebilme şansının yok edilmesi anlamına gelir.

Böyle bir işi için daha mekanize olmuş ve donatımlı ülkedeki meslekdaşının beş saatlik çalışma ürünü karşılığında, on saatlik bir çalıŐmanın ürününü verme zorunda kalması da herhangi bir kapitalistin uyguladığı “sömürü”den farklı değildir.

Uluslararası düzeyde planlanmış bir sistemde daha zengin ve güçlü milletlerin daha yoksul olanlarda yaratacağı kin ve kıskanılığın, serbest bir d zendekinden daha yüksek olacağı açıktır. Çünkü yoksullar, istediklerini yapabilme özgürlüğüne sahip olduklarında çok daha çabuk kalkınabileceklerine inanırlar. Değişik halklar arasında bölüşüm adaletinin sağlanması, uluslararası otoriteden beklenen bir görev haline geldikçe sosyalist doktrinin kaçınılmaz gelişme olarak nitelediği sınıf atıŐması, değişik ülkelerin çalışan sınıflarının mücadelesine dönüŐecektir.

Günümüzde hâlâ “*bağyat standartlarının eŐitilmesi için planlama*”dan söz edebilen zihni bulanık insan sayısı az değildir. ÖĞretici olacağından söz konusu önerilerin nelere sebep olabileceğini biraz daha yakından görmek gerekir. Günümüzde plancılarımızın özellikle planlamak istediği bir bölge vardır: Danube havzası ve Güney Doğu Avrupa Bölgesi. Bölgenin ekonomik Şartlarının iyileŐtirilmesi, sadece ekonomik değil, insani nedenlerle ve gelecekte Avrupa’da barışın, tesisi için acilen istenmektedir. Ancak, bu kalkındırma arzusu, mutlaka sadece tek bir master planla yönlendirilen ve çeşitli sanayi dallarını merkezi bir otoritenin daha önce hazırladığı bir plana göre koordine eden ve mahalli girişimlerin başarı ölçütünü plandaki hedeflere göre belirleyen bir planlı kalkınma anlayışını gerektirmeyebilir. Bu bölge için “*Tennessee Vadisi İdaresi*” türünden bir kuruluş yaratılamayacağından ne Bölge’de yaşayan değişik ırkların yıllar sonraki nisbi gelişme hızlarını önceden kestirebilmek ne de bireysel  zlem ve arzuları tek bir hedefe tabi tutmak mümkün olabilecektir.

Bu türden bir planlama, çeşitli taleplere ilişkin öncelik sıralaması yapmak zorundadır. Hayat standartlarının eşitlenmesini planlayabilmek için çeşitli talepler, planlamacının kafasındaki tercih modeline göre bir öncelik sırasına tabi tutulacak, talepleri ertelenenler, sabırlı olmaya ve plancılara gerekli girişimleri yapabilme fırsatı tanımaları halinde, kısa zamanda hedeflerine ulaşabileceklerine ikna edileceklerdir. Ancak, yoksul Romen köylüsünün taleplerinin daha yoksul bir Arnavut'tan daha acil olup olmadığını veya bir Slovak çobanın ihtiyaçlarının bir Sloven meslektaşınınkinden daha büyük olup olmadığını belirlememize yarayacak bir ölçüt mevcut değildir. Eğer hayat standartlarının yükseltilmesi üniter bir plana göre yapılacaksa, herhangi bir kişinin değişik talepleri erdemlerine göre sıralayıp aralarında seçim yapması ve böyle bir plan uygulamaya konacaksa planlanan bölgedeki bütün kaynakların planın emrine verilmesi gerekir. Kendi hesaplarına çalıştıklarında daha başarılı olacaklarına inananlar da buna dahildir. Bu insanlar, taleplerine planda tanınan öncelik sırası düşükse, talepleri daha öncelikli kabul edilen insanların ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak zorunda kalacaklardır. Böyle durumlarda herkes haklı olarak, mevcut plan yerine başka bir plan kabul edilseydi durumunun daha iyi olabileceği ihtimalini düşünecek ve hakettiğini sandığı konumdan hakim güçler tarafından daha düşük bir konuma mahkum edildiği kanısına varmakta gecikmeyecektir. Her biri diğerine üstünlük taslayan küçük milletlerin yer aldığı bir bölgede, haksızlığa uğramışlık duygusuna karşı başvurulacak tek araç kuvvet kullanımı olacaktır. Bunun pratikteki anlamı, sözgelimi, İngiltere'nin, gücünü de kullanarak Makedonyalı mı yoksa Bulgaristanlı bir köylünün mü hayat seviyelerinin daha çabuk yükseltilmesi gerektiği, ya da Çek mi, yoksa Macar madencilerin mi Batı Avrupa standartlarına daha çabuk kavuşturulacağı konusunda karar alma yetki ve sorumluluğuna sa-

hip olmasıdır. Merkezî Avrupa halkının büyük çoğunluğunun kendi dışında alınacak ve kendisine zorla kabul ettirilecek kararların alındığı düzeni son derece adaletsiz bulacağını ve kaderine karar veren bu güce karşı ortak nefret duygusuyla karşı çıkacağını tahmin edebilmek için insan psikolojisi üzerine büyük bilgi sahibi olmak gerekmez.

Birçok kimsenin, dürüst biçimde, işi üstlenmelerine müsaade edildiği takdirde bütün problemleri adil ve tarafsız biçimde çözeceklerine inanmalarına ve kısa sürede şüphe ve nefretin kendilerine çevrildiğini gördüklerinde içtenlikle şaşırarak olmalarına rağmen, iyilik yapmak istedikleri kimse-lerin itaatsiz (inatçı) olduğu görüldüğünde zoru ilk kullanacaklar ve insanları onların menfaatleri olarak telakki ettikleri şeye zorlamakta büyük merhametsizlik gösterecekler de onlardır. Bu tehlikeli idealistlerin görmediği, ahlâkî sorumluluk faraziyesinin, bir kimsenin ahlâkî görüşlerinin zorla diğer topluluklarda egemen olanlara üstün kılınmasıdır. Bu tür bir ahlâkî sorumluluk anlayışı insanları ahlâka uygun davranmanın imkânsız olduğu bir konuma koyabilir. Muzaffer milletlere böyle imkansız bir ahlâkî sorumluluk görevi yüklemek onları ahlâkî olarak bozmanın ve gözden düşürmenin (itibarını kırmanın) mutlak bir yoludur.

Yoksul milletlere kendi ekonomik hayatlarını geliştirme ve standartlarını yükseltme çabalarında elimizden geldigince yardımcı olmaya gayret edebiliriz. Bir uluslararası otorite, düzeni korur ve halkın kendi hayatını geliştirme çabalarını sağlayacak şartları yerine getirebilirse ekonomik refaha çok büyük katkılarda da bulunabilir ve bu girişimiyle de takdir edilebilir. Ne var ki, merkezi bir otorite, kaynak dağılımına müdahale eder, pazarları paylaşır ve hür ekonomik teşebbüslere müdahale eder, onaylamadığı teşebbüslere yaptırım uygulamaya kalkarsa haklılığını kaybeder.

.....

Tüm bu tartışmalardan şu sonuca varabiliriz: sözünü ettiğimiz sıkıntıları, bazı uluslararası otoriteleri sadece ekonomik bir güçle teçhiz ederek yenmemiz mümkün değildir. Aksine bir düşünce, ekonomik planlama olayını uzmanların son derece objektif bir tarzda yürüttüğü, sadece teknik bir iş olarak gören ve hayati önemdeki konuların politik otoritelere bırakıldığını sanan bir yanlış kanaatin sonucudur. Daha yüce bir politik gücün denetimine tabi tutulmayan bir uluslararası otoritenin, hangi spesifik alanla ilgilenirse ilgilensin, elindeki gücü düşünebilecek en tiranik ve sorumsuz bir biçimde kullanabileceğinden şüphe edilmesin. Dünya kaynaklarının organizasyonunu, günümüzde giderek popülerite kazanan bir düşünceye göre oldukça özerk kuruluşlara bıraktığımızda, devletlerin tümünün kabul ettiği fakat doğrudan hiçbirine tabi olmayan kapsamlı bir tekeller sisteminin temelini atmış oluruz. Böyle bir sistem, yönetimlerine ne kadar güven duyarsak duyalım, özünde, bazı özel çıkarları özenle kollayan, düşünülebilecek en sahtekar sistem olacaktır.

Zorunlu hammaddelerin bilinçli olarak kontrol ve dağıtımını öngören müstakbel bir ekonomik düzenin temeli olarak öne sürülen, görünüşte masum bu önerilerin sonuçlarını yeterince tahlil edebildiğimiz zaman ne kadar büyük politik sorunlar ve moral tehlikeler yaratmaya müsait olduğunu anlamakta gecikmeyiz. Petrol, kalay, kauçuk ve kereste gibi hammadde kaynaklarının kontrolünü ele geçiren kuruluşlar, dünyadaki tüm sanayi dallarının kaderini de ele geçirmiş olurlar. Arzın artmasına veya üreticilerin fiyatlarının ve gelirlerinin düşmesine karar verirken bu güç, yeni bir endüstrinin kurulup kurulamayacağını da dolayısıyla belirleyerek, bazı özel çıkarları özellikle kollayabilme imkânıyla da pek çok çıkar grubunu zor durumda bırakabilir. Bütün temel hammadde

kaynaklarının böyle bir denetimi, denetimcinin izni olmadan yeni kalkınma planlarının yapılamayacağı anlamını taşır. Aynı şeyin, uluslararası pazar paylaşımı veya doğal kaynakların geliştirilmesi ile ilgili uluslararası anlaşmalar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

En sıkı realistler gibi görünen ve bir uluslararası siyaset düzeninin mümkünatına inananları alaya almak için hiçbir fırsatı kaçırmayan kimselerin ekonomik planlamanın farklı insanların hayatlarına daha derinden ve sorumsuzca müdahalesini daha gerçekleştirilebilir bulması ilginçtir. Onların, şimdiye kadar kanun -hakimiyetini sağlamakta bile yetersiz kalan güç bir uluslararası yönetim aygıtına verilince, bu gücün bencil olmayan bir biçimde ve genel rızaya uygun şekilde kullanılacağına inanması da dikkat çekicidir. Şurası aşikârdır ki, milletler rıza gösterdikleri formel kurallara uyabilirler, fakat uluslararası ekonomik planlamanın içerdiği yönlendirmeye asla teslim olmazlar. Yani, oyunun kurallarını kabul edebilirler, fakat ihtiyaçlarının ve gelişme derecelerinin çoğunluk oyu tarafından belirlenmesini kabul etmezler. Bir yanılgıya düşerek başlangıçta bu tür kuvvetleri bir uluslararası otoriteye teslim etseler bile, kısa sürede, devrettikleri şeyin sadece teknik bir vazife değil, hayatlarının özünü alakâdar eden en kapsamlı güç olduğunu göreceklerdir.

Açıkça görülen şey, devletlerin, üzerinde uzlaştıkları formel kurallara uyma zorunluluğuyla bağlanırken, uluslararası ekonomik planlamanın yönetiminin gerektirdiği prensiplere hiçbir zaman uymayacakları, yani oyunu kurallarına göre oynamaya yanaşmayacaklarıdır. Çünkü hükümetler, kendi ihtiyaçlarının öncelik sırasını ve bu önceliklere göre belirledikleri kalkınma hızlarını uluslararası bir iradenin icazetiyle değil, ancak kendi haklarının çoğunluğunun oyuyla belirlerler. Uluslararası planlama önerilerinin gerçekçilik boyutunu özel-

likle vurgulayanlar, aslında “uluslararası” adının kamufle ettiği güçlü devlet çıkarlarını kollama işlevlerinde son derece gerçekçidirler. Başlangıçta, uluslararası bir otoriteye ekonomik güç transferinin yararına inandırılmış küçük devletler, sonunda, transfer ettikleri şeyin, sadece ekonomik güç değil, kendi hayatlarının pek çok boyutunu ilgilendiren şumullü bir güç olduğunu ve yarattıkları dışsal bir güce karşı çıkmamanın ne kadar zor olduğunu anlamakta gecikmeyeklerdir.

İlginçtir ki, merkezi olarak yönetilen bir Yeni Ekonomik Avrupa Düzeni'nin en ateşli savunucuları, Fabiancı ve Alman öncüleri gibi ferdiyetçiliği ve küçük devlet haklarını en fazla küçümseyenler arasından çıkmaktadır. Bu ülkede, iç politikadan çok uluslararası politika zemininde totaliter eğilimin temsilciliğini yapan Profesör Carr, meslektaşlarından birine, “küçük ve egemen devletlerle bir arada yaşayabilen Nazi hayat tarzı benimsenirse, savaşa ne gerek var?”⁵ gibi bir soruyu da sordurabilmiştir. Bu konularda, *The Times* ve *New Statesman*⁶ gibi farklı gazetelerde son zamanlarda yayınlanan aşırılıkların, Küçük Müttefiklerimiz üzerinde, savaş zamanında gerçekleştirebildiğimiz iyi niyet stokumuzun kısa zamanda yok edilmesini ne kadar kolaylaştırdığını göreceğiz.

.....

Küçük devletlerin haklarını çiğnemeyi düşünebilenlerin haklı olduğu tek şey, savaştan sonra sürekli bir barış düzeni gerçekleştirebilmek için küçük olsun, büyük olsun devletlerin, ekonomik alanda kayıtsız şartsız egemenliklerinin sınırlandırılması zorunluluğudur. Ancak, bu kısıtlamanın anlamı, insanların ulusal düzeyde, kendi kaynaklarını akıllıca kullanabilme yeteneklerinin yokluğu nedeniyle, güçlü süper devlet kurmak gibi, milletlere kendi kaynaklarını nasıl kullanabileceğini gösteren uluslararası güçlü otoriteler tesis etme arzusu değil, sadece değişik milletlerin komşularına zarar verebile-

cek eylemlerini sınırlayan, kendi içinde bir devletin yapabileceklerini tarif eden kurallar dizisine uymayı sağlayabilen otoritenin tesisidir. Böyle bir otoritenin gerek duyduğu güçler, kendisine, her türlü kısıtlayıcı tedbirlere karşı “*hayır*” diyebilme imkânı verebilmelidir.

Şimdi genellikle inanıldığı gibi, bir uluslararası ekonomik otoriteye ihtiyacımız olduğu ve aynı esnada devletlerin de kendi sınırsız egemenliklerini muhafaza edebileceği doğru değildir. Tam tersi doğrudur. İhtiyacımız olan ve elde etmeyi umabileceğimiz şey, sorumsuz uluslararası otoritelerin ellerine daha fazla güç vermek değildir, tam tersine, ekonomik çıkarları denetim altında tutabilecek ve ekonomik çıkarlar arasında ihtilaf çıktığında, kendisi ekonomik hayatta yer tutmadığı için kuralları koruyabilecek bir üstün siyasî güçtür. İhtiyaç, farklı insanları (milletleri) ne yapmaları gerektiği konusunda yönlendirme gücüne sahip olmayan, onların diğer insanlara zarar vermesini önlemeye muktedir bir uluslararası siyasî otoritedir. Uluslararası otoritenin sahip olması gereken güç, son zamanlarda devletlerin sahip olmayı arzuladığı güçlerden farklı olup, barışçı ilişkileri ve ultra-liberal laissez-faire’ci bir devletin gücünü korumaya yetecek, asgari seviyede bir güçtür. Ulusal düzeydekinden daha fazla olacak biçimde, uluslararası otoriteye verilebilecek güçler, kanun hakimiyeti tarafından sıkı bir biçimde sınırlandırılmalıdır. Devletlerin, ekonomik yönetimin birimleri haline gelme süreci hızlanıp, çıkar çatışmaları bireylerden devletlere intikal ettikçe, böyle süper-nasyonal bir otoriteye duyulan ihtiyaç da artacaktır.

Devletlerin, iç işlerinde serbest bırakılırken, yeterince tanımlanmış ve sınırlandırılmış bazı güçlerini, uluslararası bir hükümete transfer ettiği yönetim tipi federasyondur. Federasyon tipi bir idarenin, farklı milletlerin meşru bağımsızlık

arzuları üzerinde haksız baskılar ve kısıtlamalar getirmeksizin gerçekleştirebilecekleri tek meşru uluslararası birlik olma özelliğini bozabilecek nitelikte ve Federal Birlik gibi tüm dünyayı kapsayacak bir federal yapı isteyen sağlıklı çağrılara da meydanı boş bırakmamak gerekir.⁷ Kuşkusuz federalizm, uluslararası olaylara demokrasinin uygulandığı, insanlığın keşfettiği, en banışçı değişim yöntemidir. Ancak, burada açık ve kesin olarak sınırlandırılmış güçlerin yarattığı bir demokrasi söz konusudur. Değişik ülkeleri biraraya getirip eriterek merkezi bir devlet kurmak gibi uygulanması hiç bir zaman mümkün olmayacak bir idealin dışında uluslararası hukukun uygulanabileceği tek düzen federalizmdir diyebiliriz. Halkın birbirini öldürmesini önlemek istediğimizde, cinayetin arzu edilmeyen bir eylem biçimi olduğu konusunda deklarasyon yayınlamayla yetinmeyip, onu önlemek için bir otoriteye güç ve yetki veririz. Aynı şekilde, yeterli yaptırım gücü olmayan bir uluslararası hukuk da düşünülemez. Uluslararası bir gücün oluşturulmasını en fazla engelleyen şey, onun modern bir devletin sahip olduğu güçlere kumanda edebilme zorunluluğu düşüncesidir. Oysa federal sistemdeki güç dağılımı nedeniyle böyle bir zorunluluk söz konusu olmayacaktır.

İktidarın bölüştürülmesinin, hem uluslararası hem de milli devletin gücünü sınırlamak gibi bir işlevi vardır. Federasyonun en önemli avantajlarından biri, zararlı plan türlerine kapıyı kaparken, yararlı planlara zemin kazandırabilmesidir.⁸ Federasyonun, kısıtlamacılığın pek çok türünü engelleyebilme kabiliyeti vardır. Federatif bir sistemin erdemi, teker teker ülkenin eskiden olduğu gibi mümkün olduğunca güçlenme arzusu gibi saplantılarını gereksiz kılması ve merkezileşme sürecini bir ölçüde tersine çevirerek, merkezî devlet güçlerinin mahallî otoritelere devrini kolaylaştırmasıdır.

Bu arada hatırlatmaya değer şey, ayrı ayrı ülkelerin önce

federal gruplar içinde eritilip sonunda tek bir federasyon haline getirilmesi düşüncesinin hemen hemen tüm XIX. Yüzyıl liberal düşünürlerinin en büyük ideallerinden biri oluşudur. Ancak, XIX. Yüzyıl liberalleri çeşitli devletlerin oluşturduğu bir federal organizasyonun, kendi prensipleri için ne kadar önemli bir tamamlayıcı unsur olduğunu yeterince kavrayabilmiş de değillerdi.⁹ Fakat, aralarında federalizme inançlarını bir nihai hedef olarak ilan etmeyen pek az kimse vardı.¹⁰ Yirminci Yüzyılın yaklaşmasıyla birlikte *Realpolitik*, henüz muzaffer çıkışını yapmadan ütöpik ve uygulanma kabiliyeti olmayan bir düşünce olarak arka plana itildi.

.....

Büyük çapta bir uygarlığı tekrar inşa edecek değiliz. Genellikle küçük halk topluluklarının hayatında güzellik ve ahlâk boyutları göze çarparken; büyük topluluklarda ise merkezleşmenin yıkıcı zararlarından korunabildikleri ölçüde daha büyük bir refah ve mutluluk olgularına rastlanır. Egemenliğin ve önemli kararlar alma işlevinin, ortalama bir insanın algılayamayacağı kadar büyük organizasyonlara devredildiği yerlerde, demokrasiyi koruyup geliştirmeye şansımız çok düşüktür. Yerel yönetimlerin yeterli ölçüde geliştirilmediği yerlerde demokrasi sağlıklı işlemez. Unutmayalım ki, yerel yönetimler bir yandan halkın çoğunluğunun yakından tanıdığı işlerde, sorumluluk almanın ne olduğunun öğrenilerek uygulanabildiği ve politik hareket tarzını, halkın ihtiyaçları konusundaki teorik bilgilerin değil, yakın komşuluk ilişkilerinin belirlediği yerlerdir. Bu yönetimler, ortalama bir vatandaşın, yakından tanıdığı bir dünyayı ilgilendirdiği için, kamusal işlere fiilen katılabildiği yönetimlerdir. Politik kararların boyutları, esaslarını sadece bürokratların anlayabileceği kadar büyürse, özel kişilerin yaratıcı atılımları frenlenmiş olur. Bu konuda İngiltere gibi çok büyük ve gelişmiş ülke-

lerin bile Hollanda ve İsviçre gibi küçük ülkelerin deneyimlerinden öğrenebileceği çok şeyler vardır. İçinde küçük devletleri barındıracak bir dünya yaratabilirse hepimiz kazançlı çıkarız.

Ancak, küçük devletler gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde bağımsızlıklarını, sadece, değişmez, sağlam bir hukuk sistemi içinde ve egemen bir otoritenin ancak bu amaçla güç kullanabileceği bir sistemde koruyabilirler. Ortak hukuk düzenini uygularken uluslararası otorite çok güçlü olmak zorundayken, yapısının gerek uluslararası gerekse ulusal otoritelerin tiranik hale gelmesini önleyecek şekilde inşa edilmesi gerekir. Bir gücü sınırlayamazsak, o gücün kötüye kullanımını da önleyemeyiz. Bu savaşın sonunda, galip gelecek olan büyük devletlerin, kendilerini tatbik etme gücüne sahip oldukları bir kurallar sistemine tabi kılarak, bu kurallar sistemini başkalarına da kabul ettirebilme moral hakkına sahip olduklarını da görme şansımız olacaktır.

Devletin ferdin üzerindeki egemenliğini fiilen sınırlayabilen uluslararası otorite barışın en iyi teminatlarından biri olacaktır. Uluslararası hukuk, hem devletin fert üzerindeki, hem de süper devletlerin ulusal topluluklar üzerindeki despotizmini önleyen bir güvence haline dönüştürülmelidir. Hedefimiz, tüm güçleri kendinde toplamış bir süper devlet veya zayıf bağlarla oluşturulmuş bir özgür milletler cemiyeti değil, özgür insanların oluşturduğu bir topluluk olmalıdır. Gelecekteki düzen, şimdiye kadar samimi olduğumuzu ve müşterek menfaatlerimiz için öteki milletlere konulmasını istediğimiz kısıtlamaların kendi teşebbüs özgürlüğümüze de konulmasına hazır olduğumuzu kanıtlayabilmek konusunda önemli bir sınav olacaktır.

Akıllı bir şekilde kullanıldığında federal organizasyon

presibi dünyanın en çetin sorunları için bile en iyi çözümlerden biri olabilir.

Ancak, uygulanması son derece güç olan bu presibin kapasite sınırlarının ötesinde zorlandığında, bizi başarısızlığa götürebileceğini de unutmamak gerekir. Yakında, büyük bir ihtimalle, düşünülen uluslararası organizasyonun çok kapsamlı ve cihan şümul olması için yoğun çabalar gözlenecek, hatta Milletler Cemiyeti türünden yeni bir kurum oluşturulması zorunluluğu hissedilecektir.

NOTLAR

1. Kısaca temas edebildiğimiz bütün bu noktalar ve diğerleri hakkında, bkz. Lionel Robbins, *Economic Planning and International Order*, 1937, değişik sayfalar.

2. Özellikle bakınız, James Burnham, *The Managerial Revolution*, 1941.

3. Diğer ülkelerin olduğu kadar bu ülkenin kolonyal tecrübesi de açıkça göstermektedir ki, kolonyal gelişme olarak bildiğimiz ılımlı planlama biçimleri dahi, istesek de istemesek de, belirli değerlerin ve ideallerin yardım etmeye çalıştığımız kimselempoze edilmesini gerektirmektedir. Hakikaten, bu tecrübe en enternasyonal zihniyetli kolonyal uzmanları dahi kolonilerin "enternasyonal" idaresinin uygulanabilirliği hakkında şüpheye itmiştir.

4. Eğer hâlâ güçlükler görülüyorsa yahut küçük bir iyi niyetle bütün güçlüklerin üstesinden gelinebileceği inancı hala sürdürülüyorsa, dünya ölçeğinde ekonomik faaliyetin merkezden yönetilmesinin implikasyonlarını izlemek yararlı olabilir. Bunun, aşağı yukarı, beyaz adamın hakimiyetini sağlama bağlama teşebbüsü anlamına geleceği ve diğer ırklar tarafından böyle görüleceği konusunda bir şüphe olabilir mi? Avrupa ırklarının

gönüllü olarak yaşama standartlarının ve büyüme seviyelerinin bir Dünya Parlamentosu tarafından belirlenmesine razı olacağına inanan aklı başında bir kişi buluncaya kadar, bu tür planları sadece gülünç bulabilirim. Fakat, bu maalesef, eğer dünya yönetimi prensibi gerçekleştirilebilir bir ideal olursa haklaştırılabilircek belirli tedbirlerin ciddi biçimde savunulmasını önlemez.

5. C. A. W. Manning, Carr'ın *Conditions of Peace* adlı eseriyle ilgili bir değerlendirme yazısı, *The International Affairs Review Supplement*, June 1942.

6. Yakın zamanda bir haftalık dergide işaret edildiği gibi "Carr'ın etkisinin *New Statesman* ve *The Times*'de görülmeye başlamış olması ilginçtir. "Four Winds", *Time and Tide*, February 20, 1943.

7. Son yıllarda federalist yayınların sayısı o kadar arttı ki, aralarında son derece önemli sayılabilecek bir kaç tanesi dikkatlerden kaçtı. Bunlardan bir tanesi Avrupa'nın siyasal yapısının ana hatlarının belirleneceği gün, özellikle danışılması gereken küçük fakat önemli bir kitaptır. Bu Dr. W. Ivor Jennings'in *A Federation for Westren Europe* (1940) adlı kitabıdır.

8. Bu konu için bkz. benim şu makalem: "Economic Conditions of Inter State Federation", *The New Commonwealth Quarterly*, vol., v., september 1939.

9. Bkz. Lionel Robbins'in sözü edilen kitabı, s. 240-57.

10. 19. Yüzyılın sonlarında Henry Sidgwick şöyle demektedir: "İstikbalde Batı Avrupa devletleri arasında yeni entegrasyonlar meydana gelebileceği tahminlerin dışında değildir. Eğer bu gerçekleşirse, mümkündür ki Amerika örneği izlenecek ve yeni politik birlik federal idare temeli üzerinde kurulacaktır" (*The Development of European Polity*, yazarın ölümünden sonra 1903'te yayımlandı. s. 439)

SONUÇ

Bu kitabı, gelecekteki toplum düzenini arzulan bir biçime sokmaya yönelik ayrıntılı program taslağı olarak almak gerekir. Eğer uluslararası sorunlar konusunda kitap kendi temel misyonunun biraz ötesine gitmişse, bunun nedeni, büyümenin uzun bir gelecekte, içinde yer alacağı çerçeveyi şimdiden çizme zorunluluğudur. Gelecekte ele geçirmeyi umduğumuz fırsatları değerlendirme yöntemimiz pek çok şeyin kaderini belirleyecektir. Ancak, ne yaparsak yapalım sonuçta başarabileceğimiz tek şey, asrın son çeyreğinde tanıdığımızdan çok farklı bir dünyayı yavaş yavaş kurabilmek gibi yeni, uzun ve çok yorucu bir süreci başlatabilmek olacaktır. Bu aşamada toplumun arzu edilebilir bir düzene sokabilmek için ayrıntılı bir program hazırlamanın yararı oldukça şüpheli olduğu gibi bunu başarabilecek bir kişiyi bulmak da imkansızdır.

Bugün için önemli olan, bazı temel prensipler üzerinde uzlaşmamız ve bize yakın geçmişte hakim olan yanlışlardan kurtulabilmemizdir. Kabul etmeliyiz ki, bu savaştan önceki dönemde, beşeri çılgınlığın yolumuza diktiğı sayısız engelin temizlenmesi, fertlerin yaratıcı enerjilerinin açığa çıkabilmesi için, o enerjiyi yönlendirmeyi amaçlayan bir sistemi kurmak-

tan daha önemlidir. Başka bir deyişle önemli olan "gelişmeyi planlamak"tan çok onu kolaylaştıran şartların yaratılmasıdır.

Yakın geçmişte yaptığımız her şeyin akılcı ve kaçınılmaz olduğunu iddia eden çağdaş karanlık görüşten sıyrılmamız şarttır. Geçmişte yaptıklarımızın büyük kısmının yanlış olduğunu anlamadığımız sürece daha fazla akıllanmamız da mümkün olamayacaktır.

Daha iyi bir dünya inşa edebilmek için bir parça gerilemeyi gerektirse de işe yeni baştan başlama cesaretini göstermemiz şarttır. Ne kaçınılmaz eğilimlere inananlar, ne de son kırk yılın eğilimlerinin geleceğe projeksiyonundan farklı bir şey olmayan "*Yeni Düzen*"i savunan ve Hitler'i taklit etmekten daha iyi bir şey düşünemeyen insanlar bu cesareti gösterebilirler. Aslında, bu savaşı ve sonuçlarından acı çektiğimiz bütün olumsuzlukları yaratan düşüncelerin etkisinde kalan insanlar "*Yeni Düzen*"in en büyük çığırtağları olmuşlardır. Gençlerin kendilerinden daha yaşlı kuşağın büyük bölümünü yönlendirmiş bu düşüncelere fazla güven duymamaları doğaldır. Ancak, bu düşüncelerin, Ondokuzuncu Yüzyıl liberal düşünceleri olduğunu sanırlarsa hata etmiş olurlar. Ondokuzuncu Yüzyılın gerçeğine geri dönmemiz mümkün olmasa bile o dönemin hiç de küçümsenmemesi gereken idealleriyle tanışabiliriz. Bu konuda, kendimizi, dedelerimizden üstün görme hakkına sahip olmadığımızı da belirtmek isterim. Unutmayalım ki, Yirminci Yüzyılda başımıza bela olan sorunları yaratanlar onlar değil bizlerdik. İstedığı dünyayı yaratmanın dayattığı zorunlulukları yeterince anlamamış olmasına rağmen, edindiğimiz tecrübeler bizim kuşağı, böyle bir misyon için daha deneyimli kılmıştır. Özgür insanların dünyasını kurma teşebbüsümüzün ilkinde başarılı olmadık. Tekrar çabalamalıyız. Bireyin özgürlüğü politikasının ayağı yere basan tek ilerici program olduğu ilkesi, bugün de Ondokuzuncu Yüzyılda olduğu gibi gerçekçiliğini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFİK NOT

Yıllardır moda dışı olmuş bir görüş birkaç bölümün sınırları içinde ancak kısaca ifade edilebilir. Görüşleri geride kalan yirmi yıl içinde hakim olan yaklaşımlar tarafından oluşturulmuş okuyucu için bu kadarı yararlı bir tartışma için gerekli ortak zemini oluşturmaya yeterli değildir. Moda dışı olsa bile, bu kitabın yazarının görüşleri bazı okuyucuların sanacağı gibi yalnızca onun tarafından benimsenen ve dile getirilen görüşler değildir. Bu kitapta alışılmamış bir fikir ortamı ile karşılaşmış olan okuyucular, dilerse, daha detaylı bir tartışma için, bir kısmı arzuya şayan müstakbel toplumun yapısıyla ilgili görüşler içeren aşağıdaki eserlere başvurabilirler. En erken ve en önemli çalışma, şüphesiz, L.V. Mises'in ilk olarak 1922'de yayımlanan *Socialism*'i dir.

W. H. GRAHAM, *A False Utopia: Collectivism in Theory and Practice*. (Duckworth) 1937.

F. D. GRAHAMM, *Social Goals and Economic Institutions*. (Princeton University Press) 1942.

E. HALÉVY, *L'Ere des Tyrannies*. Paris (Gallimard) 1938. En önemli iki makalenin İngilizceleri şurada bulunabilir. *Economica*, February 1941 ve *International Affairs*, 1934.

G. HALM, L. V. MISES ve diğerleri, *Collectivist Economic Planning*, ed. F. A. Hayek. (Routledge) 1937.

W.H. HUTT, *Economist and the Public*. (Cape) 1935.

W. LIPPMANN, *An Inquiry into the Principles of the Good Society*, (Allen & Unwin) 1937.

L.V. MISES, *Socialism*, trsl.by J.Kahane. (Cape) 1936.

R. MUIR, *Liberty and Civilisation*. (Cape) 1940.

M. POLANYI, *The Contempt of Freedom*. (Watts) 1940.

W. RAPPARD, *The Crisis of Democracy*. (University of Chicago Press) 1938.

L. C. ROBBINS, *Economic Planning and International Order*. (Macmillan) 1937.

L.C. ROBBINS, *The Economic Causes of War*. (Cape) 1939.

W. ROEPKE, *Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*. Zürich (Eugen Rentsch) 1942.

L. ROUGIER, *Les Mystiques Economiques*. Paris (Libraire Medisis) 1938.

F.A. VOIGT, *Unto Caesar*. (Constable) 1938.

Aşağıdaki, University of Chicago Press broşürleri:

H. SIMONS, *A Positive Program for Laissez-Faire. Some Proposals for a Liberal Economic Policy*. 1934.

H. D. GIDEDNSE, *Organised Scarcity and Publucy*. 1934.

F. A. HERMENS, *Democracy and Proportional Representation*. 1940.

W. SULZBACH, "Capitalist Warmongers": *A Modern Superstition*. 1942.

M. A. HEILPERIN, *Economic Policy and Democracy*, 1943.

Bunların yanında şimdi tek tek sayamayacağımız önemli Almanca ve İtalyanca eserler vardır. Bu listeye, bazı düşmanlarımızın görüşlerini anlama ve bizimle onlar arasındaki farkı görmek konusunda yardımcı olan birkaç kitap ekleyeceğim.

E. B. ASHTON, *The Fascist, His State and Mind*. (Putnam) 1937.

F. W. FOERSTER, *Europe and the German Question*. (Sheed)

H. KANTOROWICZ, *The Spirit of English Policy and the Myth of the Encirclement of Germany*, (Allen & Unwin) 1931.

Alman tarihi hakkında iyi bir kitap şudur :

S. SCHNABEL, *Deutsche Geschichte im 19. Zabrhundert*. 4 vols. Freiburg, İ.B. 1929-37.

Belki de çağdaş problemlerimizin en iyi açıklamalarını hala liberal çağın büyük filozoflarından de Tocqueville ve Lord Acton'da, hatta Benjamin Constant, Edmund Burke ve Madison, Hamilton ve Jay'ın *Federalizm üzerine Yazılar*ında bulabiliriz. Bu insanların döneminde özgürlük hâlâ savunulması gereken bir değerdi. Oysa zamanımızda insanlar onu her zaman sahip olduğumuz-olacağımız bir şey sanmakta ve özgürlüğü tehlikeye atan doktrinlerden kurtulma cesaretini gösterememektedir.

.

-

.

.

.

.

BÖLÜM BAŞLARINDAKİ EPIGRAFLARIN ALINDIĞI YERLER

Giriş: LORD ACTON, *History of Freedom and Other Essays*, s. 62.

Bölüm I: F. D. ROOSEVELT, *Message to Congress*, April 29, 1938.

Bölüm II: F. HOELDERLIN, *Hyperion I*. (Werke, Insel Ausgabe, s. 456)

Bölüm III: E. HALEVY, *L'Ere des Tyrannies*, s. 208

Bölüm IV: B. MUSSOLINI, *Grand Fascists Council Report*, 1929.

Bölüm V: A. SIMTH, *Wealth of Nations*, Bkz. IV, ehpt. II, ed. Cannan, vol.I, s. 421.

Bölüm VI: K. Mannheim, *Man and Society*, s. 180

Bölüm VII: H. BELLOC, *The Servile State*, 3rd ed., s.II.

Bölüm VIII: LORD ACTON, *History of Freedom and Other Essays*, s. 57.

Bölüm IX: V. I. LENIN, *State and Revolution*, "Little Lenin Library" ed., s. 78; L. TORTSKY, *The Revolution Betrayed*, s. 76

Bölüm X: LORD ACTON, *Historical Essays and Studies*, p. 504.

Bölüm XI: E. H. CARR, *Twenty Years Crisis*, s. 172.

Bölüm XII: A MOELLER VAN DEN BRUCK, *Das Dritte Reich*, quoted after R. D. BUTLER, *The Roots of National Socialism*, s. 260.

Bölüm XIII: *The Times*, Feb, 24, 1940, First Leader.

Bölüm XIV: J. MILTON, *Ready and Easy Way to Establish a Free Commonwealth*. (*Aeropagitica and other Prose Works*, Everyman edition, s. 181).

Bölüm XV: LORD ACTON, *The History of Freedom and Other Essays*, s. 98.

INDEX

- Acland, R., 247, 273
Acton, Lord., 18, 94, 141, 180, 192, 238, 275
Ashton, E. B., 119
Bebel, A., 232
Becker, C. C., 215
Belloc, H., 29, 121
Benda, J., 245 vd.
Bismack, O. V., 226, 230, 232, 238
Borkenau, F., 199
Brady, R. A., 254
Bright, J., 18
Bruening, II., 91
Burchkhadt, J., 192
Burnham, J., 163, 292
Butler, R. D., 220, 232
Carlyle, T., 9, 219, 270

- Carr, E. H., 200, 201, 241 vd., 287, 293
Cecil, Lord, 242
Chamberlain, H. S., 9, 219
Chamberlin, W. H., 37, 42
Chase, S., 123
Cicero, 18
Clark, C., 138
Cobden, R., 18
Comte, A., 21, 219
Coyle, D.C., 180
Cripps, S., 91
Crowther, J.G., 215
Deman, H., 163
Dewey, J., 41
Dicey, A. V., 118, 238
Disraeli, B., 163, 270
Drucker, P., 38, 215
Du Bois-Reymond, E., 254
Eastman, M., 36, 37, 41, 146, 162, 163
Engels, F., 192
Erasmus, D., 18
Feiler, A., 163
Fichte, J. G., 220, 222
Franklin, B., 180
Freyer, H., 232
Fried, F., 231
Gladstone, W. E., 191, 238, 270
Goering, H., 226

-
- Goethe, J. W., 9
Halevy, E., 43, 91, 191, 200
Hardenberg, F. V., 12
Hardenberg, K. A. V., 229
Hegel, G. W. F., 27, 219, 225, 241, 243
Heimann, E., 39
Heines, 183
Hewart, Lord, 113
Heydrich, 183
Himmler, H., 183
Hitler, A., 108, 112, 221, 225, 231, 240, 244, 247, 273, 296
Hoelderlin, F., 31
Humboldt, W. V., 229
Hume, D., 18
Hutt, W. H., 180
Janet, P., 41
Jennings, W. I., 293
Juenger, E., 232
Kant, I., 112
Keynes, Lord, 239
Killinger, M. V., 183
Knight, F. H., 200
Kolnai, A., 232
Lange, O., 200
Laski, H. J., 86, 87, 96, 179, 180, 252, 255
Lassalle, F., 220, 222
Laval, P., 38
Lenin, V. I., 150, 165

- Lernard, R., 211
Lensch, P., 226 vd., 232
Lewis, W. A., 255
Ley, R., 183
Lippincott, B.E., 200
Lippmann, W. 37
List, F., 27, 244
Locke, J., 18, 118
Macaulay, T.B., 270
Mackenzie, F., 200
Maine, H., 108
Man, H., 163
Mannheim, K., 27, 29, 92, 97, 99
Marx, K., 27, 192, 200, 221, 223, 241, 243
Michels, R., 42
Mill, J. S., 9, 155, 163, 270
Milton, J., 18, 257, 267, 270, 273
Moeller Van Den Bruck, A., 229 vd., 233
Montaigne, M. de, 18
Morley, Lord, 238, 270
Moshley, O., 91
Muggeridge, M., 163
Mussolini, B., 38, 59, 206
Nauman, F., 226, 232
Nicolson, H., 238
Niebuhr, R., 75, 190
Nietzsche, F., 199
Ostwald, W., 225

-
- Papen, F.v., 91
Perey, E., 91
Pericles, 18
Plato, 206, 239
Plenge, J., 223 vd., 229, 232
Pound, E., 273
Pribram, K., 233
Quisling, V., 38
Rathenau, W., 226
Robbins, L. C., 75, 138, 292, 293
Rodbertus, K., 220, 222
Roepke, W., 180
Russell, B., 192, 200
Saint-Simon, 34
Scheler, M., 233
Schleicher, v., 91
Schmitt, C., 118, 232, 233, 242
Schmoller, G., 27
Schnabel, F., 253
Sidgwick, H., 238, 293
Smith, A., 18, 77
Sombart, W., 27, 65, 221, 223
Sorel, G., 206, 219
Spann, O., 282
Spengler, O., 229, 230, 233
Stewart, D., 57
Streicher, I., 183
Tacitus, 18

Taylor, F. M., 200

Thucydides, 18

Tocqueville, A., de, 18, 34, 41

Toynbee, A. B., 242

Trotsky, L., 163, 165

Voigt, F. A., 37, 42

Voltaire, F. M. A. de, 112

Waddington, C. H., 246, 247

Webb, S. ve B., 86, 96, 191, 211, 215, 270

Wells, H. G., 114, 115, 223, 270

Wieser, G., 163

Wilcox, C., 75

Wilson, W., 75, 242

LİBERAL DÜŞÜNCE TOPLULUĞU

1992'de Ankara'da faaliyete geçen *Liberal Düşünce Topluluğu*, liberalizmin temelinde yatan fikrî geleneklerin Türkiye'de tanıtılmasını temin etmeyi, piyasa ekonomisi, özgürlük, insan hakları, adalet, barış, kanun önünde eşitlik, hoşgörü, hürriyetçi demokrasi gibi insanların güven, düzen ve refah içerisinde yaşamasını sağlayan değerlerin ve kurumların anlaşılmasına ve benimsenmesine yardımcı olacak çalışmalar yapmayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede, insanların düşünme ve muhakeme kabiliyetlerini geliştirmek için başvurabilecekleri fikrî, felsefî, empirik kaynakların oluşumuna katkıda bulunmaya; buna uygun araştırma ve inceleme çalışmalarında bulunan kimselere maddi ve manevi destek sağlamaya çalışmaktadır. Topluluk ayrıca, Türkiye'nin temel problemlerine liberal ilkelere bağdaşan çözüm yolları bulmayı ve kamu politikasının oluşturulmasında etkili ve yetkili odakları bu doğrultuda bilgilendirmeyi hedeflemektedir.

Liberal Düşünce Topluluğu aktif politikayla ilgilenmemektedir. Partilere karşı bağımsızdır. Bir fikir grubu olarak faaliyet göstermektedir. Liberal Düşünce Topluluğu, Türkiye'nin liberalleşmesine yardımcı olacak fikrî alt yapıyı hazırlamak için seminerler, paneller, sempozyumlar düzenlemekte, her yıl çok sayıda çeviri ve telif kitap neşretmekte, *Serbest Çizgi* adıyla üç aylık bir bülten, *Liberal Düşünce* adıyla üç aylık bir fikir dergisi yayınlamaktadır.

FRIEDRICH-NAUMANN-VAKFI

Friedrich Naumann Vakfı, liberal amaçlara yönelik olarak faaliyet gösteren hükümet dışı bir Alman Vakfı'dır. Baş ve işbirliği, piyasa ekonomisi, yurttaşlık hakları ve yurttaşların geliştireceği inisiyatifler, doğal kaynakların korunması ve gelecek kuşakların yaşam koşulları için sorumluluk, Friedrich Naumann Vakfının yeryüzünde seksenden fazla ülkede yürütmekte olduğu faaliyetin kapsamına giren konulardır.

Türkiye'de Friedrich Naumann Vakfı, 1991 yılından bu yana çalışmalarını sürdürmektedir. Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) ile birlikte Türkiye Esnaf-Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TESAR)'ı kurmuştur. TESAR, esnaf ve sanatkarların küçük ve orta ölçekli işletmelerin ekonomik ve sosyal sorunları konusunda araştırmalar yapmakta, bu işletmelere, eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermektedir.

Vakıf, ayrıca, Antalya Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (AESOB) bünyesinde bir Temel Meslek Eğitim ve Meslek İlerleme Eğitim Bölümü kurulmasını sağlamıştır. Bu bölümde zanaatkarlara ve küçük işletme sahiplerine çeşitli pratik bilgiler aktarılarak kendilerini modernleşme sürecinin istesinden gelmede yardımcı olmaktadır.

Ekonomik bakımdan zayıf yörelerdeki koşulları düzeltmek aynı zamanda da doğal kaynakların korunmasını sağlamak amacıyla Friedrich Naumann Vakfı, Antalya'ya bağlı Elmalı ilçesinde Elmalı Ağaç Kurutma Merkezi'ni (EAKM) kurmuştur. Ağaç Kurutma Merkezi, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra ekonomik bakımdan bağımsızca kendi ayaklarının üzerinde durur hale gelebildi. Merkezin bu başarısının arkasında kâra ve piyasaya yönelik işletmecilik anlayışı, yerel sermaye ile çalışılması ve sağlanan yoğun teknik danışmanlık hizmetleri yatmaktadır.

Türkiye Çevre Vakfı ile birlikte, zanaatkarlara ve küçük ve orta ölçekli işletmelere hizmet verecek bir Çevre Bilgi Merkezi (ÇBM) kurulması kararlaştırılmıştır. Çevre Bilgi Merkezi'nin amacı, çevre bilincini yükseltmek ve çevrenin korunması konusunda duyarlı davranmanın girişimciyi zarara sokmayacağına pratiğe dönük danışmanlık ile kavratmaktır.

Friedrich Naumann Vakfının Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) ile yürüttüğü ortak çalışma ise, Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesi amacını gütmektedir. Düzenlenen seminerlerde siyasi ve ekonomik liberalizmin temel konuları ele alınmaktadır. Türkiye'nin güncel ekonomik ve siyasi sorunlarına liberal çözümler tartışılmakta ve yapılan yayınlarla bunlar ilgili kamuoyuna duyurulmaktadır.

Friedrich Naumann Vakfı, ülkedeki üniversitelerle birlikte Yakın Doğu'nun ekonomik ve siyasi sorunları konusunda uluslararası konferanslar düzenler. Burada hedef, Türkiye'nin öteki Yakın Doğu ülkeleri ile işbirliğini güçlendirmek ve bu suretle bölgedeki baş sürecini desteklemektir.

Friedrich Naumann Vakfı

Kuşkondu Sok. No: 7/8 Çankaya/Ankara

Tel: 312.4404704 - 4405117

Fax: 312.4381888

LİBERTE YAYINLARI

Friedrich A. HAYEK
Kölelik Tolu (1995)

John LOCKE,
Hosgörü Üstüne Bir Mektup,
(1. bas. 1995, 2. bas. 1998)

Ahmet ASLAN
İslam, Demokrasi, Türkiye (1995)

Mustafa ERDOĞAN
Demokrasi, Lükullük, Resmî İdeoloji (1995)

James D. GWARDNEY
Richard L. STROUP
Temel Ekonomi (1996)

Terry L. ANDERSON & Donald R. LEAL
Serbest Piyasa ve Çevrecilik (1996)

Eamonn BUTLER
Hayek (1996)

Kâzım BERZEG
Liberalizm ve Türkiye (1996)

Cüneyt ÜLSEVER
Pratik Teorîyi Daima Aşıyor (1996)

Norman BARRY
*Komünizim Sonrası Dönemde Klasik
Liberalizm* (1997)

Melih YÜRÜŞEN (Ed.)
*Hasret ve Miras:
M. Mermerci'nin Mektupları* (1997)

John GRAY
Reklam Yasakları ve İfade Özgürlüğü (1997)

Frederic BAŞTİAT
Hukuk (1997)

Melih YÜRÜŞEN (Ed.)
*Bu Ümit Hayal Değil:
Suha Mermerci ile Zor Sorunların
Çözümünü Üzerine*, (1998)

Melih YÜRÜŞEN
Çeşitlilikten Özgürlüğe (1998)

Atilla YAYLA
Liberalizm (2. baskı, 1998)

Anthony de JASAY
Tercih, Sözleşme, Rıza (1998)

Norman BARRY
Birey, Cemaat, Piyasa (1998)

Hardy BOUILLON
John Locke (1998)

David BERTHAM & Kevin BOYLE
Demokrasinin Temelleri (1998)

Mustafa ERDOĞAN
Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset,
(1. baskı 1997, 2. baskı 1999)

Jane S. SHAW & Michael SANERA
Korkular Değil Gerçekler (1999)

Yüzyılımıza damgasını vuran en büyük liberal düşünürler arasında Hayek, kuşkusuz, ilk akla gelen isimlerdendir. Elinizdeki kitap, düşünürün özgürlük savunusuna adanmış uzun entellektüel hayatının en çarpıcı ürünlerindedir.

Kölelik Yolu, son derece önemli bazı siyasal soruların cevaplarını aramaktadır. Özgürlük nedir? Sosyalizm, faşizm ve diğer totaliter sistemler neden özgürlükle uzlaşmaz bir çelişki içindedirler? Birbirine karşıt görünen özgürlük aleyhtarı anlayışlar yoksa aynı kökten mi türemişlerdir? Sözgelimi "nazizmin sosyalist kökleri" nelerdir? Özgürlük, geçici bir güvenlik uğruna feda edilebilir mi? Kollektivist ekonomi altında demokrasinin ve azınlık haklarının yaşama şansı var mıdır?

Ülkemizde egemen sol atmosferin uzun yıllar gündemine bile almadığı bu sorular Hayek'de, liberal siyasi düşünce geleneği içinde tutarlı bir biçimde açıklanıyor. Yine ülkemizde çokça konuşulan, şarkıları söylenen, ama Hayek'in sınıflamasıyla "sahte" si revaçta olan ve ona en uzak kesimlerce kullanılan özgürlüğün kötü kaderi, J.S. Mill'in Özgürlük Üstüne'siyle kıyaslanabilecek bu tür kitapların kendi dilimizde okunmasıyla değişebilecektir.

**ikinci
baskı**

ISBN 975-6877-06-5

9789756877067